

4.15.2 De oefeningen voor predikanten van Calvijn in Genève.

Calvijn stelde, dat de zogenaamde "glossolalie", het spreken in tongen, een buitengewone Geestesgave was, die bedoeld was als teken voor de ongelovige Joden (1 Cor. 14:21-22), en die dus nooit had kunnen bestaan in een voorlezing van het Oude Testament in het Hebreeuws. Ook het profetenambt beschouwde hij als een buitengewoon ambt, dat na het gereedkomen van de canon van het Nieuwe Testament is vervallen.

Wel hield Calvijn in Genève elke vrijdag in de kerk samenkomsten van predikanten uit Genève en omgeving. In tegenwoordigheid van de gemeente werd daar door één van die predikanten een gedeelte van het in behandeling zijnde Bijbelboek gelezen en verklaard (men sprong dus niet van de ene tekst op de andere maar behandelde achtereenvolgens een geheel Bijbelboek). Na afloop zonderden dan de predikanten zich af om over het gehouden preekvoorstel kritiek te houden. Hoewel de gemeente hierbij betrokken was, dienden deze samenkomsten dus in feite vooral om de predikanten te oefenen en onder tucht te houden in hun preekarbeid.

4.15.3 De "profetieën" in de Nederlandse vluchtelingengemeente in Londen.

De gemeenten van vluchtelingen uit de Nederlanden in Engeland vielen uiteen in Nederlandstalige (Vlaamse en Hollandse vluchtelingen) en Franstalige (Waalse vluchtelingen) gemeenten. In de Nederlandse vluchtelingengemeente te Londen was door Johannes à Lasco de orde aldus geregeld, dat er éénmaal in de week een "profetie" werd gehouden.

Deze profetie viel in tweeën uiteen.

Een gedeelte was bestemd voor de gehele gemeente. Daarbij werd een bespreking en beoordeling gehouden van de preek van de voorgaande zondag. Deze werd getoetst aan Gods Woord. In principe kon ieder gemeentelid daarover het woord voeren.

Het andere gedeelte was bedoeld voor de jonge mannen die predikant wilden worden. Hier vond een meer wetenschappelijke bespreking en behandeling plaats. Dus: de grondtekst werd gelezen en besproken; er werden dogmatische opmerkingen gemaakt; de predikkundige opzet van de preek werd nader onder de loep genomen, e.d. Overigens waren ook deze gedeelten van de profetie aan het toetsingsrecht van de gehele gemeente onderworpen.

Verder hielden Joh. à Lasco en Gualterus Delenus ook nog publieke voorlezingen over de Schrift, speciaal bestemd voor degenen die zich tot het predikambt wilden bekwamen (vgl. 2 Tim. 2:2).

4.15.4 De "profetie" in de Waalse vluchtelingengemeenten in Engeland.

In de Waalse vluchtelingengemeenten hield men eens per week een "profetie", waar ieder kon voorgaan: predikant, ouderling of gemeentelid. Men baseerde zich hiervoor op 1 Cor. 14:26 e.v. Na afloop werd een beoordeling gehouden; vgl. 1 Cor. 14:29.

In de praktijk was deze profetie een uitstekende leerschool voor hen, die predikant wilden worden. De "profeten" die optraden, waren dan ook veelal toekomstige predikanten. Bij deze profetieën waren uiteraard de predikant en de ouderlingen aanwezig om toezicht te houden.

Eén van hen, die als profeet hier zijn opleiding ontving tot predikant, was vrijwel zeker Guido de Brès. (Later, nadat hij reeds een tijdlang als predikant was opgetreden, ging hij voor aanvullende studie nog naar Calvijn in Genève). Prof.dr. H. Bouwman schrijft hierover in zijn "Gereformeerd Kerkrecht", deel II, blz. 511:

"Deze profetie viel zeer in den smaak van de Engelse Puriteinen.

Ook Knox heeft ze in zijn First Book of Discipline C.12 verdedigd ...

Eveneens werd ze in 1558 te Emden ingevoerd, in 1567 te Wezel en in 1572 te Keulen."

4.15.5 Het Convent van Wezel legt de "profetieën" aan banden en maakt van de "profeten" bijzondere ambtsdragers.

Toen het Convent van Wezel zich in 1568 belastte met de regeling van de orde binnen de gemeenten in de Nederlanden, zag het zich ook gesteld tegenover de

praktijk van de zogenaamde profetieën, zoals deze leefden in de Nederlandse kerken. Dit Convent heeft nu zijn best gedaan om deze profetieën althans aan banden te leggen door daarvoor regels op te stellen, en met name: door de sprekers tijdens deze profetieën te ordenen tot een soort van bijzondere ambtsdragers. Want naast de bijzondere ambten van ouderlingen en diakenen ordende Wezel ook de ambten van dienaren (die later "dominee" genoemd werden, d.w.z. "heer"; dat is dus precies het tegendeel van "dienaar"!), leraren (of doctoren; het doctorenambt is later uitgegroeid tot dat van de professoren in de theologie en het is een dikwijls omstreden zaak gebleven) en dan in de derde plaats de profeten. Art. II. 14 van de Wezelse Artikelen bepaalt:

"Aan de Dienaren zijn toegevoegd de Leraren en Profeten, die wel één en hetzelfde ambt van te onderwijzen hebben maar de wijze, waarop dit geschiedt, is verschillend." (hier en vervolgens citeren we de vertaling Biesterveld-Kuyper in hun "Kerkelijk Handboekje", uitgegeven in 1905).

Art. II. 16 bepaalt nader wat het profetenambt is:

"Onder Profeten verstaan wij hier hen, die in de vergadering der kerk een vooraf opgegeven plaats der Schrift naar volgorde uitleggen, gelijk dit door Paulus is ingesteld; en wij onderscheiden hen van de Dienaren hierdoor, dat hun eigenlijk en voornamelijk het ambt om de Schriften te verklaren en te onderwijzen is toebetrouwd, (terwijl) aan genen bovendien nog vele andere dingen, gelijk wij vroeger verklaard hebben, is opgelegd."

Art. II. 17 regelt vervolgens de gang van zaken tijdens de zogenaamde profetieën:

"Daarom oordelen wij dat in alle kerken, zowel die pas ontstaan zijn als die tot krachtige ontwikkeling gekomen zijn, de orde der profetie, waar dit maar enigszins zal kunnen geschieden, naar Paulus' voorschrift zal in acht genomen worden en daarom het College der Profeten zal ingesteld worden; hun taak zal daarin bestaan, dat zij op enige vastgestelde dag elke week of althans elke twee weken, hetzij na de predikatie of op enige andere daarvoor zeer geschikte tijd samenkomen in tegenwoordigheid der kerk (en) daar tot aller stichting enig boek der Schriften elk op zijn beurt naar vaste volgorde uitleggen. Wanneer hij nu, wiens beurt het is, zijn taak zal volbracht hebben, dan zal het ook aan degenen, die naar de zitplaatsen gerekend op hem volgen, vrijstaan al wat huns inziens tot stichting dient daarbij te voegen.

En dan zal men eindelijk de samenkomst mogen sluiten, nadat er een gebed is gedaan door hem, die de leiding heeft gehad."

Art. II. 19 spreekt nader over de samenstelling van het "College van Profeten" en over de voorwaarden, waaraan zij, die "profeet" wilden worden, moesten voldoen:

"In dit College van Profeten zullen niet alleen de Dienaren worden opgenomen, maar ook de Leraren en degenen uit de Ouderlingen en Diakenen, ja zelfs uit het volk, zo daar enigen zijn, die begerig zullen zijn, de gave der profetie, hun door God verleend, in het algemeen belang der kerk aan te wenden; onder deze voorwaarde echter dat zij vooraf door herhaaldelijk gehouden propositiën, zichzelf voor de vierschaar der Dienaren en overige Profeten bekwaam hebben bewezen te zijn en tegelijk beloofd hebben voor het aangezicht der gehele kerk, of althans aan hen, bij wie het staat hen te onderzoeken, dat zij de Schrift allerminst zullen verdraaien, maar haar zo zuiver mogelijk zullen verklaren tot Gods eer en de stichting der Kerk en dat zij zich zonder tegenspraak zullen onderwerpen aan de censuur der kerk, welke in de toekomst in de vergadering der classen zal geschieden."

Art. II. 18 veroordeelt dié vorm van profetie, waarbij vragen gesteld en antwoorden gegeven werden. Waarschijnlijk had men daarbij het oog op de besprekingen van de zondagse preken, zoals deze in gebruik waren gekomen bij de Vlaamse vluchtelingengemeente in Engeland. Volgens Wezel gaf deze vorm van profetie dikwijls aanleiding tot twisten en onenigheden. Wanneer gemeenteleden bedenkingen hebben - en bedoeld zijn dan ongetwijfeld vooral bedenkingen tegen de prediking - moet men ze overbrengen aan de dienaar of de ouderlingen zegt art. II. 21. Indien dezen hun niet kunnen voldoen moet het verder schriftelijk

voor de dienaar of zelfs tot de classis gebracht worden, maar in geen geval meer in de vergadering van de volle gemeente tijdens de profetie. Immers:

"De oren van het volk echter moeten, naar wij oordelen, noch in het openbaar noch in bijzondere (gesprekken) door allerlei vragen worden ontsteld en in beroering gebracht."

Zo werd er dus een domper gelegd op het levende verkeer in de gemeente, terwille van de hooggeroemde rust en het beweerde bestwil van "het volk". Onderwijl werd aldus tevens de mogelijkheid geschapen, dat een predikant vrijelijk valse leer kon brengen, terwijl het getuigenis daartegen van gemeenteleden werd bemoeilijkt, zo niet verhinderd.

De mogelijkheid, dat er vanaf de kansel valse leer werd verkondigd, zal men in Wezel waarschijnlijk wel vrijwel uitgesloten hebben geacht omdat men daartegen de nodige zekerheden had ingebouwd. Uit het hiervoor geciteerde art. II. 19 blijkt immers, dat men de profeten, evenals de dienaren des Woords, aan een soort opleiding en examen onderwierp (daarover handelt ook nog speciaal art. II. 26) en dat zij plechtige beloften moesten afleggen alvorens ze tot hun dienst werden toegelaten.

Verder werden er in Wezel nog uitvoerige voorschriften vastgelegd omtrent de wijze van prediken en profeteren (art. II. 22 t/m 25).

4.15.6 Na Wezel geen "profeten" meer; alleen dominees mondig.

Het opmerkelijk verschijnsel doet zich voor, dat geen van de synodes gehouden na het Convent van Wezel, te beginnen met de Synode van Emden in 1571, in hun kerkenordeningen nog spreken over "profetieën" of over een "profetenambt". Als bijzondere ambtsdragers kent men alleen nog maar diakenen, ouderlingen en dienaren des Woords. Ook het doctorenambt wordt later wel weer genoemd (sedert de Nationale Synode van Middelburg 1581; vgl. art. 18 D.K.O.), maar het is in de praktijk toch eigenlijk nooit een vierde soort bijzonder kerkelijk ambt geweest. In ieder geval was het zo, dat langs deze weg de toestand was gegroeid, dat in de samenkomsten van de gemeente alleen nog maar de dienaar des Woords het woord mocht voeren om de Schrift uit te leggen en de strak geregelde liturgie te leiden. De rest van de gemeente was wat dit betreft totaal onmondig gemaakt.

Aanvankelijk werden de dienaren des Woords ook nog wel gevormd of opgeleid middels de zogenaamde "proposities". Dit waren preekvoorstellen of proefpreken tijdens samenkomsten van een deel van de gemeente, de kerkeraad of een andere kerkelijke vergadering. Maar naarmate het predikantentekort minder werd en de gelegenheid tot universitair en ander hoger theologisch onderwijs beter en uitgebreider werd, verdwenen ook de proposities. Tenslotte mocht nog uitsluitend de wetenschappelijk gevormde "dominee" zijn mond open doen in de "ambtelijke" verkondiging van Gods Woord. Want ook van de weg, die art. 8 D.K.O. aan ongestudeerden nog opende om predikant te worden, werd na 1650 bijna geen gebruik meer gemaakt. In 1656 sprak de Particuliere Synode van Friesland uit:

"Dat in deze tegenwoordige tijden, daar men heeft vele geleerde jonge kandidaten, die zich van kindsbeen af tot de studie geïmployeerd en benaarstigd hebben, voortaan geen leeken tot het examen en zoo ook tot de heilige dienst zullen worden toegelaten..." (geciteerd uit H.H. Kuyper: "De Opleiding tot de Dienst des Woords bij de Gereformeerden", blz. 422).

Let op dat woord "leken"!

Wie geen "wetenschappelijk" gevormde "dominee" was, werd beschouwd als een leek! En dit was niet zomaar een incidentele uitlating van een kerkelijke vergadering, neen, dit was nu juist typerend voor de verhoudingen en de gang van zaken binnen de Gereformeerde Kerken in de Nederlanden. Zo is het eeuwenlang geweest en in feite tot in onze eeuw toe gebleven!

4.16 Het bijzonder ambt van de dienaar des Woords zoals het naar de Schriften behoort te functioneren.

Uit deze geschiedenis blijkt dus wel, dat er na de Reformatie heel wat te doen geweest is, voordat men kwam tot het ene bijzondere ambt van de dienaar des Woords - die in de praktijk tot "dominee" verheven werd - naast de bijzondere ambten van diaken en ouderling. Het had niet veel gescheeld of we hadden naast de dienaren ook nog profeten gehad en leraren of doctores. Oorzaak van deze

onzekerheid is ongetwijfeld, dat er in de Schrift nergens sprake is van de instelling door Christus of de apostelen van een bijzonder ambt van dienaar des Woords. Dat lezen we wèl van het diakenambt en het ouderlingenambt, maar niét van het ambt van dienaar des Woords of van nog enig ander bijzonder ambt. Wèl is het natuurlijk zo, dat uit de Schrift blijkt, dat er binnen de christelijke gemeenten van meet aan mensen waren, die hun werk maakten van "het gebed en de bediening van het Woord" (Hand. 6:4). Om te beginnen waren dat dus de apostelen, later ook andere voorgangers (Hebr. 13:7 en 13), profeten, leraars (1 Cor. 12:28), evangelisten, herders en leraars (Ef. 4:11), engelen der gemeente (Openb. 2 en 3), ouderlingen die zich belastten met prediking en onderricht (1 Tim. 5:17) e.d. Men kan dus wel zeggen, dat er op grond van de Schrift naast de ouderlingen en diakenen een derde bijzonder ambt moet zijn, dat speciaal de inhoud heeft van de bediening van het Woord en de gebeden vooral in de samenkomsten van de gemeente. Maar daarbij moeten dan wel nadrukkelijk enkele aantekeningen of restricties gemaakt worden.

In de eerste plaats, dat voluit erkend moet worden, dat het de ordening door de kerk en niet het uitgedrukte Woord Gods in de Heilige Schrift is, waardoor de wijze van hun ambtsbediening geregeld wordt. Reeds dit moet de predikanten nopen tot bescheidenheid en nederigheid en verhinderen, dat de autoriteit van hun ambt of waardigheid tot goddelijke proporties worden opgeblazen. Het enige gezag, waarmee de dienaar des Woords mag en kan komen, is het uitsluitende gezag van Gods Woord. Dat gezag zit dus nooit in zijn ambt of persoon maar alleen in het Woord van God en het is er daarom alleen in zoverre hij Gods Woord zuiver bedient.

In de tweede plaats zal men heel goed hebben te bedenken, dat volgens de Schrift in het Nieuwe Testament ieder gelovige een zalving van den Heilige heeft (1 Joh. 2:20) en daarom uit hoofde van zijn drievoudig christelijk ambt, als profeet Gods Woord heeft te bedienen in allerlei concrete levenssituaties. Het is absoluut niet zo, dat het bestaan van het bijzonder ambt van dienaar des Woords, de overige kerkleden ontheft van hun roeping om ook het Woord Gods te bedienen. Integendeel, ingevolge o.m. Ef. 4 is het nu juist de taak en de bedoeeling van het bijzonder ambt van de dienaar des Woords om de overige kerkleden toe te rusten en te brengen tot de volwassenheid in Christus, waardoor ook zij als profeten het zuivere Woord Gods gaan bedienen tot heil van kerk en wereld. En als we 1 Cor. 14 lezen ontdekken we, dat dit profeteren - waartoe Paulus alle mannelijke gemeenteleden oproept om ernaar te streven - ook in de samenkomsten van de gemeente plaatsvond. Weliswaar vermaant de Schrift enerzijds: "Laat niet zovelen uwer leraars zijn, mijn broeders;" (Jak. 3:1), maar anderzijds bestraft zij de Hebreeën omdat zij als onmondige babies nog melk nodig hebben, hoewel zij naar de tijd gerekend leraars behoorden te zijn (Hebr. 5:12).

Tot de rekenschap, die de dienaren des Woords als voorgangers eens zullen hebben af te leggen (Hebr. 13:17), zal dus juist ook dit behoren: of zij wel hun uiterste best hebben gedaan om de aan hun zorg toevertrouwde gemeente tot de volwassenheid in Christus te brengen. Indien hun gemeente uit onmondigen bleef bestaan, zonder dat zij bekwaam werden om elkander te onderwijzen en terecht te wijzen (Rom. 15:14, Col. 3:16 e.a.p.), omdat zulke dienaren zich gedroegen als "dominees" die het vrijwel alleen voor het zeggen hadden en die hun gemeente onmondig hielden, al was het zelfs uit de beste "vaderlijke" motieven, zullen zij als de Opperherder verschijnt niet de onverwelkelijke krans der heerlijkheid verwerven, waarover de apostel Petrus spreekt (1 Petr. 5:4). Men kan er van op aan, dat de Opperherder juist op dit punt zéér streng zal oordelen en niets door de vingers zal zien!

4.17 Toetsing en beoordeling van de historische ontwikkeling geschetst in 4.15.

Wanneer we nu de hiervoor geschetste historische ontwikkeling nader bezien valt het op, dat men na de Reformatie aanvankelijk een open oog heeft gehad voor de noodzakelijkheid, dat de christelijke gemeente een mondige gemeente is. Ondanks dat Zwingli waarschijnlijk niet helemaal goed begreep waaruit het spreken in tongen in de eerste christengemeenten had bestaan, is de praktijk, waartoe hij daardoor in Zürich kwam, toch bewonderenswaardig. Calvijn moge dan wellicht een beter inzicht hebben gehad in de aard van het verschijnsel van de glossolalie - het valt niet te ontkennen, dat hij zich wat betreft de bekwaam-making tot de taak van leren en terechtwijzen, meer bekommerde om de opleiding

en vaardigheid van de predikanten, dan dat hij ijverde voor de rechten en plichten dienaangaande van de overige gemeenteleden.

In de Nederlandse vluchtelingengemeenten in Engeland erkende en stimuleerde men het profetisch ambt aller gelovigen overeenkomstig Paulus' woorden in 1 Cor. 14, door op verschillende manier de gelegenheid tot "profeteren" te bieden aan allen die zich daartoe geroepen wisten. Deze profetie droeg uitsluitend het karakter van een lezing en verklaring van de Schrift; elke geestdrijverij, waarbij de "profeet" opweelingen uit eigen hart voordroeg, werd uitdrukkelijk afgesneden. Daardoor werden zij die wilden profeteren, genoodzaakt om vooraf nauwkeurig en diepgaand de Heilige Schrift te bestuderen. Velen kwamen daardoor als vanzelf tot een studie van de grondtalen en de geschiedenis van de kerk en haar strijden en belijden. Op die manier werden zij onder Gods voorzienig bestel klaargemaakt voor het bijzonder ambt van dienaar des Woords. Toen daarom een kerkelijk leider als Marnix van St. Aldegonde in 1570 namens de kerken in Heidelberg en Frankenthal onder anderen aan de vluchtelingenkerken in Engeland - die voor het grootste gedeelte uit arme mensen bestonden die bij hun vlucht haast alles waren kwijtgeraakt - om geld vroeg voor een op te richten fonds, waaruit de wetenschappelijk-theologische opleiding van aanstaande predikanten bekostigd kon worden, waren lang niet alle kerken in Engeland daar enthousiast over. De kerk te Maidstone antwoordde, dat zij voor die eer bedankte. Niet alleen omdat zij het geld niet had maar ook omdat zij onder de leiding des Heren middels de profetieën etc. een heel goede weg gevonden had ter opleiding van aanstaande dienaren des Woords. Bovendien vreesde zij, dat door zulk een wetenschappelijke opleiding de predikanten in spe teveel verbeelding zouden krijgen, wat dus zou kunnen leiden tot heerschappijvoering of dominocratie. Overigens blijkt wel, dat bij de profetieën in Engeland een behoorlijke regeling gold opdat, zoals de apostel Paulus in 1 Cor. 14:40 beveelt, alles betamelijk en in goede orde zou geschieden.

De praktijk van de zogenaamde profetieën leefde blijkbaar niet alleen in Engeland maar ook onder de gemeenten in de Nederlanden zelf. Vandaar dat het Convent van Wezel het nodig achtte om ook wat dit betreft de zaken nu eens goed te gaan regelen.

En kijk, dan zien we het volkomen mis gaan!

Want wat gebeurt er?

Het Convent maakt van wat een stuk vrije beoefening van het ambt aller gelovigen was, in feite een bijzonder kerkelijk ambt, met alle beperkingen van dien, zoals toelatingseisen en plechtige beloften!

Welnu, alle zogenaamde goede bedoelingen ten spijt: dit was toch niet minder dan een duivelse aanslag en overwinning op de zojuist gereformeerde christelijke kerk. Want hierdoor werd de ontluikende vrijheid van de ware christelijke gemeente, waarin elk lid zijn eigen kracht oefent overeenkomstig de eigen ontvangen gaven en aldus de opbouw tot de volwassen en mondige gemeente bevordert (vgl. Ef. 4:16), reeds weer in de kiem gesmoord. En evenals in het begin van de nieuwtestamentische kerkgeschiedenis, gebeurde dit op grond van drogredenen zoals: de oren van "het volk" (!) moeten niet worden ontsteld en in beroering gebracht door allerlei vragen (met name over de schriftuurlijkheid van de preek van de "dominee"); de gemeente wordt niet gesticht door de exegetische proefwerken van allerlei halfbakken schriftgeleerden; voordat we het kunnen tegenhouden worden op die manier de zwakken verleid door ondoordachte of zelfs valse leringen, en dan krijgen we ruzies en gekrakeel in plaats van opbouw der gemeente; enz. enz. Neen, dan wisten de heren in Wezel het beter gemaakt: als er profetieën gehouden moesten worden, dan mochten daarop alleen officieel beproefde en toegelaten "profeten" het woord voeren.

Zoals ook in de eerste eeuwen de aanwending van de verschillende gaven werd geordend tot allerlei bijzondere ambten als exorcisten, lectores, akoluthen, enz., zo werden ook in Wezel de "profeten" tot bijzondere ambtsdragers verheven. In dit verband is het tekenend, dat art. II. 30 van de Wezelse Artikelen zelfs ook spreekt over "het ambt" van "voorlezer". Daar hebben we de lectores dus al weer terug! En als de volgende synodes op dit spoor waren doorgegaan zou het aantal soorten bijzondere ambtsdragers in de Gereformeerde Kerken uiteindelijk misschien nog wel dat van de oude kerk overtroffen hebben. Om iets anders en meer te mogen doen dan passief in de zondagse kerkbank bij te schuiven moest

men dus een bijzonder ambt hebben. Evenals in het verleden werd aldus "het volk" als onmondig beschouwd en ook onmondig gehouden. En daartoe nu werd de bevoegdheid om te ordenen misbruikt: de Wezelse Artikelen beginnen met te wijzen op Paulus' vermaan in 1 Cor. 14:40: "Laat alles betamelijk en in goede orde geschieden." Achter alle goede bedoelingen en ijver voor Gods huis stak wat dit betreft een grote portie hoogmoed en hypostolisch ongeloof. Men had er kennelijk geen vertrouwen in, dat het bij een vrij functioneren van al Christus' gaven wel goed zou gaan. Want inderdaad doen zich dan allerlei moeiten voor en krijgen ook kwade krachten meer kans om de opbouw van Christus' gemeente te verstoren. Lees slechts de zendbrieven uit het Nieuwe Testament, met name de brieven aan Corinthe. Toch ontleenden de apostelen aan de aldus ontstane moeiten geen redenen om in te grijpen en aan de mondigheid van alle gelovigen een eind te maken, maar zij bevorderden ten koste van heel wat inspanning juist die mondigheid binnen de gemeenten. Paulus schreef zelfs: "scheuringen moeten er wel onder u zijn, zal het blijken, wie onder u de toets kunnen doorstaan" (1 Cor. 11:19). Maar in Wezel meende men het - evenals de kerk in de eerste eeuwen - beter te weten. Aldus is in beginsel in Wezel de gereformeerde gemeente reeds weer tot onmondigheid gebracht en de grondslag gelegd voor een nieuw opkomende hiërarchie. De zaak van de zogenaamde profetieën en de ordening en verambtelijking daarvan maakt dit zichtbaar en vormt hiervoor het bewijs.

De ontwikkeling in de richting van een onmondige gemeente is in het vervolg alleen maar voortgezet en geconsolideerd. Want dat de Synode van Emden en volgende synodes de profetieën niet meer in hun kerkenordeningen regelden en over het bestaan van een profetenambt niet meer reppen was geen verbetering of bekering. Blijkbaar kwam men onder goede calvinistische invloeden tot het inzicht, dat een bijzonder ambt van profeet op grond van de Schrift niet te verdedigen valt en dat men moest volstaan met de drie bijzondere ambten van diakenen, ouderlingen en dienaren des Woords (het al dan niet bestaan van een bijzonder kerkelijk doctorenambt is steeds een onduidelijke zaak gebleven). Wat dus in Engeland een vrije aanwending van gaven krachtens het ambt aller gelovigen was geweest, werd door het Convent van Wezel tot bijzonder ambt verheven, en vervolgens door de Synode van Emden en volgende synodes helemaal afgeschaft.

En hierbij ging het niet alleen om de gave der profetie maar om het totale functioneren van de christelijke gaven binnen de Gereformeerde Kerken.

Als resultaat van deze kwalijke historische ontwikkeling was de kerkenordering van de Gereformeerde Kerken beslist niet gericht op en dienstbaar aan de opbouw van de christelijke gemeenten tot mondigheid en volwassenheid in Christus naar Ef. 4. Integendeel, zij heeft de onmondigheid en de dominocratie bevorderd en in de hand gewerkt. We moeten daarom eerlijk toegeven en onomwonden vaststellen, dat het feit, dat de Gereformeerde Kerken in Nederland tot zulke domineeskerken geworden zijn, in hoofdzaak te wijten is aan eigen ongeloof en hoogmoed, en dat de politieke factoren daaraan alleen maar een handje hebben meegeholpen.

4.18 Wie vluchtten in de conventikelen gediscrimineerd, en achterhaald door nog meer orderingsgeweld.

De strakke ordening in de Nederlandse Gereformeerde Kerken leidde er dus toe, dat het ambt van de dienaar des Woords bovenmatig werd verheven en een soort van alleenrecht verkreeg waar volgens Gods Woord ook het ambt aller gelovigen een taak heeft. Ondertussen liet zich het leven van de christelijke gemeente toch niet helemaal onderdrukken. Vooral toen de kwaliteit van de prediking en de "ambtelijke" zorg achteruit ging, begonnen de beste christenen het tekort aan te vullen door onderling in hun huizen bijeen te komen om elkaar te stichten door Schriftonderzoek, gebed en onderling vermaan. Wat in de officiële kerk niet meer mocht en niet meer gevonden werd, trachtte men zich dus op andere wijze te verschaffen.

Natuurlijk was dat verkeerd en erg gevaarlijk.

Want men had binnen de kerk openlijk tegen de opkomende hiërarchie en ontrouw moeten getuigen en tot bekering moeten oproepen. Inplaats daarvan onttrok men zich aan die plicht en sloot men zichzelf binnenskamers af van de rest van de kerk. Gods oordeel over deze vorm van onttrekking of hypostolè is dan ook niet uitgebleven. Want binnen deze zogenaamde conventikels verziekte het gezonde

geloofsleven al meer tot een dodelijke mystiek.

Maar daarover zullen we het later nog wel hebben.

Waar het nu om gaat is de reactie op deze onderlinge bijeenkomsten van de officiële kerkelijke leiders. Indien hun, zoals ware herders betaamt, de schapen ter harte waren gegaan, zouden zij hebben ingezien, dat hier de wal het schip begon te keren, en hebben ingegrepen door de strakke, hiërarchisch werkende ordening te ontbinden en om te buigen, zodat het ambt aller gelovigen binnen de officiële kerk opnieuw de gelegenheid werd geboden om zijn roeping te volbrengen naar het bevel en de instelling van Christus. Wat een zegen zou dat hebben kunnen zijn voor de steeds meer naar dode orthodoxie en vormendienst afglijdende volkskerk. Maar neen, zij reageerden hierop met schrik en overwegende afkeer. Omdat door deze ontwikkeling de gang van zaken aan hun greep ontsnapte en dus hun machtspositie werd ondermijnd! De naam die zij aan deze gezelschappen gaven, namelijk: "conventikelen", spreekt wat dit betreft reeds boekdelen. Want oorspronkelijk duidde men daarmee aan: samenkomsten van niet alleen in de kerk maar vooral ook in de staat oproerige elementen. Met deze naam "conventikelen" werden de daarop samenkomende vromen dus reeds verdacht gemaakt als mensen "die tweedracht, sekten en muiterij in kerken en wereldlijke regeringen begeren aan te richten". Vele predikanten, kerkeraden en zelfs plaatselijke overheden wilden deze "conventikelen" om die reden dan ook radikaal verbieden. In 1629 echter besloot de Synode van Zuid-Holland op advies van een aantal vooraanstaande leidlieden, onder wie de professoren Cloppenburgh, Waleus en Voetius, om aangaande de conventikelen het volgende vast te stellen (en daarbij moet men dan bedenken, dat genoemde heren deze samenkomsten overwegend welgezind waren en ze als het ware aldus in bescherming trachtten te nemen tegen hen die ze veroordeelden en ze verbieden wilden!):

I. De Christenen zijn niet alleen gehouden Godts woort te hooren, te leesen, ende bij haer selven te overdencken; maer hebben oock de vrijheijt om daarvan met malkanderen te spreecken ende te confereeren tot onderlinghe onderrichtinghe, vertroostinghe ende vermaeninghe; Doch met die conditie dat sulck niet geschiede op tijden tot den publijcken Godsdienst ofte publique catechisatie verordineert.

II. Wanneer nu sulcke conferentien ende Oeffeninghen aengesteld worden bij persoonen van verscheijden huijsgesinnen tot eenich merckelijck getal, sullen de exercenten gehouden sijn hare Naemen end' Oeffeninghen den kerckenraedt bekent te maecken, opdat de kerckenraedt daer over behoude haer behoorlijk opsicht.

III. De opsicht des kerckenraedts sal hier in bestaen, dat de kerckenraedt sal vermoghen soo dickwils als sijn het goetvinden sal jemandt te committeeren om deselve Oeffeninghe bij te wonen ofte in deselve te praesideeren; Doch wanneer de kerckenraedt onnoodich soude achten ofte haer ongelegghen soude sijn ijemandt derwaerts te committeeren sullen de exercenten bij gebeurte een uijt den haeren laeten het woort voeren tot directie van de Oeffeninghe, en sulken in sulcken gevalle tot den kerckenraedt ofte één van de kerckendienaeren moeten gebracht worden de Differenten ofte verschillen daer inne de exercenten malkanderen niet en souden connen verstaen; en sullen haer de exercenten het advijs des kerckenraedts oft immers het oordeel des kerckenraedts gehouden sijn t' onderwerpen.

IV. De exercenten sullen niet vermoghen tot deese haere exercitiën in meerder getal te verschijnen dan neghen ofte thien, ende geen andere dan Ledematen van de gereformeerde Gemeente ten ware de kerckenraedt op haer versoeck sulcx anders consenteerde.

V. De exercenten en sullen niet vermoghen, tot behulp van haere exercitien te gebruijcken andere Autheuren dan die bij de gereformeerde Kercke allomme bekent end' aengenomen sijn voor rechtsinnighe gesunde Leeraeren, ende sullen haer wachten van ijdele vraeghen ende spitsvindighe Disputen die eenighe onstichtinghe souden veroorsaecken; maer alles handelen met christelijcke zedicheijt ende nedricheijt in alle corthelijt sonder haer in te laeten in lange Deductien bij forme van Propositionen ofte Predicatieën.

VI. Sullen deese Poincten van Ordre door den Kerckenraedt aen alle de ghene, die haer tot sulcke Oeffeninghen willen begheven, bekent gemaect worden; omme bij deselve exercenten aengenomen ende onderteckent te worden." (Acta Syn. Zuid-Holl. M.S.S. Art. XXXIV, fol. 166, volgens citaat in H.H. Kuyper, "De Opleiding tot den Dienst des Woords bij de Gereformeerden", blz. 402-403).

Aldus werd men dus in feite zelfs in eigen huis al niet eens meer vrijgelaten. Immers, men mocht met niet meer dan negen of tien leden bijeenkomen en moest daarbij altijd de deur open hebben voor een gecommiteerde van de kerkeraad en hem desgevraagd de presidentshamer overhandigen. Waar men dus een weg had menen te vinden om te ontsnappen aan de strakke ordening in de kerk, door welke de christelijke gaven naar Ef. 4 werden verstikt en de Heilige Geest bedroefd, daar eindigde deze poging in nóg meer ordeningsgeweld. Nu werden zelfs de "conventikelen" van bovenaf geordend en aan banden gelegd. Bovendien bleef ondanks deze regeling de verdachtmaking doorgaan en werden de "conventikelen" toch niet zelden nog tegengewerkt of verboden.

De dominocraten waren bang, dat het hun invloed zou aantasten en dat het hun zowel hun plaats als hun volk zou kunnen kosten (vgl. Joh. 11:48)!

Inplaats van bekering kwam er verharding in de zonde van hiërarchie.

Rest nog te vermelden, dat de conventikelen, niettegenstaande de daarin welig voortwoekerende mystiek, toch ook de bewaarplaatsen zijn geweest voor de ware gelovigen. De afgescheidenen van 1834 waren merendeels ook bezoekers van de conventikelen geweest en velen van hen, die daar hadden geëxerceerd of geoefend, zetten na de Afscheiding als oefenaar of als predikant hun werk voort.

De HEERE kiest steeds weer de zijde van de verdrukten onder zijn volk en verlost juist hen om Christus' wil uit hun ellende en druk. Na de Afscheiding is in de loop van de vorige eeuw zelfs de mystiek teruggedrongen en grotendeels overwonnen. Maar de dominocraten en hiërarchen hebben zich in 1834 niet afgescheiden. Integendeel, zij hebben zich verhard en de maat van hun vadersen volgemaakt door de afgescheidenen van overheidswege te doen vervolgen zodra zij met twintig of meer personen bijeenkwamen!

"De HEERE wederstaat de hoogmoedigen
maar de nederigen geeft Hij genade." Jak. 4:6

"De ogen des HEEREN zijn op de rechtvaardigen,
en zijn oren tot hun hulpgeroep;
het aangezicht des HEEREN is tegen hen die kwaad doen,
om hun gedachtenis van de aarde uit te roeien." Ps. 34:16, 17.

5. ONTROUW EN AFVAL DOOR HET VERTROUWEN OP HET BEDORVEN VERSTAND.

5.1 "Theologie" met inschakeling van bedorven verstand roept altijd weer Gods verbondswraak in.

Zoals we in het voorgaande prof. Lukas Lindeboom hoorden uitleggen, is elk gelovig kerklid een theoloog of godgeleerde. Het wetenschappelijk karakter van de theologische kennis, zoals met name de predikant zich die moet eigen maken, zit hem niet in de aard van die kennis als zodanig maar alleen in de geregelde en ordelijke methode, waarop die kennis wordt verworven, verwerkt en samengevat. Helaas wordt het echter steeds weer zo opgevat, dat er slechts sprake kan zijn van theologische wetenschap, indien daartoe op bepaalde wijze gebruik wordt gemaakt van de logica en andere uitgevonden denkwetten van het natuurlijk menselijk verstand, en indien daarom tevens systematisch wordt verwerkt - hetzij thetisch, hetzij antithetisch - wat andere (ongelovige) geleerden daarover hebben klaargemaakt.

Welnu, de redeneerzucht en begripsbepalingen met behulp van de logica en dergelijke leiden bij herhaling tot scholastiek. Deze heeft de eigenschap zich steeds verder van de echte en eenvoudige schriftuurlijke kennis en wijsheid te verwijderen. Het vertrouwen op het bedorven menselijke verstand in plaats van het geloof in het Woord Gods brengt tot steeds ernstiger dwaling en ketterij. Voorts voert de ongehoorzaamheid aan het gebod Gods om de dwaalleraars te mijden onvermijdelijk tot vermenging en tot verstrikking in de valse dilemma's en probleemstellingen van de ten onrechte zogenoemde "wetenschap".

Overigens spreekt het vanzelf, dat de hoogmoed van een dergelijke "theologische

wetenschap" de hiërarchie bevordert omdat zij bij uitstek geschikt is om er de superioriteit van de "dominees" en professoren en doctoren in de "theologie" mee te bewijzen.

Intussen roept men door deze dwaasheid - want dat is het! - de verbondswraak in van de HEERE, die gezegd heeft:

"Verderven zal Ik de wijsheid der wijzen,

en het verstand der verstandigen zal Ik verdoen." (1 Cor. 1:19 e.v.)

De echte theologie of godgeleerdheid is voor dergelijke wijzen en verstandigen verborgen, doch aan de kinderkens geopenbaard.

5.2 Middeleeuwse scholastiek heeft opkomst Renaissance en Humanisme tot gevolg.

Het vertrouwen op of de afgoderij met de dusgenaamde theologische wetenschap door middel van het verdorven menselijke verstand, is ook na de Grote Reformatie één van de krachtigste bewerkers geweest van nieuwe afval en deformatie van de kerk des Heren.

Hoe heeft dit kunnen gebeuren en langs welke weg heeft zich dit ontwikkeld?

Om dit te kunnen zien moeten we teruggaan tot aan de scholastiek van de middeleeuwen, waarover in het voorgaande uitvoerig is geschreven. Twee dingen zijn vooral van belang met betrekking tot de middeleeuwse scholastiek.

In de eerste plaats de bewondering en grote eerbied die de scholastieken hadden voor de oude heidense filosofie - vooral voor Aristoteles - en de dialektische methode die zij toepasten in hun "theologie". Dit was dus rechtstreekse overtreding van het duidelijke apostolische bevel om de dwaalleraars te mijden en negering van Paulus' waarschuwing, dat de wijsheid der wereld dwaasheid is voor God.

In de tweede plaats het logicistisch, begripsmatig karakter, dat de scholastiek droeg, en dat ook voortvloeide uit de navolging van Aristoteles. Met groot welbehagen hielden de scholastieken hun disputen, waarbij zij hun intellectueel redelijk vermogen lieten schitteren en aan elkander maten en slepen.

De toernooien van de middeleeuwse ridders vonden in het rijk van de geest hun gelijken in de disputationes aan de universiteiten.

Nu is het zo, dat er in de zonde nooit stilstand is. Indien er geen bekering komt, gaat het altijd van kwaad tot erger naar de wet: wie vuil is worde nog vuiler. De scholastieken bouwden hun "theologische wetenschap" op met behulp van de filosofie van de oude heidenen. Gevolg was, dat zij zelf werden tot "opgeblazen hoewel zij niets wisten, met een zwak voor geschillen en haarkloverijen", zoals de Schrift zegt (1 Tim. 6:4). Maar toch zochten de scholastieken tenminste nog God te kennen en ging het hun om de christelijke waarheid, met de nadruk op de hemelse en niet op de aardse dingen. De oude heidense wijsgeren interesseerden hen slechts in zoverre zij meenden met hun "wetenschap" verder te kunnen komen in de christelijke kennis van God.

Gelijdelijk aan veranderde dit echter en kreeg men meer belangstelling voor de oude klassieken zelf. Voortgaande op de verkeerde weg gingen velen studie maken van het Latijn en vooral ook van het Grieks om de heidense wijsgeren in hun oorspronkelijke taal te kunnen lezen. Men ging op speurtocht naar de bronnen en haalde uit stoffige archieven en vergeten hoeken oude handschriften naar boven, die men opnieuw ging bestuderen en uitgeven (in 1450 werd immers de boekdrukkunst uitgevonden). Deze rush op de heidense klassieken leidde er ook toe, dat velen de oude idealen van Grieken en Romeinen gingen bewonderen en overnemen. En dit betekende, dat men zich afwendde van de hemelse en eeuwige dingen en de tijdelijke dingen van deze aarde ging liefhebben. Deze ontwikkeling noemen wij tegenwoordig voor wat kunst en algemene wetenschap betreft de Renaissance en op het gebied van theologie en geesteswetenschappen het Humanisme.

Dus om kort te gaan: de humanisten gingen veel verder in de bestudering en bewondering van de oude heidense klassieken dan de scholastieken. Zóver, dat zij de oude idealen overnamen en de tegenwoordige wereld liefkregen.

Op die manier kwamen de humanisten ook tegenover de scholastiek te staan.

Zij hadden een afkeer van het scholastieke geredeneer over God en het begripsmatige gefilosofeer van de scholastieken. In plaats daarvan ging het hun om het goede en schone van de mens en zijn wereld hier en nu.

Deze tegenstelling kwam op velerlei wijze tot uiting.

De scholastieken deden zo goed als niets aan taalstudie. Het Grieks en Hebreeuws was hun bijna onbekend. En het Latijn dat zij spraken, was niet de taal van de klassieken maar een speciale taal om hun eigen begrippen en onderscheidingen precies te kunnen vastleggen en definiëren.

De humanisten echter wierpen zich met alle macht op de studie van de talen en minachtten het gedoe van de scholastieken zozeer, dat zij de hunnen afraadden aan de universiteiten te gaan studeren en de graden en titels daar behaald voor waardeloos verklaarden.

De Renaissance en het Humanisme luidden aldus een nieuwe tijd in, een tijd, waarin ook wij nu nog steeds leven. Want zowel het huidige materialisme van het Westen als het atheïstisch communisme van het Oosten is humanistisch van oorsprong of karakter. En bijna alles van wat zich vandaag "christelijk" noemt is dat ook.

5.3 Humanistische invloeden op de Reformatie.

Eén van de gevolgen van de opkomst van het Humanisme was de belangstelling voor en de bestudering van de Hebreeuwse en Griekse grondtekst van de Bijbel.

Zo bestond het hoofdwerk van de beroemde humanist Erasmus bijvoorbeeld in de verzorging van de tekstuitgave van het Griekse Nieuwe Testament in 1516.

De zogenaamde bijbelse humanisten legden zich toe op de bestudering van de Bijbel en zijn tekst. En zij bezorgden eveneens nieuwe uitgaven van de werken van de Griekse en Latijnse "kerkvaders". Doordat men zich tevens afkeerde van de starre begrippenwereld van de scholastiek kon men zo ook komen tot een opnieuw verstaan van Gods Woord. Onder het voorzienig bestel des HEEREN is op deze wijze de weg vrijgemaakt voor de Reformatie.

Aanvankelijk was het onderscheid tussen de humanisten en de reformatoren niet zo duidelijk. Bekend is, dat Luther in het begin grote bewondering had voor Erasmus en heel wat van hem verwachtte voor de Reformatie. Zwingli was eigenlijk zelf humanist en kwam via het Humanisme tot de Reformatie. En Calvijn was afkomstig uit de universitaire en intellectuele kringen, waar de grote Franse humanist Lefèvre zeer vooraan stond. De humanistische invloed op de reformatoren blijkt dan ook duidelijk uit hun verering van de bijbelse grondtalen, het Grieks en Hebreeuws. Luther noemde deze zelfs "heilige" talen. Hierdoor wordt sedert de Reformatie de verwerving van een vrij uitgebreide kennis van Grieks en Hebreeuws, naast die van het Latijn, als eis gesteld bij de opleiding van de predikanten. Natuurlijk is het prachtig als een kerklid, en zeker een predikant, de Bijbel in de grondtalen kan lezen. Maar het is volslagen onjuist en funest, indien men de opvatting kweekt, dat men in feite de grondtalen moet kennen om de Schrift goed te kunnen verstaan en uitleggen! Dit is geen christelijke maar een zuiver humanistische gedachte. En zo zijn er meer dingen, waaruit de humanistische invloed op de Reformatie blijkt.

De belangrijkste beïnvloeding door het Humanisme heeft echter, vreemd genoeg, plaats gevonden op het punt, waarop Humanisme en Reformatie juist wezenlijk verschilden. Het Humanisme vereenzelvigde zich met het klassieke, van oorsprong Grieks-heidense ideaal van de schone en goede mens. De elitaire mens van de Renaissance vertrouwde geheel op zijn eigen kracht en inzicht en was verrukt over alles wat hijzelf kon ontdekken van en totstand brengen met de wereld om hem heen. De Reformatie beleefde echter de waarheid van het Woord Gods, volgens hetwelk de mens sedert de zondeval onbekwaam is tot enig goed en geneigd tot alle kwaad. Het is daarom typerend, dat Erasmus en Luther botsten en uiteengingen op het punt van de vrije wil. Volgens Erasmus had de mens een vrije wil en kon hij aldus zelf voor het goede kiezen en het kwade nalaten, terwijl Luther naar de Schriften leerde, dat dit niet zo is omdat de mens na de zondeval een slaaf der zonde is.

Maar toch, de gereformeerden bleven zitten met de vraag hoe zij moesten staan tegenover de velerlei goede voortbrengselen van de klassieke en modern-renaïssancistische cultuur - en vooral, hoe zij de filosofie en de deugden van de oude klassieke heidenen moesten beoordelen. Als de natuurlijke mens totaal verdorven was, hoe kon hij dan ook nog maar iets goeds voortbrengen? Moest men dan ook niet konsekwent alles wat de ongelovige mens deed en voortbracht, veroordelen en afwijzen als slecht en uit den boze? Dus ook de humanistische kennis van de grondtalen en de grondtekst van de Bijbel, waaraan de Reformatie

in de middellijke weg juist haar eigen ontstaan te danken had?

In de oplossing van dit probleem - dat sedert de zestiende eeuw eigenlijk alleen maar steeds klemmender is geworden; het is een bij uitstek modern probleem! - zijn er nu van gereformeerde zijde fouten gemaakt, die zich steeds meer zijn gaan wreken.

5.4 "Natuurlijke godskennis" leidt tot "wetenschappelijke" theologie.

Zoals blijkt uit wat in het voorgaande is opgemerkt naar aanleiding van de middeleeuwse scholastiek (deel 3, I. 6), is de beantwoording van deze vragen in feite heel eenvoudig voor wie de Schriften gelooft en zich niet in de war laat brengen door de probleemstellingen van wie zich tegen Gods gebod inlaten met de valse leringen van dwaalleraars en heidense of ongelovige filosofen. Gods Woord zegt heel duidelijk, dat er geen mens meer is die uit zichzelf goed doet, zelfs niet één (Rom. 3:12). En daarnaast zegt de Schrift, dat alle goede gaven komen van boven, van de Vader der lichten (Jak. 1:17, vgl. 1 Tim. 4:4). Dat betekent dus simpelweg, dat ook alle goede dingen van techniek en wetenschap, kunst en cultuur, rechtshandhaving en maatschappelijke en sociale zorg en zoveel meer, waarop de mensen zichzelf zo beroemen, enkel van Gód komen en van niemand anders. In al die goede dingen, evenals in de ganse natuur, openbaart God zich aan de mensen (Rom. 1:19). Hij laat Zich niet onbetuigd maar doet hun wél (Hand. 14:17). Daarin is God door alle mensen als het ware te tasten (Hand. 17:27). Zij zouden daaruit moeten leren wie God is en voor hen zijn wil, namelijk een almachtig God en een barmhartig Vader. In plaats daarvan schrijven zij al dat goede aan hun eigen werken toe en aan de afgoden die zij zichzelf gemaakt hebben.

Het was dus allerminst zo, dat de goede kennis en kunde van de klassieken en van de humanisten aan henzelf te danken waren en dat de gereformeerden, wanneer zij daarvan gebruik maakten voor de Bijbelvertaling en de Reformatie, eigenlijk moreel verplicht waren om toe te geven, dat de humanisten ergens toch wel gelijk hadden dat de mens uit zichzelf het goede kon doen en voortbrengen. Integendeel juist door al die goede gaven Gods aan de humanisten te erkennen en dankbaar te gebruiken, hebben de gereformeerden laten zien, dat al dat goeds van Gód kwam en niet van de ménsen, en dat de valse pretentie van de humanisten slechts eens temeer bewees hoe slecht zij waren, daar zij God niet dankten en verheerlijkten.

En toch ... toch zijn ook de gereformeerden begonnen met hier de eerste steken te laten vallen. Reeds Calvijn - hoeveel goede dingen hij ook geschreven heeft over de "algemene genade" van God - bedacht en leerde, dat er ook na de zondeval toch een stukje van de menselijke natuur aan het bederf ontsnapt was. Dat was namelijk het "semen religionis", ofwel het zaad van de religie, dat in elk mensenhart zou zijn overgebleven.

"Voor hen, die juist oordelen, zal dit altijd vaststaan, dat in de menselijke geest een besef der Godheid is ingegrift, dat nimmer vernietigd kan worden. Ja, dat de overtuiging, dat er een God is, van nature bij allen is ingeboren, en diep is ingehecht als het ware in merg en been..." (Institutie, vert. Sizoo, I.III.3).

Let wel: dit is iets heel anders dan de Schrift zegt, die leert, dat God zich openbaart, ook aan heidenen en niet-kerkmensen, namelijk in de natuur e.d. Want bij Calvijn komt hier de openbaring niet van buitenaf maar van binnenuit en behoort deze kennis van God tot de menselijke aard of natuur.

Latere gereformeerden zijn hierop doorgegaan en hebben beweerd, dat er een natuurlijke Godskennis is - een "cognitio Dei insita", d.i. een inwendige Godskennis - die een "theologia naturalis", ofwel een natuurlijke theologie mogelijk maakte. Weliswaar werd deze "theologia naturalis" volgens hen verre overtroffen door de "theologia revelata" of "supranaturalis", d.i. de geopenbaarde of bovennatuurlijke theologie, maar dat nam niet weg, dat het volgens hen toch alleszins de moeite waard was om te onderzoeken wat de beweerde natuurlijke Godskennis bij de klassieke heidenen en anderen aan "natuurlijke theologie" had opgeleverd. Die "natuurlijke theologie" meende men te ontdekken in wat de klassieken aan schone letteren hadden voortgebracht en vooral in de oude filosofie, met name van Aristoteles en Plato. Zodoende kwam men geheel in het straatje van de humanisten en gingen sommigen op den duur ook veel verder

dan de middeleeuwse scholastieken. Immers, die scholastieken stelden zich in hun dialektiek nog antithetisch op tegenover de oude heidenen, maar deze gereformeerden meenden, dat zij de heidense wijsheden met een beetje bijschaven zo wel voor hun "theologische wetenschap" konden gebruiken. Het was in de zeventiende en achttiende eeuw geen zeldzaamheid als een gereformeerde "dominee" op de preekstoel hele stukken uit de klassieken citeerde, soms zelfs in het Latijn of Grieks. Dat gebeurde dan niet slechts om zijn geleerdheid ten toon te spreiden, maar vooral ook om de "natuurlijke Godskennis" te eren!

Trouwens er was direkt verband tussen die verheffing op zijn geleerdheid en de beweerdde natuurlijke Godskennis. Want die zogenaamde kennis zetelde bij de heidenen toch wel vooral in hun verstand en wat dit aan "wetenschap" had voortgebracht. Dat betekende dus, dat de mens het met zijn verstand in de ontwikkeling van de theologie aardig ver kon brengen. En, let wel: met verstand wordt hier het natuurlijke of bedorven verstand bedoeld; het wedergeboren verstand blijft geheel buiten beschouwing. Want anders had men zich nooit op de oude heidenen kunnen beroepen, die immers alleen natuurlijk verstand bezaten. Dit betekende dus, dat er plaats was gemaakt voor mensenroem, omdat alles niet langer uit genade was maar ook uit de werken van het natuurlijke verstand. Hieruit volgde alle ellende van dien, zoals: eerzucht, hoogmoed, zelfverheffing, hiërarchie, partijstrijd, enz. enz.

Op deze manier ontstond ook de opvatting van de theologie als "wetenschap", zelfs als de koningin der wetenschappen. Het natuurlijke verstand of het intellect van de mens kwam immers in feite als volwaardige kenbron te staan naast het geloof in de Schrift. Aristoteles, Plato en andere filosofen en klassieke schrijvers, evenals latere geleerden en de humanisten - ze werden voor deze gereformeerde "dominees" tot leermeesters, vakgenoten of collegae in de theologische "wetenschap". En daarbij streelde het hun eerzucht, dat zij middels de openbaring en hun gereformeerde leer allerlei dingen zoveel beter wisten.

5.5 "Wetenschappelijke" theologie verdringt Gods Woord en maakt Gods volk onmondig.

We stoten hier dus opnieuw op de valse wetenschapsidee, zoals we dat ook ontmoetten bij dr. A. Kuyper (vgl. deel III, I, 6.15-6.17). Typerend hiervoor is de onchristelijke hoogmoed daarvan. Bij dr. A. Kuyper zagen we de onderscheiding optreden tussen theologie als wetenschap en theologie als godskennis. De niet-"wetenschappelijk"-gevormde gelovigen konden hoogstens wat eenvoudige godskennis bezitten, maar de veel hogere "wetenschappelijke" theologische kennis was voor hen niet weggelegd. Het klasseverschil, waarvan men op grond hiervan in de praktijk uitging, stamde reeds uit de zestiende en zeventiende eeuw en vond ongetwijfeld zijn oorzaak in de beweerdde natuurlijke godskennis. Want het is zo klaar als de dag, dat de factor, die deze beweerdde "wetenschappelijke" theologie doet verschillen van en zou verheffen boven de gewone godskennis, gelegen is in het aandeel van het natuurlijke of bedorven mensenverstand. Door het inbrengen en toepassen van de regels van de logica en van wat filosofen en ongelovige "theologen" aan "wetenschap" hebben ontwikkeld, meent men een kennis te verkrijgen, die ver uitgaat boven wat de eenvoudige Schriftlezer te weten kan komen. Welk een onbeschrijflijke ellende heeft dit niet over de kerk gebracht! Want al deze zogenaamde geleerdheid verdrong - hoe zou het ook anders kunnen! - op de kansels tenslotte Gods Woord, zodat de gemeenten belast en vermoeid werden met dorre dogmatische vertogen en theologen-twisten. Vooral echter heeft deze vermeende theologie als "wetenschap" de kerkleden die deze niet gestudeerd hadden, tot laici (leken) en onmondigen verlaagd. Want wat kon men nu met de gewone gelovige Schriftkennis beginnen tegenover deze theologische "wetenschap" van de "dominees" en het hele establishment van kerk en staat in de Zeven Verenigde Nederlanden?! Die heren spraken gewoonweg een andere taal! Sprak men die niet, dan kreeg men geen gehoor en was men niet in tel. Algemeen was de opvatting, dat de gewone gelovigen hun stem niet publiek mochten verheffen en de "leiding" in de kerk moesten overlaten aan de "dominees" en de overige "wetenschappelijk" gevormde heren. Want alles wat zij te zeggen zouden hebben kon slechts naief gebabbel en taal van "idioten" zijn ("idioten" of ongestudeerden mochten volgens de kerkelijke bepalingen dan ook niet toegelaten worden tot de dienst des Woords). Hoe vervloekt hoogmoedig dit

in feite was (en is!) blijkt als we bedenken, dat de Bijbel zelf ook niet op deze wijze "wetenschappelijke" taal spreekt. De apostelen en profeten waren niet aldus "wetenschappelijk theologisch" gevormd, om van de aartsvaders maar te zwijgen. Ja, zelfs de Here Jezus was geen "wetenschapsman"!

Feitelijk waren zij dus allemaal "idioten", die door de heren theologen uit later eeuw nooit zouden zijn toegelaten voor een beroeping als herder en leraar. In werkelijkheid had dan ook de "wetenschappelijke theologie" of "dogmatiek" de Schrift en de Christus der Schriften verdrongen en onttroond. Reeds in de zeventiende eeuw kreeg het gereformeerde kerkvolk in ons land overwegend stenen voor brood.

Hieruit kan men eens te meer zien hoe weinig zuurdeeg het gehele deeg zuur maakt. Men geeft maar nauwelijks het topje van een vinger - namelijk met toe te geven dat er nog wel een zeker semen religionis of enige resten van natuurlijk licht en natuurlijke godskennis zijn - en zelfs gereformeerde voorgangers nemen binnen de kortste keren de gehele hand!

5.6.1 Rom. 2:14-15 leert geen ingeschapen natuurlijke godskennis.

Voordat we nu verder gaan met de ontwikkelingen op dit punt, is het nuttig eerst nog even aandacht te schenken aan enkele plaatsen uit Schrift en belijdenis, waarop men zich heeft beroepen voor de beweerde natuurlijke godskennis en het natuurlijk licht.

Allereerst Romeinen 2:14-15.

De apostel Paulus zegt daar, dat er zelfs onder de heidenen zijn (er staat uitdrukkelijk niet dat het alle heidenen zijn), die kennis hebben van wat ook Gods wet gebiedt. Eerst heeft hij in vers 12 gezegd, dat allen die zonder de wet gezondigd hebben - dat zijn dus alle heidenen - ook zonder de wet verloren zullen gaan. In de verzen 14 en 15 zegt hij nu, dat de heidenen des te minder te verontschuldigen zijn omdat er onder hen toch ook nog enige kennis wordt gevonden van wat de wet Gods gebiedt. Daarvoor voert de apostel een drievoudig bewijs aan. Dat er heidenen zijn die op de hoogte zijn met wat de wet gebiedt, blijkt:

1. uit de daden of handelingen van die heidenen;
2. uit hun geweten of zelfbeoordeling;
3. uit hun beoordeling van elkander.

Immers Rom. 2:14-15 luidt letterlijk:

1e. "Wanneer toch heidenen, die de wet niet hebben, van nature doen wat de wet gebiedt,

dan zijn dezen, ofschoon zonder wet, zichzelf tot wet;

immers, zij tonen, dat het werk der wet in hun harten geschreven is,

2e. terwijl hun geweten medegetuigt

3e. en hun gedachten elkander onderling aanklagen of ook verontschuldigen".

Om te beginnen moet men hierbij bedenken, dat dit "van nature doen wat de wet gebiedt" nog niet wil zeggen, dat het ook waarachtig goed is naar Gods wil. Overeenkomstig de Schrift belijdt zondag 33 van de Heidelbergse Catechismus, dat alleen dát goede werken zijn, die geschieden uit een waar geloof, naar de wet Gods, alleen Hem ter eer, en niet die op ons goeddunken of menseninzettingen gegrond zijn. Wanneer dus een heiden zo aan de buitenkant bezien doet wat de wet gebiedt, is dat toch nooit een goed werk zoals God dat vraagt. Want de intenties van de ongelovige en onwedergeboren mens zijn nooit echt goed en zuiver. Daarom kan Paulus hier nooit bedoeld hebben, dat het bederf van de gevallen mens nog wel meevalt en dat daarom ook heidenen nog wel goede werken kunnen doen.

Trouwens, wat betekent het als de apostel zegt, dat heidenen "van nature" (of: "door de natuur", zoals er letterlijk staat) doen wat de wet gebiedt?

Hij bedoelt daarmee niet dat de aard van de mens na de zondeval toch nog niet helemaal bedorven is, maar iets anders. De "natuur" is hier niet de aard van de mens, waarvan zondag 3 van de Heid.Cat. terecht belijdt, dat wij daardoor onbekwaam zijn tot enig goed en geneigd tot alle kwaad. Maar met "de natuur" bedoelt Paulus hier gewoon Gods schepping.

Toen de mens in zonde viel heeft God hem niet als mens vernietigd. De mens bleef mens, dus met handen en voeten, stofwisseling en bloedsomloop en met alle "natuurlijke" behoeften en eigenschappen die bij het mens-zijn behoren. Welnu,

zoals de mens "van nature" eet en drinkt, zo doet hij soms ook "van nature" wat de wet gebiedt. De natuur leert hem, dat hij allerlei dingen moet doen en nalaten wil hij als mens kunnen bestaan en voortbestaan. Wanneer ieder mens maar moordt, hoereert, steelt en liegt is er geen menselijk leven meer mogelijk. En daarom doen de heidenen en ongelovigen dus door de natuur wat de wet gebiedt. Let er ook op, dat Paulus niet zegt, dat de wet de heidenen in het hart is geschreven - dus zoals dat in Jeremia 31 wordt aangekondigd als blijk van een waarachtige bekering. Geen sprake van, neen, het werk der wet staat in hun hart geschreven. Dat duidt op het grote verschil. Om allerlei redenen (en die kunnen van zeer uiteenlopende aard zijn maar nooit uit ware liefde tot God), doen ongelovigen dingen die uiterlijk bezien op hetzelfde neerkomen als wat God in de wet aan zijn volk gebiedt. Neem bijvoorbeeld de sociale wetgeving zoals we die tegenwoordig in Nederland kennen. Toen de opkomst van de industrie het ontstaan van grote arbeidersmassa's met zich meebracht, die door hun werkgevers - de zogenaamde kapitalisten - dikwijls op onmenselijke (!) manier werden uitgebuit, waardoor de gehele samenleving in zijn voortbestaan werd bedreigd, hebben vooral de socialisten zich daartegen gekeerd en ervoor gevochten dat het anders werd. Vandaag is er een Ziektewet, een Werkloosheidswet, een Bijstandswet, er is een A.W.W., A.O.W., enz. enz. Allemaal heel goede zaken. Aldus tonen de socialisten, dat het werk der wet in hun harten geschreven is.

Het gereformeerde diakonaat - zeker dat uit de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden - kon er een voorbeeld aan nemen! Met recht geldt ook wat dit betreft, dat de naam Gods om het dikwijls vuige kapitalisme van de Hollandse gereformeerde regenten gelasterd wordt (vgl. Rom. 2:24). Maar laat nu niemand beweren, dat onze socialisten daarom zulke christelijke mensen zijn, die God en hun naaste liefhebben uit een bekeerd hart. Want welke redenen zij ook hadden voor hun socialistische idealen -: zeker niet de waarachtige liefde tot God en zijn wet.

Ook als Paulus zegt - en dat in de tweede plaats - dat de heidenen die het werk der wet in hun harten geschreven hebben, een geweten hebben dat medegetuigt, betekent dat niet, dat er bij hen een stukje van de mens is ontsnapt aan het algehele bederf door de zondeval. Ook het geweten behoort bij de menselijke natuur, zoals hersens, een verstand en een wil, zoals armen en benen, vingers en tenen. Misschien zou je het menselijk geweten kunnen vergelijken met een computer. Dan is met de zondeval de "hardware" behouden gebleven maar de "software" verloren gegaan. Dat wil zeggen: de computer zelf hebben we behouden maar de juiste programmering is er uit. En de natuurlijke mens - dat is de mens die God niet meer erkent, dient en liefheeft en die niets anders heeft dan zijn verdorven menselijke natuur - voorziet zijn geweten nu zelf van een eigen programmering. Als de natuur hem leert, dat bijvoorbeeld doodslaan, liegen en hoereren schadelijk en slecht zijn, stopt hij dat in zijn computer of geweten. Ieder, die vandaag meeleeft, kan zelf zien hoezeer tegenwoordig de sociale rechten, de "democratische" vrijheden, en in het algemeen de "mensenrechten", er worden ingebracht via de massamedia en anderszins. Daarin is veel dat overeenkomt met de wet Gods, al is het evenzeer zo, dat er heden vele goede dingen uit het geweten worden weggehaald. Denk bijvoorbeeld maar eens aan de zogenaamde seksuele revolutie en aan de abortus provocatus en de euthanasie. Daaraan is dan ook te zien, dat het geweten na de zondeval niet meer normatief kan zijn. Want op zijn best is het toch nooit helemaal betrouwbaar meer. Alle mooie verhalen van zeventiende-eeuwse gereformeerde theologen over "het boek" van het geweten, dat zo iets als een in ieder mensenhart geschreven copie zou bevatten van de twee tafelen van Gods wet, zijn dus verzinselfs die nergens op steunen - zeker niet op Rom. 2:15.

Tenslotte het derde dat Paulus noemt: de beoordeling van elkander zoals deze onder heidenen gevonden wordt. Oppervlakkig bezien zou men - zeker uit onze vertaling - kunnen lezen, dat niet de heidenen, maar de gedachten elkaar onderling aanklagen of ook verontschuldigen. Inderdaad gebruikt de apostel in dit en het volgende vers nogal moeilijke taal. Maar dit neemt niet weg, dat hij toch ongetwijfeld bedoelt, dat het de heidenen zijn, bij wie het werk der wet in hun harten geschreven is, die elkaar onderling aanklagen of ook verontschuldigen. Indien het hun gedachten onderling waren zou dat immers ook betekenen dat zij inwendig hoogst onzeker waren, en zou dat dus nooit een bewijs kunnen

vormen voor hun kennis omtrent wat de wet gebiedt.

Ook wat dit derde punt betreft kan de praktijk ons dagelijks duidelijk maken wat de apostel Paulus hier bedoelt. In verschillende verdragen en overeenkomsten hebben regeringen zich vastgelegd op handhaving van de zogenaamde "mensenrechten". Hoewel het idee van die mensenrechten zuiver revolutionair en humanistisch van oorsprong is, gaat het daarin toch om tal van goede zaken, die laten zien hoe ook vandaag het werk der wet in de harten van vele mensen en regeringen geschreven is. Welnu, er gaat bijna geen dag voorbij of we kunnen horen en lezen, dat de mensen elkaar onderling aanklagen wegens schending van die mensenrechten. Martelingen in Midden en Zuid-Amerika, rassendiscriminatie in Zuid-Afrika, onderdrukking achter het Ijzeren Gordijn, discriminatie op grond van geslacht, kleur, ras e.d. ook in ons eigen land, enz. enz. De mensen klagen elkander hierover aan - en dat doen zij niet zozeer voor de rechter als wel met hun gedachten onderling. Volledigheidshalve voegt de apostel Paulus er aan toe: "of ook verontschuldigen" - ook dat is opvallend, namelijk dat het verontschuldigen in de praktijk veel minder voorkomt dan het aanklagen.

Dit alles bewijst dus, dat er ook onder de heidenen en de mensen die God niet willen erkennen, kennis is van wat de wet Gods gebiedt. Maar het bewijst dus niet, dat er een ingeschapen natuurlijke godskennis zou bestaan of een natuurlijk licht, dat een natuurlijke theologie mogelijk zou maken. Wie zonder vooropgezette verkeerde ideeën dienaangaande deze verzen uit Romeinen leest heeft daarmee helemaal geen moeilijkheden. Wij ontvangen hier een zeer waardevol stukje onderwijs over hoe we de praktijk van de wereld om ons heen moeten beschouwen en waarderen.

5.6.2 Art. 16 N.G.B. kent geen kleine overblijfselen van de goede mens.

Vervolgens artikel 16 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, dat handelt over "de schepping en de val des mensen en zijn onvermogen tot het ware goed". Hoewel dit belijdenisartikel juist zo duidelijk mogelijk elke mogelijkheid van een natuurlijke theologie weerspreekt, heeft men zich herhaaldelijk ook op een zinsnede daaruit beroepen voor de dwaling van een aangeboren natuurlijke godskennis uit de mens zelf. Het gaat om deze zin, handelend over de mens na de val:

"En in al zijn wegen goddeloos, verkeerd en verdorven geworden zijnde, heeft hij verloren al zijn uitnemende gaven, die hij van God ontvangen had, en heeft niet anders overig behouden dan kleine overblijfselen daarvan, dewelke genoegzaam zijn om den mens alle onschuld te benemen;"

De gereformeerde theoloog Trigland beschuldigde de remonstrantse voorman Uittenbogaert ervan, dat deze de kleine overblijfselen of vonkskens van het natuurlijk licht aanbliet tot een groot vuur. Maar ondertussen werd het principe van de natuurlijke godskennis uit de mens zelf toch ook door vele gereformeerden aanvaard, al was men dan minder optimistisch omtrent de uitwerking daarvan dan de Remonstranten. Wanneer we echter deze "kleine overblijfselen" verstaan als een omschrijving van wat de apostel Paulus bedoelt in Rom. 2:14-15 is er, na wat we daarvan hiervoor hebben gezien, geen enkel probleem. Het gaat daarin dus niet om kleine overblijfselen van de onbedorven aard van de mens zoals deze was in het paradijs vóór de val, maar om kleine overblijfselen van de kennis van wat de wet gebiedt doordat de schepping na de zondeval niet werd vernietigd. Wanneer men dit belijdenisartikel misbruikt om te wrikken aan het totale bederf van de mens na de zondeval, teneinde dat uiteindelijk voor een deel te ontkennen, is dat zo duidelijk mogelijk in strijd met de Schrift, welke dit artikel in het vervolg ook aldus belijdt:

"Daarom verwerpen wij al wat men hiertegen leert van de vrije wil des mensen, aangezien de mens niet dan een slaaf der zonde is, en geen ding kan aannemen, zo het hem uit de hemel niet gegeven zij, Joh. 6:65. Want wie is er, die zich beroemen zal iets goeds te kunnen doen als uit zichzelf, daar toch Christus zegt: Niemand kan tot Mij komen, tenzij dat de Vader, die Mij gezonden heeft, hem trekke? Joh. 6:44. Wie zal met zijn wil voorkomen, die daar verstaat, dat het bedenken des vleses vijandschap is tegen God? Rom. 8:7. Wie zal van zijn wetenschap spreken, ziende, dat de natuurlijke mens niet begrijpt de dingen, die des Geestes Gods zijn? 1 Kor. 2:14.

Kortelijk, wie zal enige gedachte voorstellen, dewijl hij verstaat, dat wij niet bekwaam zijn van onszelf iets te denken, als uit onszelf, maar dat onze bekwaamheid uit God is? 2 Kor. 3:5.

En daarom hetgeen de apostel zegt, behoort met recht vast en zeker gehouden te worden, dat God in ons werkt beide het willen en het werken, naar zijn welbehagen. Ef. 2:13.

Want er is noch verstand, noch wil, het verstand en den wil Gods gelijkvormig, of Christus heeft ze in de mens gewrocht; hetwelk Hij ons leert zeggende, Joh. 15:5: Zonder Mij kunt gij niets doen."

5.6.3 Dordtse Leerregels III/IV. 4 geeft geen voet aan een natuurlijke theologie.

Tenslotte art. 4 van hoofdstuk III/IV van de Dordtse Leerregels. Zoals hiervoor werd vermeld, leerde reeds Calvijn een zeker semen religionis of zaad der religie, dat in elk mens zou zijn overgebleven, en gingen de Nederlandse gereformeerde theologen in die weg voort, zodat zij een natuurlijke godskennis leerden, die volgens sommigen zelfs een natuurlijke theologie mogelijk maakte. Die gereformeerde theologen die later tot Remonstranten werden, gingen daarin zover, dat zij uiteindelijk leerden:

"dat de verdorven en natuurlijke mens de gemene genade (waardoor zij verstaan het licht der natuur), of de gaven, hem na de val nog overgelaten, zo wel gebruiken kan, dat hij door dat goed gebruik een meerdere, namelijk de evangelische of zaligmakende genade en de zaligheid zelf allengskens en bij trappen zou kunnen bekomen."

(D.L. III/IV, verwerping der dwalingen art. 5).

Onder de Remonstranten waren er dan ook lieden die beweerden, dat de meest deugdzamen onder de klassieke heidenen zalig waren geworden.

Het Humanisme had deze mensen volkomen te pakken.

Maar ook de Gereformeerden, die in Dordrecht 1618-19 de remonstrantse leer veroordeelden, waren niet geheel vrij van deze dwaling, al gingen zij lang zo ver niet en stelden zij uitdrukkelijk, dat de natuurlijke godskennis bij de heidenen en ongelovigen enkel strekte tot het benemen van alle onschuld. Eerlijkheidshalve moeten we daarom toegeven, dat we de sporen hiervan ook terugvinden in de formulering van de Dordtse Leerregels. Immers de term "licht der natuur" is op zijn minst gevaarlijk te noemen; en wie spreekt over "enige kennis van God" tengevolge daarvan, kan zomaar verkeerd uitgelegd worden en geeft daarmee voet aan de dwaling. Van de belijdenis der kerk geldt evenwel, dat zij moet worden uitgelegd overeenkomstig de Schrift en niet naar gelang van de gedachten van de historische opstellers. Pas wanneer een belijdenisgeschrift ergens echt tegen de Schrift zou blijken te spreken, is het beslist noodzakelijk om tot wijziging over te gaan. De tekst van D.L., hoofdstuk III/IV, art. 4 luidt:

"Wel is waar, dat na de val in de mens enig licht der natuur nog overgebleven is, waardoor hij behoudt enige kennis van God, van de natuurlijke dingen, van het onderscheid tussen hetgeen betamelijk en onbetamelijk is, en ook betoont enige betrachting tot de deugd en tot uiterlijke tucht. Maar zo ver is het van daar, dat de mens door dit licht der natuur zou kunnen komen tot de zaligmakende kennis van God, en zich tot Hem bekeren, dat hij ook in natuurlijke en burgerlijke zaken dit licht niet recht gebruikt; ja, veel meer datzelve, hoedanig het ook zij, op verscheiden wijze geheel bezoedelt en in ongerechtigheid ten onder houdt; en dewijl hij dit doet, zo wordt hem alle verontschuldiging voor God benomen."

De Leerregels willen met deze woorden hetzelfde belijden als Paulus zegt in Rom. 2:14-15. Want in het volgende artikel 5 noemen zij dan de wet, die, hoewel eveneens, en nog veel en veel sterker, kenbron is van de wil Gods, ook de mens niet tot zaligheid brengt. In art. 6 besluiten zij met de apostel Paulus, dat geen mens - Jood noch Griek - uit zichzelf het goede kan doen, doch dat dit alleen mogelijk wordt door de wederbarende kracht van Gods Geest en Woord. Bij dit "enig licht der natuur" moeten we dus denken aan het "van nature doen wat de wet gebiedt" van Rom. 2:14. De mens is mens gebleven na de zondeval;

de natuur, de schepping - ook van de mens - is gehandhaafd. Iemand heeft het eens zo gezegd:

"Zijn wil is verdorven, maar dat is wat anders dan geen wil meer.

Zijn verstand is verduisterd, maar dat is wat anders dan krankzinnig.

"Blinde ogen" is wat anders dan "geen ogen meer". De belijdenis kent wel een bedorven menselijke natuur, maar geen verdwenen natuur, want daarmee zou alle menselijke verantwoordelijkheid opgeheven zijn."

(H.J. Meijerink in "De Schat van Christus Bruid", blz. 135, die daarin citeert wat prof. dr. K. Schilder opmerkte op het "Congres van Gereformeerden" in 1948 tijdens een referaat over de "algemene genade" en de "gemene gratie".)

Door de natuur - door "het licht der natuur" zeggen de Dordtse Leerregels hier - doen sommige heidenen en ongelovigen wat de wet gebiedt.

Door de natuur behoudt de mens enige kennis van God: daaronder moeten we hetzelfde verstaan als wat Paulus zegt in Rom. 1:20:

"Want hetgeen van Hem niet gezien kan worden, zijn eeuwige kracht en goddelijkheid, wordt sedert de schepping der wereld uit zijn werken met het verstand doorzien."

Het gaat hier dus om de algemene openbaring:

Gods schepping en onderhouding van de gehele wereld is voor onze ogen als een schoon boek, in hetwelk alle schepselen, grote en kleine, gelijk als letteren zijn, die ons de onzienlijke dingen Gods geven te aanschouwen. (Art. 2 N.G.B.).

Dát moeten we hier verstaan onder "het licht der natuur" en die "enige kennis van God". We mogen art. 4 van hoofdstuk III/IV D.L. dus beslist niet zo uitleggen, dat de mens ondanks de zondeval toch nog een aangeboren natuurlijke godskennis zou bezitten, die volgens sommigen zelfs een zekere mate van natuurlijke theologie zou mogelijk maken. Dit "natuurlijk licht" komt niet voort uit de aard van de mens; het komt niet van binnenuit maar van buitenaf. We mogen wat dit betreft gerust spreken van een algemene openbaring van God. Het is beslist geen inwendig licht van de mens. Want de mens is na de zondeval totaal bedorven. In hemzelf is enkel duisternis. Waarom de Schrift ook zegt, dat hij uit zijn eigen duisternis moet worden verlost tot Gods wonderbaar licht.

(1 Petr. 2:9) En dat de aard van de mens volkomen bedorven is, blijkt ten overvloede daaruit, dat hij Gods algemene openbaring - dat "licht der natuur" - zelfs in zaken die niet direkt de dienst en kennis Gods betreffen, niet recht gebruikt maar geheel bezoedelt en in ongerechtigheid ten onder houdt.

"Tenzij iemand wederom geboren wordt, kan hij het Koninkrijk Gods niet zien", Joh. 3:3b.

Niemand mag dus, op grond van wat de Dordtse Leerregels hier uitspreken, met de valse leer komen, dat de natuur of de aard van de mens in het paradijs niet voor honderd procent bedorven is, omdat er in hem nog "enig licht der natuur" is overgebleven! Die dwaling wordt zelfs niet rechtgetrokken wanneer men eraan toevoegt, dat dat hele kleine stukje goed in de mens door hem toch nooit goed gebruikt wordt. Onvermijdelijk zal deze dwaling vroeg of laat gebruikt worden voor de ontwikkeling van een valse leer omtrent een aangeboren natuurlijke godskennis die een natuurlijke theologie mogelijk maakt, of een wetenschap of cultuur der gemene gratie of iets dergelijks. Zo iets zet altijd de deur open voor de hoogmoed van de mens en het bederf of de bondsbreuk van de christelijke kerk, waardoor de verbondsvloek des HEEREN wordt ingeroepen.

5.7.1 Opkomst van het gereformeerd theologisch onderwijs.

Ten tijde van de beroemde Synode van Dordrecht in 1618-19 was er al een heel stuk kerkbederf door het vertrouwen op het onwedergeboren of natuurlijke, bedorven menserverstand. Om de opkomst en voortgang van dit soort kerkbederf te volgen kan men waarschijnlijk het beste de geschiedenis beschouwen van het theologisch onderwijs, zoals dit gegeven werd ter opleiding tot de dienst des Woords aan de aanstaande predikanten.

De reformatoren braken aanvankelijk volkomen met de scholastiek. De opleiding bestond toen in hoofdzaak uit het lezen, bestuderen en uitleggen van de Schriften van Oude en Nieuwe Testament. Gezien de corruptie van de vulgaat, de Latijnse vertaling van de Bijbel, die zoveel dwalingen had bevorderd, en het gebrek aan goede vertalingen in de landstalen, alsmede onder invloed van de

humanistische tijdgeest, bestudeerde men daarbij de Schrift in de grondtalen: Grieks en Hebreeuws. De hiervoor beschreven profetieën in het Zürich van Zwingli geven daarvan een duidelijk voorbeeld. Toch stelde met name Luther nog niet aan alle predikanten de eis, dat zij de Schriften konden lezen in de grondtalen. En in de Nederlanden waren ten tijde van de hagepreken en daarna in de zestiende eeuw heel wat predikanten die de grondtalen niet beheersten, terwijl nog tot + 1650 predikanten die niet gestudeerd hadden, werden toegelaten op grond van art. 8 van de Dordtse Kerkenordering. Overigens kan men wel stellen, dat kennisverwerving van de drie talen, Latijn, Grieks en Hebreeuws, van meet aan een belangrijk deel uitmaakte van de gereformeerde opleiding tot de dienst des Woords. De gereformeerden maakten daarbij gebruik van de humanistische revolutie in het onderwijs.

Vele latijnse scholen waren door de humanisten omgebouwd tot gymnasia, waar behalve het onderwijs in de klassieke talen dikwijls ook college werd gegeven in diverse wetenschappen; zulks aanvankelijk mede ter vervanging van de universiteiten, die vaak nog beheerst werden door de Scholastiek. Dit werd door de reformatoren nagevolgd. Zo werd in het Genève van Calvijn een gymnasium academicum gesticht, dat in de praktijk eigenlijk uit twee delen bestond: in de eerste plaats een gymnasium van 8 klassen en in de tweede plaats de "lectiones publicae" (lett.: openbare lessen), waar in het begin door vijf professoren college werd gegeven.

5.7.2 Het onderwijs aan Calvijns gymnasium academicum in Genève.

Wanneer we nu nagaan waaruit het onderwijs aan Calvijns gymnasium academicum in Genève bestond, is er bij alle overeenkomst ook een zeer belangrijk verschil met het humanistisch onderwijs. De humanisten hadden een grote afkeer van de dialektiek en logica, die bij de Scholastiek zozeer overheerst hadden; zij legden zich in plaats daarvan vooral toe op de rhetorica en poëzie. Calvijn draaide nu de klok in zoverre weer terug, dat hij opnieuw de dialektiek en logica in het onderwijs een plaats gaf, terwijl hij de rhetorica en poëzie van de humanisten grotendeels weglief.

In concreto zag het onderwijs in Genève er aldus uit.

In de eerste en tweede klas van het gymnasium leerde men lezen en schrijven; in de derde en vierde klas Latijn; in de vijfde en zesde klas Grieks; en in de zevende en achtste klas vooral dialektiek en logica.

Daarna werd men dikwijls student bij de lectiones publicae.

Hierbij had men in Genève aanvankelijk vijf professoren.

Eén professor in het Hebreeuws. Deze onderwees Hebreeuws uit het Oude Testament en uit de Joodse commentaren of geschriften.

Eén professor in het Grieks. Met het oog op een verder gaand of hoger onderwijs in het Grieks gaf hij uitlegging van tal van klassieke filosofische schrijvers, van wie men meende het nodige te kunnen leren voor de goede zeden. Zo las men uit de geschriften van Aristoteles, Plato, Plutarchus en ook de latere christelijke filosofen.

Eén professor in de Artes (lett.: kunsten). Deze doceerde physica of natuurkunde, wat in die tijd hoofdzakelijk neerkwam op natuurfilosofie. Verder onderwees hij in de redekunst aan de hand van Aristoteles, Cicero en de geschriften van andere rhetoren.

Vervolgens waren er de twee professoren in de theologie, die, in onderscheiding van de vorige drie, dragers waren van het kerkelijk doctorenambt.

De colleges van de drie eerstgenoemde professoren dienden de studenten die predikant wilden worden, als propaedeuse of voorbereidende studie, die hen klaar maakte om het theologisch onderwijs te kunnen volgen. Dat theologisch onderwijs bestond aanvankelijk uit niets anders dan exegese of uitlegging van de Heilige Schrift. Dogmatiek en andere vakken werden niet afzonderlijk gedoceerd, maar waren als het ware in het exegetisch onderwijs opgenomen, omdat bij de behandeling van verschillende teksten dogmatische, kerkrechtelijke en andere kwesties werden besproken.

Mettertijd werden er ook professoren benoemd voor het medisch en juridisch onderwijs. Toen de overheid het promotierecht toekende werden de lectiones publicae als vanzelf een universiteit met een artistieke, een theologische, een medische en een juridische faculteit (N.B. i.p.v. de artistieke faculteit

zou men ook kunnen spreken van een faculteit voor letteren en wijsbegeerte; nog heel lang - ik meen tot in de vorige eeuw toe - moesten aan Nederlandse universiteiten studenten in de theologie bij wijze van propaedeuse tot aan zekere graad colleges letteren en wijsbegeerte volgen).

De opzet van het onderwijs in Genève is zo belangrijk omdat dit het voorbeeld is geweest voor hetzelfde onderwijs in de Nederlanden. De gegevens voor het bovenstaande over het onderwijs in Genève werden in hoofdzaak ontleend aan de dissertatie in 1891 aan de V.U. gehouden door dr. H.H. Kuyper over "De Opleiding tot den Dienst des Woords bij de Gereformeerden".

5.7.3 Naast humanistische ook scholastieke invloeden in het calvinistisch onderwijs.

Bezien we nu het onderwijs dat aan Calvijns gymnasium academicum werd gegeven, dan blijkt dat hij zowel van het Humanisme als van de Scholastiek het één en ander heeft willen overnemen. Natuurlijk heeft Calvijn dit niet zomaar onveranderd overgenomen maar is hij ook in dit onderwijs reformerend opgetreden. Van de humanisten nam hij over het uitgebreide talenonderwijs. Vooral het onderwijs in de klassieke talen bracht hierbij nu zijn gevaren met zich mee. Want dit beperkte zich niet tot enkel taalonderwijs, neen, ook de oude klassieke heidense geest kwam daarin mee. Het was niet zo, dat men in Genève enkel wat koinè-Grieks leerde, voldoende om het Nieuwe Testament in de grondtaal te kunnen lezen, neen, men leerde wel degelijk net als de humanisten het klassieke Grieks en las de oude klassieke Grieks-heidense schrijvers. En met Latijn evenzo: men leerde niet slechts voldoende Latijn om de oud-christelijke kerkelijke lectuur in het Latijn te kunnen lezen, neen, men las en bewonderde evenals de humanisten de heidense klassieken. Wanneer men bijvoorbeeld Calvijns Institutie leest, is het opvallend hoeveel voorbeelden, aanhalingen en verwijzingen naar de oude klassieken daarin voorkomen. Wat belezenheid in de heidense klassieken betreft deed Calvijn stellig niet onder voor de meeste humanisten maar overtrof hij waarschijnlijk velen van hen. Welnu, zoals hijzelf was, wilde hij ongetwijfeld ook de aanstaande predikanten maken, zodat zij wat kennis van de klassieken betreft zich konden meten met de humanisten. Zo werden de toekomstige predikanten dus in de eerste plaats opgevoed tot mensen met een grote bewondering voor de oud-heidense Grieks-Romeinse cultuur en van een enigszins elitair-humanistisch stempel. Dit verklaart mede het geloof in een natuurlijke godskennis, de opkomst van de remonstrantse geest en de dominocratische instelling van velen in de Nederlandse Gereformeerde Kerken. Hiernaast komt dan nog de scholastieke invloed.

Terwijl de humanisten niets moesten hebben van de logicistische redeneerkunst van de scholastieken, herstelde Calvijn in Genève tot op zekere hoogte toch weer het onderwijs in de dialektiek en de logica. Dat geschiedde niet slechts in de hoogste klassen van het gymnasium maar zeker ook bij het hogere talenonderwijs in de lectiones publicae. Waar de humanisten de oud-heidense klassieke schrijvers en filosofen vooral lazen en bewonderden om hun culturele waarden, daar ging men in Genève ook een dialektische confrontatie met hen aan. Dat wil dus zeggen, dat men hun onchristelijke gedachten en hun stellingen die niet met het christelijk geloof overeenkomen, bestreed en weerlegde. Daarbij leerde men de door de klassieken zelf ontwikkelde redekunst en logica gebruiken, zodat men hen dus met hun eigen wapens leerde verslaan. Deze dialektiek of geleerde strijdkunst werd de aanstaande predikanten dus ook echt onderwézen. Zo werden zij opgekweekt en gevormd tot twistredkundigen, tot geleerde kampvechters, die niet alleen tegenover de humanistische grote wereld, maar vooral ook tegenover de scholastiek gevormde roomse theologen en de vele andere dwaalleraars van die tijd, hun mannetje konden staan. Ongetwijfeld was dit nu ook juist de bedoeling van Calvijn en de andere gereformeerden.

Maar op deze wijze werd dan toch wel vreemd vuur op het altaar gebracht. Want aldus werd de wapenrusting Gods, genoemd in Efeze 6:13-18, niet meer voldoende geacht maar werd gegrepen naar het arsenaal van de vijand. Dit was ook rechtstreeks in strijd met de Schrift, die gebiedt om de dwaalleraars van buiten de kerk te mijden in plaats van met hen te gaan redetwisten en diepgaand op al hun dwaasheden in te gaan. (Vgl. Schriftplaatsen als Spr. 26:4-5; Rom. 16:17-19; 1 Cor. 2; 1 Tim. 6:20-21; 2 Tim. 2:14-26; Titus 1:9-14, 3:9-11.)

Neen, dan hebben de martelaren uit die tijd, die in vertrouwen op de belofte van de Here in Matth. 10:19-20 hun aanklagers mochten weerleggen, het anders gedaan! Hoe eenvoudig maar hoe waar en diep ontroerend was dikwijls hun getuigenis. Wat een verschil met de disputen van de geleerde theologen!

5.7.4 Navolging van dit calvinistisch onderwijs in ons land bevordert de opkomst van een gereformeerde scholastiek.

De in Genève door Calvijn opgezette methode voor de opleiding tot de dienst des Woords ontving navolging bij de gereformeerden in andere landen. In ons land geschiedde dat aan de universiteiten: in Leiden, Franeker, Groningen, Utrecht, Harderwijk; en ook Nijmegen had een tijdlang een universiteit. Men kon aan deze universiteiten dus reeds worden ingeschreven zonder voorgaand onderwijs te hebben genoten. Wanneer men niet in de plaats zelf woonde was dat natuurlijk wel bezwaarlijk, onder meer vanwege de kosten. Daarom probeerde men meestal in de eigen omgeving zover mogelijk te komen voordat men naar de universiteit ging. Men had daarvoor de latijnse scholen waaraan niet zelden nog één of meer lectoren of losse professoren waren toegevoegd, terwijl in sommige steden zelfs zogenaamde "illustre scholen" waren opgericht. Deze illustre scholen hadden naast de gymnasiale onderbouw een bovenbouw, waaraan men nog enkele jaren college kon lopen in theologie, en zelfs vaak in filosofie, medicijnen en/of rechten. Het verschil tussen een illustre school en een universiteit of academie was voornamelijk, dat een illustre school geen examens kende en geen promotierecht bezat. De meeste van deze illustre scholen zijn blijven bestaan tot in de Franse tijd toe. Wanneer iemand de illustre school had afgelopen ging hij meestal zijn studie afronden aan een universiteit. Verder was het ook heel gewoon wanneer iemand zijn studie aan de ene universiteit voortzette aan een andere universiteit, dikwijls zelfs in het buitenland. Het behoeft geen betoog, dat het Genève van Calvijn daarbij voor vele theologische studenten het Mekka was. Heel wat predikanten in de zestiende en zeventiende eeuw hadden zodoende in Genève gestudeerd. Uit deze hele gang van zaken laat zich dus wel verstaan, dat zowel de funeste klassiek-humanistische als de scholastieke invloeden in ons land hebben door- gewerkt. Dit heeft er onder meer toe geleid, dat zich een hele gereformeerde scholastiek heeft ontwikkeld, met de stukken waarvan we tot op vandaag nog zitten.

5.8.1 Johannes Maccovius, door A. Kuyper jr. geroemd als de grote grondlegger van de gereformeerde scholastiek in de Nederlanden.

In de christelijk-historische richting, die zijn oorsprong vindt in de romantische reveil-kringen uit de vorige eeuw, bewonderde, ja verafgoedde men zowat de gereformeerde "vaderen" uit de zestiende en zeventiende eeuw. Hieraan hebben we ook te danken een proefschrift van A. Kuyper jr. over Johannes Maccovius, waarop hij in 1899 aan de Vrije Universiteit bij zijn vader promoveerde tot "doctor in de heilige godgeleerdheid". A. Kuyper jr. prijst daarin de gereformeerde scholastiek aan als het middel voor de verheffing van het wetenschappelijk peil van de gereformeerde theologie. En hij dweept haast met Johannes Maccovius, die volgens hem de grote grondlegger is geweest voor de gereformeerde scholastiek in de Nederlanden. Met het oog op ons onderwerp is het nuttig aan deze dissertatie het een en ander kritisch te ontleenen. Johannes Makowski was een Pool, die in 1588 in zijn vaderland werd geboren. Hij studeerde aan het gymnasium in Danzig, waar hij toen reeds uitmuntte in het disputeren en waar: "vooral door de studie der Philosophie, zijn logische en denkende geest die vorming kreeg, die voor zijn later leven van zoo overgrote beteekenis werd" (a.w., blz. 5). Hij kwam vervolgens in de gelegenheid om als goeverneur of mentor van een drietal jongens van adel aan verschillende universiteiten te gaan studeren in de theologie. Dit is dus een voorbeeld van het voor ons vandaag zo vreemde systeem uit die dagen, dat men praktisch zonder enig voorafgaand onderwijs als student aan een universiteit kon worden ingeschreven. Die drie jongens werden op die manier dus als studenten ingeschreven hoewel ze nog lang niet rijp waren om zelfstandig de colleges te volgen. Zij hadden daarom iemand nodig om hen bij te werken en leiding te geven aan hun studie. Makowski verdiende daarmee genoeg om tevens zelf te kunnen studeren,

terwijl hij als student zelf ook toegang had tot de universiteit, wat nodig was om zijn taak als mentor goed te kunnen verrichten. Op deze manier studeerde Makowski, wiens naam als bestudeerd heer verlatiniseerd werd tot Maccovius, achtereenvolgens aan de universiteiten te Praag, Lublin in Polen, Heidelberg, Marburg, Leipzig, Wittenberg en Jena.

De studiegang aan de toenmalige universiteiten bevatte niet slechts de colleges of lectiones, maar ook de disputationes. In Leiden had elke professor tot taak op maandag, dinsdag, donderdags en vrijdags een college te geven, maar de woensdag en zaterdag werden opgehouden voor de disputen. Tijdens deze disputen, die dus in het Latijn gehouden werden, moesten de studenten stellingen verdedigen, die òfwel door een hoogleraar waren opgesteld, òfwel door henzelf. Wanneer een student eigen stellingen verdedigde moesten deze tevoren door de betreffende professor worden goedgekeurd omdat deze daarvoor de verantwoordelijkheid droeg. Die stellingen werden dan vaak verzameld uitgegeven. Aldus kwamen verschillende theologische standaardwerken tot stand; bijvoorbeeld de bekende "Synopsis" uit 1625 van Polyander, Rivetus, Walaeus en Thysius, die in 52 disputationes een overzicht biedt van "de zuiverste theologie". Maccovius nu was zo bedreven in dit disputeren, dat men hem zelfs uitbracht als openbaar disputator tegen de vijanden der waarheid. Zo schrijft A. Kuyper jr. (a.w., blz. 6), dat Maccovius "zijn in Danzig verworven roem als disputator" in Praag handhaafde door openlijk met de Jesuïeten in debat te treden. En in Lublin trad hij in het strijdperk met de Socinianen "met lang niet ongunstige uitslag". In Heidelberg kreeg hij "de eervolle opdracht" om in plaats van een bekend professor naar Spiers te gaan om daar met de Jesuïeten te redetwisten. Hieruit blijkt dus wel hoe men dit beschouwde. Op zijn minst stak er in deze disputen toch altijd wel een zucht naar eigen roem en eer. En dat geldt zeker niet alleen voor wat betreft de disputationes met de vijanden van buiten de kerk, maar evenzeer voor die aan de universiteiten binnen de kerk.

Hierna ging Maccovius als mentor van een tweetal Poolse baronnen op studie naar Franeker in Friesland, waar in die tijd veel Polen studeerden. Op 8 maart 1614 promoveerde hij hier bij professor Lubbertus tot doctor in de theologie, waarbij hij in het openbaar verdedigde zijn "Disputatio de Ecclesia" (uiteenzetting of disputatio over de kerk). Na enige tijd als privaat-docent te zijn opgetreden werd Maccovius in 1615 te Franeker tot gewoon hoogleraar in de theologie benoemd. Ondanks aanklachten wegens zijn scholastieke methode - waarvoor hij zich had te verantwoorden op de generale synode te Dordrecht in 1618-19 - alsmede wegens zijn onzuivere levenswandel, is hij dit gebleven tot zijn dood in 1644.

5.8.2 Een staaltje van de maccoviaanse scholastiek.

Als professor in de theologie te Franeker heeft Maccovius naar het oordeel van de Synode van Dordrecht 1618-19, die hem daarover op de vingers tikte, de scholastieke methode van onderwijzen aan de Nederlandse academies geïntroduceerd.

Wat hield die scholastieke methode nu precies in?

Volgens A. Kuyper jr. (a.w., blz. 123) was de grote fout van de middeleeuwse scholastiek, dat zij de in de H. Schrift geopenbaarde godskennis (de "cognitio Dei revelata") in verband wilde zetten met het natuurlijke, bedorven verstand (de "ratio naturalis"). Maccovius wilde nu volgens hem niet het natuurlijke, bedorven verstand gebruiken maar het wedergeboren, door de Heilige Geest verlichte verstand (de "ratio illuminata"). Dat wil dus zeggen, dat Maccovius met het wedergeboren verstand konsekventies uit de Schrift wilde trekken en het op die manier verkregene wilde vastleggen in defenities en termen, waardoor dan een "wetenschappelijke" theologie zou ontstaan. Deze methode kwam dus overeen met die van de aristotelische filosofie, zij het dat in deze scholastieke theologie met het zogenaamde "wedergeboren" verstand werd nagedacht over de bijbelse openbaring in plaats van - zoals bij de filosofie - met het natuurlijke verstand over de ganse kosmos.

Het is om verschillende redenen verschrikkelijk moeilijk om een juist beeld te geven van deze gereformeerde scholastiek. Eigenlijk moet men een complete academische opleiding in de theologie hebben gehad en aldus zelf reeds "scholastiek" gevormd zijn om dit goed te kunnen begrijpen.

A. Kuyper jr. noemt als voorbeeld Maccovius' onderscheidingen op het punt van

de genade ("gratia" in het Latijn). Het spijt me, dat het zo goed als onleesbaar is voor oningewijden (tot wie ik zelf overigens - gelukkig! - ook behoort), maar ten bewijze en als demonstratie wil ik dit voorbeeld van Maccovius' scholastiek toch uit Kuypers boek citeren (a.w., blz. 131-132).

"Zien wij b.v. zijn Caput "De gratia Dei, et in specie de misericordia eius" in, dan lezen we, dat Maccovius aldus indeelt:

Gratia moet van auxilium onderscheiden worden.

Er is een duplex auxilium.

a. Universale (respiciens omnes creaturas);

b. Speciale (quo homines donantur).

Het auxilium speciale moet weer onderverdeeld worden in

naturale (quo Deus quosdam ornat prae coeteris, ut Aristotelem acumine, Ciceronem eloquentia) en

supernaturale (quod vitam aeternam concernit).

Het auxilium supernaturale is de eigenlijke gratia en is òf assistens òf habitualis.

De gratia zelve valt in twee hoofdonderscheidingen uiteen. Deze zijn favor en gratuita benevolentia enerzijds, misericordia en commiseratio anderzijds. ...

In de ontwikkeling nu van het leerstuk der gratia (als misericordia) wordt dan onderscheiden:

a. gratia aeterna;

b. gratia temporalis;

a. gratis dans;

b. gratis data.

De gratia gratis data bevat

a. de externa vocatio

b. de interna iustificatio.

De gratia internae iustificationis wordt weer onderscheiden:

a. movens;

b. habitualis.

De gratia movens wordt weer gesplitst in

a. gratia praeveniens;

b. gratia subsequens.

En na aldus de "diversae gratiarum species" uiteengezet te hebben, komt hij dan tot een opsomming van de "gratiae modi operandi varii".

Deze zijn: conversio, perseverantia, gratia habitualis inhaerens.

Deze laatste wordt weer onderscheiden in

a. ordinaria (fides, spes, charitas);

b. extraordinaria (charismata). ...

Ex uno disce omnes (Uit dit ene voorbeeld leert ge ze allemaal kennen, P.d.V.) Als wij zijn Locus de Trinitate (dus over de Drieëenheid, P.d.V.) opslaan, zien wij geheel denzelfden scholastieken leertrant."

Vertaling van al deze termen is niet goed mogelijk omdat ze juist opgeladen zijn met een zeer speciale inhoud; ze hebben een bepaalde scholastieke betekenis gekregen. Vervolgens zijn deze termen opgenomen in het hele theologische bedrijf van gereformeerde doctores en dominees. Er is aan geschaafd, sommige onderscheidingen werden vervangen, andere werden er bijbedacht, er werd op gestudeerd, over geschreven en over gevochten ("gepolemiseerd" noemt men dat). Ook al is de scholastieke onderscheidingswellust na het enthousiaste begin in de Gouden Eeuw wel wat afgezwakt, toch heeft deze scholastieke aanpak, of althans de resten daarvan, binnen de orthodox gereformeerde theologie - vooral in de dogmatiek - zich weten te handhaven tot in onze eeuw toe. Zo denk ik, dat A. Kuyper jr. met opzet Maccovius' onderscheidingen van de verschillende soorten "genaden" als voorbeeld uitkoos, wegens de interesse daarvoor van zijn vader, die omstreeks die tijd de gereformeerde wereld opzadelde met zijn driedelige werk over de "gemene gratie". Dat was in feite niets anders dan een monumentaal stuk eigentijdse scholastiek, dat de naam van de oude Kuyper beroemd - of liever: berucht - heeft gemaakt. Kortom, tot in onze dagen toe heeft de gereformeerde scholastiek een fundamentele rol gespeeld in heel het bedrijf van de gereformeerde "wetenschappelijke" theologie. Zelfs is het zo, dat zeker tot aan de tweede wereldoorlog verschillende van

deze scholastieke termen en onderscheidingen vrij algemeen bekend waren onder "het gewone kerkvolk".

5.8.3 Eerste kwaad: vervreemding van de Schrift.

In de eerste plaats nu moeten we deze scholastiek veroordelen omdat men zich daardoor vervreemdt van de levende openbaring van de H. Schrift. Op zogenaamd "wetenschappelijke" wijze wordt wat de Schrift zegt overgebracht in een gesloten systeem van termen en definities. Al combinerend, deducerend en concluderend wordt een eigen wereld van theologische begrippen en onderscheidingen opgebouwd, welke voortaan als bril fungeert bij het lezen en verstaan van de Bijbel. De H. Schrift functioneerde bij vele theologen aldus in de praktijk als niet meer dan een bundel bewijsplaatsen voor hun dogmatiek. Op zijn best treedt hierdoor een enorme verarming of verschraling op vergeleken bij de rijkdom van de Schrift.

Immers, het is hiermee als in het persoonlijk leven.

Hoe onaangenaam is het niet als men een bepaald etiket op ons plakt en zegt: hij is zus of hij is zo. Hij is een driftkop, hij is links of rechts, conservatief of progressief of wat dan ook. Want zelfs al zou dat waar zijn, dan is het toch altijd sterk eenzijdig. Onze persoonlijkheid heeft veel meer kanten en kan zich in andere omstandigheden heel anders uiten. Als men u echter een etiket heeft opgeplakt is men met u klaar. En dan zit u daaraan vast of u het leuk vindt of niet.

Iets dergelijks doet nu ook deze scholastiek met de Heilige Schrift.

Zelfs als wat men er op die manier van maakt op zichzelf genomen waar is, en men dus geen valse leringen verzint, is dat nog geheel verkeerd. Het is niets anders dan heerschappijvoering van geborneerd mensenverstand en eigenwijze mensenbedenksels over de Heilige Schrift. Zodra men op deze manier "klaar" was met de leer naar Gods Woord, verstarde de prediking van dit soort "theologen" tot droge "dogmatische" vertogen, die niet te pruimen waren zo taai en die op den duur geen mensenhart meer beroerden. Deze geleerde "heren" of "dominees" stonden in wezen geheel vreemd tegenover Gods Woord. Zij waren alleen vertrouwd met hun eigen scholastieke dogmatiek. Vandaar dat zelfs de vroomsten onder hen zich schuldig maakten aan exemplarisch en allegorisch Schriftmisbruik wanneer zij de Bijbel voor "het volk" wilden actualiseren.

En dit was dan nog de scholastiek op zijn best!

Het is echter wel gebleken, dat vele van deze scholastieke termen en onderscheidingen helemaal niet deugden en volkomen fout waren. Op die manier zijn vele afvallige en ontrouwe praktijken gewettigd en bevorderd, tal van misvattingen ingevoerd en zelfs regelrechte dwalingen binnen de kerk gebracht.

5.8.4 Tweede kwaad: bevordering van onmondigheid en hiërarchie.

In de tweede plaats treedt door deze scholastiek, die wordt uitgegeven voor bij uitstek "wetenschappelijke" theologie, een sterke vervreemding op tussen de scholastiek geleerde "heren" of "dominees" enerzijds en "het kerkvolk" anderzijds. Wanneer men het hiervoor aangehaalde voorbeeld van Maccovius' scholastieke onderscheidingen met betrekking tot de genade beschouwt, is het wel zonder meer duidelijk, dat dit voor een kerklid dat deze geheimtaal niet heeft bestudeerd, compleet abacadabra is. Zo schiep men door deze scholastiek een grote afstand tussen de "geleerde" dominees en het ongeleerde kerkvolk. Het behoeft geen betoog, dat dit de hiërarchie bevorderde en een uitstekend middel was om "het volk" onmondig te houden. Aldus kweekte men opnieuw "een schare die de wet niet kende".

Men heeft zelfs de euvele moed gehad om deze hoogmoed scholastiek te definiëren.

A. Kuyper jr. schrijft (a.w., blz. 107):

"Reeds in het patristisch tijdvak

(daarmee bedoelt K. de tijd van de zogenaamde "kerkvaders", de tijd vóóordat de middeleeuwse doctores hun scholastiek ontwierpen; P.d.V.)

ontwikkelde zich naast de Theologia exoterica of catechetica ("prima religionis christianae elementa seu rudimenta viva vox tradere")

(d.w.z.: de volksmatige theologie voor oningewijden of de categetische theologie, waarin de eerste beginselen van de christelijke

religie, of het eerste onderricht mondeling werd overgedragen;
P.d.V.)

de Theologia acroamatica of Systematica, Thetica of Dogmatica, waarin "accuratiori methodo non tantum doctrinae sacrae veritas adstruitur, sed et dissentium errores refutantur".

(D.w.z.: de geleerde theologie; "akroamatisch" is ook:

"moeilijk te verstaan" of "op het verstand gegrond" en geheim.

Door deze zg. "zorgvuldige methode" wordt niet alleen de waarheid van de heilige leer bevestigd maar worden ook de afwijkende dwalingen weerlegd. P.d.V.).

Merk op, dat deze zg. acroamatische theologie ook "theologia dogmatica" ofwel dogmatiek wordt genoemd. Dogmatiek is dus oorspronkelijk niets anders dan "geleerde theologie", wat op hetzelfde neerkomt als scholastiek!

Inplaats van deze onderscheiding tussen exoterische en acroamatische theologie matigde Maccovius zich volgens A. Kuyper jr. een andere onderscheiding aan, die overigens op hetzelfde neerkwam. Maccovius onderscheidde namelijk een tweevoudige manier om theologie te bedrijven. De één "minor exquisitus", dat is letterlijk "minder uitgezocht", bedoeld voor de kinderen en eenvoudigen. De ander "magus exquisitus", letterlijk "meer uitgezocht of doorvorst", bestemd voor de meer ontwikkelden. (A.w. blz. 144 e.v.).

Bij die meer uitgezochte manier, de "modus magus exquisitus", onderscheidde Maccovius dan weer opnieuw tussen "articuli catholici" en "articuli theologici". Van de eersten heet het, dat allen die zalig willen worden, ze moeten kennen en geloven, terwijl de tweede soort meer betrekking heeft op de theologische wetenschap. Onbekendheid met de articuli catholici is voor allen doemwaardig, hun betwijfeling gevaarlijk en ontkenning ketters of goddeloos, maar van de articuli theologici is dat niet zo. De articuli catholici heten het fundament van het geloof en de zaligheid. Maar de articuli theologici worden bovenop dat fundament gebouwd; ze vormen dus niet een deel van het fundament zelf maar komen er om zo te zeggen extra bij; ze worden per konsekwentie uit de anderen afgeleid. Aldus definieerde de scholastiek zichzelf als een geleerde of wetenschappelijke theologie, niet bestemd voor kinderen en eenvoudige gelovigen, maar speciaal voor de geleerde "heren" of "dominees". Brutaal en onbeschaamd komt men daar zelf voor uit. Bovendien zien we hoe deze scholastiek de uiterst misleidende en verderfelijke onderscheiding tussen fundamentele en niet-fundamentele zaken invoert als een logisch gevolg en voortzetting van deze hoogmoed. De Here Christus dankte en loofde echter de hemelse Vader omdat Hij deze dingen voor wijzen en verstandigen verborgen heeft doch aan kinderkens geopenbaard (Matth. 11:25-26). Deze hoogmoedige theologische "wetenschap" heeft de verwarring en de ontrouw en valse leer in de kerk slechts bevorderd en vermeerderd inplaats van ze - volgens haar eigen valse pretentie - tegen te staan en te weerleggen. Hoe zou het ook anders kunnen bij dit product van hoogmoedig mensenverstand, dat wel voor "wetenschap" wordt uitgegeven maar niet anders is dan dwaasheid voor God. Heel deze scholastieke methode is zo sterk mogelijk in strijd met de methode van God, Die zich juist uit de mond van eenvoudigen, ja, van kleine kinderen en zuigelingen, sterkte wil grondvesten en lof bereiden (Ps. 8:3 en Matth. 21:16).

5.8.5 Derde kwaad: invoering van het kerkbederf van de polemieek.

In de derde plaats is de scholastiek te veroordelen omdat daardoor het verschijnsel van de zogenaamde "polemieek" in de kerk binnenkomt. Deze "polemieek" betekent een grondig bederf van de kerkelijke stijl in het huis Gods en een grotendeels teloorgaan van de christelijke tucht.

Wanneer men het bij het disputeren niet eens was groeiden de tegenstellingen uit tot een bij voorkeur schriftelijk gevoerde oorlog of "polemieek". Dit was in de eerste plaats zo als het ging tegen aanhangers van valse leringen buiten de kerk, zoals Jezuïeten, Socinianen, Remonstranten, enz. Maar dit werd ook zo tegenover broeders in de kerk, met wie men van mening verschilde. Vaak ging het hierbij om echt "academische kwesties", dat wil zeggen om geschilpunten die ontstonden als rechtstreeks gevolg van de eigen scholastiek. Doch niet zelden ging onder de wirwar van scholastieke termen en constructies wel degelijk een belangrijke strijd om de waarheid schuil. Volgens de Schrift moet er in dat

geval christelijke vermaning en bestraffing plaatsvinden en moet bij verharding de kerkelijke tucht geoefend worden in censurering en afsnijding, waarbij elk kerklid een eigen roeping heeft. Inplaats daarvan werd dan echter een dergelijke "polemie" gevoerd, waarin de heren theologen soms zeer scherp tegenover elkaar kwamen te staan en er partijen binnen de kerk ontstonden, waardoor de onderlinge verhoudingen en de hele christelijke samenleving werden vergiftigd en de kerkelijke stijl totaal verloren ging. Het meest bekend zijn wat dit betreft de Voetiaanse en Coccejaanse twisten, die al met al meer dan honderd jaar hebben gewoed. Na de remonstrantse kerkstrijd, die ook al zo moeilijk te volgen was voor het doorsnee kerklid, wilden bovendien de politieke heren de vrede in de kerk bewaren. Zij lieten daarom weliswaar tot op zekere hoogte deze theologische "polemie" toe, maar verhinderden, dat daaraan kerkelijke tuchttoefening werd verbonden. Dit was ook één van de redenen waarom zij na de Synode van Dordrecht 1618-19 geen volgende nationale synodes meer toestonden. Kortom, buiten de kerk is deze "polemie" alleen daarom al veroordeeld omdat het rechtstreekse overtreding is van het apostolisch bevel om de dwaalleraars van buiten te mijden (zie Rom. 16:17-19 en 3 Joh. :10). En binnen de kerk leidt deze "polemie" tot onzuivere conflicten en verlamt of bederft zij de goede en geboden kerkelijke strijd tegen opkomende valse leringen en de oefening van de kerkelijke tucht daarover.

Hoe meer men deze "polemie" in al haar aspecten vergelijkt met de stijl van het huis Gods naar de Schriften, hoe dieper men onder de indruk komt van de grootte van het kerkbederf daarin. En dan te bedenken, dat deze "polemie" tot in onze tijd toe eigenlijk nooit meer weggeweest is uit de Gereformeerde Kerken in Nederland!

Deze "polemie" is dus een uitvloeisel van de scholastiek.

De dialektische methode maakt de polemie ook haast onmisbaar voor de verdere ontwikkeling van de scholastiek. Elkaar bestrijdend kwamen de heren theologen onderling verder met hun scholastiek. De valse scholastieke onderscheiding tussen fundamentele en niet-fundamentele zaken bevorderde bovendien, dat men, in ieder geval over de laatste soort, zonder enige beperking naar hartelust kon theologiseren en polemiseren. Als het over een zogenaamde niet-fundamentele zaak gaat, aangaande welke men ook in de formulieren van eenheid (nog) niet gebonden is, noemt men dat een "theologoumenon", dat is: "een onderwerp in de theologie waarover de theologen nog moeten discussiëren en waarin zij van elkander mogen verschillen" (deze defenitie is van prof. dr. J. Douma in zijn academisch proefschrift over de "Algemene Genade", blz. 354, die daarmee prof. dr. V. Hepp citeert). Ja ja, men ziet het: "de theologen moeten nog discussiëren". En als het gerecht dan tenslotte naar men meent voldoende in de scholastieke keuken is toe bereid, moeten allen in de kerk het eten. Dan volgen er hiërarchisch opgelegde bindende kerkelijke leeruitspraken, zoals die, welke in 1944 tot de Vrijmaking leidden. Vele eenvoudigen zeiden toen: het gaat om een uit de hand gelopen professorenruzie. Maar dat was het niet. Het was een scholastiek getraceerde kerkstrijd tegen ontrouw en valse leer. We moeten hierop later nog terugkomen.

Juist ook door de "polemie" heeft de scholastiek de kerk verwoest en velen in het verderf gestort.

5.8.6 Maccovius' verdediging van de scholastiek met beroep op de Schrift.

Volgens dr. A. Kuyper jr. rapporteerde de commissie, die op de Synode van Dordrecht 1618-19 advies uitbracht inzake de aanklachten van Lubbertus tegen Maccovius het volgende (a.w., blz. 93):

"Zij hadden bevonden dat Maccovius was vrij te spreken van alle ketterij, dat hij berispt moest worden over zijn al te duistere en Scholastieke manier van doceren en voorts vermaand moest worden dat hij liever met de termen der H. Schrift dan met die van de Scholastieken moest spreken, en niet zoo eenzijdig moest zijn in zake het Infra- en Supralapsarisme, en dat hij rekening moest houden met wat de Kerken verontrusten kon."

Deze synode zelf wilde echter geen oordeel uitspreken over infra- en supralapsarisme en was tevreden toen het geschil tussen Lubbertus en Maccovius kon worden gesust. Toch blijkt hieruit wel, dat de scholastiek van Maccovius zeker niet door iedereen met gejuich werd begroet. Maccovius wist dat zelf natuurlijk

ook heel best. Daarom heeft hij zijn scholastieke methode trachten goed te praten en te verdedigen met behulp van de Schrift. En nu is het van belang om te zien hoe hij dat deed.

Op grond van allerlei Schriftplaatsen stelde hij, dat de theoloog het recht, ja de plicht heeft om uit wat de Bijbel openbaart, konsekwenties te trekken. Dat moeten dan wel goede (bona) konsekwenties zijn, maar ze mogen gerust in het afgetrokkene zijn of buiten de zaak liggend waarover het in een bepaald Schriftgedeelte gaat (remota).

Hij wijst dan bijv. op Matth. 22:32, waar Christus uit wat God tot Mozes zei in de brandende braambos, namelijk:

"Ik ben de God van uw vader, de God van Abraham,
de God van Isaäk en de God van Jakob" (Ex. 3:6),

de conclusie trekt:

"Hij is niet een God van doden maar van levenden",
en daarmee de leer van de opstanding der doden verdedigt.

Een ander voorbeeld, waarnaar Maccovius bij voorkeur verwees, is Matth. 22:43-45. Daar haalt Christus Psalm 110 aan, waarin David de Messias zijn Here noemt. De goede konsekwentie daaruit is dan, dat Christus Gods Zoon was.

Nog andere voorbeelden zijn:

Hand. 2:25-28, waar Petrus Psalm 16 aanhaalt en op Jezus toepast en daaruit de konsekwentie trekt, dat Hij naar de Schriften uit de dood is opgestaan;

Rom. 4:3-8, waar Paulus redeneert vanuit het Schriftwoord: "Abraham geloofde God en het werd hem tot gerechtigheid gerekend";

Rom. 10:5-10; daar trekt Paulus uit wat Mozes schrijft de conclusie, dat Christus het einde der wet is, tot gerechtigheid voor een ieder die gelooft;

Rom. 14:11-12, waar Paulus uit Jes. 45:23 afleidt, dat wij allen voor Gods rechterstoel zullen verschijnen.

Volgens Maccovius is het daarom zo, dat wat door goede konsekwentie uit de Schrift wordt afgeleid, de Schrift zèlf is (a.w., blz. 151). En hij onderscheidt dan weer echt scholastiek tussen de "consequentia proxima", dat is de voor de hand liggende konsekwentie, die gemakkelijk te vinden is en die de eenvoudigen hebben, en de "consequentia remota", dat is de dieper weg liggende of moeilijk te vinden konsekwentie, die alleen voor de geleerde heren theologen is.

De eerste - de "consequentia proxima" - wordt dan natuurlijk weer in verband gebracht met de "articuli catholici", de waarheden die ieder die zalig wil worden moet geloven, de tweede - de "consequentia remota" - met de "articuli theologici", de "wetenschappelijke" leerstellingen waarover de heren theologen zo heerlijk mogen polemiseren zonder dat er bloed uitloopt (a.w., blz. 146/147). Volgens Maccovius worden die goede konsekwenties aldus uit de Schrift getrokken met behulp van het wedergeboren verstand of de door de Geest verlichte rede (de zg. "ratio illuminata"; a.w., blz. 168 e.v.). Teneinde de beschuldiging te ontgaan, dat hij de Heilige Schrift te lijf gaat met de van de heidense filosofen geleerde redeneerkunst van het natuurlijk verstand, stelt hij dus haastig, dat hij alleen maar wil werken met de geïllumineerde konsekwentie van het wedergeboren verstand. En om dat nog wat te versterken onderscheidt hij bovendien nog tussen de ratio als argument en als instrument en beweert hij, dat hij de rede enkel wil laten fungeren als instrument bij het lezen van de Schrift en niet als argument naast of boven de Schrift.

5.8.7 Weerlegging van deze maccoviaanse verdediging van de scholastiek.

Welnu, wat zullen we van deze dingen zeggen? Wat moeten we denken van dit beroep op de Schrift ter verdediging van Maccovius' scholastieke methode?

Dit: dat het hoogst misleidend is!

Want natuurlijk is het waar, dat een christen zijn vernieuwde of wedergeboren verstand niet slechts mag maar móet gebruiken in Gods dienst; en dus zeker ook bij het lezen van de Bijbel. Maar dat is wèl iets totaal en totaal anders dan het scholastieke geredeneer van Maccovius c.s. Nergens, helemaal nergens, is er in de Schrift een voorbeeld te vinden van de logicistische scholastieke redeneerkunst van Maccovius en zijn navolgers! De voorbeelden die Maccovius uit de Schrift aanhaalde kunnen in geen enkel opzicht zijn scholastiek rechtvaardigen. Integendeel, neem nu eens het sterkste voorbeeld, namelijk dat van Matth. 22:32, waar Christus de opstanding der doden verdedigt met Gods Woord

tot Mozes: "Ik ben de God van Abraham, Isaäk en Jakob". Ontwikkelt Christus hier nu een stukje "wetenschappelijke theologie" op de manier van Maccovius? Komt hij hier op grond van koel logisch verstandelijke conclusies en redelijk juiste konsekwenties tot de "wetenschappelijke" formulering van een stukje dogmatiek omtrent de opstanding der doden?

Wie dit denkt heeft van dit Schriftgedeelte niets begrepen!

"God is geen God van doden maar van levenden" - Christus wijst hiermee op het verbond, dat de HEERE met de aartsvaders had opgericht. Immers in Gen. 17:7 zegt God tot Abraham:

"Ik zal mijn verbond oprichten tussen Mij en u en uw nageslacht in hun geslachten, tot een eeuwig verbond, om u en uw nageslacht tot een God te zijn."

Dat verbond is een levende relatie tussen de HEERE en Abraham en diens nageslacht. Daarin heeft de HEERE zich rechtens verbonden om Abraham en de zijnen liefde en trouw te bewijzen in alle omstandigheden, terwijl anderzijds voor Abrahams volk hetzelfde geldt jegens de HEERE. Dus zoals in een huwelijksverbond de man en de vrouw zich rechtens wederkerig verbinden om elkaar lief te hebben en hou en trouw te zijn het ganse leven door. Een huwelijksverbond geldt daarbij slechts voor dit tijdelijk leven; Matth. 22:29-30. Als de man of de vrouw sterft is het huwelijk ontbonden en kan de overblijvende partij desgewenst met een ander in het huwelijk treden, zoals de apostel schrijft in Rom. 7:2-3.

Maar het verbond met de HEERE is een eeuwig verbond.

Dat eindigt niet wanneer een mens sterft.

Dit is het wat blijkt wanneer de HEERE zich de God van Abraham, Isaäk en Jakob noemt. Een weduenaar kan zich niet meer de man noemen van zijn overleden vrouw. Want als dat zo was zou niet één weduenaar ooit nog mogen hertrouwen. Maar de HEERE noemt zich wèl de God van de overleden gelovigen. Welnu, dat kan daarom alleen zo zijn omdat de bondeling ook na zijn sterven voortleeft en met de HEERE de levende verbondsrelatie voortzet in wederkerige en ononderbroken verbondshandel tot in alle eeuwigheid. Gezien deze verbondswerkelijkheid, die een stuk bloedwarm leven is en geen verstandelijk geredeneer, was de dwaalleer van de Sadduceeën zo'n grote dwaasheid. De Here Jezus behoefde enkel maar te herinneren aan het verbond met de aartsvaders, om die dwaling tot in de grond te weerleggen. En het is er dus wel heel ver vandaan, dat Hij hier eerst een bepaalde Schriftwaarheid secuur uitpluist en in geleerde termen en definities vastlegt om er vervolgens conclusies of konsekwenties uit te trekken, waarmee Hij dan zijn tegenstanders kan weerleggen. Het is bij de Heiland juist zó eenvoudig, dat een kind het kan begrijpen. Daarom stonden de Sadduceeën ook zo te kijk als zulke ongelooflijk domme dwaalgeesten.

De Here leert ons hier dus juist hoe wij moeten worden als de kinderen.

Er is hier dus wel sprake van een gebruiken van het menselijke verstand.

Maar dan een verstand als-van-de-kinderen, en niet een geleerde-heren-verstand zoals dat van de Sadduceeën en van de scholastieke Maccovius en consorten.

Want dat is juist dwaasheid voor God.

We kunnen er hier niet breed op ingaan, maar dit geldt precies zo ook voor de andere door Maccovius aangevoerde Schriftplaatsen.

Wij mogen zeker konsekwenties trekken uit wat de Schrift ons leert. We moeten dat zelfs, gezien teksten als Lucas 12:54-56 en 16:1-9. Maar dat moeten dan konsekwenties zijn vanuit het kinderlijk eenvoudig gelovig beleven van en rekenen met wat de Schrift ons zegt in een oprechte en gehoorzame dienst des HEEREN, en niet hoogmoedige bedenksels om er in eigenwillige godsdienst een "theologie" voor "geleerde heren" mee te maken.

Wanneer daarom Maccovius roemt, dat hij enkel zijn wedergeboren, geïllumineerde of verlichte verstand als instrument gebruikt bij zijn scholastieke bedrijf, is dat onwaar en vals. Dergelijke scholastieke hoogmoed is nooit uit God. Dat is hiervoor toch ook reeds voldoende uitgekomen toen we de scholastiek veroordeelden wegens:

- a. de vervreemding van de Heilige Schrift (5.8.3);
- b. het onmondig maken van het doorsnee kerklid (5.8.4);
- c. de opkomende "polemie" en de schade daardoor toegebracht aan de kerkelijke tucht (5.8.5).

Daarom: de scholastiek, waarvan Maccovius een eerste voorstander was, komt enkel

op uit het onwedergeboren hart. Het is een product van het bedorven en verduisterde menselijke verstand, dat telkens weer argumenten heeft geleverd ter ontwikkeling en verdediging van de ontrouw en valse leer, die de kerk hebben verwoest.

Wat moet Gods toorn ook zijn opgewekt toen Maccovius zijn grijpgrage vingers naar de Heilige Schrift uitstreekte om er ogenblikkelijk zijn scholastieke spel mee te spelen in de onderscheiding tussen "articuli catholica" - de zogenaamd fundamentele bijbelse waarheden, die noodzakelijk geloofd moeten worden ter zaligheid - en de "articuli theologici" - de niet bindende theologenwaarheden, waarover de geleerde heren vrijblijvend mogen discussiëren. Een dergelijke valse onderscheiding (die natuurlijk steeds weer wordt aangegrepen door allerlei dwaalleraars om vrijheid te eisen voor hun valse leringen) is een doorslaggevend bewijs van een totaal verkeerd en oneerbiedig bezig zijn met de Heilige Schrift en is een gruwel voor Gods aangezicht. Heel de Bijbel is het middel in Gods hand om zijn kinderen op het rechte pad te brengen en te houden. Wanneer vandaag iets daarin minder belangrijk schijnt, dan blijkt morgen of overmorgen wel, dat het toch onmisbaar is voor de zaligheid van al was het maar één van Christus' schapen. Wat de HEERE in zijn trouw en wijsheid in de Schrift heeft doen opnemen mag geen mens onderverdelen - zelfs niet in zijn afgeleide konsekwenties - op de manier van de scholastiek van Maccovius c.s. Want dan doet men daarmee af en toe aan de Schrift zelf en haalt men Gods vloek over zichzelf en zijn navolgers naar Openb. 22:18-19:

"Indien iemand hieraan toevoegt,

God zal aan hem toevoegen de plagen, die in dit boek beschreven zijn;

en indien iemand afneemt van de woorden van het boek dezer profetie,

God zal zijn deel afnemen van het geboomte des levens en van de heilige stad, welke in dit boek beschreven zijn."

5.8.8 Doorwerking en uitkomst van het herhaalde scholastieke kwaad.

Hoewel er ten tijde van de Dordtse Synode 1618-19 nogal wat tegenkanting bestond tegenover de scholastiek van Maccovius, werd dit al spoedig anders. Dat was ook geen wonder, want door de invloed van het humanisme en Calvijns waardering voor de dialektiek en logica was de principiële tegenweer uiterst verzwakt.

A. Kuyper jr. schrijft (a.w., blz. 199):

"De Gereformeerde Scholastiek uit de periode na Dordt tot aan Voetius, heeft Maccovius als geestelijken vader te eeren. Die Scholastiek is gevolg van zijn invloed. Tot op Dordt had men de "mehr einfach Biblische Zeit". Te Dordt verschijnt Maccovius, "de eerste en voornaamste vlagvoerder der scholastieken". Waleus en Maresius volgen. En eindelijk komt Voetius en leidt heel onze Theologie op den koninklijke weg, dien Maccovius haar bereid had, ..."

Voetius is de zeventiende-eeuwse kampioen der rechtzinnigheid. Tot op de huidige dag geldt hij onder een groot deel van de theologen uit de zogenaamde "gereformeerde gezindte" nog als een autoriteit voor hun theologie.

Via Voetius is inderdaad de scholastieke zuurdesem doorgedrongen tot alle voorgangers en vele gemeenteleden en is zo een belangrijke oorzaak geworden voor het herhaalde bederf van de kerk tot in onze eeuw toe.

Hoewel Voetius de middeleeuwse scholastiek veroordeelde, heeft hij de grondfouten daarvan niet doorzien en afgewezen. De hoogmoed van een wetenschap der theologie, niet gegrond op een kinderlijk geloof in de H. Schrift, maar op een stelsel van verstandelijk daaruit opgemaakte waarheden en afgeleide konsekwenties herleefde aldus geheel. Want hoewel men met Maccovius de pretentie volhield, dat men alleen gebruik maakte van het wedergeboren of geïllumineerde menselijke verstand, was dit misleidend en leugenachtig. Dat bleek onder meer ook daaruit, dat men de ongelovige filosofie van Aristoteles wederom als "dienstmaagd" in het huis der theologie binnenhaalde, en daarbij roemde in de overblijfselen van het natuurlijk licht. A. Kuyper jr. haalt in zijn proefschrift (blz. 203) een uitspraak van Voetius aan, waarin deze zegt, dat hij de rede, het licht der natuur, de logica en de filosofie niet als dienstmaagd zal verbannen uit de wetenschappelijke (of scholastieke) theologie, maar dat hij, integendeel, deze "acroamatische methode" (zie hiervoor punt 5.8.4) juist ijverig zal betrachten en toepassen.

Het was dus geen wonder, dat Voetius verscheidene voordelen zag in de middel-

eeuwse scholastiek, die hij graag van haar overnam. Volgens A. Kuyper jr.

(a.w. blz. 121 en 202) waren dat deze "voordelen":

a. er werd bondigheid en klaarheid door verkregen;

b. door de termen en onderscheidingen konden de opgeworpen vragen of kwesties gemakkelijker worden opgelost;

c. de tegenstellingen en de polemiek kwamen er ten volle door tot hun recht.

De oude kerkzonde van de vermenging van de schriftuurlijke wijsheid met de dwaasheid van het natuurlijke mensenverstand werd aldus niet meer onderkend.

De gereformeerde scholastieken veroordeelden wel de middeleeuwse scholastieken maar ondertussen bedreven zij toch dezelfde dingen.

Leerzaam is in dit verband om te zien hoe zij de middeleeuwse scholastici bezagen. Volgens A. Kuyper jr. in zijn proefschrift over Maccovius, blz. 117-123 en 202-206, onderscheidde Voetius, evenals zijn collega Danaeus, drie tijdperken in de middeleeuwse scholastiek en typeerde die als volgt:

a. de oude scholastiek (vetus), of haar opkomst;

de scholastieken uit deze tijd ontleenden volgens Voetius hun dogmata niet alleen aan de Heilige Schrift maar ook aan de autoriteit van de patres of kerkvaders;

typerend wordt geacht het werk "Sententiae" van Lombardus, waarin deze een samenlezing geeft van de gedachten van de patres;

b. de middenscholastiek (media), of haar bloei;

volgens Voetius zijn toen in de theologie de uitspraken van Aristoteles, dikwijls slecht gelezen, slecht begrepen en geheel misduid, in de theologie ingevoerd naast en zelfs boven de Schrift en de woorden der patres;

typerend voor dit tijdvak wordt geacht het werk "Summa Theologiae" van Thomas van Aquino, waarin niet slechts allerlei gedachten van voorvaders e.d. worden verzameld en geordend, zoals in de Sententiae van Lombardus, maar waarin ook wordt "gedacht" en "zelfstandig werk" wordt geleverd zodat het tot een echte "theologie" komt;

c. de nieuwe scholastiek (nova), of haar verval;

de scholastieken van dit tijdvak hebben volgens Voetius de theologie menigmaal en opzettelijk zeer verziekt rond het opwerpen van onnutte vragen, ijdelheden, curieusheden, gewaagde uitdrukkingen, absurdheden, ja zelfs godslasteringen;

typerend voor deze tijd worden genoemd de "quodlibetarii", die alles, wat ook maar in hen opkwam, te pas brachten om er hun "raazende drift van bitze hairkloverijen" op bot te vieren.

A. Kuyper jr. somt in het Latijn een hele lijst op van de vragen, die door genoemde "quodlibetarii" werden te berde gebracht, en zegt daarvan vervolgens, dat ze inderdaad te verschrikkelijk of te huiveringwekkend zijn om te vermelden en dat Voetius niets te veel zei toen hij ze als godslasterlijk bestempelde. Desalniettemin, hoewel men aan deze afloop of uitkomst van de middeleeuwse scholastiek volgens eigen overzicht zó duidelijk kon zien hoe slecht de boom was, waaraan dergelijke vrucht kon rijpen en hoezeer de HEERE toornst over elke vorm van scholastiek, wijl Hij deze tot zulk een dwaasheid maakte (vgl. 1 Cor. 1:20) en haar beoefenaars zózeer overgaf in hun hartstochten (vgl. Rom. 1:24 e.v., Ef. 4:17-19), tóch wist Voetius het in de veroordeling van de middeleeuwse scholastiek niet verder te brengen dan de humanisten en kwam hij evenals dezen tot het oordeel, dat de fouten van de middeleeuwse scholastici vooral hiëraan te wijten waren:

a. dat de doctores (de scholastieke leraars) de grondtalen van de Heilige Schrift, het Grieks en Hebreeuws, niet kenden;

b. dat ze de patres (de kerkvaders) niet verstonden door onbekendheid met de oude kerkgeschiedenis;

c. dat ze Aristoteles niet begrepen door de slechte vertaling die ze van zijn werken hadden.

Zodoende ontwikkelde men dus een eigen scholastiek of "wetenschappelijke" (acroamatische) theologie, waarbij men zich vleide met de gedachte, dat men de fouten van de middeleeuwse scholastieken vermeed. In werkelijkheid echter zette zich dezelfde ontwikkeling ten kwade in gang, die ook nu dáárop uitliep, dat de HEERE deze wereldse wijsheid (want dat was het terdege) maakte tot dwaasheid. Want de Voetianen begónnen wel de waarheden van de Schrift met behulp van de Aristotelische logica op een rijtje te zetten, maar weldra kwamen

de Coccejanen, die de filosofie van Aristoteles afwezen en haar gaandeweg vervingen door die van Descartes. De eigenwijsheden van Descartes werden weer opgevolgd door of vermengd met die van Spinoza en andere dwaallichten. En de "theologische wetenschap" verliep via het rationalisme en het tijdperk van de zogenaamde "Verlichting" in de volslagen dwaasheid van de "moderne theologie", die uitliep in de zogenaamde "vrijzinnige theologie" en de "nieuwe theologie" en hoe men zijn ongeloofstheorieën tegenwoordig ook verder moge betitelen.

Intussen waren al deze "heren theologen" echter door de HEERE middels de nieuwtestamentische verbondswraak gedood of buiten de kerk gesloten, zodat hun goddeloosheden Gode zij dank buiten de kerk bedreven werden en wij ons niet behoeven te vermoeien met ze te bestuderen, maar ze eenvoudigweg in gehoorzaamheid aan de apostolische bevelen moeten mijden (Rom. 16:17, 2 Joh.: 10-11 e.a.p.).

De Voetiaanse scholastiek behield evenwel ook haar aanhang, al gingen haar beoefenaars steeds meer door voor dompers en lieden van de nachtschuit, die niet met hun tijd konden meekomen. Na de Afscheiding van 1834, en vooral ten tijde van de Doleantie van 1886 en vervolgens werd zij binnen de (ware) kerk geroemd als de echte, goede, ware en onvervalste theologie van de gereformeerde vaders uit de gouden eeuw en daarvoor toen het in de kerk nog zo goed was. Vandaar ook een proefschrift als dat van A. Kuyper jr. over Maccovius. Op die manier werden echter na elke reformatie de oude kerkzonden weer geres- taureerd en ingevoerd. Uiteraard leidde en leidt dat dan telkens opnieuw tot een gelijksoortige ontwikkeling ten kwade. De inschakeling van het natuurlijke, bedorven verstand van de mens kan niet anders dan tot ontrouw en afval brengen, waarover de verbondswraak des HEEREN moet komen.

5.9 Het samengaan van scholastiek en mystiek.

Vervolgens moet ook gewezen worden op het samengaan van de Voetiaanse scholas- tiek met de mystiek van de zogenaamde Nadere Reformatie.

Onder de Lutheranen in Duitsland tierde in de zestiende en zeventiende eeuw de scholastiek zeer welig. En nu was het zo, dat het daar onder de scholastieke studenten en doctoren vaak droevig gesteld was met de zeden. Het gezegde was niet zelden van toepassing: "hoe groter geest, hoe groter beest". Ook onder de studenten in Franeker werd er veelszins maar op losgeleefd.

Professor Maccovius deed daaraan ook zelf mee, hetgeen tot kritiek en aanklach- ten leidde ook op zijn zedelijk gedrag. A. Kuyper jr. verbaast er zich in zijn voormeld proefschrift over, dat men Maccovius niet eerde als de grote scholas- tieke voorman. Maar wellicht dat juist diens veelszins onchristelijke leven daarvan de oorzaak was. Want Voetius in Utrecht wilde dit pertinent anders. Daarom aanvaardde hij in 1634 zijn ambt als professor in Utrecht met een rede, getiteld: "De pietate cum scientia conjugenda", dat wil zeggen, dat de vroomheid met de wetenschap moet verbonden zijn. Voetius is zodoende niet alleen de grote man van de gereformeerde scholastiek of "theologische wetenschap", maar ook een voorman van de gereformeerde piëtisten, die de "Nadere Reformatie" voorstonden.

Toch moet men niet menen, dat dit de zaken er beter op maakte. Integendeel, aangezien hun scholastiek of "wetenschap" niet deugde, is het duidelijk, dat de verbinding of de vermenging daarvan met de pietas of "vroomheid" al evenmin een goed product opleverde. Die zogenaamde vroomheid van de voorstanders der Nadere Reformatie was dan ook geen schriftuurlijke gehoorzaamheid of trouw in het verbond met de HEERE maar mystiek. Zoals men in de scholastiek vertrouwt op het bedorven verstand, vertrouwt men in de mystiek op het bedorven gevoel. Zowel de scholastiek als de mystiek zijn eigenwillige godsdienst en als zodanig zonde tegen het tweede gebod van de wet des HEEREN.

5.10 Inschakeling van het bedorven verstand in de theologie zet de deur open voor het rationalistisch ongeloof van de "Verlichting" en loopt uit op Gods eschatologische oordelen.

Zoals we in het gedeelte over de middeleeuwse scholastiek (III.I.6) reeds hebben opgemerkt, is het volgens de Schrift zo, dat de aarde en haar volheid des HEEREN is. Dit houdt in, dat ook alles wat de mens in de loop der geschiedenis aan

goeds heeft mogen ontdekken en ontwikkelen op het gebied van wetenschap, techniek en kunst als een geschenk afkomstig is van de Vader der lichten (Jak. 1:17). Het gebruik, dat de mensheid van die gaven Gods maakt, moge nog zo onchristelijk zijn, dat neemt nooit weg, dat alle goede gaven zelf toch christelijk zijn (want zonder het Woord - dat is Christus - is geen ding geworden, dat geworden is; Joh. 1:3 e.v., Col. 1:16 e.v.). Weliswaar is ook het verstand van de mens (evenals zijn wil, gevoel enz.) door de zondeval bedorven, maar het is niet vernietigd. Hierdoor is het mogelijk, dat de mens door de kracht en onder de leiding van Gods Geest ontdekkingen doet en verder komt op het gebied van wetenschap, techniek en kunst. Toch is het bederf zo groot, dat ook in deze "natuurlijke en burgerlijke zaken" (vgl. Dordtse Leerregels, III/IV. 4) Gods goede gaven geheel bezoedeld en in ongerechtigheid ten onder gehouden worden. Maar het bederf gaat niet zover, dat wij als christenen deze wereld zouden moeten uitgaan omdat we de tegenwoordige goede voortbrengselen en verworvenheden van wetenschap, techniek en kunst niet meer zouden kunnen gebruiken in Gods dienst, daar ze op zichzelf genomen werelds of onchristelijk zouden zijn. Integendeel, we zullen ze dankbaar aanvaarden en zoveel mogelijk gebruiken juist om Gods gaven daarin te eren. En zo zullen we enerzijds getuigen tegen een wereld, die dat alles aan zichzelf toeschrijft, en anderzijds de wereld zegenen, o.m. omdat het werk van vele ongelovigen dan tenminste ook nog voor iets goeds gebruikt wordt.

Zodra het echter niet langer gaat over "natuurlijke en burgerlijke zaken" maar over God en de dingen die Hij ons in zijn Woord heeft geopenbaard, kan het bedorven verstand totaal niets goeds meer voortbrengen; op dát gebied gedraagt de natuurlijke mens zich altijd en overal volslagen onverstandig. De grootste geesten en briljantste geleerden worden dan stomkoppen en dwazen. Bewerende wijs te zijn worden zij dwaas, zegt de Schrift (Rom. 1:22).

Dit is het wat wij in de geschiedenis telkens weer zien.

De klassieke Grieken en Romeinen kwamen tot grote prestaties op allerlei terrein, maar hun zogenaamde "theologie" en godsdienst was louter onverstand en goddeloosheid (Rom. 1:21 e.v.).

De humanisten en de mensen van de Renaissance haalden die klassieke kennis en kunde weer op en bouwden daarop voort en openden daardoor in velerlei opzicht een tijdperk van grote vooruitgang in de ontwikkeling der mensheid.

Maar voorzover zij hun gedachten lieten gaan over God en zijn dienst kwamen zij - zoals met name Erasmus - tot gevaarlijke dwalingen en ketterijen.

Onder de middeleeuwse scholastieken waren er die behoorden tot de intelligentste mensen die ooit geleefd hebben, maar doordat zij een theologie opbouwden met behulp en op grond van mensenwijsheid en heidense filosofie liep heel hun bedrijf uit op de grootste dwaasheid (en dat heus niet omdat ze de bijbelse grondtalen niet beheersten en geen goede vertaling van Aristoteles bezaten!).

De gereformeerde scholastieken uit de zeventiende eeuw waren de erfgenamen van de krachtigste reformatie die er ooit geweest is, maar doordat zij de wijze eenvoud van de Heilige Schrift vervingen door een dogmatiek, ontwikkeld met behulp van de "overblijfselen van het natuurlijk licht" zoals zij die ook zagen in de filosofie van Aristoteles, namen zij de sleutel der kennis weg en maakten ze de kerk weerloos tegen de invloed van de Verlichting in de achttiende eeuw. Die zogenaamde "Verlichting" was niets anders dan de verdere doorwerking en ontwikkeling van Humanisme en Renaissance. Alleen bleven Humanisme en Renaissance beperkt tot een kleine elite en waren zij meer gericht op het klassieke verleden, terwijl de Verlichting de meerderheid van de ontwikkelde burgerstand beheerste en haar ideeën uitdrukkelijk propageerde onder het volk en optimistisch naar de toekomst greep om alles te hervormen naar haar beginsel. En dat beginsel was de autonome, "verlichte", menselijke rede ofwel de "ratio". Vooral op het gebied van de natuurwetenschappen had een zelfstandige rationele benadering van de feiten en problemen zonder de bindende autoriteit van vroegere leermeesters tot schitterende resultaten geleid en de ontwikkeling van een echte moderne wetenschap mogelijk gemaakt. Hierdoor in enthousiasme ontstoken wilde de Verlichting op elk gebied op die manier tewerk gaan en zo de wereld vooruithelpen en uit het duister van de oude tijden verlossen. Ook op het gebied van godsdienst en theologie wilde zij dit. Welnu het gebruik van de rede of het natuurlijke mensenverstand met verwerping van het absolute gezag van de

Heilige Schrift kon hier uiteraard niets anders dan de grootste dwaasheid opleveren. Overal waar Gods Woord zijn licht doet schijnen werd dit door deze leugenachtige "Verlichting" verduisterd. Met al Gods goede gaven op het gebied van wetenschap, techniek en kunst ging de wereld daarom sindsdien de nacht van een modern heidendom of atheïsme in. En naargelang zij meer ontvangt aan goede gaven Gods wordt de maat van haar ongerechtigheid te sneller vol. Aldus "weet" de Here de onrechtvaardigen te bewaren om hen op de dag des oordeels te straffen (2 Petr. 2:9).

Het oordeel is evenwel reeds begonnen vanaf het huis Gods! Want nadat in de Gereformeerde Kerken in Nederland gedurende de achttiende en het begin van de negentiende eeuw de scholastiek van de geleerde heren grotendeels was opgevolgd door het rationalistisch ongeloof waardoor brede lagen van het kerkvolk en heel de kerkelijke hiërarchie waren aangetast, kwam daarover in 1834 de verbondswraak des HEEREN toen de bondsbrekers werden tot valse Nederlands Hervormde Kerk.

6. ONTROW EN AFVAL DOOR HET VERTROUWEN OP HET BEDORVEN GEVOEL.

6.1 Ontrouw in de kerk bestreden met mystiek.

Eind zestiende - begin zeventiende eeuw was als gevolg van allerlei zonden de toestand binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland in veel opzichten bedroevend. Een aantal kopstukken had ervoor gezorgd, dat het merendeel van de bevolking in de Gereformeerde Kerken was opgenomen. Men had een min of meer strakke kerkenorde ingevoerd teneinde dat alles - naar men meende - in goede banen te leiden. Maar de groei van de ganse gemeente naar de volwassenheid volgens Efeze 4 en de opbloei van de levende christelijke gemeente werd op die manier geremd en tegengehouden. En dit werd gaandeweg nog aanzienlijk verergerd door de manier waarop de predikanten werden opgeleid tot geleerde kampvechters en later tot scholastieke dominees of geleerde heren. Resultaat was een "volkskerk" met sterke overheidsinmenging, waarin het geestelijk leven kwijnde, terwijl de "dominees" veelal in verhevenheid zichzelf weidden en de schapen vergastten op droge geleerdheden of scholastieke vertogen. De kerkelijke tucht was voornamelijk een kerkeraadzaak, waarbij de dominee een leidende rol speelde, terwijl ze vrijwel alleen gebruikt werd om de grofste uitbrekende zonden te bestraffen. Vele waren de klachten over de wereldliefde en onchristelijke aardsgezindheid van de meeste christenen uit die tijd en daarna.

Geen wonder dus, dat deze toestanden sommigen benauwden.

Maar de oplossing, waarmee zij kwamen, én de tegenmiddelen, die zij kozen, deugden echter in de regel volstrekt niet.

In zulk een tijd, waarin onder een dunne laag uiterlijke christelijkheid en een strak georganiseerd kerkverband toch zoveel ontrouw en afval jegens de HEERE aanwezig was, kon naar de Schrift de rechtvaardige alleen door zijn geloof leven. Wat dat in de praktijk wil zeggen is in het eerste deel van dit boek aangegeven. Maar het blijft een moeilijke zaak. Juist omdat het hierbij om de hartsgesteldheid gaat. Zij die hypostolisch doen, zij die zich onttrekken aan hun werkelijke taak krachtens het ambt aller gelovigen en die in plaats daarvan hun eigen oplossingen verzinnen, treden naar buiten gezien zo dikwijls op als uiterst vrome lieden. En dat maakt het moeilijk om te onderkennen, dat hun hart zich verheft en dat zij niet uit het geloof leven. Zeker geldt dat voor het begin. De apostel Paulus schrijft aan Timotheus (1 Tim. 5:24):

"Van sommige mensen zijn de zonden zo duidelijk, dat zij voor hen uitgaan naar het gericht, bij anderen komen zij achteraan."

Welnu, bij de Piëtisten en de mensen van de Nadere Reformatie kwamen de zonden wel zeer achteraan. Een enkele uitzondering daargelaten hebben zij zich zelfs nooit als scheurmakers van de kerk afgescheiden. Inplaats daarvan hebben zij echter de kerken geïnfecteerd met hun mystiek. Want dát was de zonde, die bij hen weliswaar achteraan kwam, maar die er toch van het begin af aan reeds in zat. De mystiek nu zou men kunnen aanduiden als een vertrouwen op het bedorven gevoel inplaats van een afgaan alleen op Gods Woord en verbondsbeloften, zwart op wit geopenbaard in de Heilige Schrift en zichtbaar en persoonlijk betekend en verzegeld door de sacramenten. Daarbij liet deze gereformeerde mystiek zich uiteraard anders aanzien dan de middeleeuwse mystiek. Maar dat neemt niet weg,

dat het in de grond der zaak weer dezelfde oude kerkzonde was.

Deze zonde tegen het tweede gebod heeft de HEERE bezocht aan de kinderen.

Tot in onze eeuw toe heeft de mystiek in de Gereformeerde Kerken voortgewoekerd als de kanker en zeer vele slachtoffers gemaakt. Pas na de Vrijmaking van 1944 is de mystiek overwegend uit de prediking en levenspraktijk verdwenen, maar op het punt van de kerkbeschouwing bleef ook toen haar invloed zeer sterk.

Buiten de kerk, in de zware kringen van de zogenaamde Gereformeerde gezindte, staat de mystieke theologie van de Nadere Reformatie tot op de huidige dag nog zeer in de belangstelling en leeft deze mystiek ook vandaag nog voort.

6.2 Deze mystiek was reeds aanwezig bij de eerste Piëtisten;

zij vormt geen "correctie" van de scholastiek en zet de oude Nederlandse mystieke traditie voort.

In het standaardwerk "Handboek der Kerkgeschiedenis" van Bakhuizen van den Brink en anderen wordt gezegd, dat het piëtistisch puritanisme voor het eerst vanuit Engeland naar Nederland werd overgebracht door Willem Teellinck. Deze leefde van 1579-1629, was predikant te Middelburg en heeft zeer veel invloed gehad door zijn vele geschriften. In hetzelfde boek wordt het Piëtisme genoemd:

"een correctie op het intellectualistisch, dogmatisch Christendom", terwijl wordt gesteld, dat de term "Nadere Reformatie" in gebruik is "voor een verdere fase van het Piëtisme" (a.w., deel IV, blz. 49).

Natuurlijk is het óók waar, dat de mystiek van het Piëtisme en de Nadere Reformatie een reactie was op de scholastieke orthodoxie, maar dan toch slechts omdat en voorzover de scholastieken de christelijke levenswandel verwaarloosden of niet in de praktijk tot gelding brachten. We zagen immers reeds, dat Gisbertus Voetius - studiegenoot en bewonderaar van Willem Teellinck - de scholastiek-dogmatische wetenschap verbonden wilde zien met de piëtas of vrome levenswandel. De mystiek van de Nadere Reformatie kleedt zich dan ook in een uitgesproken scholastieke jas. Reeds Willem Teellinck begon verschillende "trappen" in het geestelijk leven te onderscheiden. En de latere voormannen van deze richting gingen wat dit betreft nog veel verder. De manier, waarop het mystiek-vrome leven werd uiteengerafeld, bestudeerd, benoemd en aangeprezen, was uitgesproken scholastiek van aanpak. In de kerkstrijd, die tot de Vrijmaking van 1944 leidde, ging het tenslotte tegen dezelfde soort van mystiek, maar er werden daarbij zo veel scholastieke redeneringen en onderscheidingen in het geding gebracht, dat sommigen - ten onrechte overigens - spraken van: "een professorenruzie".

Het is dus wel waar, dat scholastici en mystici in het algemeen van mentaliteit verschillen, maar als het erop aankomt zijn het "feindliche Brüder", die dikwijls een monsterverbond sluiten en uiteindelijk zich met elkaar vermengen. Zo was het in de middeleeuwen en zo ging het ook onder de gereformeerden. Want of men nu vertrouwt op het bedorven verstand of meer op het bedorven gevoel: in beide gevallen is het de natuurlijke mens, die niet enkel uit het geloof wil leven.

Het Piëtisme was daarom geen "correctie" op het scholastiek-dogmatische christendom. Het was geen verbetering of correctie, al was er wel een zekere tegenstelling, maar men geraakte van de regen in de drup. Tegenover de ontrouw en afval in de kerk kwam men met een eigenbedachte oplossing, welke neerkwam op een menselijke reactie op de orthodoxe leerstelling van de scholastiek. Maar dit was geen bekering doch hypostolè, wjl onttrekking aan de waarachtige geloofsgehoorzaamheid. De term "Nadere Reformatie" moge dan in gebruik zijn voor een verdere fase van het Piëtisme, waarin de mystiek meer tot uiting kwam: wezenlijk was er geen verschil of verandering. De zonde van de hypostolische hartsgesteldheid "kwam achteraan". En zelfs bleef ook later de mystiek of het vertrouwen op het bedorven gevoel meestal nog smeulen in het verborgene zonder naar buiten toe uit te breken. Maar dit neemt niet weg dat reeds van het begin af aan het hart niet recht was jegens de HEERE.

Men heeft wel gezegd, dat hierin de doperse invloeden uit de eerste helft van de zestiende eeuw hebben doorgewerkt. Voordat het Calvinisme in Nederland de overwinning behaalde, was hier de aanhang van de Wederdopers groot. Het zou dan dus zo gegaan zijn, dat toen het grootste deel van de bevolking in de Gereformeerde Kerken werd opgenomen, de oude dopers-hypostolische hartsgesteld-

heid mee naar binnen kwam. Zeer waarschijnlijk is dit juist. Daarvoor pleit ook nog iets anders. De doperse invloeden schoten hier juist wortel omdat de grond daarvoor voorbereid was door de middeleeuwse devotie van de broeders des Gemenen Levens en mensen als Thomas à Kempis en Jan van Ruusbroeck. Welnu deze laatsten werden door de voormannen van de Nadere Reformatie als grote voorbeelden geëerd. Voetius preekt Willem Teellinck zelfs als "een tweede Thomas à Kempis" (volgens Dr. W.J.M. Engelberts in zijn diss. over Willem Teellinck, blz. 107). Er loopt dus inderdaad wel een lijn van de laat-middeleeuwse mystieke vroomheid via de dopers naar de Nadere Reformatie. Blijkbaar past dit soort gemoedelijke mystiek nogal bij onze volksaard. Maar deze vroomheid is geen goed werk dat geschiedt uit een waar geloof, naar de wet Gods, alleen Hem ter ere, doch het is gegrond op eigen goeddunken en menseninzettingen (vgl. Heid. Cat., antw. 91).

6.3 De Piëtisten haalden de wissel over naar het mystieke spoor; hun ijver was daarom zonder verstand en zeker niet reformatorisch.

Velen, die de mystiek van de Nadere Reformatie afwijzen, hebben toch waardering voor het begin van het Piëtisme en achten dat zuiver reformatorisch. Anderen onderscheiden tussen mystiek en bevinding, waarbij zij dan de mystiek wel veroordelen maar de bevinding als iets goeds waarderen. Nog weer anderen onderscheiden tussen mystiek en mysticisme; zij achten mystiek de zuivere geloofsbeleving van de gemeenschap met God doch mysticisme is dan verkeerd en een ziekelijke afwijking. Ook spreekt men wel over goede en valse mystiek. Hoe het ook zij: wat ons betreft heet alles waarbij een mens afgaat op zijn bedorven eigen gevoel, al lijkt het nog zo vroom, in plaats van te geloven en te handelen naar wat Gods Woord belooft en beveelt, "mystiek". En dus is mystiek altijd zonde. Natuurlijk betekent dit niet, dat het gevoel in de dienst van God zou moeten worden onderdrukt. Dat mag evenmin als men het verstand mag uitschakelen. Maar het moet "gevoel" zijn in overeenstemming met de Schrift, naar de wet Gods, uit het geloof, en aldus "gevoel" van de wedergeboren, nieuwe mens. Wie in een tijd van deformatie der kerk zijn persoonlijke bevindingen van het religieuze leven gaat beschouwen en cultiveren, in plaats van naar Gods bevel overeenkomstig de Schriften de ontrouw en valse leer te bestraffen en te bestrijden, die is geen vriend van Jezus (Joh. 15:10 en 14), maar een vijand der waarheid (vgl. o.m. 1 Joh. 2:4). En wie Gods Woord en verbondsbeloften, hem in de sacramenten betekend en verzegeld, niet gelooft tenzij hij daarvan langs mystieke weg gevoelt of bevindt, dat zij hem persoonlijk zijn toegeëigend, die is een ongelovig bondsbreker, die liever de HEERE voor leugenaar zet dan dat hij zijn eigenwillig religieus gevoel kruisigt. De leraars, die juist het trouwste deel van de kerk deze weg van bevindelijke vroomheid of mystiek hebben opgeleid, in plaats van hen naar Efeze 4 toe te rusten tot dienstbetoon in de geboden strijd der kerk tegen de ontrouw en afval, waren misleiders en valse herders ook al leefden zij nog zo "vroom" en al beulden zij zich af in puriteinse ijver. Zij die wat dit betreft de wissel overhaalden, hebben daarin de meeste schuld, ook al was het nauwelijks of niet zichtbaar, dat het spoor bij hen begon af te wijken. Mensen als Willem Teellinck, Gisbertus Voetius en Jodocus van Lodenstein hebben daarom meer schuld dan predikanten als Willem à Brakel, Bernardus Smijtegelt en Willem Schortinghuis. Velen van hen, die in de achttiende en eerste helft negentiende eeuw in de mystiek der bevinding verstrikt zaten, waren - evenals Koning Asa - met hun hart volkomen de HEERE toegewijd. Zij verkeerden wat dit betreft in een overeenkomstige positie als de mensen in de kerk vóór de Grote Reformatie over wie in het voorgaande geschreven is onder III.I.8.5 en -8.10. Intussen is het achteraf erg moeilijk, zo niet onmogelijk, om uit te zoeken en aan te geven wie nu precies en wanneer en in welke situatie de wissel hebben overgehaald van het schriftuurlijke gereformeerde spoor naar dat van de mystiek. In ieder geval valt iets dergelijks buiten het kader van deze uiteenzetting. We kunnen alleen constateren, dat de Piëtisten de werkelijke oorzaken van de ontrouw en afval in de kerk niet juist hebben onderkend en bestraft, doch in plaats daarvan hebben geijverd voor een bepaald soort levensheiliging. Zij hebben niet erkend, dat ingevolge Efeze 4 de gehele gemeente moest groeien naar de volwassenheid in Christus en dat slechts dáartoe de bijzondere ambts-

dragers en de ganse kerkorde in het geloof dienstbaar moeten zijn. Daarom hebben zij de dominocratie niet bestreden, de bijkomende overheidsbemoeking niet op de juiste gronden en manieren afgewezen, noch de krampachtige opzet van de kerkenordening doorzien. Vooral echter konden zij hun schriftuurlijk-profetische taak niet vervullen omdat zij geen oog hadden voor de alomvattende en maatgevende betekenis van Gods verbond. Zij onderkenden niet op schriftuurlijke wijze hoe de HEERE in de Grote Reformatie de nieuwtestamentische verbondswraak had bediend over alle ongereformeerden en dat het er daarom nu voor alle gereformeerden zeer op aankwam - ongeacht de wijze waarop zij met hun kinderen in de Gereformeerde Kerken waren terechtgekomen - om bij de goedertierenheid te blijven (Rom. 11:22), aangezien de HEERE het verbond getrouw blijft, hetzij in zegen, hetzij in vloek (vgl. 2 Tim. 2:12-13). Deze Piëtisten stonden in plaats hiervan een speciaal soort vroomheid voor. Zij streden zeer lang en zeer heftig voor een zondagsheiliging, waarbij langzamerhand een complete casuïstiek ontstond van wat men op zondag wel en niet mocht doen. Zij keerden zich tegen drankmisbruik en tabaksgebruik, streden tegen weelderige kleding en het dragen van lange haren en pruiken. En zo nog vele dingen meer. Daarbij waren zij wat men noemt "boetepredikers". Allerlei rampen, vanaf onweersbuien tot pokken en oorlogen, werden door hen uitgelegd als oordelen Gods en aangegrepen om hun oproep tot bekering kracht bij te zetten. Natuurlijk overdrijven we aldus hun eigenaardigheden indien we er tegelijk geen oog voor hebben, dat dit alles wel degelijk voortkwam uit een oprechte ijver om het volk bij de dienst van God te houden en dat het hun hierin begonnen was om wat zij zagen als de ware bekering des harten. Daarover hadden zij grote zorg en zij spaarden zichzelf niet. Jodocus van Lodenstein bijvoorbeeld stond als predikant te Utrecht elke morgen tussen 3 en 4 uur op om aan het werk te gaan. Leest men in zijn "Beschouwinge van Zion" wat hij schrijft over het werk van een predikant (bijv. uit de bloemlezing van Dr. C.P. van Andel in diens boekje "Ontmoeting met Jodocus van Lodenstein", blz. 93-95), dan kan niemand twijfelen aan zijn ernst en overgave. Maar ja, daar heb je het dan ook al weer: de dominee nam alles op zijn nek en kwam handen en krachten te kort omdat het ambt aller gelovigen niet geactiveerd werd. Het was al met al een ijver zonder verstand. Dat wil zeggen: men maakte zèlf de dienst uit en vertrouwde niet op de wijsheid van Gods bevelen.

Wie de ijver van de Piëtisten voor de levensheiliging reformatorisch noemt heeft het helemaal mis. De Reformatie immers zag de goede werken of de levensheiliging alleen als vrucht van het geloof. Wie de levensheiliging begeert moet zijn toevlucht tot Christus nemen: 'Hij is niet alleen de weg tot de schuldvergeving of rechtvaardigmaking maar ook tot de levensheiliging of heiligmaking. Christus is de levende weg; iemand heeft hierbij eens het voorbeeld gebruikt van een roltrap. Zoals je om boven te komen maar op de roltrap behoeft te gaan staan, zo moet je, om de heiligmaking door de Geest van Christus te bereiken, alleen maar in het geloof op Gods verbondsbeloften gaan staan, waarin beide, de rechtvaardigmaking en de heiligmaking, zijn toegezegd. Volgens de Schrift is het immers God die werkt, beide het willen en het werken (Phil. 2:13), en die de gelovigen doet wandelen in de goede werken, die Christus tevoren bereid heeft (Ef. 2:10). Een tekort aan levensheiliging is bij Gods volk daarom altijd een gebrek aan geloof. En wie wil ijveren voor de levensheiliging moet oproepen tot geloof en tot bekering juist van het ongeloof. Want een getroost christen, iemand die in het geloof leeft uit de vergeving van zonden, die maakt Christus door zijn Geest ook van harte willig en bereid om voor Hem te leven (zondag 1, Heid. Catechismus). En wie op deze manier niet voor zichzelf leeft maar voor de Here, die heeft geen casuïstiek nodig, die behoeft men niet precies voor te schrijven wat mag en niet mag en wat hij of zij in allerlei gevallen wel en niet moet doen. Daarom blijkt hieruit juist zo duidelijk, dat reeds het begin van het Piëtisme het schriftuurlijke reformatorische spoor verliet. De hier achteraan komende mystiek van de Nadere Reformatie bewees dit ten overvloede.

6.4 De mystiek bij Piëtisme en Nadere Reformatie was hypostolè.

Het wordt vaak zo voorgesteld, dat toen de Piëtisten in hun ijveren voor levensheiliging bij de grote massa van de kerkleden niet voldoende verbetering zagen, zij zich, als het ware teleurgesteld, hebben teruggetrokken in de mystiek.

Ik geloof niet, dat dit een juiste voorstelling van zaken is. Er is bij hen geen sprake geweest van verandering maar alleen van voortgang. Zij kwamen van kwaad tot erger. En daarin bleek juist, dat zij van het begin af aan al op de verkeerde weg waren geweest. Het is ook zo, dat de typisch piëtistische trekjes, zoals de casuïstieke zondagsheiliging, de eenvoud in de kleding (zwart) en dergelijke dingen meer, later juist kenmerkend werden voor de mystieke gereformeerden. Steeds duidelijker kwam aan het licht, dat hier sprake was van zonde en afwijking.

Welke zonde?

Zoals in het voorgaande reeds is gezegd was dit de zonde van hypostolè of onttrekking aan de gelovige dienst des HEEREN. Hypostolè is een zaak van het hart en kan vele vormen aannemen. Wie hypostolisch doet, heeft ten diepste niet de HEERE lief maar alleen zichzelf. Hij zoekt in werkelijkheid niet de eer des HEEREN maar de eigen zaligheid, de eigen zuiverheid, de streling van het eigen religieuze gevoel. Daarom leeft hij wezenlijk niet uit genade maar uit werken en maakt hij plaats voor roem in zichzelf. Daarom werd de actie tot levensheiliging steeds duidelijker een zoeken van de persoonlijke "zaligheid" in de bevinding van het gevoel der genade of de beleving van de mystieke eenheid met God. Niet de Verbondsgod met zijn "objectieve" beloften, opdrachten en bedreigingen voor alle bondelingen, maar de "vrome" mens met al zijn "subjectieve" "geestelijke" ervaringen stond in het centrum van de belangstelling. Niet de verbondstrouw in de strijd tegen ontrouw en afval in de concrete christelijke kerk, tezamen met heel de dienst des HEEREN in het volle, brede mensenleven, beheerste de dagelijkse aandacht, maar men zocht de stichting van gelijkgestemde zielen in conventikels of gezelschappen van de trouwe "rest" of het "geestelijk" overblijfsel van de "onzichtbare kerk".

Deze hypostolische grondhouding werkte door in elk opzicht en bracht een geheel eigensoortige "theologie" voort. Daarop zullen we niet uitvoerig ingaan, maar wel moeten we stilstaan bij de gevolgen hiervan voor:

- a. het persoonlijk geloofsleven;
- b. de beschouwing van de kerk;
- c. de uitleg van de Schrift.

6.5 Hypostolè is een grondhouding: de ziel of het hart is niet recht; al lijkt daarom de afwijking aanvankelijk ook nog zo onschuldig: als het deze ongeloofshouding is die aan het licht komt, is het altijd uiterste ernst.

Hypostolè is een zaak van de ziel of van het hart van de mens. De vertaling van Habakuk 2:4 heeft immers: "zijn ziel verheft zich, zij is niet recht in hem" (Statenvertaling), of: "opgeblazen, niet recht is zijn ziel in hem" (vertaling N.B.G.). Het levenscentrum van een dergelijk mens deugt niet. Hij heeft God, de HEERE, niet waarachtig lief met geheel zijn hart en met geheel zijn ziel en met al zijn krachten. En dat komt daarin uit, dat hij niet op Hem vertrouwt maar op de een of andere manier zijn eigen weg, inzicht of "geloof" volgt.

Vaak zeggen zulke hypostolische mensen met Jozua:

"Ik en mijn huis, wij zullen de HEERE dienen".

Zij zeggen dit van ganser harte en menen het ook absoluut.

Maar dan hebben zij zich tevoren toch een eigen voorstelling van die dienst des HEEREN gemaakt. Zo kiezen zij dan in werkelijkheid voor een eigen ideaal, waarvoor ze vervolgens alles over hebben en opofferen.

Zolang dit alleen een zaak van het hart is en zulke mensen zich uiterlijk als gelovigen gedragen, is er niets van te zeggen en heeft de kerk geen enkele reden tot bestraffing of tuchttoefening. Integendeel, dikwijls gaan dergelijke mensen door voor steunpilaren in Gods gemeente en voorbeelden der kudde. Maar op een gegeven moment komt de zaak toch aan het licht. Het kan zijn, dat zij met afwijkende leer komen of dat zij anderen daarin navolgen. Het kan ook zijn, dat de Here hen stelt voor moeilijkheden van buiten of van binnen de kerk, waarbij zij de toets niet kunnen doorstaan. Hoe dan ook: op een zeker ogenblik wordt het openbaar, dat zulke mensen hun hart niet aan de HEERE hebben gegeven en het Lam niet volgen waar Het ook heengaat, maar dat zij voor zichzelf leven en doen wat zij zelf goed achten en gekozen hebben.

Het gebeurt in dat geval echter niet zelden, dat hun afwijkende leer of leven wordt vergoelijkt. Men acht dan hun afwijkende leer "niet fundamenteel", of men

zegt, dat zij het toch zo goed bedoelen of iets dergelijks. En zij, die als het ogenschijnlijk om zulke kleinigheden gaat, toch de kerkelijke tucht willen zien toegepast en die niet bereid zijn het een en ander door de vingers te zien of zich bij dergelijke "onvolmaaktheden" neer te leggen, worden niet zelden uitgemaakt voor liefdeloze ketterjagers, scherpslijpers, volmaaktheidsdrijvers, extremisten, absolutisten, ruziemakers en wat dies meer zij. Aldus komt het kwaad dan echter alom aan het licht. Want al deze mensen volgen in hypostolè hun eigen wegen in plaats van in geloof eenvoudig te gehoorzamen aan wat de Here in zijn Woord beveelt.

En als de maat vol is - wat bij het voortgaan van de geschiedenis steeds eerder het geval is - komt over dergelijke mensen ook de verbondswraak in dier voege, dat zij tot secte of tot valse kerk worden. Vandaag de dag is de wereld vol met dergelijke mensen, "wier huis aan henzelf is overgelaten" (Matth. 23:38), dat wil zeggen: die zich bevinden in de valse kerk en daarmee mogen doen wat zij zelf willen omdat de HEERE hen aan hun eigen idealen, wegen en plannen heeft overgegeven. Ofschoon zij in hun verblindingsdenken christenen te zijn en God lief te hebben zullen zij - indien zij zich niet radikaal bekeren - het straks uit Jezus' mond te horen krijgen:

"Ik weet niet, vanwaar gij zijt; gaat weg van Mij, alle gij werkers der ongerechtigheid." (Lukas 13:27).

In de zeventiende eeuw was de wereld nog een stuk jonger en gingen de ontwikkelingen niet zo snel als in deze en de vorige eeuw. De Piëtisten en de mensen van de Nadere Reformatie kwamen destijds in het algemeen niet in de valse kerk terecht. Maar hun kwaad was er niet minder om en het oordeel Gods over zulke mensen luidt niet anders dan vandaag.

Voordat we het gaan hebben over de gevolgen van hun hypostolische grondhouding leek het mij noodzakelijk nog eens nadrukkelijk op deze ernst te wijzen. Hoe gering en onschuldig hun afwijking aanvankelijk ook lijkt: het gaat toch niet om futiliteiten of om een te verdragen verschil in "ligging" of iets dergelijks, maar om een zaak van leven of dood. Dat dit zo is, werd achteraf voor wie ogen heeft om te zien zonneklaar bevestigd door de historische uitkomst van al dergelijke mensen in de valse kerk of secte. Daarom: de apostel zegt:

"Stelt uzelf op de proef, of gij wel in het geloof zijt, onderzoekt uzelf." (2 Cor. 13:5a).

Wie ontrouw en afwijking als van de Piëtisten en mystiek als van de mensen van de Nadere Reformatie wil goedpraten of hen die onbekeerlijk in de valse kerk of secte blijven voortleven als broeders en zusters beschouwt, die volgt in hypostolè zijn eigen zondige hart en is niet in het geloof. En wie de zwakheid van de tegenwoordige kerk - die heden tot bijna niets is teruggebracht - aanvoert als bewijs, dat hetgeen wij zeggen niet juist kan zijn, inplaats van Gods Woord als enige toetssteen te nemen, die is niet in het geloof maar die ergert zich aan het kruis van Christus. Want toen Christus gekruisigd werd leek er ook niets meer van zijn zaak, de kerk, terecht te zullen komen.

Maar Paulus zegt:

"Welnu, Hij is gekruisigd uit zwakheid, maar Hij leeft uit de kracht Gods. Welnu, wij zijn zwak in Hem, maar wij zullen met Hem leven voor u uit de kracht Gods." (2 Cor. 13:4, vgl. Openb. 11:7-12).

6.6 Gevolgen van deze hypostolische grondhouding voor het persoonlijk geloofsleven.

Nu dan de gevolgen van de hypostolische grondhouding van de mystieke gereformeerden voor het persoonlijk geloofsleven. Feitelijk zeggen we het zo verkeerd, want zij die zich onttrekken naar de mystiek, gelooven juist niet en daarom kan men hun religieuze aandoeningen en inbeeldingen dus niet omschrijven als een "persoonlijk geloofsleven". Maar toch laten we het zo maar staan omdat we in rekening willen brengen, dat er na hen toch ook vele kerkleden zijn geweest, "wier hart volkomen den HEERE was toegewijd", doch die soms levenslang zijn gepijnigd door de vraag of "het" (nl. de genade en liefde Gods in Christus Jezus) ook voor hen was, omdat ze vast zaten in de dwalingen van de mystiek, waarvan gans de kerk als doordrenkt was.

Zij die in de zeventiende eeuw de deformatie van de kerk dachten te kunnen keren door een streng pastoraat en een vlamme boeteprediking, waarin het kerkvolk tot levensheiliging werd opgeroepen, stelden aldus de mens in het middelpunt van de aandacht. De kerkmens moest vroom leven en uit zijn werken laten zien, dat hij een oprecht gelovige was. De prediking van de rechtvaardigmaking van de zondaar om niet, door het geloof alleen, zonder werken der wet - wat toch de inzet van de Grote Reformatie was geweest en waarvoor zoveel gestreden en geleden was - vonden zij een dogmatische waarheid, op zichzelf wel juist, maar niet geschikt om daarmee in hún kerkelijke situatie het verval van de kerk tegen te gaan. Jean de Labadie - over wie we het in het vervolg nog nader zullen moeten hebben - schreef in zijn boek over "de reformatie der kerk door het pastoraat" zelfs het volgende:

"Alle kerken weerklinken van deze schone woorden: Genade! Genade!
Overall hoort men niets prediken dan ontferming en rechtvaardigmaking om niet. Men acht niets nodig dan geloven - maar hoé geloven?
Men wil niet dat men twijfelt aan zijn zaligheid, terwijl men die verliest! Wie heeft het zo graag? Is het niet de Satan, die het meeste voordeel verwacht en vindt in de prediking van de overvloedige genade, algemeen en te allen tijde gereed?"

(Geciteerd uit "Reformatie en Mystiek" van H.J. Meijerink, blz. 154).
Hieruit is wel duidelijk, dat er geen begrip meer was van het ware geloof, zoals dat in de Grote Reformatie opnieuw was beleden, noch van de kant van deze ijveraars voor nadere reformatie, noch van de zijde van de tot een dode orthodoxie vervallen scholastieken.

Doordat nu de mens en diens bekering, vrome leven en zaligheid centraal werd gesteld, had men heel gemakkelijk kunnen komen tot een nieuwe werkheiligheid en een moralistisch christendom op de manier van de Remonstranten. Het is ook inderdaad zo, dat een vroege Piëtist als Willem Teellinck zich bepaald niet druk heeft gemaakt in de kerkelijke strijd tegen de Remonstranten, terwijl die in zijn dagen plaatsvond. Maar de strijd tegen en de veroordeling van de Remonstranten op de Nationale Synode in 1618-19 had toch zoveel indruk gemaakt en gezag verkregen, dat de weg in deze richting wel was afgesloten. Zelfs zien we, dat de uitspraken van de Dordtse Synode in de Dordtse Leerregels voor het eigen doel worden geannexeerd en in mystieke zin misduid. Men ging de kant op van de vergeestelijking: niet in de uiterlijke goede werken (zoals de Remonstranten), maar in de innerlijk waargenomen blijken van Gods uitverkiezing ging men zijn zekerheid zoeken. Bekering en wedergeboorte waren geen mensenwerk uit een "vrije wil"? - welnu, dan zou men zich lijdelijk schikken totdat het Gode mocht behagen de bewijzen van zijn verkiezende liefde te doen gevoelen. Dat lijdelijk schikken bestond overigens niet uit het gewoon in de wereld doorleven en Gods water over Gods akker laten lopen. Integendeel, het was een allesomvattende geweldige geestelijke inspanning, waardoor men zich trachtte op te werken tot de geestelijke hoogte, waarop de beleving van de mystieke gemeenschap met God mogelijk werd. De puriteinse levensheiliging werd daarbij ingeschakeld en werd tot niets anders en niets meer dan ascese, dat wil zeggen: tot de eerste trap in de mystieke techniek (zie wat daarover is aangehaald van dr. H. Bavinck onder III.I.7.4). Kerkleden, die hun hele leven 's zondags trouw tweemaal naar de kerk gingen, hun kinderen een christelijke opvoeding gaven en met hun hele hart de HEERE zochten en liefhadden, moesten zich vooral niet verbeelden, dat ze er al waren. Want heel dat christelijke leven bestond slechts uit "dode werken". Pas na ascese en meditatie volgt op de mystieke weg de extase of het einddoel van de zalige beleving van de eenheid met God. In werkelijkheid is deze mystieke weg er daarom één van totale zelfverlossing. Zoals een junkie zich met een shot heroïne de drugshemel binnenspuut, zo bewerkt een mysticus met behulp van ascese en meditatie de hoogte van de extase, waarin hij zich in de hemel waant en alle aardse ellende en problemen van hem afvallen. Maar evenmin als van de junkie is dat van de mysticus de echte hemel. En net zo min als de drugsverslaving heeft heel het mystieke leven iets met de ware christelijke religie te maken. Integendeel, zowel het één als het ander is een strik van satan, die mensenmoeder van den beginne, om de mensen te vangen en over te leveren aan het eeuwig verderf. Een christen moet daarom alles wat naar mystiek zweemt schuwen en haten als de pest! Het lijkt vaak zo echt vroom

en christelijk, maar het is net zo gevaarlijk, of nog erger, als het proberen van een eerste stickie.

Intussen is het nooit zo geweest, dat heel het kerkvolk het mystieke paradijs bereikte. Integendeel, het waren op zijn hoogst enkele ingewijden, die als "bijzondere mensen" door de rest van de gemeente hoog werden vereerd en geïdealiseerd (althans voorzover men de brede weg van de mystiek bewandelde). Bij de meeste kerkleden werkte de mystiek dit uit, dat men zijn geloofszekerheid en geloofsblijdschap kwijt raakte. Want men zocht zijn zekerheid niet meer in de betrouwbare verbondsbeloften van de HEERE, maar in een zelfverworven "gevoel der genade" of de "bevinding" van het leven met God. Aldus werd men op en neer, heen en weer geslingerd met zijn eigen gevoel of gemoedsleven. Dit eigen gevoelsleven werd in feite bepalend voor het "geloof". Gods Woord op zichzelf werd beschouwd als een "dode letter", waar men meestal koud onder bleef. Pas als het Gode beliefdde zijn Woord aan het hart toe te passen, dan ging het leven.

Aldus werd de grond voor het geloof verlegd.

Men geloofde niet meer Gods Woord maar het eigen gevoel.

Dit is de kern van de hele kwestie.

Dat eigen vrome gevoel nam zozeer de aandacht in beslag, dat er zo goed als geen tijd meer over bleef voor de zaken van Gods kerk en koninkrijk.

De christelijke roeping van ieder kerklid om tot het uiterste te strijden voor het geloof dat eenmaal den heiligen is overgeleverd (Judas vers 3), werd niet meer verstaan en uitgevoerd. Het verval en de deformatie van de kerk werd weliswaar door velen als een bedroevende zaak ervaren, maar niet meer als iets waar zij persoonlijk op leven en dood bij betrokken waren. Openlijke weerlegging en bestraffing van de publieke ontrouw en valse leer en oproeping tot de geboden tuchttoefening van de kerk door niet-predikanten kwam niet voor. En de predikanten polemiseerden wel - de strijd tussen Voetianen en Coccejanen is berucht! - maar dat was juist een deformatieverschijnsel temeer en zeker geen gehoorzaamheid aan Gods bevelen.

Omdat het echte leven in het verbond met de HEERE een ongekende zaak werd, kwamen ook de niet-kerkelijke zaken, zoals ambt en beroep, staat en maatschappij, kunst en wetenschap, buiten het leven in Gods dienst te staan. Het gewone dagelijkse leven werd feitelijk beschouwd en behandeld als een profane aangelegenheid, door een diepe kloof gescheiden van het ware geestelijke leven. Kortom, het echte leven met God in het verbond, oprecht en godvruchtig, werd vervangen door iets totaal anders. Het echte geloofsleven werd ingeruild voor een zich aan Gods ware dienst onttrekkend (hypostolè), in feite ongelovig bezig zijn met een mystieke religie van eigen makelij.

6.7 Gevolgen van deze hypostolische grondhouding voor de beschouwing van de kerk.

Vervolgens de gevolgen van de hypostolische grondhouding voor de beschouwing van de kerk.

Naar de Schrift is heel de kerk het verbondsvolk des HEEREN. Daarom kan, wanneer de kerk gedeformeerd is, of het verbondsvolk overwegend ontrouw is en niet leeft in het verbond met de HEERE, geen enkel kerklid of bondeling zich daarbuiten stellen alsof het hem niet persoonlijk zou raken. Want overeenkomstig de bepalingen van het verbond komt de HEERE in dat geval met zijn verbondsvloek.

En ook al hebben de bondsgetrouwen dan wel - zoals Baruch (Jeremia 45) - hun leven ten buit, heel de bondshandel des HEEREN met zijn ontrouwe kerk raakt hen toch existentieel op een ontzaglijke en dieptreffende wijze. Niet alleen kost het hun de uiterste inspanning en zelfverloochening om krachtens hun profetisch ambt tegen de ontrouw en afval te getuigen, maar wanneer er geen bekering komt, heeft de bediening van de verbondswraak ingrijpende gevolgen ook voor hun eigen persoonlijk bestaan. Denk in dit verband bijvoorbeeld aan een profeet als Jeremia, die niet mocht trouwen omdat de kinderen die hem geboren zouden worden, zouden sterven van de honger, zouden bezwijken aan dodelijke ziekten of zouden worden gedood door het zwaard (Jer. 16:1-4). In hoofdstuk 8:21 zegt hij:

"Om de breuk van de dochter mijns volks ben ik gebroken,
ik ga in rouw, ontzetting heeft mij aangegrepen."

Ook de Klaagliederen laten zien hoezeer juist ook de vromen of bondsgetrouwen de betrokkenheid met heel het volk of gans de kerk onder de bediening van de verbondswraak hebben ervaren.

Onder het Nieuwe Verbond hebben allen het profetisch ambt, zodat die betrokkenheid nu nog des te algemener en alomvattender is.

In afwijking hiervan stelden de Piëtisten en de voorstanders van de Nadere Reformatie zich in feite buiten de grote hoop van het ontrouwe kerkvolk.

Want zij zagen zichzelf en de hunnen als de trouwe kern van het verbondsvolk, als de eigenlijke kerk temidden van de grote kerk van de uiterlijke godsdienst, als de koorntjes in een grote hoop kaf, als de uitverkoren rest onder een menigte van goddelozen. Natuurlijk, zij probeerden wel ook de anderen te bewerken en tot bekering op te roepen, maar toen dat niet hielp en meer en meer op weerstand stuitte, trok men zich in toenemende mate terug op zichzelf en in de eigen conventikels. Het oordeel en de barmhartigheid en de trouw in het verbondsleven van de kerk werden aldus fundamenteel verwaarloosd (vgl. Matth. 23:23). Ook al bleef men lid van de kerk, in feite onttrok men zich toch aan haar.

Deze hypostolè nu kwam tot uiting in de leer over de kerk.

Calvijn had de onderscheiding gemaakt tussen zichtbare en onzichtbare kerk.

Al was dit bij hem nog niet in strijd met de Schrift, hoe gevaarlijk dit was, bleek nu. Want dit werd thans onder de noemer gebracht van het mystieke schema uitwendig - inwendig. Volgens de mystiek bestond de zichtbare kerk uit het totaal van alle officiële kerkleden: bekeerden en onbekeerden; maar tot de onzichtbare kerk behoorden alleen de ware bekeerden of uitverkorenen. Dit is dus de valse leer van een kerkje in de kerk, een volkje in het volk, een kuddeke in de grote kudde der schapen. Die valse leer werd ook overal ingelezen in de Heilige Schrift. Onder de bespreking van Romeinen 9 t/m 11 hebben we in het eerste deel daarvan reeds het een en ander gezien. Bijna oneindig is het aantal variaties, dat in de loop der tijd op dit thema is uitgedacht en toegepast. En altijd strekte dat tot nalatigheid of onttrekking aan het ambt aller gelovigen, hetzij dat men binnen de kerk zijn christelijke roeping verwaarloosde of niet verstond, hetzij dat men buiten de ware kerk bleef voortleven omdat de "onzichtbare" kerk zich toch aan alle zichtbare kerkmuren niet stoort.

Bij de vraag wie nu tot de "onzichtbare kerk" behoren, gaat men ook weer af op het eigen gevoel. Wie in dit verband als "geestelijke" keurmeester optreedt is, hoe dan ook, altijd zeer hoogmoedig bezig, omdat hij de enige norm, namelijk Gods Woord, heeft losgelaten. Volgens de Schrift zijn alle leden van de echte of ware kerk in het ene verbond Gods opgenomen. Wanneer zij zich in leer of leven misgaan - gerekend naar de enige norm van Gods onfeilbaar en kenbaar, geopenbaarde Woord - dient de kerk overeenkomstig het bevel des Heren de tucht te oefenen. Is zij daarin ontrouw en krijgen de bondsbrekers binnen haar muren de overhand, dan komt de HEERE, naar bekendgemaakt verbondsrecht, zèlf met de wraak van zijn verbond, en worden de ontrouwe bondsbrekers tenslotte tot valse kerk, waardoor zij en hun kinderen ophouden tot Gods kerk en verbondsvolk te behoren. Dit zijn de geopenbaarde dingen waaraan wij ons te houden hebben; de verborgen dingen van het menselijke hart en van Gods eeuwige verkiezing zijn voor de HEERE, onze God (Deut. 29:29).

6.8.1 Gevolgen van deze hypostolische grondhouding voor de Schriftuitleg.

Tenslotte de gevolgen van de hypostolische grondhouding voor de Schriftuitleg. Reeds de scholastiek had een heel stuk vervreemding van Gods Woord opgeleverd. De scholastieke theologen misbruikten de Bijbel als grondstof voor hun eigen fabrikaat geleerde dogmatiek. De mystiek maakte nu nog verder Gods Woord tot een gesloten boek door evenzo de Heilige Schrift voor haar eigen doeleinden te misbruiken. Het is zelfs zo, dat de mystiek in zijn uiterste vorm de Schrift geheel missen kan. Immers wie middels ascese, meditatie en contemplatie waant tot de direkte gemeenschap met God te zijn opgeklimmen, heeft de Schrift bij wijze van ladder niet meer nodig (vgl. H. Bavinck, Geref. Dogmatiek I, blz. 494, 3e dr.).

Maar goed, een dergelijk exces bleef in de Gereformeerde kerkwereld toch wel tot de uitzonderingen behoren.

Echter, ook al betoont men dan voor het oog nog wel respect jegens de Schrift, in wezen volgen hypostolisch doende mensen altijd hun eigen weg en gehoorzamen zij niet het Woord Gods. Daarom wordt bij hen Gods Woord dan ook altijd aangepast aan en misduid naar hun eigen wensen en oplossingen.

In dit geval moest de Bijbel dienst doen om het mystiek-bevindelijke leven voedsel te verschaffen. De vrome mens moest er door worden gesticht; dat wil zeggen: hij moest erdoor in de juiste stemming gebracht worden, zodat hij op de geëigende manier "high" kon worden ofwel de streling van het eigenwillige godsdienstige gevoel kon beleven. Dat gevoel was overigens meestal niet van vrolijke aard. Integendeel, over het algemeen kwam men niet verder dan de eerste trap op de ladder van ellende, verlossing en dankbaarheid en gevoelde men slechts de eigen doemwaardigheid. Maar toch achtte men zich dan reeds gesticht, want dit werd, hoe ellendig ook, toch beschouwd als blijk van Gods werk aan de mensenziel.

Het eigen mystieke godsdienstige gevoel werd dus volkomen maatgevend voor de Schriftuitleg. Dit betekende, dat er in principe plaats werd gemaakt voor een menigte van min of meer persoonlijk gekleurde interpretaties van de Heilige Schrift. Daarbij was ook het mystieke schema van "uitwendig - inwendig" weer werkzaam. Dat hield in, dat men eigenlijk geen enkel respect had voor de Bijbel omdat deze op zichzelf beschouwd werd als een letter die doodt. Men kon er op zijn hoogst een zogenaamd "historisch geloof" aan ontleen.

Kortom: het was slechts het uitwendig Woord Gods. Pas wanneer de Heilige Geest de ziel verlichtte, kon men het inwendig Woord Gods zien en verstaan.

Dan voelde of beleefde men de waarheid van het echte, geestelijke Woord, dat God persoonlijk tot de ziel sprak. Dat inwendige of geestelijke Woord Gods kon dan uiteraard heel gemakkelijk weinig of niets meer te maken hebben met de werkelijke bedoeling en betekenis van de Bijbeltekst. Deze werd dan vaak alleen maar als kapstok gebruikt om dat zogenaamde inwendige Woord Gods aan op te hangen. Symptomatisch hiervoor was dat predikanten meestal heel korte teksten namen voor hun preek; soms zelfs maar enkele woorden. Een extreem voorbeeld hiervan leverde ds. Bernardus Smijtegelt, die het bestond om 145 preken te houden over één tekst, namelijk over het gekrookte riet uit Matth. 12:20, 21. (Die tekst was in werkelijkheid dan ook niets anders dan een opschrift van een reeks beschouwingen over een bepaalde vorm van het mystieke leven).

Berucht is in dit verband ook het zogenaamde "krijgen van teksten". Daarbij schieten iemand onder druk van zijn gemoedsaandoeningen willekeurige Schriftwoorden te binnen. Deze worden dan opgevat als het rechtstreeks Woord van God in een bepaald geval. Daarom worden ze dan soms op de vreemdste manieren uitgelegd om ze passend te krijgen voor de concrete situatie waarin men verkeert. Vaak bleef het zelfs niet bij Bijbelteksten, maar ook ingevingen van andere oorsprong deden op dezelfde manier dienst als "een inwendig Woord Gods". Al met al is het dus niet mogelijk om de mystiek vast te binden aan bepaalde methodes van Schriftuitleg. Want het gevoel houdt er dikwijls juist geen enkele regel op na. Om het in het mystieke jargon te zeggen: "de Geest waait waarheen Hij wil" (dit is dus misbruik van Joh. 3:8).

Dat neemt echter niet weg, dat er toch wel bepaalde verderfelijke methodes van Schriftuitleg zijn, die in het bijzonder de mystiek goed te pas komen en daarom dikwijls zelfs bijna kenmerkend voor haar zijn. Dat zijn:

- a. de methode van het vergeestelijken door middel van de allegorisering;
- b. de exemplarische uitleg en toepassing, waarvan de mystieke kenmerkenprediking steeds weer gebruik maakte.

Wegens het grote belang hiervan voor het beproeven van de geesten van vroeger en nu, zullen we op elk van beide hier nader in moeten gaan.

6.8.2 Het allegoriseren.

In de eerste plaats het allegoriseren ofwel de allegorische exegese.

Met de term "allegorie" pleegt men aan te duiden een bepaalde vorm van beeldspraak of een voorstelling van iets abstracts in de vorm van iets zintuiglijk waarneembaars. Wie kent niet de voorstelling van "vrouw Justitia" - een vrouw met een weegschaal in de hand - als het zinnebeeld, of de "allegorie", van de oordelende gerechtigheid; of van de Nederlandse Leeuw als de personificatie van de moed en kracht der Nederlandse natie? Iedereen weet dan, dat het daarbij niet gaat om een echte vrouw en een echte leeuw.

Welnu, "allegoriseren" noemt men het, wanneer de bijbelse geschiedenis wordt opgevat en uitgelegd als zo'n "allegorie". Bijvoorbeeld Bar Abbas, de moordenaar in wiens plaats Christus aan het kruis genageld werd, wordt dan tot een allegorie van "de" zondaar voor wie Jezus stierf. Andere, reeds heel oude,

voorbeelden zijn: de bloedvloeiende vrouw uit o.a. Matth. 9:20-22, die de zoom van Jezus' kleed aanraakte en genezen werd - men nam haar als het zinnebeeld van de kerk uit de heidenen; Jezus' kleed noemde men de apostelen; en de zoom was dan de apostel Paulus, de zelfkant ofwel de minste der apostelen. Jakob, zijn gladde handen bedekkend met de harige geitevellen, was Christus, zich bekledend met de misdaden der mensen. De vijf kiezelstenen, die David uit de beek nam om daarmee de reus Goliath te verslaan (1 Sam. 17:40), waren de vijf boeken van Mozes. En zo kan men met de nodige fantasie tot in het oneindige verder gaan. Het wordt een spelletje van "ik-zie-ik-zie-wat-jij-niet-ziet". Voorzover valt na te gaan stamt de allegorische exegese uit de tijd van het Hellenisme (dus uit de tijd na Alexander de Grote toen de Griekse cultuur zich in het oude Oosten verspreidde en onder de betere kringen daar "bon ton" werd). De oude Griekse verhalen over goden en godinnen werden geallegoriseerd en aldus - om het in moderne termen te zeggen - "ontmythologiseerd" teneinde het "kerugma", ofwel "de boodschap" ervan te bewaren en aanvaardbaar te maken voor de "verlichte" mensen uit die tijd. De Renaissance heeft ervoor gezorgd, dat dit gedoe ons nog welbekend is, aangezien zij al deze oude koeien weer uit de sloot heeft gehaald en de kennis daarvan opnieuw eeuwenlang tot kenmerk van een goede opvoeding en beschaving heeft weten te verheffen. Van ongeveer 25 vóór tot 50 na Christus leefde in de Egyptische stad Alexandrië een Hellenistische Jood, genaamd Philo. Prof.dr. T. Hoekstra schrijft over hem in de Christelijke Encyclopedie (1e dr.):

"Om de Heilige Schriften in overeenstemming te brengen met de heidense wijsbegeerte, bedient Philo zich van de allegorische methode.

We moeten bij de exegese van de Schrift onderscheid maken tussen de uitwendige, "lichamelijke" opvatting en de inwendige, "geestelijke" verklaring. De eerste is die van de eenvoudigen, de laatste wordt aangewend door de wijsgeren, die tot de diepte doordringen en de speculatieve gedachten vatten."

Nadat Philo het Oude Testament op Joodse manier allegoriseerde, kwamen er gedurende de eerste eeuwen ook christenen, die deze methode van uitleg op de ganse Schrift gingen toepassen in overeenstemming met de christelijke leer. Men spreekt hierbij zelfs van "een school" van Schriftverklaarders, namelijk "de Alexandrijnse of Allegorische School". Prof.dr. S. Greijdanus schrijft in zijn "Schriftbeginselen ter Schriftverklaring" (blz. 163):

"Deze school inzonderheid paste de allegorische Schriftverklaring toe, en voor een deel vrij willekeurig. ... Hare vaders waren Clemens Alexandrinus en Origenes, en verdér behoorden tot haar, of gingen in hare sporen, zij het ook soms slechts ten dele, vele kerkvaders uit de 3e tot de 5e eeuw."

Prof.dr. F.G.L. van der Meer, de bekende Roomse kunsthistoricus uit Nijmegen, die in zijn boek "Augustinus de Zielzorger" een studie schreef over Augustinus en zijn tijd, laat zien hoezeer ook Augustinus de Schriften allegoriseerde (a.w., deel II, blz. 152-163). Hij beschrijft hoe de mensen uit die dagen juist de preken, die de meeste en vernuftigste allegorieën bevatten, het mooiste vonden. Want allegorieën kenden ze óók van het theater. Ze waren ook in die tijd een kenmerk van beschaving en eruditie. Het Woord Gods werd daarom op die manier voor veler besef als het ware tot een hoger peil van beschaving opgetrokken. Prof. Van der Meer schrijft:

"Een allegorische uitleg vond ieder vanzelfsprekend, zelfs bij de exegese van Homerus en Virgilius. Waren niet alle mythen, ook de aanstotelijkste, op die wijze te aanvaarden? Zij die nadachten over de zin der dingen leefden in een neoplatoonse wereld van onverganke-lijke ideeën ver boven de historische werkelijkheid zwevend, waarin de oorzakelijkheid tot de verhoudingen van beeld en gelijkenis, materiële verhoudingen tot getallen, en de geschiedenis tot een schimmenspel dreigde te vervluchtigen. Augustinus zelf raakte moeilijk los uit die wereld; haar geheel vergeten kon hij nimmer. De heilige Schrift heeft hem losgerukt uit het staren op het tijdloze, en bekeerd tot het tijdelijk bezig zijn met feiten, immers ook de Openbaring berustte op historie, en de Schrift zelf was één grote geschiedenis. Maar hij bleef de man die zijn afkeer van de Schrift

eerst had voelen verminderen sinds hij onder Ambrosius' cathedra bemerkt had dat zij allegorisch kon uitgelegd worden;" (a.w., blz. 159). In de Middeleeuwen was de allegorische uitleg één van de vier betekenissen of "lagen", die men in een Schriftwoord meende te moeten zien. De allegorische uitleg werd daarbij vooral gebruikt als basis of grondslag voor de dogmatiek. Prof.dr. S. Greijdanus schrijft hierover (a.w., blz. 154):

"In de middeleeuwen sprak men van een viervoudige zin, al naar het te behandelen Schriftwoord een element bevat, dat op de geschiedenis betrekking heeft, of een ander, dat tot de geloofsleer behoort, of een derde, dat het handelen, het doen of laten raakt, of een vierde, dat van de toekomstverwachting spreekt, de hoop. Men had daarvoor dit vierregelig versje bedacht:

littera gesta docet, de letter leert wat gebeurd is,

dus de geschiedenis,

quid credas allegoria, wat gij geloven moet de allegorie,

dus de dogmatiek of geloofsleer,

moralis quid agas, de zedelijke zin wat gij doen moet,

dus de ethiek,

quo tendas anagogia, de anagoge-zin waar gij heengaat,

dus de hoop of verwachting inzake de toekomst."

Deze viervoudige zin der Schrift, waaronder de allegorische, werd door de reformatoren afgewezen. Prof. Greijdanus schrijft over hen (a.w., blz. 185):

"Bij de uitlegging van de Heilige Schrift moet men de willekeurige allegorieën verwerpen, zich wachten voor het inleggen in de Heilige Schrift van eigen speculaties, en de eigenlijke, echte zin harer woorden in het licht stellen; zie Calvijn op Gal. 4:22.

Daar schrijft Calvijn o.m. ...

"de Schrift, zeggen zij, is vruchtbaar, en bevat, of: brengt voort, aldus veelvoudige zinnen." Daarop antwoordt Calvijn:

... "Ik erken, dat de Schrift een zeer overvloedige en onuitputtelijke bron is van alle wijsheid, maar ik ontken, dat haar vruchtbaarheid bestaat in verschillende zinnen, die een ieder er naar zijn vrij geloven bij verzint." En hij gaat dan voort: ... "laten we dus weten, dat de ware zin van de Schrift is, die echt en eenvoudig is; laten we die omhelzen en met hand en tand vasthouden." En hij voegt er nog aan toe: ... "Laten we de verzonnen uiteenzettingen, die van de letterlijke zin afleiden, niet alleen veronachtzamen als twijfelachtig, maar met kracht verwerpen als dodelijk verderf."

Toch werd de allegorische exegese door de gereformeerden niet absoluut en geheel afgewezen als zulk een "dodelijk verderf" (ook prof. Greijdanus doet dat niet). Gevolg was dat het allegoriseren onder de gereformeerden in de Nederlanden van de zestiende en zeventiende eeuw weer zeer welig tierde. De kanttekenaars op de Statenvertaling bijvoorbeeld, maakten kwistig gebruik van de allegorische uitleg, vooral bij de boeken Hooglied en Openbaring. En zodoende is het geen wonder, dat het Piëtisme en de mystiek van de Nadere Reformatie de allegorische exegese, zonder principieel bezwaar te ontmoeten, voor hun eigen doel konden gaan gebruiken.

Dat hebben ze dan ook ijverig gedaan.

Want de allegorische methode van uitleggen is als geschapen juist voor de mystiek. Niet alleen wordt het daardoor mogelijk om de Schrift uit te leggen of te duiden al naar gelang het in het eigen straatje te pas komt (immers ieder kan daarbij "het beeld" uitleggen zoals hij zelf wil), maar ook het schema uitwendig - inwendig, het verschil maken tussen een letterlijke, historische, laag-bij-de-grondse betekenis en een geestelijke, mystieke, verheven betekenis, zit in de allegorie als het ware ingebakken.

Om eventuele misverstanden te voorkomen moge hierbij nog worden opgemerkt, dat we natuurlijk geen enkel bezwaar hebben tegen de allegorie als zodanig.

Er zijn in de Bijbel tal van allegorieën aan te wijzen. Bijvoorbeeld:

Jes. 5:1-7, waar het huis Israëls met een wijngaard vergeleken wordt, en zoals in Joh. 15:1-8, waar Christus zich de ware wijnstok noemt. Verder:

Zach. 5:5-11, de vrouw in de efa als zinnebeeld van de goddeloosheid, Openb. 12, het teken van de vrouw en de draak. Het verkeerde zit niet in de allegorie als

zodanig, maar in het allegoriseren, dat wil zeggen: het maken van allegorieën waar ze helemaal niet bedoeld zijn, met name daar waar de Schrift historische feiten beschrijft.

Wanneer de bijbelse geschiedenissen worden geallegoriseerd, maakt het eigenlijk niets meer uit of ze echt gebeurd zijn, of dat het mooie verhalen zijn op de manier van de sprookjes, of mensenverzinsels, zoals de Griekse mythen en sagen. In feite doet men dan hetzelfde als de Schriftcritici, die de Bijbel "ontmythologiseren", en die vinden, dat de Schriftgelovigen even onnozel zijn als grote mensen die nog in Sinterklaas geloven.

Maar het ergste is, dat door de allegorisering de werkelijke inhoud en betekenis van Gods openbaring wordt verduisterd en begraven onder schijnbaar diepzinnige mensenbedenksels. Daarom had Calvijn volkomen gelijk, toen hij de allegorische Schriftuitleg een dodelijk verderf noemde. Het is niets minder dan een satanische aanslag op Gods Woord en Kerk. Ik denk in dit verband ook aan wat in het eerste deel is opgemerkt omtrent het verstaan van de schaduwen van het Oude Testament en het karakter van de profetie. Hoe moeilijk is dit vaak en hoe nauw steekt het daarbij. Wie dan gaat allegoriseren, maakt er een warboel van en zorgt ervoor, dat een recht verstaan van Gods openbaring vrijwel onmogelijk wordt. Luther moet de duivel eens "de aap van God" hebben genoemd, omdat hij "waar de Here zijn kerk bouwt, er zijn kapelletje tegenover zet". Welnu, zo lijkt de allegorisering uit de verte wel wat op het in rekening brengen van de schaduwachtige en/of profetische betekenis van vele Schriftwoorden. Maar het is dan toch een duivelse naïverij, waardoor Gods Woord onder een bedekking wordt gelegd (vgl. 2 Cor. 3:14 e.v.). Zelfs wanneer men serieus bedoelt te rekenen met het schaduwachtig en/of profetisch karakter van vele teksten uit het Oude Testament, zoals dat gebeurt in de zogenaamde "christologische" of "christocentrische" uitleg, zien we niet zelden hoe de zaak bedorven en tot onheilige kitsch wordt door de allegorisering. Denk bijvoorbeeld maar eens aan de hiervoor genoemde harige geitevellen over Jakobs handen, die allegorisch-christologisch zouden zien op Christus, zich bekledend met de misdaden der mensen.

Tenslotte de reden waarom de allegorische exegese ook door de gereformeerden niet geheel en al werd afgewezen en veroordeeld. Deze reden is daarin gelegen, dat men meende, dat ook de Schrift zelf enkele malen allegoriseert, en wel in Gal. 4:21-31, waar de apostel Paulus Hagar, Sinaï en het tegenwoordige Jeruzalem op één lijn stelt, en 1 Cor. 9:9 met 1 Tim. 5:18, waar hij de dorsende os, die niet gemuilband mocht worden, aanvoert als bewijs, dat de dienaren van het evangelie recht hebben op levensonderhoud van de kant van hun gemeenten. Het is evenwel belist niet waar, dat Paulus hier zou allegoriseren. Wat de dorsende os betreft: de apostel bedoelt daarmee eenvoudig hetzelfde als Christus in Matth. 10:31, waar Hij zegt: "gij gaat vele mussen te boven". Als God zelfs wil, dat een os kan eten van het graan dat hij dorsen moet, dan gaat een dienaar van het evangelie zo'n os toch zeer ver te boven, zodat hij toch zéker recht op levensonderhoud heeft van de zijde van hen voor wier eeuwige belangen hij moet zorgdragen. Er is hier dus geen sprake van, dat Paulus die dorsende os allegoriseert tot een evangeliedienaar en beweert, dat God heel dat bevel uit Deut. 25:4 nooit voor de ossen bedoeld heeft. Wie dat denkt is zelf een os!

Wat voorts de geschiedenis van Hagar en Sara betreft: ook deze allegoriseert de apostel helemaal niet. Evenals in Rom. 9 (zie deel I) verwijst hij daarmee naar het Woord Gods, dat nooit vervalt. De bijbelse geschiedenis van Hagar en Sara is méér dan een oud-oosterse familiegeschiedenis: daarin heeft de HEERE zijn Woord geopenbaard voor alle eeuwen. Er ligt niet een geheel andere zin in, zoals bij een allegorie, maar er ligt een diepere zin in. De HEERE had Abram beloofd hem tot een groot volk te maken. Maar Abrams vrouw Saraï kreeg geen kinderen. Toen gingen die twee een oplossing zoeken volgens welke Gods belofte naar zij dachten toch zou kunnen worden vervuld. Saraï gaf haar slavin Hagar aan Abram tot vrouw. Dat was een methode die in die dagen in zo'n geval blijkbaar wel meer werd gebruikt. Maar let wel: dat kon alleen maar omdat Hagar een slavin was en ten koste van een hoop spanning en narigheid. Het was dus een poging om de vervulling van de aards opgevatte belofte te verkrijgen langs de weg van menselijke berekening en inspanning, waarvoor die ellendige slavernij

noodzakelijk en typerend was. Maar de HEERE zelf wilde door zijn kracht en uit genade Abram tot een groot volk maken, terwijl dat tevens schaduw moest zijn van Gods kerk van alle eeuwen. Die kerk kan en mag nooit vergaderd worden in de weg van menselijke berekening en krachten. Om dit vanaf het begin duidelijk te maken moest Abraham eerst honderd jaar oud worden en Sara's moederschoot gestorven zijn (Rom. 4). Toen elke menselijke oplossing uitgesloten was, toen werd Isaäk geboren. Opdat het blijken zou en vast zou staan voor altijd, dat de vergadering van de kerk geen mensenwerk is maar het genadewerk van de HEERE, die doden levend maakt en het niet-zijnde tot aanzijn roept. Mensen behoeven geen oplossingen te verzinnen en levenslang in slavernij te verkeren om de verlossing te bewerken, want de HEERE zelf voorziet daarin door zijn hemelse kracht in Christus.

Dit Woord Gods, vervat in de geschiedenis van Abram-Sara-Hagar, is ook niet vervallen door de wet of het testament, diathèkè of verbond van Sinaï, door God 430 jaar later erbij gevoegd om de overtredingen te doen blijken (Gal. 3:17 e.v.). Die wet moest Israël juist temeer doen inzien, dat niemand haar volbrengen kon en zo door eigen kracht de zaligheid kon verdienen. Heel die Sinaïtische wet was, samen met al haar schaduwachtige ceremoniën, een tuchtmeester - paidagogos - tot Christus om Israël destemee te doen zien, dat de HEERE uit genade zèlf voor de zaligheid en het behoud van zijn kerk moet zorgen door Jezus Christus, die tenslotte geboren werd uit de maagd Maria. De Joden die niet in Christus geloofden, waren echter zo dwaas om te denken, dat de wet, ofwel het verbond van Sinaï, hun inderdaad de kans bood om door volbrenging daarvan, in eigen kracht, de inhoud van de belofte te verwerven. Welnu, daarom, zo zegt Paulus, baart het verbond van Sinaï op die manier slaven, net als Hagar. De ongelovige Joden van "het tegenwoordige Jeruzalem" kwamen aldus op één lijn te staan met Hagar en Ismaël; zij zijn ook "kinderen des vleses" en beërven als zodanig ook nimmer het beloofde land der rust maar komen in de woestijn, in Arabië, terecht. Om kort te gaan: de apostel Paulus allegoriseert hier dus volstrekt niet, maar hij typeert profetisch uit de Schriften zeer scherp hoe het staat met allen, die evenals de ongelovige Joden, van werken der wet hun heil verwachten. Daarbij gaat hij ervan uit, dat men de Schriften door en door kent en verstaat. Hij noemt als het ware slechts enkele kernwoorden, en wijst daarmee zeer kort en raak de verbanden aan, omdat de goede verstaander, die evenals de apostel geopende ogen heeft gekregen, aan een half woord reeds genoeg heeft. Voor wie niet zo diep gegrepen is door Gods Geest, is het echter "zwaar om te verstaan". Temeer omdat in vers 24 zelfs het woord "allègoroumena" wordt gebruikt, hetzelfde dus waarvan men de term "allegorie" heeft gesmeed. Tja, zo wordt het inderdaad wel erg moeilijk om overeind te blijven en niet in de kuil van de verderfelijke allegorische exegese te vallen. Zoveel te duidelijker echter blijkt het ook hier alleen Gods genade te zijn als wij desniettemen toch niet gaan allegoriseren en zodoende gaan behoren tot de "onkundige en onstandvastige lieden" van 2 Petr. 3:16.

6.8.3 Het exemplarisme.

Nu het exemplarisme of de exemplarische exegese.

In het boek van prof.dr. S. Greijdanus over de gereformeerde hermeneutiek (uitlegkunde), "Schriftbeginselen ter Schriftverklaring", uit 1948, komt deze term nog niet voor. Hoewel de zaak allerminst nieuw is, had men er tot voor kort nooit goed over nagedacht. Ja, zelfs nu ligt het terrein wat dit betreft nog goeddeels braak en zullen we in menig opzicht zelf de juiste weg moeten zoeken.

De term "exemplarisch" - in "exemplarische exegese" en "exemplarisme" - kwam, voorzover mij bekend, in gebruik in de dertiger en veertiger jaren van onze eeuw, en de zaak die er door aangeduid werd, speelde ondergronds mede een rol in de kerkstrijd, die in 1944 tot de Vrijmaking leidde. De kwestie kreeg vooral bekendheid door de inleiding, die B. Holwerda (na de Vrijmaking hoogleraar in Kampen) in 1942 hield voor de Gereformeerde Predikantenvereniging, onder de titel: "De Heilshistorie in de Prediking" (opgenomen in de postuum uitgegeven bundel: "...Begonnen hebbende van Mozes...", blz. 79-118). Ook zijn opvolger in Kampen, prof. H.J. Schilder, wijdde er in het kort aandacht aan in een inleiding op zijn mooie boek "Rachels Troost" (uitgegeven in 1960).

Een "exempel" is een "voorbeeld".

"Exemplarisch" betekent dus "voorbeeldig" of "voorbeeldgevend".

"Exemplarische exegese" is daarom een uitleg, waarin de bijbelse geschiedenis als voorbeeld wordt genomen.

Nu zou men zo zeggen: maar dat is toch een goede zaak?! Zegt ook Paulus niet van de bijbelse geschiedenissen:

"Deze gebeurtenissen zijn ons ten voorbeeld geschied..." (1 Cor. 10:6)?! Inderdaad. Maar dát noemen we dan ook beslist geen "exemplarische exegese"! Van "exemplarische exegese" spreken we alleen als de Schrift op een verkeerde manier als voorbeeld wordt genomen en de zaken uit hun schriftuurlijk verband worden getrokken.

In de geschiedenis van Rebekka, die haar ouderlijk huis verlaat om met Isaäk te trouwen, zien we hoe de HEERE de aartsvaders bewaart voor vermenging met de goddeloze Kanaänieten en zo de heilige linie in stand houdt en het volk scheidt, waaruit de Christus geboren zal worden, de grote Verlosser van de kerk van alle eeuwen.

Wanneer nu een meisje, dat trouwt met een emigrant, zich met Rebekka vergelijkt en meent dáárom in de weg des Heren te zijn, is dat exemplarisch Schriftgebruik. Of wanneer iemand zegt, dat zoals Rebekka moest breken met het huis haars vaders, wij moeten breken met de wereld in haar zonde, is dat eveneens exemplarisme.

Exemplarische exegese behoeft nog niet altijd direkt tot valse leer te leiden. Op zichzelf genomen kan het dan nog best allemaal waar zijn wat men zegt, en in overeenstemming met de christelijke leer. Maar zelfs al is dat zo, dan komt er toch in ieder geval niet uit wat de HEERE in een bepaald Schriftgedeelte zeggen wil. Zelfs in het gunstigste geval wordt door een exemplarische exegese het Woord Gods tot een bot mes gemaakt in plaats van dat het zijn werk doet als een tweesnijdend scherp zwaard, overeenkomstig Hebr. 4:12-13.

Naar zijn aard echter leidt het exemplarisme tot onschriftuurlijke leer omdat men op die manier de Bijbel laat zeggen wat men zèlf wil. De exemplarische exegese misbruikt de Bijbel altijd als kapstok om de eigen gedachten aan op te hangen. En die mensenverzinsels zijn nooit zo goed als Gods eigen Woord. Integendeel, wat de mens uit zichzelf bedenkt is daarmee van nature in strijd. Psalm 119:105 zegt:

"Uw woord is een lamp voor mijn voet en een licht op mijn pad."

Welnu, het exemplarisme dooft die lamp uit. Daarom is het levensgevaarlijk en een list van de satan om ons in het donker ten val te brengen.

Zoals gezegd, heeft ten opzichte van de 'exemplarische exegese' nog maar heel weinig onderzoek plaatsgevonden. En historisch onderzoek is er bij mijn weten nog helemaal niet naar gedaan. Toch is het wel zeker, dat het exemplarisme reeds zeer oud is. Na de Grote Reformatie is het al spoedig weer aanwijsbaar aanwezig bij de gereformeerden uit de tachtigjarige oorlog. Zo wordt bijvoorbeeld in het achtste couplet van ons Wilhelmus, Prins Willem op één lijn gesteld met David die moest vluchten voor Saul:

"Als David moeste vluchten
Voor Saul den Tyran:
Soo heb ick moeten suchen
Met menich Edelman:"

En wanneer Willem van Oranje op 18 augustus 1577 feestelijk wordt ingehaald in het bevrijde Utrecht, gebeurt dat met een refrein, waarin hij wordt toegesproken:

"Weest willecom, den tweeden gheboren Davidt;"

(volgens Rudolf van Reest, "Dichterschap en Profetie", deel II, blz. 58).

Saul het voorbeeld van Philips II; David dat van Prins Willem; en het volk Israël is dan natuurlijk exempel van het Nederlandse volk. De opvatting van Nederland als het Israël van Europa vinden we ook later terug in de prediking van de Nadere Reformatie. Zoals de HEERE zijn ontrouw bondsvolk oudtijds tuchtigde door binnenvallende vijanden, zo strafte Hij de zonden van Nederland bijvoorbeeld in het rampjaar 1672. De christelijk historische richting, die Groen van Prinsterer als haar voorganger eert, verklaarde de afgang van de Nederlandse natie gedurende de pruikentijd tot en met de Franse tijd, als het oordeel Gods over de ontrouw en de afval jegens de HEERE en zijn dienst naar

analogie van met name de geschiedenis van Israël en Juda in de koningentijd. Zo kon het gebeuren, dat sommigen de Duitse bezetting in de tweede wereldoorlog gelijkstelden met de komst van de Babyloniërs over Juda, en op grond van Jer. 27 e.a.p. opriepen zich aan de Duitse overweldiger te onderwerpen. En nog niet zo heel lang geleden hoorde ik in een preek de tweede wereldoorlog betitelen als: "Gods verbondswraak over het christelijke Westen". Op soortgelijke manier kunnen emigranten zich Abraham ten voorbeeld nemen tot wie het bevel kwam: "Ga uit uw land en uit uw maagschap en uit uws vaders huis naar het land, dat Ik u wijzen zal". En de Zuid-Afrikaner Boeren kunnen zich aldus vereenzelvigen met de Israëlieten, doch de zwarten in hun land met de Kanaänieten gelijkstellen. In al deze gevallen is er sprake van wat B. Holwerda heeft genoemd: "een historisch gelijktaken". Hoezeer dit tot valse profetie kan leiden, blijkt bij enig nadenken reeds heel overtuigend uit bovengenoemde voorbeelden. We kunnen er hier niet breed op ingaan, maar het kan ieder toch wel duidelijk zijn, dat Willem de Zwijger geen theocratisch gezalfde was zoals David. Evenmin was het Nederlandse volk gelijk te stellen aan het oudtestamentisch bondsvolk Israël in Kanaän. Toch werkt de funeste volkskerkgedachte zelfs vandaag bij sommigen nog door. Afgezien van de totaal onschriftuurlijke ideeën die aldus werden gewekt, ging het echte Woord Gods dicht. Want om bij ditzelfde voorbeeld van Saul en David te blijven: de Schrift wil ons daarin immers toch leren, dat Gods volk of de kerk niet kan worden bewaard of veilig gesteld door middel van menselijke berekening en krachten, maar alleen in het vertrouwen op de mogendheden des HEEREN. Saul was de koning naar het hart van het volk (1 Sam. 8), die toen het er op aankwam niet op de HEERE maar op zijn eigen inzicht en overleg bleek te vertrouwen. (1 Sam. 15). David was de man naar Gods hart, die door het geloof koninkrijken onderworpen, gerechtigheid geoefend, de vervulling der beloften verkregen heeft (Hebr. 11:32-34). En zo kon hij schaduw zijn van Israëls grote Koning, Messias Jezus, die gehoorzaam werd tot de dood, ja tot de dood des kruises, doch die juist in die weg van het geloof een oorzaak van eeuwig heil geworden is voor gans zijn volk of kerk (Hebr. 5:7-10). Als de "vaderen" in de zestiende eeuw hiervan wat meer doordrongen waren geweest, zouden zij misschien onder andere een wat minder strakke kerkenordering hebben opgesteld!

Toen de mannen van de Nadere Reformatie de Schrift op hun manier exemplarisch gingen uitleggen, kwamen ze dus niet met iets nieuws, maar hanteerden ze een methode van exegese, die in de Gereformeerde Kerken van hun dagen reeds volop in gebruik was. Dat neemt echter niet weg, dat zij wat dit kwaad betreft het onvergelijkbaar veel erger maakten. De christen stond bij hen centraal in plaats van de Christus. Onvermoeibaar hielden zij zich daarom bezig met de zieleroverselen van de mens en diens "bevinding" van Gods genade. En daarvoor moest nu de Bijbel hun de nodige stof leveren. De bijbelse personen en hun belevenissen werden aldus mystiek-psychologisch ontleed, zodat ze op de een of andere manier als voorbeeld konden worden gebruikt, geschikt voor hun doel. Zo zegt bijvoorbeeld Comrie in een preek over Jer. 2:13, dat de toegang tot God open is:

"zelfs voor tovenaars als Manasse; voor doodslagers en overspelers zoals David; voor vervloekers van zichzelf en verloochenaars van de Here zoals Petrus; voor vervolgers en lasteraars zoals Saulus."

Dit mag op zichzelf genomen waar zijn, maar het behoeft m.i. geen betoog, dat op deze manier dat wat de HEERE eigenlijk zegt in de betreffende Schriftgedeelten, tot zwijgen wordt gebracht. Daarvoor in de plaats komt dan een hele galerij met voorbeelden, pasklaar voor de bevindelijke prediking.

Dr. T. Brienen, die speciaal studie maakte van de prediking van de Nadere Reformatie, zegt, dat in deze prediking een "klassificatiemethode" werd toegepast. Dat wil zeggen: de hoorders - nota bene: dat waren dus de leden van de kerk! - werden gerubriceerd, in klassen ondergebracht en overeenkomstig die indeling ook aangesproken. Er waren twee hoofdgroepen: onwedergeborenen en wedergeborenen. Dr. T. Brienen schrijft (in "Prediking en Vroomheid bij Reformatie en Nadere Reformatie", blz. 48):

"Onder de onwedergeborenen worden op den duur gerangschikt: de mond- en praatchristenen, de naam- en pronkchristenen; de onverschilligen, onkundigen, onbekommerden, onwilligen en uitstellers; de mensen zonder

kennis, mensen met enige maar geen zaligmakende kennis van God en mensen met een voorgewende kennis; de verharden, de kouden, de lauwen, de slapers en de liefdelozen. Al deze soorten van mensen worden heel nauwkeurig gekarakteriseerd.

Dit gebeurt ook met de wedergeborenen, die men in déze volgorde indeelt: de bekommerden, de twijfelmoedigen, de toevluchtnemers, de vindere, de in Christus gelovenden, de bevestigden en de verzekerden, welke laatsten ook weer onderverdeeld worden in uitwendig en inwendig verzekerden."

(Tussen haakjes: ziet u hoe scholastiek deze mystiek was!).

Al deze soorten hadden hun eigen "kenmerken", waaraan men ze kon herkennen. Men spreekt hierbij daarom ook wel van "kenmerkenprediking". Met behulp daarvan pleegde men dan zelfonderzoek, of beter: deed men aan zelfbeschouwing. Aan de hand van deze kenmerken stelde men aldus zijn staat en zijn stand vast (de "staat" betrof de vraag of men wedergeboren of onwedergeboren was, dus: gerechtvaardigd of ongerechtvaardigd; bij de "stand" ging het om de heiligmaking: op welke "trap" daarvan men stond; zie K. Schilder, Heid.Cat. II, blz. 506-517). En zo was men dan levenslang bezig!

Welnu, al die verschillende soorten en kenmerken werden zogenaamd aan de Bijbel ontleend. En dat geschiedde dan op de exemplarische manier! Zo werd de Bijbel tot een exemplarisch prentenboek en werd de Schrift misbruikt als illustratiemateriaal voor de eigen mystieke opvattingen en inzichten. Het is ronduit verschrikkelijk tot welk een samenknopsel van exemplarische ongerechtigheid men op die manier kwam. Het Woord Gods, dat voor Gods volk het brood des levens is, werd aldus totaal bedorven door de zuurdesem van deze verderfelijke mystiek. Het is op zichzelf één van de zwaarste oordelen van de HEERE, dat het kerkvolk door de eigen ontrouw deze vergiftigde kost zolang zondag aan zondag kreeg opgediend. Velen hebben er zich de dood aan gegeten. En wie er niet aan doodgingen, zijn er toch geestelijk doodziek van geworden.

De exemplarische exegese is en blijft levensgevaarlijk voor de kerk des Heren. Want, zoals we reeds zagen, de valse leer van de mystiek is niet de enige dwaalleer, die men op die manier uit de Bijbel tevoorschijn kan toveren.

B. Holwerda, die deze zaak behandelde als een wetenschappelijke theologische kwestie, wilde het exemplarisme bestrijden door er een andere methode tegenover te zetten, namelijk de "heilshistorische" exegese. Met "heilshistorisch" bedoelde hij een uitleg, die in het oog houdt op welke wijze de HEERE in de bijbelse geschiedenissen bezig is het heil of de verlossing voor de in zonde gevallen mensheid te bewerken. Het ging 'en gaat de HEERE om de verlossing van zijn volk of kerk door Christus Jezus, welke tenslotte moet uitlopen op de nieuwe aarde met het nieuw Jeruzalem. De inhoud van wat Holwerda aanduidde met de term "heilshistorisch" was dus volkomen schriftuurlijk. Maar afgezien van het feit, dat "heilshistorisch" een term is die ook gebruikt wordt in de valse theologie (zover ik begrepen heb, komt de term daar ook vandaan), is het verkeerd om de gewone, ware, schriftuurlijke exegese op die manier een bepaald stempel op te drukken en tot een methodisch schema te herleiden. Bovenal echter is het fout en uiterst misleidend om hiervan een "wetenschappelijke" kwestie te maken, waarover de heren "theologen" als vaklui onderling vrijblijvend mogen discussiëren en polemiseren. Het exemplarisme is een zonde tegen het Woord Gods en alzo tegen het tweede gebod van de wet des HEEREN. Daarom behoort het tot de roeping van heel de kerk en ieder christen om daartegen te waken en tot het uiterste te strijden. Wie daarin zijn roeping onderkent en in het geloof aanvat, die krijgt ook wat betreft de uitleg van de Schriften al wat hij nodig heeft "als in de slaap" (Ps. 127:2). Maar op "wetenschappelijk" gezwoeg zonder kerkelijke trouw kan nooit zegen rusten. Daarom is dat "tevergeefs"; dat wil zeggen: leidt het niet tot de juiste, schriftuurlijke exegese. Ook wat betreft het verstaan en uitleggen van de Schriften geldt: wie heeft - en dat is hier: wie in 't geloof de goede kerkstrijd voert - dien zal gegeven worden en hij zal overvloedig hebben; maar wie niet heeft - wie zich aan de goede strijd der kerk onttrekt - ook wat hij heeft zal hem ontnomen worden (Matth. 13:12 e.a.p.).

6.9.1 Beschouwing van de kerkelijke situatie, waarin de hypostolische grondhouding aan het licht kwam en die ook de achtergrond vormde van de labadistische crisis.

Tot beter begrip van het volgende komen we nog eens terug op de kerkelijke toestand zo rond het midden van de zeventiende eeuw.

Het overgrote deel van de bevolking behoorde tot de Gereformeerde Kerken; dit voornamelijk als gevolg van politieke factoren gedurende de tijd van de zojuist afgelopen tachtigjarige oorlog. Men moet zich voorstellen wat dit voor een kerkelijke situatie opleverde. Ter ener zijde waren er de echte trouwe Gereformeerden. Ter anderzijde was er het schuim van de kerkelijke randfiguren die zich misgingen in dronkenschap, bekkensnijderij, overspel en dergelijke. Maar de grote middenmoot werd gevormd door de fatsoenlijke burgers. En vooral die middenmoot schiep de geestelijke problemen. In het normale leven gedroegen zij zich uiterlijk zo, dat er moeilijk iets op aan te merken viel. Zij gingen 's zondags min of meer geregeld naar de kerk, gebruikten de sacramenten, stuurden hun kinderen naar catechisatie en als ze hun lesje kenden deden die meestal belijdenis, zij trouwden in de kerk, zorgden mee voor de armen, kortom zij gedroegen zich in doorsnee als christenen. Maar hoe was het met hun hart gesteld? Hadden zij echt de HEERE lief met geheel hun hart, met geheel hun ziel, met geheel hun verstand en met al hun krachten; was dat althans hun hoogste begeerte? Leefden zij niet voor zichzelf maar voor Christus, als zijn eigendom, zoals beleden in zondag 1 van de Heidelbergse Catechismus? Er was, zacht gezegd, veel reden om daaraan te twifelen. Wanneer de gelegenheid zich voordeed, zoals bij een kermis bijvoorbeeld, kwam er meestal heel wat anders naar buiten dan een oprecht christelijk gemoed. Dan sprong men met recht "uit de band". Daarbij was er een grote liefde tot de tegenwoordige wereld; dat was immers ook de tijdgeest in die "gouden eeuw". Ook al vervielen de meesten niet in grove, uitbrekende zonden, er was alle reden om aan te nemen, dat de onderstroom in hun leven niet waarachtig christelijk was. Maar het was vaak moeilijk grijpbaar. De Piëtisten verzwaarden daarom als het ware de eisen van de christelijke ethiek. Bijvoorbeeld het dragen van modieuze kleding en het zich mooi maken door meisjes en vrouwen heette bij hen al gauw "opschik". Op die manier konden zij het dan "bewijzen", dat iemand "werelds" was en niet echt "bekeerd". Aan de andere kant verzwaarden zij ook de eisen, waaraan een waarachtige bekering moest voldoen. Zo moest men bijvoorbeeld zijn "bekering" kunnen aantonen aan de hand van de ervaring of "bevinding" van de leiding en het werk des HEEREN in het eigen, persoonlijk leven. En het mooiste vond men het als iemand het dramatische moment kon noemen, waarop hij krachtdadig was bekeerd. Aldus dachten zij het dan te kunnen bewijzen of iemand al dan niet een oprecht christen was en een kind van God.

Op deze wijze schiep men zichzelf eigenwillig duidelijkheid in een veelszins verwarde kerkelijke situatie. Maar al werd zo het beeld of "het plaatje" van de kerkelijke toestand duidelijker, het was toch een karikatuur en niet in overeenstemming met de Schrift. "Ergens" moeten de Piëtisten dit zelf toch ook beseft hebben. Want al hielden zij donderpreken tegen die opschik en dergelijke en al cultiveerden zij de bevindelijkheid, toch dorsten zij het in de regel niet aan om de kerkelijke tucht toe te passen wegens zo iets als het dragen van modieuze kleding of om daadwerkelijk iemand van het avondmaal te houden die zijn bekeringsgeschiedenis niet kon vertellen.

Naar de Schriften moest men evenwel ook in een dergelijke tijd en situatie de gewone geboden des HEEREN volbrengen. Dus: de kerkelijke tucht alleen oefenen over de openbare en bewijsbare zonden overeenkomstig Gods Woord. Als iemand van mooie kleren houdt, is dat immers nog geen bewijs, dat hij of zij de HEERE niet liefheeft. In dergelijke dingen mag men elkander nooit oordelen; Rom. 14: 13 e.a. Roept met name de Prediker ons ook niet op om te genieten van de goede dingen des levens, die de HEERE geschapen heeft en die Hij ons zelf geeft?! Als we die afwijzen en veroordelen wordt het christelijk leven niet slechts totaal misvormd maar zelfs onleefbaar! Nooit kan de kerkelijke tucht gaan over het hart: dat zijn de verborgen dingen die voor de HEERE zijn. Ook al hebben we dus het stellige vermoeden, dat de meerderheid in de kerk niet echt voor de HEERE leeft, toch zullen wij ons ook dan eenvoudig moeten houden aan het gewone en bekende gebod des HEEREN. Dat is de gehoorzaamheid van het geloof, zonder

welke het onmogelijk is Gode te behagen. Ongetwijfeld zijn er ook in de zeventiende eeuw geweest, die aldus in het geloof eenvoudig hun ambt hebben vervuld in het vertrouwen, dat de HEERE zelf zijn kerk zal bewaren. Wèl is het zo, dat het ambt aller gelovigen door het bijzonder ambt werd verdrongen in plaats van geactiveerd. De hiërarchische tendens is ongetwijfeld de sterkste deformerende factor geweest in de eerste eeuw van het bestaan van de Gereformeerde Kerken in ons land. Indien alle kerkleden waren opgeroepen om de bevelen des HEEREN te volbrengen in met name de vermaning, weerlegging en bestraffing van ontrouw en valse leer overeenkomstig het Woord Gods, zou vast en zeker aan de dag zijn gekomen wie de toets konden doorstaan, wie echte christenen waren, en wie niet. Bovendien zou dan de scholastiek geen of aanzienlijk minder kans hebben gekregen, omdat de niet-vrijgestelde gemeenteleden het immers zonder theologische opleiding hadden moeten doen. Maar hoewel de Schrift op dit punt - n.l. dat alle kerkleden hierin een taak hebben - zó duidelijk is, kwam dit blijkbaar bij niemand op. Juist de Piëtisten, ofschoon zij zozeer wilden ijveren voor de heiligheid van Gods huis, dachten hieraan niet en verwachtten alles in de eerste plaats van het pastoraat. De dominees - op afstand gevolgd en bijgestaan door ouderlingen en kerkeraden - moesten alles alleen opknappen. Waar men zo de wijsheid van Gods Woord verwerpt, valt ook geen goeds te verwachten.

6.9.2 Jean de Labadie en zijn weg van activistische mystiek welke tot scheurmaking leidde.

Nu heeft zich in de piëtistische kringen die kort na 1650 een Nadere Reformatie voorstonden, een soort van crisis voorgedaan, die bepalend is geweest voor de wegen welke de mystiek gedurende de volgende eeuwen in ons land zou volgen. Dit is vooral de betekenis geweest van het optreden van Jean de Labadie en de zijnen.

De Labadie was van afkomst een Fransman, geboren in 1610 te Bourg in Frankrijk. Hij kreeg een theologische opleiding van de Jesuïeten, van welke orde hij ook zelf lid werd en bij wie hij zich tot priester liet wijden. Pas in 1650, dus toen hij 40 jaar oud was, ging hij in Montauban officieel over tot de Gereformeerde Kerk, waar hij niet alleen als predikant werd bevestigd, maar ook tot theologisch hoogleraar werd benoemd. De vervolgingen noodzaakten hem in 1657 Montauban te verlaten, waarna hij predikant werd in Orange, de hoofdstad van het prinsdom van de Hollandse stadhouders. Reeds na anderhalf jaar nam hij hier een beroep aan van de Franse vluchtelingengemeente te Westminster in Engeland. Op reis daarheen werd hij évenals eens Calvijn te Genève vastgehouden en als predikant beroepen. Nadat Westminster hem daartoe vrijheid gaf bleef hij in Genève.

De Labadie maakte als predikant een zeer grote indruk.

Genève was toen reeds zo'n honderd jaar lang een gereformeerde stad geweest, doch de kerkelijke toestand was er net zo bedroevend als bij ons in Holland. Het optreden van De Labadie bracht hier echter de zaak in beweging.

Ds. H.J. Meijerink schrijft daarover in zijn boek "Reformatie en Mystiek", blz. 67:

"Tegen alles wat met de beschreven calvinistische strenge levensstijl in strijd was werd door hem met onbedaarlijke ijver gevochten. En de massa, die zich geestdriftig om de kansel van de grote prediker schaarde, boog zo diep en spontaan voor de macht van zijn woord, dat Genève - naar historieschrijvers berichten - plotseling weer een Godsstad scheen te zijn geworden, geheel als in de dagen van Calvijn. De kerken konden de scharen hoorders niet bergen, de herbergen stonden leeg, de zondagen werden weer nauwgezet gevierd en in het hele leven werd recht en gerechtigheid betracht."

Helaas echter was de leer van De Labadie slechts in schijn gereformeerd en was hij in werkelijkheid door en door mystiek. Maar dit werd in die tijd door niemand onderkend. Toen men in de piëtistische kringen van de Nadere Reformatie in ons land hoorde van de wonderen die De Labadie in Genève verrichtte, gingen sommigen - onder wie vooral mej. Anna Maria van Schuurman, een beroemd renaissancistisch genie uit die dagen - in hem het middel zien tegen de deformatie in de Nederlanden. Aldus ontving De Labadie een beroep naar de Waalse

gemeente van Middelburg. Dat beroep nam hij aan, en in 1666 kwam De Labadie naar ons land. Ds. H.J. Meijerink schrijft (a.w., blz. 74):

"Over de grenzen gekomen stuurde mejuffrouw van Schuurman hem een dringende uitnodiging om eerst enige dagen in Utrecht haar gast te willen zijn. Met grote vreugde en veel hartelijkheid werd de nieuwe reformator, niet alleen door Anna Maria, maar ook door Voetius en Ds. van Lodenstein, begroet. In de tien dagen van zijn verblijf in Utrecht preekte hij daar twee maal in overvolle kerken en voor een schare die verbaasd was over zijn "zalving" en machtig talent."

In juni 1666 toog De Labadie aan het werk in Middelburg. We citeren weer uit het boek van H.J. Meijerink (blz. 75/76):

"Overeenkomstig zijn eigen methode van reformatie begon De Labadie met eerst alle aandacht te geven aan de verbetering van de ambtsbediening van de collega's, de ouderlingen en de diakenen. Om zijn kerkeraad tot groter ijver in de uitoefening van de tucht aan te sporen en hem daarin te onderwijzen, gaf hij in 1667 een geschrift uit onder de titel: "De ware duiveluitbanning of het enige probate middel om den duivel uit de christelijke wereld te verjagen". Daarin betoogde hij dat de kerkeraad, aan wie Christus de sleutelen des hemelrijks had toevertrouwd, het volkomen in zijn macht had om het geestelijk leven der gemeente te veranderen en ten goede om te zetten, als hij zelf maar leefde en handelde naar het Woord van Christus in Marc. 9:29: "dit geslacht kan niet uitvaren dan door bidden en vasten". Bidden en vasten zijn het enige middel om de boze geesten uit te drijven. En onder dat "vasten" verstond De Labadie dan voor die tijd in de eerste plaats: voorbeeldige ernst in persoonlijke levensheiliging en radicale doding van eigen ik en zelfbegeerte. In de zelf-doding (mortificatie) die ook alleen tot de ware "contemplatie" (d.i. de verrukking des geestes en de doorschouwing van de goddelijke dingen) kan voeren, hadden de kerkelijke voorgangers allereerst zichzelf te oefenen, en dan zouden de duivelen van boosheid en vleeselijkheid in de gemeente vanzelf op de vlucht gedreven worden, en de kerk zou een geheel nieuw aanzien krijgen."

Diegenen echter, die in deze aanpak niet megingen en de kerkleden die door deze voorbeeldige actie niet tot bekering kwamen, wilde De Labadie door de kerkelijke tucht censureren en bij verharding afsnijden. Doel van De Labadie was aldus een zuivere kerk van zo goed als enkel wedergeborenen. Vooral de dominee moest als herder de schapen en de bokken weten te herkennen, zodat zij van elkaar konden worden gescheiden: immers de bokken moesten door de tucht uit de kudde worden verwijderd. Door het voormelde "bidden en vasten" - dat niets anders was dan een stuk mystieke techniek - kon hij dus deze kennis van de harten bereiken. Op deze manier zou dan door het pastoraat "de reformatie" van de kerk plaatsvinden! De Labadie zelf was uiterst zelfverzekerd wat de goddelijkheid en het gewicht van zijn eigen "ambtelijke" roeping en waardigheid betrof.

Zijn ijver riep evenwel zovele weerstanden op, dat zijn "reformatorische" plannen binnen de Gereformeerde Kerken schipbreuk leden. Reeds in 1667 schorste de classis De Labadie wegens "rebellie tegen de orde der kerken". Door ingrijpen van de Staten van Zeeland werd deze schorsing ongedaan gemaakt. Maar een jaar later werd hij door de synode te Naarden opnieuw geschorst en in oktober 1668 door de classis afgezet, samen met heel zijn kerkeraad op één diaken na. Deze schorsing en afzetting van De Labadie waren totaal in strijd met Schrift en Kerkenordening. Zijn uiteindelijke afzetting vond plaats wegens zijn bestrijding van een zekere ds. L. Wolzogen uit Utrecht, die een boek had geschreven waarin rationalistische dwaalleer werd verkondigd. De synode verklaarde dit ketterse geschrift voor rechtzinnig en veroordeelde daarom De Labadie. En wat het kerkrecht betreft: volgens art. 79 D.K.O. mocht alleen de kerkeraad - na overleg met de kerkeraad van de naburige kerk en de classis - een predikant schorsen en afzetten. Dat een synode en een classis dit deden was de puurste hiërarchie en in strijd met één van de elementairste regels van het gereformeerde kerkrecht. Indien daarom de leer en kerkstrijd van De Labadie schriftuurlijk en uit het geloof waren geweest, zouden de Gereformeerde Kerken in Nederland die deze schorsing en afzetting ratificeerden, tot valse kerken

zijn geworden. Maar De Labadie was een mystieke activist. Hij bracht vreemd vuur op het altaar. En dat wordt door de HEERE ten strengste afgewezen en veroordeeld (zie Lev. 10:1-7 en Hand. 5:1-11).

Dit is een punt, dat ook in het algemeen grote aandacht verdient. Het is zeker niet zo, dat elke onrechtmatige tuchttoefening een ontrouwe kerk tot valse kerk maakt! Zelfs wordt een ontrouwe kerk nog niet tot valse kerk als zij vervolgt en buitensluit wie haar bestraffen over haar gebreken, gierigheid en afgoderijen (vgl. art. 29 N.G.B.), indien zulke bestraffing niet uit waar geloof, naar de wet Gods, alleen Hem ter ere geschiedt, maar gegrond is op eigen (hypostolisch) goeddunken of menseninzettingen (vgl. Heid.Cat., antw. 91). Daarmee is niet gezegd, dat een dergelijke bestraffer volmaakt moet zijn - want dan zou er op deze aarde nooit enige kerkreformatie kunnen plaatsvinden - maar die bestraffing moet zijn een eenvoudig gehoorzaam in het geloof doen van wat de HEERE in zijn Woord beveelt. Al wat niet uit het geloof is, is zonde (Rom. 14:23). En zonder geloof is het onmogelijk Gode welgevallig te zijn (Hebr. 11:5-6). Wie in hypostolè een eigen program tot reformatie der kerk opstelt en uitvoert, zoals De Labadie metterdaad deed, wordt nimmer door de Here gebruikt als profeet, wijze of schriftgeleerde, wiens kerkelijke dood de maat van de ongerechtigheid der ontrouwe kerk vol maakt zodat zij tot valse kerk wordt (vgl. Matth. 23:34 e.v.). De Gereformeerde Kerken in 1668 hadden zich behoren te bekeren van haar eigen ontrouw en niet slechts de valse leer van Wolzogen maar ook de valse mystieke leer en acties van De Labadie moeten bestraffen en bestrijden. Doch al bekeerden zij zich niet en sloten zij De Labadie op volkomen valse gronden buiten de kerk, zij bleven niettemin de wettige kerken van Christus in de Nederlanden.

Wat De Labadie betreft: toen hij in Middelburg door de kerkelijke tucht was buitengesloten heeft hij zijnerzijds ook niet overeenkomstig art. 29 N.G.B. geconcludeerd, dat de Gereformeerde Kerk aldaar een valse kerk was geworden, waarvan de gelovigen zich krachtens het ambt aller gelovigen naar art. 28 N.G.B. moesten afscheiden. Ook toen hij later over de "officiële" Gereformeerde Kerken wel sprak als over het Babel, waaruit men moest uitgaan, en in dat verband mogelijk de term "valse kerk" liet vallen, bedoelde hij daarmee enkel de ontrouw en afval binnen de Gereformeerde Kerken te typeren. "Valse" kerk is op die manier voor het besef van velen een equivalent van "ontrouwe" kerk.

Aanvankelijk nam De Labadie na zijn afzetting in Middelburg een beroep aan naar de Waalse kerk in Veere. Toen dit tot een gewapend conflict dreigde te leiden, trok hij naar Amsterdam, waar hij met zijn volgelingen en aanhangers een conventikelachtige huisgemeente ging vormen. Hierbij moet worden opgemerkt, dat De Labadie ook reeds eerder, in Genève en in Middelburg, een soort van conventikels hield met zijn meer intieme medestanders. Dit conventikel werd nu in feite voor hem het één en het al en groeide uit tot een soort van afgescheiden gemeente, waarbinnen hij zijn idealen van een heilige kerk van enkel wedergebo- renen trachtte te verwezenlijken. Mede door de uitleg van Hand. 4:32 als een gemeenschap van goederen binnen de eerste christelijke gemeente te Jeruzalem, ontwikkelde zijn conventikelgemeente zich tot een kloosterachtige samenleving, waarbinnen De Labadie werd aangesproken als "père" (vader) en hij ook praktisch fungeerde als een abt in een klooster. Alhoewel De Labadie en de zijnen nog steeds min of meer de hoop en de bedoeling hadden op deze manier als een reformerend zoutend zout binnen de officiële of "publieke" Gereformeerde Kerken te kunnen werken, werd hun gemeenschap zodoende toch openbaar als een echte secte. De verdere geschiedenis van de Labadisten is voor ons doel niet zo belangrijk meer. In Amsterdam leidde hun aanwezigheid tot verstoring van de openbare orde. De stadsregering verbood daarom aan allen, die niet als "huisgenoten" van De Labadie konden worden aangemerkt, om diens predikatiën en stichtelijke oefeningen te bezoeken. De Labadisten verhuisden daarop naar Herford in Duitsland. Toen het ook daar op ongeveer dezelfde wijze misliep, trokken zij naar Altona in Denemarken, waar Jean de Labadie precies op zijn vierenzestigste verjaardag, op 13 februari 1674, is gestorven. De hoofdgroep van de Labadisten kwam tenslotte in 1675 op het slot Waltha te Wiewerd in Friesland terecht. Nadat de voornaamste kopstukken waren overleden en in 1688 de gemeenschap van goederen was opgeheven, verliep de zaak meer en meer. In 1732 viel de laatste rest uiteen en toen bestond er dus geen gemeente van Labadisten meer.

6.9.3 Voorstanders Nadere Reformatie, ofschoon niet minder mystiek dan De Labadie, schrikken terug van afscheiding terwille van een zuivere kerk van wedergeborenen, welke leer dan ook totaal onschriftuurlijk is.

Jean de Labadie was een mysticus.

Maar daarin verschilde hij niet of nauwelijks van de voorstanders van de Nadere Reformatie. Ds. H.J. Meijerink resumeert uit één van de geschriften van De Labadie twaalf soorten van "goddelijke mededelingen" (dus zeg maar: twaalf soorten van mystieke belevingen), die De Labadie zei alle uit eigen ervaring te kennen. Welnu, als men deze leest, griezelt men van de walgelijke en ijzingwekkende mystiek daarvan. Maar toch heeft geen van de voormannen van de Nadere Reformatie De Labadie juist hierom veroordeeld. H.J. Meijerink vertelt, dat een man als Wilhelmus à Brakel er zelfs serieus over heeft gedacht om zich bij de Labadisten te voegen. En hij merkt daarbij dan op:

"Hierbij dringt zich als onweerstaanbaar de vraag op: Kende deze bedienaar des goddelijken Woords in de gereformeerde kerken dan zó weinig het Woord der Schriften, dat hij deze mysticistische dweperijen niet wist te onderscheiden van de taal des Geestes? En ... is deze W. à Brakel, met zijn vermaarde twee-delige werk "Redelijke Godsdienst", voor tienduizenden gereformeerden niet tijdenlang de leraar in Israël geweest, wiens gezag bij hen als voor onschendbaar gegolden heeft?" (a.w., blz. 173).

De mystiek van zogenaamde "oudvaders" als W. à Brakel is inderdaad door vele kerkleden nagevolgd. De verbondswraak des HEEREN is daarover dan ook onafwendbaar gekomen, zodat het nageslacht van deze vaders heden te vinden is in diverse valse kerken en scheurkerken. De mannen van de Nadere Reformatie waren in principe niet minder mystiek dan De Labadie, al was er wel gradueel verschil (zoals er ook tussen de Nadere-Reformatie-mensen onderling wat de mystiek betreft graduele verschillen bestonden). Ook de hiërarchische inslag hadden zij met De Labadie gemeen. En zo waren er tussen hen nog wel meer punten van overeenkomst. Maar het punt waarop zij verschilden, was dit, dat De Labadie zijn mystieke kennis van de harten als herder wilde gebruiken om een kerk te scheppen van vrijwel alleen bekeerden, wedergeborenen of uitverkorenen.

De Labadie was een mystieke activist; hij trachtte zijn ideaal van een zuivere kerk daadwerkelijk in praktijk te brengen. En dit bracht allerlei praktische dwalingen en konsekwenties voort. Zoals de gemeenschap van goederen, het zogenaamde labadistenhuwelijk, het dopen van alleen die kinderen, van wier uitverkiezing men langs mystieke weg verzekerd meende te zijn, enz. De voorstanders van de Nadere Reformatie konden het daarmee niet eens zijn en schrokken hiervoor terug omdat hun gereformeerde achtergrond daarvoor toch te sterk was. Bovendien zal de vervolging en het isolement, en het naar de mens gerekend moeten prijs geven van heel hun kerkelijke en maatschappelijke positie, hen ook niet aangelokt hebben.

Het optreden van De Labadie heeft in het eigenwillig zoeken naar oplossingen voor de deformatie van de kerk voor de lieden van de Nadere Reformatie aldus één bepaalde weg afgesloten. Dat was de weg om middels activistische tuchttoefening of afscheiding een zuivere kerk te scheppen van zo goed als alleen wedergeborenen.

In later eeuw werd in de toen reeds tot valse kerk geworden Nederlands Hervormde Kerk juist van orthodoxe zijde de labadistische boeman gebruikt om de Afscheiding en de schriftuurlijke gehoorzaamheid aan het ambt aller gelovigen naar art. 28 N.G.B. tegen te staan.

Wat ons betreft: wij stellen tegenover de labadistische leer over de kerk vast, dat volgens de Schrift Gods kerk of verbondsvolk niet uitsluitend bestaat uit wedergeborenen, bekeerden of tot de eeuwige zaligheid uitverkorenen (gepredestineerden). Gods verbond kent ook de vloek of wraak, waardoor die bondelingen, die het verbond verbreken, uit Gods verbond worden uitgeroeid. Dat zou nooit kunnen geschieden als zij niet eerst echte bondelingen waren geweest. De kerk heeft daarom de opdracht om de kerkelijke tucht te oefenen en de kerkleden die door verharding openbaar worden als bondsbrekers, af te snijden door de christelijke ban of uitsluiting uit de gemeente. En zoals onder het Oude Verbond Gods verbondswraak over het gehele bondsvolk kwam als het ontrouw was, zo bedient de HEERE zijn verbondswraak ook onder het Nieuwe Verbond over zijn ontrouwe kerk, waardoor de afvalligen tot valse kerk worden en aldus uit het verbond worden uitgeroeid.

In het eerste deel is uitvoerig uiteengezet hoe men naar de Schriften in een ontrouwe kerk, waarin de bondsbrekers de overhand hebben, de gewone geboden des HEEREN moet blijven volbrengen, in het geloof of vertrouwen, dat de Here zelf zijn kerk zal bewaren. Want naar Gods belofte zal de rechtvaardige door zijn geloof leven wanneer Gods oordelen voltrokken worden.

De Labadie was een typisch voorbeeld van een hypostolisch scheurmaker. Hij meende, dat hij temidden van een ontrouwe kerk zijn klederen niet onbesmet bewaren kon. Daarom moest hij wel ijveren voor een zuivere kerk van wedergeborenen. Van zijn schorsing en afzetting trok hij zich in wezen geen zier aan. Het leidde er enkel toe, dat hij des te eerder zijn ideaal van een gemeente van wedergeborenen kon verwerkelijken.

Jean de Labadie is in zijn zonde gestorven. En de secte van de Labadisten is, evenals die van oudtijds de Donatisten en de Katharen of Novatianen, totaal uitgestorven en tot niet gekomen.

6.10.1 Labadisme dringt Nadere Reformatie tot bewuste keus voor een lijdelijke mystiek met de leer van een zichtbare en een onzichtbare kerk.

Toen de mannen van de Nadere Reformatie de mystieke actie van De Labadie voor een kerk van enkel wedergeborenen als oplossing om de kerk nader te reformeren verwierpen, waren zij genoodzaakt om zichzelf en anderen er rekenschap van te geven waarom zij deze labadistische weg veroordeelden, en tegelijk daartegenover hun eigen standpunt te bepalen omtrent de vraag hoe het dan wel moest. Zij grepen daarvoor nu naar de reeds eerder genoemde onderscheiding tussen zichtbare en onzichtbare kerk. Zoals in het voorgaande is opgemerkt, was die onderscheiding al bij Calvijn te vinden. Maar de gereformeerde theologen hadden er vervolgens een stevig stuk scholastiek van gemaakt. H.J. Meijerink noemt Gomarus - de beroemde tegenstander van Arminius - als de eerste die op dit punt de scholastieke grondslagen heeft gelegd. Vervolgens is in het beroemde dogmatische "handboek der vaders", de "Synopsis purioris Theologiae" ofwel "Overzicht van de zuiverste Theologie", dat in 1625 voor het eerst verscheen, deze scholastiek over zichtbare en onzichtbare kerk al helemaal uitgewerkt en vastgelegd. Hierop grepen de aanhangers van de richting der Nadere Reformatie nu terug in hun verweer tegen De Labadie. En het spreekt natuurlijk vanzelf, dat zij daarbij dit scholastieke schema van zichtbare en onzichtbare kerk aanpasten en uitwerkten naar hun eigen mystieke opvattingen. Scholastiek en mystiek vermengden zich hierbij. Deze onderscheiding tussen een zichtbare en een onzichtbare kerk kwam immers ook volledig overeen met het mystieke schema uitwendig - inwendig: de zichtbare kerk; dat werd de uitwendige kerk van de publieke of uiterlijke godsdienst met haar vele zonden en gebreken; de onzichtbare kerk, dat werd de inwendige kerk van het eigenlijke, ware Sion zonder vlek of rimpel door het aan haar toegeëigende werk van Christus. Deze onzichtbare kerk bestond dan uit alleen de wedergeborenen of uitverkorenen. Tot de zichtbare kerk echter behoorden behalve de uitverkorenen ook nog de onbekeerden en hypocrieten, en in een tijd van deformatie: alle goddelozen en afvalligen die niet door de kerkelijke ban werden afgesneden. De kring van de zichtbare kerk was dus veel groter dan die van de onzichtbare kerk. Schematisch is dit als volgt voor te stellen:

ZICHTBARE KERK

onbekeerden en hypocrieten;
in deformatietijd tevens:
openbare bondsbrekers en afvalligen,
dwaalleraars, valse herders, enz.

ONZICHTBARE KERK

uitverkorenen
wedergeborenen
inwendig verbondsvolk

uitwendig verbondsvolk

Zogezien was het dus de fout van De Labadie, dat hij de zichtbare kerk wilde vereenzelvigen met de onzichtbare kerk. De mannen van de Nadere Reformatie kozen daar nu duidelijk tegen. Met het gevolg, dat zij de ontrouw en afval in de Gereformeerde Kerken verder wel konden verdragen. Immers, dat betrof toch enkel maar de zichtbare kerk. En was het in de geschiedenis van de kerk - zowel in het nieuwe als onder het oude verbond - niet zo dikwijls droevig gesteld geweest met de zichtbare kerk of het uitwendig verbondsvolk?! Hun piëtistische ijver zakte hierdoor in, veranderde op zijn minst van karakter omdat deze zich van nu af op de onzichtbare kerk ging richten. Het bederf van de zichtbare kerk was voor hen geen zaak meer van leven of dood. Immers, dat bederf kon de onzichtbare kerk toch nooit tenietmaken. De spanning over de deformatie van de kerk, die er voorheen toch wel was en die De Labadie tot zijn actie en scheurmaking bracht, viel weg. Want men vluchtte uit de harde werkelijkheid weg in het geestelijk asiel van de onzichtbare kerk. (Zie ook III.I.7.3.) Door het conflict met De Labadie werd het hypostolisch zoeken van nadere reformatie dus veel meer een bewuste keuze voor een lijdelijke en quiëtistische (= berustende of geruststellende) mystiek. Waar de mystiek De Labadie bracht tot activistische scheurmaking en afscheiding van de weliswaar ontrouwe doch wettige kerk van Christus, daar voerde de mystiek de mensen van de richting die men pleegt aan te duiden als de "Nadere Reformatie", tot een lijdelijk, uitwendig verkeer in de grote, gedeformeerde, zichtbare kerk. Maar dit konden zij alleen doen omdat zij zich geestelijk of inwendig aan haar onttrokken en zich van haar afscheidden om zich in heel hun streven met hart en ziel te richten op de onzichtbare kerk van het ware en lieve volkje des HEEREN.

6.10.2 Jacobus Koelman en zijn weg van lijdelijke mystiek welke tot conventikelvorming leidde.

Een exponent van de mannen van de Nadere Reformatie die zich tegen De Labadie keerden, was Jacobus Koelman (1632-1695). Koelman, die aanvankelijk een vriend en bewonderaar van De Labadie was, trad als predikant te Sluis in het toenmalige Staats Vlaanderen met grote ijver op tegen allerlei zonden en misstanden in de kerk. Hij censureerde zelfs een lid van de magistratuur wegens openbare dronkenschap. Het laat zich verstaan, dat hij hierdoor niet bepaald een vriend was van de wereldsgezinde overheidspersonen. Dezen hadden juist in Zeeland kerkelijk zeer veel in de melk te brokkelen. Toen hij dan ook weigerde de kerkelijke formulieren te gebruiken en de christelijke feestdagen te onderhouden, zagen zij hun kans schoon. In verband daarmee werd Koelman in 1675 door toedoen van de overheid als predikant geschorst en uit de Generaliteitslanden verbannen.

Hierbij valt op te merken, dat Koelman, evenals zijn voor^ganger in Sluis, ds. Jodocus van Lodenstein, van overtuiging was, dat de formulieren - o.m. die voor de bediening van doop en avondmaal - sleur- en slenderdienst bevorderden. Vooral de daarin opgenomen formuliergebeden waren hun een doorn in het oog. Het gebed moest door de levende werking van de Heilige Geest uit het gemoed opkomen. Om dezelfde reden hadden dergelijke predikanten, net als De Labadie, nooit een letter van hun preek op papier staan: dat moest allemaal ongedwongen uit de ("geestelijke") borst opwellen en voortvloeien. Het behoeft geen betoog, dat op die manier het bedorven mystieke gevoel zijn optimale kansen kreeg. Ook het verzet tegen de in de kerkenordering vastgestelde viering van de christelijke feestdagen kwam voort uit het idee, dat door deze menseninzetting de bevinding van het vrije werk des Geestes belemmerd werd omdat er een stuk "dode" traditie in vastgehouden werd.

Toen De Labadie zich van de Gereformeerde Kerken afscheidde koos ook Koelman duidelijk tegen hem. In 1683 kwam er van zijn hand zelfs een boek uit tegen het Labadisme onder de titel:

"Historisch Verhael Nopende der Labadisten Scheuringh en veelerleij Dwalingen, met de Wederleggingh derselver. Opgesteld in een Brief, tot vast stellingh van Vromen, die daer ontrent wanckelen, alsmede Tot waerschouwingh tegen de Afscheijdingh van de Nederlandsche, en afwijkingh tot de Labadistische Kerk."

En in 1684 verscheen van hem nog een tweede boek tegen de Labadisten:

"Der Labadisten dwaling grondig ontdekt en wederlegt". Koelman ontdekt en

bestrijdt daarin bij De Labadie en de zijnen een groot aantal dwalingen. Hoofdzaak is echter de dwaalleer van een kerk van enkel wedergeborenen. Koelman stelt daar dan tegenover de leer van een zichtbare en onzichtbare kerk. De ene dwaling werd dus bestreden met de andere. Het bestaan van de zichtbare, gedeformeerde kerk verdedigde Koelman tegenover De Labadie speciaal met een beroep op de gelijkenis van het onkruid in de akker (Matth. 13:24-30 en 36-43). Ofschoon de Here Jezus hiermee de kerkelijke tuchtöefening niet heeft willen afschaffen, is het:

"laat ze tezamen opwassen tot den oogst" sedert dien een gevleugeld woord geworden om de hypostolè en het lijdelijk verkeer in de ontrouwe en zelfs in de valse kerk goed te praten!

Nadat Koelman als predikant geschorst en uit Zeeuws Vlaanderen verbannen was, is hij elders gaan optreden als "vurige voorvechter en onvermoeide leidsman van conventikelen" (Dr. G.J. Vos, "Geschiedenis der Vaderlandsche Kerk", deel II, blz. 56). Hiervoor is in III.II.4.18 over de conventikelen reeds het een en ander opgemerkt, waarbij het besluit van de Synode van Zuid-Holland van 1629 werd geciteerd. In 1669 kwam in Zuid-Holland opnieuw de zaak van de conventikelen op de synode aan de orde door een klacht van de classis 's-Gravenhage. Uit de tekst van de beoordeling door de synodale commissie valt af te leiden, dat de mystiek zich in de conventikelen toen al sterk openbaarde. We lezen daarin namelijk ook het volgende:

"3. Dat men vergaaderingen aanstelt, daar men sig oeffent alleen in 't bidden om het langst en om strijd. ...

6. Dat men onder voorgeven van bijzondere en extraordinaire verligtingen van den Heiligen Geest, sig selven boven anderen verheft als ware men alleen de wedergeboorne onder de Christenen, sig tot dien eijnde noemende Jesus kinderen, Jesus lievelingen, kinderen des ligts, alles met veragtingen van andere eerlijke stigtelijke leedematen, die de publijke Kerke naarstig frequenteeren. Waaruijt staan te volgen verdeeltheden, scheuringen, veragtinge van Predicanten en den publijken Godsdienst."

Doordat Koelman en andere voorstanders van de richting der Nadere Reformatie de conventikelen bevorderden of in bescherming namen, terwijl zij toch zich tegen De Labadie keerden, verflauwde hierna misschien wel enigszins de angst voor scheuringen als gevolg van de conventikelen. Maar vooral door hun optreden werd in de hierna volgende twee eeuwen de lijdelijke mystiek juist door de conventikelen het meest bevorderd.

Zoals eerder gezegd, is het onderling sâmenkomen van kerkleden, zoals dit ook in de conventikelen plaats vond, op zichzelf niet te veroordelen. Integendeel, men zou zich daarover moeten verblijden. Maar dan moet wat er binnen zulke "conventikelen" gedaan wordt, wel tot opbouw van het lichaam van Christus zijn. Alle conventikelen waren niet gelijk. Er was onderling nogal wat verschil. Stellig zijn er ook goede conventikelen geweest, waar men zich bezig hield met de Heilige Schrift of catechiseerde uit de belijdenisgeschriften. Maar er waren er ook waarin men totaal verkeerde dingen deed. En dan denk ik niet alleen aan conventikelen als die van de Hattemisten en later de Zwijndrechtse Nieuwlichters, waar pantheïstische en rationalistische valse leringen werden uitgedragen, maar vooral aan conventikelen waarin men andersoortige, uit de mystiek voortkomende dingen deed, zoals "bidden om het langst en om strijd" (d.w.z.: uit het mystieke gevoel opwellend bidden) en elkaar de eigen bekeringsgeschiedenis en allerlei zielsbevindingen vertellen en die onderling bespreken en beoordelen. Een man als Koelman zal weliswaar de ergste mystieke uitwassen binnen de conventikelen wel zijn tegengegaan en in zekere zin ordenend zijn opgetreden. Zo vertaalde hij heel wat werken van Engelse puriteinen, die dan op de conventikelen konden worden gelezen. Maar dit neemt niet weg dat hij door zijn juist ook hieruit blijkende mystieke inslag en door de leer over een zichtbare en een onzichtbare kerk de mystiek in de conventikelen heeft bevorderd. Mede door toedoen van mensen als Koelman zijn de conventikelen inderdaad geworden tot plaatsen waar het vrome volk van de "onzichtbare" kerk vergaderde. Deze valse leer van een kerkje in de kerk, een volkje in het volk, een stalletje in de stal der schapen is door de conventikelen ongetwijfeld zeer bevorderd. Op deze wijze werkten ook de conventikelen in de hand, dat men zich onttrok

aan zijn christelijk ambt aller gelovigen in de kerk om de ontrouw en valse leer daarin naar en met de Schriften openlijk te bestraffen en te bestrijden als getrouwe getuigen van Jezus Christus. Want men vluchtte uit de werkelijkheid van de gedeformeerde kerk weg in de mystieke onzichtbare kerk, waarvan men in de conventikelen ook iets meende te beleven.

6.10.3 De HEERE komt over alle ontrouw en hypostolè met zijn verbondswraak en bewaart en handhaaft aldus de kerk als "een heilige vergadering van ware christgelovigen".

"Wij geloven en belijden een enige katholieke of algemene kerk, dewelke is een heilige vergadering der ware christgelovigen, al hun zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewassen zijnde door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door de Heilige Geest." (N.G.B., art. 27)

Wanneer wij deze schone belijdenis over wat de kerk is, leggen naast de realiteit van de kerk in een tijd van deformatie - en zulke tijden zijn er in de kerkgeschiedenis toch zovele - dan schijnt daarvan niets te kloppen.

Een scheurmaker als De Labadie ontkende daarom, dat een gedeformeerde kerk als zodanig nog kerk was. Hij trachtte een kerk van louter wedergeborenen te verwerklijken. Want alleen zulk een kerk stemde volgens hem overeen met deze belijdenis.

Aanhangers van de richting der Nadere Reformatie, zoals Koelman, losten deze spanning tussen belijdenis en werkelijkheid op door de leer van een zichtbare en een onzichtbare kerk.

We kunnen dus constateren, dat De Labadie en Koelman c.s. het in wezen met elkaar eens waren dat een gedeformeerde kerk niet de kerk van de belijdenis kan zijn.

Talloos en zeer diepzinnig zijn de theologische beschouwingen en de scholastiek-dogmatische oplossingen, die in verband met deze kwestie en alles wat daarmee samenhangt, zijn aangedragen. Hoewel we bij de beschrijving van latere stadia van de kerkgeschiedenis daarmee onvermijdelijk nog te maken krijgen, is het van het grootste belang, dat we ons niet laten meeslepen op de verderfelijke weg van al dit theoretisch geredeneer en getheologiseer.

Om nuchter en waakzaam te zijn (1 Petr. 5:8), moeten we ons niet laten afleiden van de reële historische situatie, waarin en waardoor deze kwesties geboren werden. Dat was de situatie aan het eind van de tachtigjarige oorlog in de zogenaamde "Gouden Eeuw", toen het merendeel van de bevolking van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden was opgenomen in de Gereformeerde Kerken. In deze volkskerk regeerden overwegend de dominees met een strakke ordening en een dorre scholastiek. Naarmate de oudere generatie wegviel - die in de strijd om de reformatie de werken des HEEREN gezien had (vgl. Richt. 2:7 en 10) - ging aldus het echte christelijke geloofsleven in het verbond met de HEERE steeds meer verloren. Daarvoor kwam gaandeweg in de plaats een uiterlijke vormendienst bij een rechtzinnige leerstelling, terwijl het hart uitging naar de dingen van deze wereld. De begeerte des vleses, de begeerte der ogen en een hovaardig leven (1 Joh. 2:17) leidden ook dikwijls tot naar buiten uitbrekende zonden. Over die openbare zonden werd dan in de regel nog wel de kerkelijke tucht geoefend. Maar ook dit kon niet verhelpen, dat, zoals eens Jesaja zei van Gods volk in zijn dagen (Jes. 1:5 e.v.), het gehele lichaam ziek was, van de voetzool af tot de schedel toe.

In die situatie nu, moest de rechtvaardige door zijn geloof leven; Hab. 2:4, Rom. 1:17, Hebr. 10:38-39. Wat dat betekent, hebben we in het eerste deel tamelijk uitvoerig beschreven. Ieder kerklid moest op de eigen plaats de gewone geboden des HEEREN doen: uit een waar geloof naar de Schriften. En al waren er dan wellicht de stukken afgevlogen, men had er op kunnen vertrouwen, dat langs die weg alles zou zijn goedgekomen. Want in de weg van de verbondstrouw belooft de HEERE zijn verbondszegen. Wie daarop vertrouwen komen nooit beschaamd uit.

In plaats daarvan nu echter zochten de meesten in hypostolè hun eigen oplossing. De Labadisten pleegden scheurmaking en vormden een vermeende kerk van vrijwel alleen wedergeborenen. De mensen van de richting der Nadere Reformatie onttrokken zich aan hun ware ambt der gelovigen en vluchtten in hun mystieke onzichtbare kerk, waarvan zij in hun conventikelen ook iets trachtten te beleven.

En al hun diepzinnige theologische beschouwingen en zwaar dogmatische vertogen dienden enkel om dit hypostolisch ongeloof te onderbouwen en goed te praten. Zowel over de bedrivers van ongerechtigheid en de liefhebbers van de tegenwoordige wereld als over hen die zich tot hun eigen hypostolische kronkelpaden neigden, is de HEERE gekomen met de vloek en de wraak van zijn verbond. Zij zijn op den duur allen zelf of in hun ongelovig nageslacht door de verbondswraak uit Gods verbond en kerk uitgeroeid. Aldus zorgt de HEERE er voor, dat de rechte belijdenis over de kerk, die naar zijn Woord is, gehandhaafd wordt. Want wanneer de mensen door hun bondsbreuk de kerk deformerden, schenkt de HEERE door zijn getrouwe verbondshandel steeds weer reformatie. In de op die manier ge-re-formeerde kerk is dan het koningschap voor Israël hersteld en de belijdenis naar art. 27 N.G.B. staande gehouden en bevestigd. Wie dus in een tijd van deformatie de feiten tot norm gaat nemen en op grond daarvan een compleet scholastiek gebouw over een zichtbare en een onzichtbare kerk gaat optrekken, die bouwt zijn huis op zand. Wanneer dan de slagregen en de stormwinden van Gods verbondsoordelen komen, blijft er van heel dat huis niets over.

Sprekend over de hypocrieten in de kerk (art. 29 N.G.B.) heeft prof.dr. K. Schilder hen eens vergeleken met galstenen in het menselijk lichaam. In een beschrijving van het menselijk lichaam behoren galstenen niet thuis. Die behoren hoogstens tot een beschrijving van de ziekten en afwijkingen daarvan. Welnu, zoals met de hypocrieten, zo is het ook met de ontrouw of deformatie van de kerk: deze behoort niet tot de belijdenis van wat de kerk is naar het Woord Gods. Maar daarmee is dan natuurlijk niet ontkend, dat de kerk of het verbondsvolk des HEEREN dikwijls ontrouw is geweest. Integendeel, de kerk is meermalen tot onherkenbaar toe gedeformeerd geweest. Maar dat blijft nooit zo. Er bestaat wat dit betreft nooit een vaste toestand, waaruit men bepaalde leringen kan trekken omtrent de kerk.

Nogmaals: wie dat doen, bouwen hun huis op zand.

Want altijd als de kerk ontrouw is, blijft de HEERE getrouw.

Hij neemt nooit met iets minder genoegen dan met "een heilige vergadering van ware christgelovigen" overeenkomstig de belijdenis naar de Schriften.

Daarom is bij ontrouw of deformatie van de kerk hemel en aarde in beweging.

Want de HEERE God, de Almachtige, is dan altijd bezig om zijn verbondsdreigingen te bedienen. Dan worden de zegelen verbroken, dan klinken de bazuinen, worden de schalen van Gods zeventvoudige toorn uitgegoten en doen de donderslagen des HEEREN hemel en aarde beven. Maar ongelovigen - vooral die in het Nieuwe Testament - merken dat dan niet op. Want zij hebben ogen gekregen om niet te zien en oren om niet te horen.

6.10.4 De leer van een zichtbare en een onzichtbare kerk c.a. is "loze kalk".

Wiens ogen zijn geopend door het geloof in de trouw des HEEREN, zowel in de bediening van de zegen als van de vloek van zijn verbond volgens de Schriften, die ziet ook in de gevaarlijkste deformatietijd Christus aan het werk om te bewaren de "heilige vergadering der ware christgelovigen". Staande in dat geloof ontvangt hij de kracht om op de eigen plaats te volharden in het volbrengen van zijn eigen ambt der gelovigen. En naar Gods Woord zal hij door dat geloof léven. Wanneer Christus, Davids Zoon en Heer, verdelgt alle goddelozen des lands en uit de stad des HEEREN uitroeit alle bedrivers van ongerechtigheid, dan zullen zijn ogen zijn op allen die de knie voor Baäl niet gebogen hebben, om als zijn rest of overblijfsel bij Hem te wonen in zijn herstelde of gereformeerde kerk (Ps. 101, 1 Kon. 19:15-18).

De scholastiek-mystieke leer van een zichtbare en onzichtbare kerk met alles wat daaraan hangt is echter typisch een ongelovig-hypostolisch bedachte uitvlucht of oplossing van mensen die geen vertrouwen hebben in de HEERE en diens goedertierenheid of trouw aan zijn verbond in de bediening van zegen en vloek. En omdat daardoor de ogen dicht gaan voor deze getrouwe verbondshandel van de HEERE, daarom leidt deze valse leer ook tot valse profetie. Dat wil zeggen, dat daardoor de werkelijkheid geheel anders wordt gezien en voorgesteld dan ze is, waardoor in de naam des HEEREN totaal verkeerde en misleidende, ja, tot het verderf voerende wegen worden gewezen.

In de zeventiende en achttiende eeuw leidde deze valse leer van een mystiek

kerkje in de grote publieke kerk, tot onttrekking aan het ambt aller gelovigen om de valse leer en ontrouw binnen de kerk met inzet van de gehele mens met alle krachten te bestraffen en te bestrijden. Men deserteerde op grote schaal van het ware front om zich bezig te gaan houden met de eigen mystieke bedorven gevoelsbevindingen, waardoor de kennis van de werkelijke ellende van de echte verbondsoordelen van de HEERE totaal verloren ging.

In de negentiende en twintigste eeuw, met zijn opkomende zogenaamde verdeeldheid der "gereformeerde gezindte", kwam daar nog eens bij, dat men door deze valse leer totaal blind was voor de bediening van de uiterste verbondswraak des HEEREN waardoor zovelen, die in de valse kerken en scheurkerken terecht kwamen, werden uitgeroeid uit het leven in Gods verbond en kerk. Immers, de valse onderscheiding tussen zichtbare en onzichtbare kerk met alles wat daaraan hangt werd toen niet hoofdzakelijk beperkt tot de ware of wettige kerk maar ook toegepast op de valse kerken en secten. De onzichtbare kerk bestond sedert dien volgens velen uit de optelsom van alle ware gelovigen of uitverkorenen in alle mogelijke kerken en secten. Met behulp van deze valse leer sust men dus zijn geweten over de zogenaamde gebrokenheid van de uiterlijke kerk, in het valse geloof, dat de onzichtbare, echte kerk van God op mystieke wijze, dwars door alle kerkmuren heen, toch één is in Christus, haar Hoofd. Op deze wijze zijn zeer velen stekeblind voor de eschatologische verbondsoordelen des HEEREN, die tot op heden over de bondsbrekers werden uitgestort en die zovelen, die zich christenen zijn blijven noemen, hebben gedood of uit het ware leven in Gods dienst hebben uitgeroeid.

Toen kort na de Vrijmaking van 1944 prof.dr. K. Schilder werd geroepen om de van synodale zijde verkondigde valse leer te weerleggen - welke leer over een inwendig en uitwendig verbond, verbondsvolk, kerk enz. rechtstreeks stamde uit de mystieke gedachtenwereld van de hier bestreden leer van een zichtbare en een onzichtbare kerk - deed hij dat in een brochure met de titel: "Looze Kalk". Met zijn typering van deze valse leer als "loze kalk" willen we hier voluit instemmen, omdat ze zo volkomen schriftuurlijk is en het scherpe oordeel van God daarover ontdekt.

In Ezechiël 13:10-16 wordt immers de valse profetie van de valse profeten onder Israëel genoemd: een pleisteren met loze kalk. Die valse profeten hielden evenmin als Koelman en diens vele navolgers rekening met de mogelijkheid, dat de kerk ontrouw of gedefformeerd kan zijn en dat in dat geval niet Gods verbondszegen maar zijn verbondsvloek zal komen, bij de bediening waarvan de HEERE altijd weer een rest of overblijfsel in het leven behoudt, waardoor de kerk wordt hersteld en bewaard als een heilige vergadering van ware christgelovigen. Omdat zij aldus de mogelijkheid van ontrouw en van bediening van de verbondswraak des HEEREN buiten beschouwing lieten, kwamen zij tot de valse profetie: "geen onheil zal de stad verstoren, waar God zijn woning heeft verkoren". Jeruzalem is de kerkstad?! Welnu, dan kan haar daarom ook niets kwaads overkomen, want op de berg Sion zal immers ontkoming zijn: de Here bewaart, beschermt en onderhoudt zijn kerk tegen het woeden der gehele wereld. Laat Nebukadnezar dus maar komen: in deze stad zal hij nooit een stap zetten! Daarom noemden zij Jeruzalem de pot en het volk daarin het vlees; Ezech. 11. Zoals het vlees in de pot beschermd wordt tegen het vuur en er alleen maar beter en smakelijker van wordt, zo was het volgens hen precies: "dit is de pot en wij zijn het vlees"; 11:3. Maar dan zegt de HEERE tegen hen: "Zij zal u niet tot een pot zijn, zodat gij in haar het vlees zoudt zijn; in het gebied van Israëel zal Ik over u gericht houden"; 11:11. Toch zal de HEERE ondanks deze verbondswraak, ja juist daardoor, zijn kerk bewaren: 11:16-20. Zij die dus niet rekenen met deze bondshandel des HEEREN, zij die de schriftuurlijke verbondswraak ontkennen, zij zijn de valse profeten die pleisteren met loze kalk. Zij openen niet de ogen van Gods volk voor de werkelijke stand van zaken en de vreselijke realiteit van Gods komende verbondsgericht, zodat het zich zou bekeren en leven. Zij bedienen niet het zuivere Woord Gods en trekken zo geen muur op rondom Gods volk, waardoor het beveiligd zou worden tegen de komende verbondswraak des HEEREN; Ezech. 22:28 en 30. Maar als het volk zijn eigen muurtjes optrekt, waarachter het veilig denkt te zijn - en ook die gedachte van een onzichtbare kerk van wedergeborenen of uitverkorenen is zo'n muurtje - dan bepleisteren die valse profeten deze met de loze kalk van hun vrome en geleerde theologische

praatjes, zodat het heel wat lijkt. Zeer scherp luidt het Woord Gods over deze valse profeten en hun valse profetie:

"Omdat, ja omdat zij mijn volk hebben doen dwalen door te zeggen: vrede!
zonder dat er vrede is -, als het een muur bouwt, zie, dan bepleisteren
zij die met kalk;
zeg tot hen die met kalk pleisteren:
toch zal hij vallen!
Er zal een stromende regen komen,
en gij, hagelstenen, zult neervallen,
en een stormwind zal losbreken.
Als dan de muur gevallen is, zal dan niet tot u gezegd worden:
waar is de kalk waarmee gij gepleisterd hebt?
Daarom zo zegt de Here HEERE,
ja, Ik zal een stormwind doen losbreken in mijn grimmigheid
en stromende regen zal er zijn in mijn toorn,
en hagelstenen - in grimmigheid tot verdelgens toe.
Ik zal de muur die gij met kalk bepleisterd hebt, neerhalen en ter aarde
werpen, en zijn fundament zal worden blootgelegd; (de stad) zal vallen
en gij zult daarin omkomen.
En gij zult weten, dat Ik de HEERE ben.
Zo zal Ik mijn grimmigheid ten volle uitstorten over de muur en over
hen die hem met kalk bepleisteren, en Ik zal tot u zeggen: weg is de
muur en weg zijn zij die hem bepleisterden: de profeten van Israël, die
tot Jeruzalem profeteerden en daarvoor een gezicht van vrede schouwden,
zonder dat er vrede is -, luidt het woord van de Here HEERE."

Ezech. 13:10-16.

Die leer van een mystieke, onzichtbare kerk, waarop de bondswraak nooit van toepassing kan zijn, en waarin allen die tot haar behoren niets meer kan gebeuren, zij is net als de leer van deze valse profeten onder oud-Israël: LOZE KALK.

En het oordeel van de HEERE daarover luidt precies gelijk.

We kunnen het zonder meer aflezen uit bovengeciteerde tekst, Ezechiël 13:10-16! Nebukadnezar is gekomen, de muur is gevallen, Jeruzalem is verwoest en de valse profeten met hun aanhangers zijn daarbij omgekomen.

Over de gereformeerden die zich aan hun ambt aller gelovigen in de ontrouwe kerk van hun dagen onttrokken om te schuilen achter de muren van de aan hun bedorven gevoel ontsproten gedachte van een onzichtbare kerk, is eveneens de verbondsvloek des HEEREN gekomen. Zij zijn op en neer, heen en weer gesmeten onder invloed van hun eigen mystieke gevoelsbevindingen en allerlei wind van leer. Velen zijn door het mystieke ongeloof voor eeuwig verloren gegaan. Uiteindelijk kwamen in de negentiende eeuw de meesten terecht in de valse Nederlands Hervormde Kerk. En diegenen die aanvankelijk bewaard werden in de Afscheiding en later in de Vrijmaking, kwamen tenslotte ook allemaal nog in de valse kerk of in een scheurkerk terecht. In het navolgende gedeelte zullen we ons daarmee nog uitgebreid moeten bezig houden.

Zo is dan ook nu de grimmigheid des HEEREN ten volle uitgestort.

Doch het ergste is vandaag wel dit, dat haast niemand dat ziet. Zeker, het is waar, het is ook nu zo: "wèg is de muur en wèg zijn zij die hem bepleisterden!" Maar in het tegenwoordige Babel gaat men rustig door deze muur met loze kalk te bepleisteren. En wie ziet, dat de muur inmiddels in Babel wordt opgetrokken en niet meer in Jeruzalem?

Zij die zich daarom vandaag in Babel veilig voelen, moeten het wèl bedenken: ook Babel zal vallen!

"En een sterke engel nam een steen op als een grote molensteen en wierp hem in de zee, zeggende: Zó zal Babylon met geweld geworpen worden, de grote stad, en zij zal nooit meer gevonden worden."

Openb. 18:21.

En dan is het dus: "Wèg Babel!"

7. DE VERWORDING TOT NEDERLANDS HERVORMDE KERK

7.1 Van voedsterheren tot koningsbewind.

Nadat op vele plaatsen in ons land de Reformatie was doorgezet onder leiding van de verschillende overheden, bleef gedurende heel de tijd van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden de overheidsinvloed binnen de Gereformeerde Kerken erg sterk.

De predikanten ontvingen hun tractement meestal van de overheid. Wanneer een predikant een boek schreef mocht dat alleen verschijnen als het eerst van overheidswege geaprobeerd was; en als het de overheidspersonen welgevallig was, ontving de schrijver dan ook vaak uit hun handen een beloning.

De meerdere kerkelijke vergaderingen konden alleen worden gehouden met toestemming van de overheid, terwijl er op zulke vergaderingen tevens commissarissen-politiek aanwezig waren om toezicht te houden. Dergelijke vergaderingen werden overigens ook door de overheid gefinancierd. Voor vele kerkelijke zaken deden kerkeraden en predikanten een beroep op de plaatselijke of gewestelijke overheden.

Volkomen in het verlengde hiervan werden in de overzeese koloniën de kerken gesticht vanwege de heren van de Oost- en Westindische Compagnie.

Ook de zending was in de regel van die heren afhankelijk. Meer dan eens leed deze zendingsarbeid daar zeer onder omdat de handelsbelangen vóór gingen.

De opleiding van de predikanten vond uitsluitend plaats aan door de overheid opgerichte en in stand gehouden openbare academies en illustre scholen.

Pas als zij geheel gevormd en klaar waren kwam er een kerkelijk examen ter toelating tot het ambt.

Ook in de diakonale- en armenzorg ging de overheidsbemoeking zeer ver; deels werd zij zelfs geheel door de overheid overgenomen.

Het was bij dit alles slechts een schrale troost, dat de overheidspersonen leden moesten zijn van de Gereformeerde Kerken.

Heel deze bemoeiing en overheersing van de overheidspersonen in de kerk vond plaats en werd goedgepraat met het kwasi schriftuurlijke argument (wilt ontleend aan Jes. 49:23), dat zij de voedsterheren der kerk waren.

Met de revolutie van 1795 en volgende jaren kwam er aan deze toestand een eind.

Het ideaal van de revolutionairen was een volledige scheiding van kerk en staat. Ieder moest zelf maar weten of, en zo ja hoe, hij God wilde dienen.

Aan ambtenaren en overheidspersonen mochten geen eisen van godsdienstige aard worden gesteld; alleen eigen "deugden en bekwaamheden" mochten voor hun werk als maatstaf gelden.

De uitvoering van deze idealen botste echter met de weerbarstige werkelijkheid.

In de eerste Constitutie, in 1797, regelde men de zaken aldus, dat er geen betalingen uit overheidsgelden aan enig kerkgenootschap zouden worden verricht, terwijl alleen de kerkelijke eigendommen verworven ná 1581 als eigendommen van de Gereformeerde Kerken werden beschouwd (1581 was immers het jaar van de afzwering van Philips II, dat werd beschouwd als het geboortjaar van de oude Republiek). Bovendien vervielen al die kerkelijke goederen, fondsen en instellingen, welke voorheen door de overheden bestuurd werden, aan de staat.

De dominees, emeriti en predikantsweduwen behielden overigens van staatswege hun tractementen en inkomsten bij wijze van pensioen.

Deze regeling werd evenwel aanstonds afgekeurd omdat zij de zuivere revolutionairen niet ver genoeg ging.

In de tweede constitutie probeerde men nu om de kerk toch geheel voor haar eigen zaken te laten zorgen, dus ook voor het onderhoud van haar predikanten e.a. Daartoe liet men haar in ruimer mate haar eigendommen behouden: het jaartal 1581 werd uit de bepalingen geschrapt. In de praktijk liep dit echter volkomen spaak. In vele pastorieën werd het armoe en er ontstonden vele weerstanden. Hier kwam wél aan het licht hoezeer eeuwenlange bevoogding door "voedsterheren" de kerken afhankelijk en onzelfstandig had gemaakt. In de onmondigheid en laksheid van de grote massa van de kerkleden oogstten de dominees overigens wat zij zelf hadden gezaaid.

In de derde constitutie binnen vier jaar trok de staat zich hierop de kerkelijke nood toch in zoverre aan, dat zij bepaalde, dat elk zelfstandig burger zich als lidmaat moest doen inschrijven bij een of ander bestaand kerkgenoot-

schap en tot onderhoud van dienaren en eigendommen van die kerk een nader te bepalen gift moest opbrengen. Dit was dus een poging om door staatsdwang de kerken aan inkomsten te helpen opdat zij zelfstandig en vrij van de staat zouden kunnen bestaan.

Hierna kwam de tijd, dat het zuivere revolutionaire elan verliep.

In Frankrijk kwam Napoleon aan het bewind. In Nederland kregen we na de tijd van raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck; in 1806 koning Lodewijk Napoleon. De "Nederlandsche Hervormde Kerk", zoals de Gereformeerde Kerken thans werden genoemd, werd nu geheel onder de staatszorg opgenomen. Reeds onder Schimmelpenninck begon men met het verzamelen van gegevens en het bedenken en concipiëren van regels voor de regering van de Nederlands Hervormde Kerk. Deze ontwikkeling zette zich onder het Koninkrijk Holland en daarna gewoon voort. Ze werd echter herhaaldelijk opgehouden en in de war geschopt door de machtswisselingen en de ongunst der tijden. Dit neemt echter niet weg dat het toch deze ontwikkeling was, die in 1816 tot het reglement van Koning Willem I leidde.

Aanvankelijk ressorteerden de kerkelijke aangelegenheden onder de minister van Binnenlandse Zaken. Maar in 1808 werd daarvoor een speciale minister van "Eeredienst" benoemd. In de taakomschrijving van deze minister stond o.m. het volgende:

"Hij moet zorgen dat zij, die tot de bestaande eerediensten behooren, zich nauwkeurig gedragen naar hetgeen door de Konstitutie en de wetten is voorgeschreven. Hij heeft een oppertoezicht over al de eerediensten, en over de handhaving der kerkelijke tucht. Hij neemt kennis van de geschillen, die zouden kunnen ontstaan, zoo tusschen de eerediensten onderling, als tusschen hen, die denzelfden eeredienst belijden. Hij draagt den koning al de schikkingen voor, die vereischt worden, om aan allen eene gelijke bescherming te verzekeren. Hij maakt, dat de leerstellingen, die gepredikt worden, dienen tot bevordering van braafheid, en tot vermeerdering van het welzijn der maatschappij. Hij is in het algemeen belast met al wat betrekking heeft tot de "zaken van den godsdienst en tot de betalingen, deswege te doen."

(geciteerd uit G. Vos, *Gesch. der Vaderlandsche Kerk*, II, blz. 205).

De inhoud van deze taakomschrijving spreekt boekdelen! Ook roomse geestelijken werden nu door de staat betaald, evenals die van de Remonstranten en andere bestaande en erkende "eerediensten" of "kerkgenootschappen". De tractementen van de hervormde predikanten werden voortaan van overheidswege vastgesteld "op gelijkvormige en billijke voet". En de kerkelijke goederen of fondsen "die ten behoeve van de Hervormde gezindheid onder de publieke beheering stonden", werden in de schatkist des lands overgebracht. In streken, waar de Rooms en de meerderheid uitmaakten, werden verscheidene kerken, pastorieën, armenfondsen en dergelijke aan de Rooms en toegewezen.

Onder de inlijving bij Napoleons keizerrijk (1810-1813) werd het voor vele predikantsgezinnen armoe lijden omdat de tractementen op het laatst nauwelijks meer werden uitbetaald. Hoewel keizer Napoleon grote plannen had en nog in 1812 een commissie benoemde "tot organisatie van al de Christelijke, zoo Roomsche als Protestantsche kerken", werden in die jaren de kerkelijke zaken verwaarloosd. Ook politiek, economisch en maatschappelijk waren de laatste jaren onder Napoleon erg moeilijk.

Vandaar, dat de bevrijding van 1813 en de komst van koning Willem I met grote blijdschap werden begroet. Zelfs een confessioneel gereformeerd man als de Leidse predikant Nic. Schotsman riep het uit: "God zij geloofd! ... onzen beminden Josafat op den troon!" (G. Vos, a.w. II, blz. 216). Overeenkomstig deze exemplarische visie nam koning Willem I nu inderdaad de zaken van de kerk in handen alsof hij theocratisch koning ook van de kerk was. Eén van zijn eerste regeringsdaden was, dat hij zorgde, dat de predikanten van staatswege hun tractementen weer kregen; zelfs de achterstallige tractementen uit de napoleontische tijd werden uitbetaald. Koning Willem I beschouwde zich als centraal opvolger in de vermeende rechten en plichten van al de vroegere plaatselijke en gewestelijke "voedsterheren" der kerk. Daarbij ging hij uit van een in feite remonstrants-erastiaanse opvatting van het kerkrecht (zie hiervoor III.II.3.3). Wat dit betreft werden de ontwikkelingen, die op het

kerkelijke vlak reeds ingezet waren onder de Bataafse Republiek, het Koninkrijk Holland en het keizerrijk, onder Willem I gewoon voortgezet, ja, kregen zij juist nu hun beslag. Uit de centralistische aanpak van koning Willem I bleek immers ook al duidelijk, dat men beslist niet terug wilde naar de oude toestanden van vóór 1795. En bijna niemand had door, dat men met deze vernieuwing van kwaad tot erger kwam. Neen, er zou nu een nieuwe tijd aanbrenken, waarin de fouten uit het verleden zouden worden vermeden en waarin men alles nu eens beter zou doen dan ooit tevoren. Staatskundig werd niet alleen de verdeeldheid van de noordelijke en zuidelijke Nederlanden opgeheven, maar ook maakte men door de uitroeping van het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden voorgoed een eind aan de omslactigheden van de oude statenbond der Zeven Verenigde Nederlanden, waarin Oranje afhankelijk was van de regenten in de Staten Generaal, die op hun beurt weer niets van belang mochten doen zonder last van en ruggespraak met de hun afvaardigende afzonderlijke Provinciale Staten. Kerkelijk zien we nu dezelfde gezindheid. Het liefst zou men ongetwijfeld de verdeeldheid van de protestanten hebben opgeheven door een vereniging van Gereformeerden, Remonstranten en Luthers en in één nationale kerk. Maar de nog door keizer Napoleon in 1812 ingestelde commissie had al duidelijk gemaakt, dat dit voorshands geen haalbare kaart was: de Remonstranten wilden wel maar de Gereformeerden niet. Daarom nam Willem I nu met kracht de regeling der zaken van de "Nederlandsche Hervormde Kerk" afzonderlijk ter hand. Evenals de koning in de staat een zeer persoonlijk bewind uitoefende, deed hij dat ook in de kerkelijke zaken. Aldus werd reeds bij Koninklijk Besluit van 7 januari 1816 het "Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden" afgekondigd. Daarmee was nu officieel en definitief de Dordtse Kerkenordering van 1618-19 afgeschaft en vervangen door een ordening der kerk van staatswege. Reeds onder de oude Republiek was de D.K.O. door overheidsbemoeding in verschillende opzichten praktisch terzijde gesteld. Na 1795 raakte de D.K.O. nog veel verder in het vergeetboek. En nu pleegde koning Willem I, "onzen beminden Josafat", - niet een staatsgreep, maar: - een "kerkgreep", waardoor de kerken van overheidswege een ongereformeerde kerkregering kregen opgelegd. Het kon niet anders of de ware profetie en de ware profeten moesten met dit revolutionaire Reglement in botsing komen. En dat zien we tijdens de Afscheiding van 1834 dan ook gebeuren. Het zijn de onder de vigeur van dit Algemeen Reglement c.a. optredende kerkbesturen geweest, die Gods profeten kerkelijk hebben gedood, waarmee zij wat hen betreft Christus, de enige Koning der Kerk, ten tweede male hebben gekruisigd. Het valt niet te verwonderen, dat zij daarbij ijverig zijn aangespoord en terzijde gestaan door de burgerlijke regering van koning Willem I, die de Afscheidenen heeft vervolgd met geldboeten, gevangenisstraf en inkwartiering.

7.2 Het Reglement van 1816.

Volgens de Schrift is het de roeping van de oudsten der gemeente om de orde in de kerk te regelen. In art. 30-32 N.G.B. staat daarom, dat het nuttig en goed is, dat deze oudsten, tezamen de kerkeraad vormend, "zekere ordinantie instellen en bevestigen tot onderhouding van het lichaam der kerk". Het was dus al volkomen in strijd met de Schrift, dat de regering van koning Willem I in 1816 dit Reglement opstelde en verordende. En daar deze daad zelf reeds in strijd was met de instelling door Christus' apostelen, was het niet te verwonderen, dat ook de inhoud van dit Reglement niet overeenstemde met de zin en mening van de Heilige Geest, geopenbaard in de Heilige Schrift.

Enkele punten daarvoor ten bewijs.

In de eerste plaats werd het gereformeerd kerkverband, dat een verbond is van vrije en zelfstandige plaatselijke gemeenten, omgezet in een hervormd kerkgenootschap, dat wil zeggen: in één landelijke vereniging met plaatselijke afdelingen. Volgens de Schrift evenwel, fungeert de gemeente aan elke afzonderlijke plaats zelfstandig als lichaam van Christus; dit blijkt o.m. uit 1 Cor. 12 en Ef. 4:1-16. Christus wandelt in Openb. 1 temidden van zeven kandelaren; elk van de in Openb. 2 en 3 aangeschreven plaatselijke gemeenten is dus zelfstandig een kandelaar. En zo zou er meer te noemen zijn ten bewijze, dat op grond van de Schrift het kerkverband alleen een verbond van vrije en zelfstandige gemeenten mag en moet zijn, en dat een opvatting van één landelijke kerk met plaatse-

lijke ondergeschikte afdelingen puur onschriftuurlijk is.

In de tweede plaats: dat men de kerk opvatte als een vereniging, bleek ook uit de bepalingen omtrent haar leden, waarmee het Reglement begon. Op belijdenis des geloofs werd men volgens deze bepalingen "tot lidmaat aangenomen".

De gedoopte kinderen werden ook wel tot de kerk gerekend, maar zij werden slechts beschouwd als "leden", die nog niet als lidmaat waren aangenomen. Deze onderscheiding tussen lidmaten en leden hield in, dat de "lidmaten" als de eigenlijke leden van de kerk werden beschouwd, terwijl de "leden" - d.w.z. de gedoopten die nog geen belijdenis hadden gedaan - een soort van aspirant-leden waren. Evenals bij een gewone vereniging werd dus de persoonlijke menselijke wilsdaad bepalend voor het lidmaatschap van de kerk. Dit kan men wel remonstrants noemen maar niet gereformeerd. Volgens art. 28 N.G.B. is de kerk een congregatio, welke een coetus is dergenen die zalig moeten worden. Het woord "congregatio" - vertaald met "vergadering" - duidt op het verkiezende werk van God, die door Christus de "grex", d.i. de kudde der schapen, tezamen-brengt. Het woord "coetus" - vertaald met "verzameling" - ziet op het uit het werk van Christus volgende doen der mensen, die door zijn Geest geleid ook zelf samenkomen tot de éne christelijke kerk. Naar de Schrift is de kerk niet een vereniging van mensen, maar: een uitverkoren geslacht, een koninklijk priester-schap, een heilige natie, een volk Gode ten eigendom, om de grote daden te verkondigen van Hem, die hen uit de duisternis geroepen heeft tot zijn wonderbaar licht; 1 Petr. 2:9. Dit toont reeds voldoende aan hoe onzegbaar oppervlakkig, dwaas en hoogmoedig deze bepalingen van dit van overheidswege in elkaar geknutselde reglement waren. Bepalingen over het lidmaatschap behoren wel thuis in de statuten van een vereniging, maar niet in een kerkenordening. Over de vergadering van de kerk stellen wij geen regels vast in een kerkenordening. Daarvan doen wij eerbiedig naar Gods Woord belijdenis in onze belijdenisgeschriften.

In de derde plaats werd een zuiver hiërarchisch "kerkbestuur" ingesteld. De synode had het oppergezag over heel de kerk. Onder haar stonden de provinciale "kerkbesturen", onder dezen de classis en daaronder tenslotte de kerkeraden. Daarbij was het dan ook nog zo, dat de regering, i.c. koning Willem I, een doorslaggevende invloed had op de benoeming van de leden van de hogere "kerkbesturen". Voor de eerste maal, in 1816, werden zij zelfs rechtstreeks door de koning benoemd, En ook in de uitoefening van hun functie waren zij niet vrij van de overheid. Integendeel, het "Departement van Eeredienst" hield over heel de linie een beslissende vinger in de pap. Op geen enkel niveau kon de kerkelijke machine draaien zonder de goedkeuringen van de koning. De synode was daarom in menig opzicht te vergelijken met de Staten Generaal, maar dan in het kerkelijke. En zoals men weet had de Staten Generaal onder Willem I ook niet veel in te brengen. Dat en waarom de hiërarchie in de kerk een duivels kwaad is, hebben we in het voorgaande reeds uitvoerig aangetoond. Het aangema-tigde gezag in de kerk van Willem I en diens regering vindt uiteraard nergens in de Schrift enige steun.

In de vierde plaats werd er een recht van beroep bij een hoger kerkbestuur ingesteld, "onder gehoudenheid nochtans, van aan de ontvangene bevelen inmiddels te gehoorzamen". Het oude artikel 31 van de Dordtse Kerkenordening bepaalde wat dit betreft, dat de uitspraak van de meerdere vergadering voor vast en bondig zou worden gehouden: tenzij dat het bewezen worde te strijden tegen het Woord Gods, of tegen de artikelen van de kerkenordening. Het is duidelijk: de hiërarchie, die zichzelf meer macht toeschreef dan het Woord Gods, verwierp ook hier de oude schriftuurlijke wijsheid van de Dordtse vaders. Het wachten was slechts op de eerste de beste getrouwe profeet, die kwam te staan tegenover deze "bevelen" van een eigenmachtig "kerkbestuur". Want zulk een getrouw getuige zou in dat geval Gode meer gehoorzaam moeten zijn dan de bevelen van een dergelijk ontrouw "kerkbestuur". In dat geval zou dat "kerkbestuur" krachtens deze, zijn eigen ordonanties, die getuige kerkelijk moeten doden. En indien het dat werkelijk aandurfde en in uitvoering bracht, zou het tenvolle antichristelijk zijn en de hem gehoorzamende en volgende gemeenschap tot valse kerk maken.

In de vijfde plaats fungeerde het Algemeen Reglement eigenlijk als een soort grondwet voor de kerk. Want daarnaast werden nog vele "organieke" wetten of

reglementen gemaakt, waarin allerlei onderdelen nader werden geregeld. Zodoende kwam er een hele bundel reglementen tot stand, een compleet "corpus juris" voor de kerk. Men moest wel een speciaal geleerde in dit "kerkrecht" zijn om er goed mee overweg te kunnen. Dat alleen reeds toont aan hoe verkeerd dit was.

Met het "Reglement op het Examen en de Toelating tot het Leeraarsambt in de Hervormde Kerk" werd o.a. een nieuw ondertekeningsformulier voor predikanten vastgesteld. Daarin kwam o.m. de zin voor:

"Wij ... verklaren ... dat wij de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord, in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde kerk is vervat, ter goeder trouw aannemen en hartelijk gelooven ..."

Dit kon men aldus opvatten, dat, indien iemand meende, dat de leer op enig punt in de belijdenis niet overeenkwam met zijn opvatting van Gods Woord, hij er ook niet aan gebonden was. Men heeft dit aangeduid met het Latijnse woord "quatenus", d.w.z. "voorzover als"; men ondertekende dus de drie formulieren voorzover als ze overeenkwamen met Gods Woord. Het oude Dordtse ondertekeningsformulier had op dit punt een "quia" staan, dat is "omdat"; men ondertekende de drie formulieren omdat men geloofde, dat ze in alles met Gods Woord overeenkwamen. Op de nieuwe manier - dus met quatenus - had heel het ondertekeningsformulier geen zin meer en werd de deur opengezet voor volslagen leervrijheid of tuchteloosheid in de leer.

Voorts: hoe tyranniek en ongeestelijk de nieuwe reglementenbundel was spreekt ook duidelijk uit bijvoorbeeld de volgende bepaling betreffende de eisen voor ouderlingen; zij moesten zijn:

"onberispelijk in belijdenis en zeden;
bekende voorstanders van de openbare godsdienst, en geene tegenstevens van de bestaande kerkelijke verordeningen ...
zooveel mogelijk, tot de aanzienlijkste leden der gemeente behorende."
(Geciteerd uit G. Vos, Gesch. Vad. Kerk, II, blz. 233).

Aanzien des persoons en slaafse onderwerping aan heel dit kerkonrecht als eisen voor hen, wier ambt het was om voor het recht des HEEREN te waken! Bedenk bovendien, dat met "onberispelijk in belijdenis en zeden" vooral werd bedoeld: verdraagzaamheid en liefde jegens de ongereformeerde afwijkers van de ware schriftuurlijke belijdenis en zeden; en ook, dat niets als sterker te berispen werd geacht dan het getrouwe getuigenis tegen die afwijking. Welnu, waarop kon dit anders uitlopen dan op de verbondswraak des HEEREN?!

7.3 "Stomme honden, die niet kunnen blaffen".

Voordat het Algemeen Reglement officieel in werking trad, werden er van verschillende kanten bezwaren tegen ingediend. Het belangrijkste bezwaarschrift kwam van de classis Amsterdam. Hoewel daarin enige juiste dingen werden gezegd, werd de zaak door niemand op scherp gezet. Men had behoren aan te tonen, dat deze oplegging van een kerkenordening door de overheid op grond van Schrift en confessie volkomen onwettig was, en dat bovendien de inhoud ervan puur onschriftuurlijk en ongereformeerd was. Daarbij had men van te voren publiek behoren te verklaren, dat men elke gehoorzaamheid en onderwerping aan dit revolutionaire en onwettige reglement principieel ontzegde en verwierp. Maar helaas: wat dit betreft was er "niet één die een vleugel verroerde, de snavel opendeed of piepte"!

In het adres d.d. 4 maart 1816 van de classis Amsterdam zien we dezelfde soort menselijke redeneringen in toepassing gebracht als die, welke later, na de Afscheiding, de zogenaamde "strijd om kerkherstel" binnen de valse Ned. Hervormde Kerk zouden kenmerken. Dat wil zeggen: men kwam niet gehoorzaam met de eenvoudige woorden van de Heilige Schrift, die zo levend en krachtig zijn en scherper dan enig tweesnijdend zwaard, neen, men kwam met afgeleide menselijke redeneringen. Zo werd in het classicale adres bijvoorbeeld de vrees uitgesproken, dat er door de invoering van het Reglement partijschappen in de kerk zouden ontstaan, welke tot grote verdeeldheid, zo geen scheuring, zouden leiden. Daarbij redeneerde men als volgt vanuit de ontrouwe kerkelijke praktijk:

"Sommigen onzer Belijders zijn zoo onverschillig ten aanzien hunner verbintenis met eenig kerkgenootschap, dat zij slechts een voorwendsel

noodig hebben, om zich aan onze kerkgemeenschap te onttrekken; en hoevele voorwendselen zouden zij vinden, die den schijn van voldoende redenen zouden vertoonen! Andere, vervoerd door onedele driften, zullen waarschijnlijk allerlei twisten en verdeeldheden weder doen opwakkeren, en het gevolg van dit alles zal zijn, dat de plaatsen in onze Bedehuizen ledig zullen staan, en de ware belangen van den godsdienst, op de klippen van wantrouwen, liefdeloosheid en bitterheid, schipbreuk zullen leiden."

Op deze wijze werd in dit serviele en laffe protest van de classis Amsterdam, elke waarlijk getrouwe kerkstrijd tegen deze revolutie en ontrouw, dus bij voorbaat reeds gerangschikt onder de "onedele driften", "twisten en verdeeldheden", "wantrouwen, liefdeloosheid en bitterheid"!

Volkomen ten onrechte hebben daarom de latere Afgescheidenen zich op dit bezwaarschrift van de classis Amsterdam beroepen - namelijk in hun adres aan de koning van maart 1836 - alsof deze classis zich aan hun zijde zou hebben geschaard.

Neen, dan heeft zelfs de hervormde dr. G. Vos, in zijn boek over de "Geschiedenis der Vaderlandsche Kerk" (verschenen in 1881-'82), het beter gezien. Hij citeert eerst uit het adres van de classis Amsterdam:

"Wat toch was de hoop geweest der meeste leeraren?"

"Moede van zoo vele worstelingen en verdrietelijkheden, hadden zij gehoopt, vrij van ontmoedigende zorgen, hunne ambtsbezigheden genoegelijk te zullen kunnen waarnemen, en hunne (?) Lidmaten, afgeleid door zoovele gebeurtenissen, van de ware kennis en beoefening des godsdienstes zachtelijk te zullen kunnen terug leiden; en zou dan die hoop hen nu moeten ontvallen? Zouden wij, na zoo vele beroeringen, in den schoot van burgerlijken vrede en onder eene Vaderlijke regeering teruggebracht, de stormen in de Kerk moeten zien opsteken, en zoo velen in den avond van hun leven, waarin zij meestal niet dan ellende gezien hebben, nog meer van nabij dan te voren, door tweespalt en alle hare rampzalige gevolgen, gekweld moeten worden?"

Vervolgens merkt dr. Vos hierover dan terecht op:

"Rust en vrede - dat was dan het begeerlijkste goed dier leeraars!

Neen, zoo spraken hunne voorgangers niet van 1517-1651!

Dat niemand van hen martelaar zijner overtuiging zou worden, was geen al te gewaagde profetie; en dat velen, welke zoo vaak hun geweten verkracht hadden, buigende voor allerlei verachtelijke en verachte machten (n.l. in de periode 1795-1813, P.d.V.), nu ganschelijk onderworpen zouden wezen, mocht de Koning met recht verwachten." (a.w., deel II, blz. 227).

En dan te bedenken, dat deze leden van de classis Amsterdam nog tot de besten behoorden! Want de overgrote meerderheid vond het prachtig of interesseerde het helemaal niet.

De overheid wees alle bezwaren verontwaardigd van de hand.

En er was verder niemand, die openlijk de strijd aanbond tegen dit onwettige en onschriftuurlijke Reglement. Het was net als onder het bondsvolk in de tijd van de profeet Jesaja:

"De wachters zijn blind, zij allen hebben geen kennis, zij zijn allen stomme honden, die niet kunnen blaffen; dromend liggen zij neer, zij hebben de sluimering lief.

En deze honden zijn vraatzuchtig, zij kennen geen verzadiging; zij zijn herders, die niet weten acht te geven, zij wenden zich allen naar hun eigen weg, ieder naar zijn gewin, niemand uitgezonderd."

(Jes. 56:10-11)

De wachters, dat waren in de eerste plaats de van overheidswege bezoldigde en gehuisveste predikanten ("ambtenaren" worden zij hier en daar in de reglementen genoemd!).

Maar in het Nieuwe Testament zijn alle christenen gezalfd tot profeet.

En daarom zijn alle volwassen kerkleden nu "wachters", zoals bijvoorbeeld de profeet Ezechiël volgens 3:16-21 en 33:1-9.

Daarom was er in deze tijd na 1816 ook niemand in de kerk te verontschuldigen, wanneer hij niet openlijk en officieel de strijd aanbond tegen onder meer dit

valse kerkrecht.

Nu moet men niet denken, dat iedereen totaal blind was voor het verkeerde in dit Reglement en in de gehele gang van zaken daaromtrent. Integendeel, de directeur van politie te Amsterdam, de heer S. Iz. Wiselius, merkte in een brief van 4-10-1827 aan de minister van Justitie op, dat wel de helft van de predikanten bezwaren had tegen de synodale hiërarchie (blijkens F.L. Bos, Archiefstukken betreffende de Afscheiding van 1834, deel I, blz. 110). Het was ook niet zo, dat niemand er in het openbaar iets kwaads van zei. Reeds uit het voormeld adres van de classis Amsterdam bleek anders. In 1827 verscheen het anonieme "Adres aan alle mijne Hervormde Geloofsgenoten", dat, na politieel onderzoek door bovengenoemde heer Wiselius, van de haagse predikant D. Molenaar bleek te zijn. Daarin werd heel de organisatie van 1816 zwaar bekritiseerd en werd o.m. de kwestie van het "quia en quatenus" aan de orde gesteld. Daarmee begon in feite een "strijd voor kerkherstel", die vooral na 1834 in de Hervormde Kerk is voortgezet, en die eigenlijk voortduurt tot in onze dagen toe. Maar dit was niet de ware profetische kerkstrijd hiertegen, in eenvoudige geloofsgehoorzaamheid, zoals de Here die beveelt in zijn Woord. Daaraan ontbrak het totaal. Ook de latere Afscheidenen hebben zich vóór 1834 aan die strijd onttrokken. Het is erg belangrijk om goed in te zien op welke wijze naar het bevel des Heren de goede strijd tegen dit onrecht had moeten plaatsvinden, en waarom wat daartegen wél gedaan werd - later de "strijd voor kerkherstel" genoemd - niet deugde. Daarom zullen we daarop nu nog speciaal nader moeten ingaan.

7.4.1 Ware godsdienst of wetteloosheid?

De Here Jezus Christus bewaart zijn kerk.

Hij gebruikt daarbij mensen. Die mensen worden daarvoor ingeschakeld met al hun gaven en krachten, met heel hun denken en doen, hebben en zijn, kortom met hun ganse bestaan en heel hun leven.

Maar nu is het verschrikkelijk belangrijk om goed te onderkennen op welke manier Christus ons voor zijn werk wil gebruiken. Want het is beslist niet zo, dat alles wat mensen voor Christus en zijn kerk zouden willen doen, altijd ook goed is en door de Here wordt gebruikt voor zijn kerkbewarend en -vergaderend werk! Ook, ja juist, hiervan geldt, dat het moet zijn: uit een waar geloof, naar de wet Gods, alleen Hem ter ere, en niet op ons goeddunken of op menseninzettingen gegrond (vgl. Heid.Cat., antw. 91). De Schrift zegt niet voor niets, dat wij God moeten vereren op de Hem welbehagelijke wijze, met eerbied en ontzag: "want onze God is een verterend vuur" (Hebr. 12:28). Het steekt met onze dienst in Gods kerk en koninkrijk dus ontzettend nauw. Er zijn in de loop der tijd, en zeker ook gedurende de vorige eeuw in ons land, vele mensen geweest, die in eigen en anderer oog zich grote inspanningen hebben getroost ten dienste van wat zij zagen als Gods kerk en koninkrijk. Zo zijn er dikke boeken vol geschreven over de vele en geweldige acties, die in de vorige eeuw gevoerd zijn tot kerkherstel van wat in 1834 werd tot valse Nederlands Hervormde Kerk, welke acties grotendeels zijn uitgelopen op de Doleantie van 1886. Juist dergelijke activiteiten worden dan geroemd als reformatie en als het werk des Heren ter bewaring van zijn kerk. Maar het is wel zeker, dat de Here HEERE bij het laatste oordeel niets van dat alles voor het zijne zal erkennen. Het zullen juist zulke lieden zijn, die in het oordeel zullen zeggen:

"Here, Here, hebben wij niet in uw naam geprofeteerd en in uw naam boze geesten uitgedreven en in uw naam vele krachten gedaan?"

Maar dan zal Christus hun openlijk zeggen, zodat het voor iedereen voorgoed duidelijk en zeker zal zijn:

"Ik heb u nooit gekend;

gaat weg van Mij, gij werkers der wetteloosheid." (Matth. 7:22-23).

Hoe is het mogelijk: "werkers der wetteloosheid", terwijl zij er zelf van overtuigd waren, dat zij alles inzetten en over hadden voor Gods kerk en koninkrijk. Al hun "christelijke" acties voor kerk, staat en maatschappij, waarover in hooggestemde gedenkboeken zo geroemd werd, veroordeeld als nota bene: "wetteloosheid"... - het lijkt onbegrijpelijk en het is huiveringwekkend! Hoe is dit te verklaren?

En op welke manier kunnen wij bij onszelf en anderen onderkennen of wat gedaan

wordt ware godsdienst is dan wel wetteloosheid? Het gaat hierbij immers om een zaak van leven of dood, van eeuwig wel of eeuwig wee! Het is niet gemakkelijk om dit uit te leggen. Er zou hierover een speciale studie moeten worden geschreven. We zullen proberen het hoogstnodige duidelijk te maken aan de hand van enkele Schriftplaatsen.

7.4.2 Vreemd vuur op het altaar brengen; Lev. 10:1-7.

Om te beginnen is daar de geschiedenis van Nadab en Abihu, de twee oudste zonen van de hogepriester Aäron. Wij lezen in Leviticus 10:1-7 hoe deze priesters, Nadab en Abihu, door het vuur, dat van de HEERE uitging, verteerd werden, omdat zij vreemd vuur voor het aangezicht des HEEREN brachten.

Volgens Lev. 6:12-13 mocht het vuur op het brandofferaltair niet uitgaan en moest er op dát vuur worden geofferd. Nadab en Abihu deden het echter op een andere manier: zij pakten vuur van een andere plaats. Er staat niet bij waarom zij dit deden. Maar het is vast niet zo maar een onachtzaamheid geweest. Zij zullen er waarschijnlijk in eigen ogen goede redenen voor gehad hebben. Uitdrukkelijk wordt hier vermeld, dat zij op deze wijze deden wat de HEERE hun niet geboden had. Inplaats van gehoorzaam alleen precies te doen wat de HEERE geboden had, deden zij dus iets dat zij zelf het beste vonden. Hun zonde was dus niet, dat zij de dienst des HEEREN vaarwel zeiden en moedwillig pure goddeloosheid bedreven. Neen, zij wilden van harte de HEERE dienen. Zij wilden als priesters ijverig hun ambt waarnemen. Toch was hun zonde zo groot, dat zij door de HEERE gedood werden. Zij stierven beiden zonder zonen te hebben (1 Kron. 24:2), zodat zij op de meest totale manier uit de heilige priesterlinie en uit de messiaanse toekomst van Israël werden uitgeroeid.

"Vreemd vuur op het altaar brengen" staat sedert dien voor het de HEERE op andere wijze of met andere middelen dienen dan Hij zelf heeft voorgeschreven. Het gaat hier dus om een zonde bij uitstek tegen het tweede gebod: het God op een andere wijze vereren dan Hij in zijn Woord bevolen heeft (vgl. Heid.Cat., antw. 96).

7.4.3 Holwerda over: "De Geest des HEEREN toog Gideon aan"; Richt. 6:34.

De in 1952 overleden prof. B. Holwerda heeft in het blad "De Reformatie" van 7 oktober 1950 gewezen op de geschiedenis van Gideon. In de Statenvertaling van Richt. 6:34 begint de beschrijving van Gideons operaties tegen de Midianieten en hun bondgenoten met de zin:

"Toen toog de Geest des HEEREN Gideon aan ..."

Prof. Holwerda schreef hierover:

"Als we slordig lezen, maken we daarvan, dat Gideon toen opeens opstond en tot daden overging. Dat hij opeens zijn traagheid en défaitisme afschudde; dat zijn strijdlust ontbrandde, zodat hij als een held naar de wapens greep. Dan krijgen we dus het verhaal van de daden van Gideon, zij het ook, dat de Geest hem daartoe aanvuurde.

Doch het staat er zoo mooi, en ook wezenlijk ánders: de Geest des HEEREN trok Gideon aan. Hetzelfde woord, dat de bijbel ook bezigt van een man, die zijn jas "aantrekt". We weten dat allemaal: als wij aan den slag gaan, dan hullen we ons in ons werkpak: de dokter "trekt aan" zijn witte jas, de arbeider zijn overall, de dienstbode haar schort. Niemand is dan zoo dwaas om het werk, dat beginnen gaat, toe te schrijven aan de werkkleeding. Het "aantrekken" van de kleeding beteekent nooit, dat die plunje aan den slag gaat, doch markeert het moment waarop de werkman in die kleeding beginnen gaat. De patiënt koestert geen verwachtingen van een witte jas; doch het aantrekken van de witte jas is voor hem het sein, dat de dókter beginnen gaat.

Zoo staat hier: de Geest des HEEREN trok Gideon aan. D.w.z. Gideon is hier voor den Geest wat de overall is voor den werkman; hij is slechts het "werkpak", doch die wérken gaat is de Géést!

Dat wil dus zeggen: niet Gideon komt tot actie, doch de Geest komt in beweging. De Heer gaat opstaan tot den strijd. We krijgen hier dan ook niet 't verhaal van de groote daden van dien ménsch, doch het bericht van de geduchte werken des HEEREN.

Want ja, Gideon blaast dan wel op de bazuin, en trommelt een legertje bij elkaar. Maar als hij optrekt, begint hij er hoe langer hoe meer tegen op te zien. Uit het verband blijkt duidelijk, dat hij terugdeinst. Hij heeft het gevoel alsof hij met een dwaas avontuur begonnen is. Ja, hij heeft een stoot gegeven op de bazuin; maar achteraf denkt hij: het ging bij ongeluk. Wat ben ik toch begonnen! Hij heeft er geen vermoeden van wat het worden gaat, en geen seconde de eventuele gevolgen van zijn daad kunnen overwegen. Het is niet zoo, dat hij met zijn acties begon; hij is voordat hij het besefte betrokken geraakt in de operaties van God, den Heiligen Geest!

Dat is het vreemde van de oorlogen des Heeren. Als menschen hun strijd beginnen, ligt er allang een aanvalsplan gereed; en het legerbericht vermeldt dan ook veelal: de operaties verlopen volgens de plannen. Maar als je betrokken raakt in Gods oorlogen: o ja, dan zijn de plannen er wel, maar de Geest heeft die aan niemand bekend gemaakt. Zijn soldaten kunnen geen berekeningen maken. Ze komen ergens terecht, waar ze het nooit hadden vermoed en misschien wel niet eens begeerd.

Luther moet eens hebben gezegd, dat hij overal terecht was gekomen "als een blind paard". Dacht u, dat hij een program-van-reformatie had opge maakt? Dat hij nauwkeurig had overwogen, wie zijn tegenstanders waren, en met welke strategie en tactiek hij hen kon verslaan? Och, het ging zoo: hij had de stellingen aan de slotkapel vastgespijkerd, een eerlijk protest tegen een verval in de kerk, dat zich tastbaar aan hem opdrong. Hij dacht, dat zoo'n protest wel was toegestaan. Maar hij had geen vermoeden, dat hij nu allen tegen zich kreeg; hij had geen idee van den storm, dien hij ontketend had. Als hij alles had kunnen voorzien, hij had zich misschien wel duizendmaal bedacht. Dat is het geheim van de oorlogen Gods: je geweer gaat af, en zelf zeg je: per ongeluk. Maar de Geest haalt den trekker over. Dat is het ook op den Pinksterdag: ze bewegen allen hun eigen tong en lippen; en de woorden komen over hún lippen; maar het zijn woorden, die de Geest hun gáf uit te spreken. En daarom ontketent Hij door hún mond zín ontzaglijken storm.

Zoo gaat het bij elke waarachtige reformatie. Dan zijn daar menschen, die precies als Gideon in het vervalproces van hun dagen zijn ingeschakeld, en die mede schuldig staan. De reformatie komt nóóit uit menschen op. Doch opeens komt de Geest in beweging, en Hij opent het oog van één of van meerderen voor de zonde op een heel concreet punt. Ze zeggen daar iets van, ze schrijven daar eens tegen, zonder ook maar te vermoeden wat de gevolgen zullen zijn. Maar achter dien mond en die pen staat de Heilige Geest, die zijn operaties begint naar de plannen, die Hij alleen kent. En dan is er opeens de crisis, die menschen nooit hadden vermoed, laat staan begeerd, doch die de Geest wilde.

Ik geloof, dat hier het diepe verschil ligt tusschen échte reformatie, en alle actie die slechts in schijn reformatorisch is. Het is door alle eeuwen heen gebleken: in elke afvalssituatie waren er meerderen, die de deformatie zagen, en er iets tegen wilden doen. Maar velen kozen den "medischen" weg, gelijk het heet. Ze wilden zelf het punt bepalen, waarop ze den aanval inzetten, en het moment waarop de actie beginnen moest. Als kerkelijke vergaderingen zondigden, meenden ze reformatie te kunnen werken door hun tijd te beiden; door pogingen om geleidelijk de gevaarlijke figuren te vervangen, tot ze zelf de meerderheid zouden hebben. Ze begonnen met zich te onderwerpen en aan het kwaad mee te doen. Want ze wilden zèlf de heele strategie der reformatie in handen houden, zelf de posities bepalen en de tactiek. Zoo hebben we ze ook in de laatste jaren leeren kennen, de reformatorisch-gezinden, die zeiden: het is nu niet het gunstige moment, en wij willen de crisis op een ander punt. Doch het is nog altijd verzand. En het kan ook niet anders. Want deze menschen willen zelf de reformatie in handen houden, en zelf het plan opmaken. Doch zoo gaan ze staan op de plaats, die de Geest reserveert voor zichzelf alleen. Hij maakt zijn strategie niet bekend, doch doet simpel menschen spreken over een punt, dat ze niet zelf aan de orde hadden gesteld; een antwoord geven op vragen, die ze niet zelf hadden geformuleerd. En geen van hen weet waar hij belanden zal.

Waarachtige reformatie kent geen menselijke strategie en heeft niets planmatigs. Wie erin betrokken raakt, zou slechts het gevoel kunnen hebben, dat hij verzeild raakte in een heel onzeker avontuur. Indien hij niet gelooven mocht: de Geest voert zijn plannen uit door soldaten, die niet voor stafchef spelen, doch eenvoudig de gegeven opdracht uitvoeren op de plaats waar ze zijn gezet."

7.4.4 Gehoorzaamheid is beter dan offeranden; 1 Sam. 15.

Een ander Schriftwoord, dat licht werpt op de bovengestelde kwestie, vinden we in 1 Samuël 15. Koning Saul kreeg van de HEERE opdracht om de Amalekieten met de ban te slaan. Inplaats daarvan liet hij het beste van het vee in leven en voerde hij Agag, de koning van Amalek, levend mee, ter meerdere roem en glorie van eigen overwinning. Hij handelde dus naar eigen inzicht, inplaats van in gehoorzaamheid eenvoudig te doen wat de HEERE geboden had. Blijkbaar was Saul bang, dat hij last zou krijgen met zijn soldaten, als hij al dat beste vee ook had laten doden, en hun aldus de krijgsbuit totaal had ontzegd, en oordeelde hij het geraden om zijn eigen koningschap te versterken door Agag levend mee te voeren. De HEERE had hem wel eenvoudig de opdracht gegeven om alles met de ban te slaan, maar hij moest als koning met méér rekening houden, want zo simpel lag het allemaal niet.

Toen Samuël hem bij zijn terugkomst verweet, dat hij niet had gedaan wat de HEERE had bevolen, antwoordde Saul verontwaardigd, dat hij dat wél gedaan had (15:20)! Agag voerde hij daarbij aan als het levende bewijs daarvoor. En het beste van het kleinvee en de runderen hadden ze volgens hem juist gespaard om daarvan de HEERE offers te brengen! Met andere woorden: Saul had niet alleen gedaan wat de HEERE hem opgedragen had, maar hij had het eigenlijk nog veel beter gedaan dan de HEERE gezegd had. Al zijn wijsheid als koning had hij aangewend om er een geweldig succes van te maken. Naar zijn overtuiging verdiende hij daarom geen berisping maar juist een pluim! Doch het profetisch antwoord luidt dan:

"Heeft de HEERE evenzeer welgevallen aan brandoffers en slachtoffers als aan horen naar des HEEREN stem?

Zie, gehoorzamen is beter dan slachtoffers,
luisteren beter dan het vette der rammen.

Voorwaar, weerspanningheid is zonde der toverij
en ongezeggenheid is afgoderij en dienen van terafim.

Omdat gij het woord des HEEREN verworpen hebt,

heeft Hij u verworpen, zodat gij geen koning meer zult zijn."

(1 Sam. 15:22-23)

Sauls wijzer willen zijn dan de HEERE, zijn inspanningen in eigen kracht, en overleg naar menselijke maatstaven, ook al stelt hij het alles in de dienst des HEEREN: het wordt dus gelijkgesteld met de vuigste schending van het tweede gebod. En de HEERE neemt dit zó hoog op, dat Saul daarom verworpen wordt als koning. Hij sterft straks in de diepste ellende en helse godverlatenheid. Overigens was dit niet de eerste keer, dat Sauls ongelovige hartsgesteldheid bleek uit deze zonde tegen het tweede gebod. In Sam. 13:5-14 komt precies hetzelfde kwaad ook al aan het licht. Want ook daar handelde hij in de dienst des HEEREN naar eigen wijsheid inplaats van te vertrouwen op het gebod van de HEERE. En ook dan reeds wordt hem aangekondigd, dat zijn koningschap niet bestendig zal zijn. De HEERE heeft zich een man uitgezocht naar zijn hart. Dat was David, die als messiaans vorst door gelovig Gods bevelen te volbrengen en niet op eigen wijsheid te vertrouwen, een ware schaduw zou zijn van zijn grote Zoon en Heer, de Here Jezus Christus. Want Christus is de "Knecht des HEEREN", over wie Jesaja profeteerde. Wanneer zijn broers Hem "goede raad" geven over hoe Hij volgens hun menselijke berekeningen het beste zijn doel zou kunnen bereiken - Joh. 7:3-4 - bezwijkt Hij niet voor die verleiding. Integendeel, gehoorzaam aan het gebod des Vaders, verheft Hij zijn stem niet op de straten, doch laat Hij zich als een schaap ter slachting leiden. Hij aanvaardt en gaat de kruisweg - welk een dwaasheid en ergernis, ook voor het "vrome" vlees - en komt zó tot de messiaanse kroon, net als zijn vader David (vgl. Hand. 2:34-36).

"Gehoorzaamheid is beter dan offeranden" - daarin ligt de korte samenvatting

van deze openbaring des HEEREN in de geschiedenis van het koningschap van Saul en David. Het betekent, dat de HEERE een afkeer heeft van elk dienen van Hem met eigen wijsheid en krachten. Ook al offert men zich geheel op in Gods dienst: als men niet eenvoudig doet wat de HEERE heeft bevolen, in het vertrouwen dat dán alles goed zal gaan en best zal uitkomen, dan rekent de HEERE heel zulk een offerdienst aan Hem voor de ergste zonde tegen het tweede gebod.

7.4.5 De Geest des HEEREN verzoeken; Hand. 5:1-11.

Tenslotte nog de bekende geschiedenis van Ananias en Sapphira uit Hand. 5. Met Pinksteren was de Heilige Geest uitgestort over allen, die in Jezus Christus geloofden. Het kerkvernieuwende werk van de Geest bleek onder meer ook daaruit, dat zij die tot geloof waren gekomen, één van hart en ziel waren. En dan staat er:

"en ook niet één zeide, dat iets van hetgeen hij bezat zijn persoonlijk eigendom was, doch zij hadden alles gemeenschappelijk" (Hand. 4:32).

Dit betekende geen communisme. Ieder behield normaal het eigendomsrecht over zijn bezittingen. Maar door het werk van de Geest beleefden zij de broederschap zoals het altijd behoort te zijn naar de wet Gods. Wanneer de broeders iets nodig hadden, beschouwde ieder dat als een eigen gebrek, en handelde dan ook alsof het voor hemzelf was: heel zijn bezit stelde men ter beschikking van de broederschap. Dit was één van de dingen, waaruit bleek, dat de Here zijn kerk bouwde en bewaarde door het werk van zijn Geest: het koningschap voor Israël werd hersteld, de kerk werd gereformeerd, het werd zoals het behoort te zijn. De Here maakte door zijn Geest mensen in het geloof gehoorzaam aan Gods gebod om de naaste lief te hebben als zichzelf. Aldus bouwde en bewaarde Christus zijn kerk door de Heilige Geest.

Evenwel, nu waren er een paar gemeenteleden, Ananias en zijn vrouw Sapphira, die aan de buitenkant gezien hetzelfde deden, maar bij wie dit niet voortkwam uit gehoorzaamheid aan Gods gebod, doch uit onzuivere motieven. Net als anderen verkochten zij hun eigendom. Maar dat dit werk bij hen niet uit de Geest was, bleek daaruit, dat zij voorgaven, dat hetgeen zij aan de voeten der apostelen legden, de gánse opbrengst was, terwijl zij in werkelijkheid een gedeelte achter hielden. Blijkbaar hadden zij opgemerkt hoe anderen die hun bezit ten dienste van de gemeente stelden, daardoor geëerd werden (zie Hand. 4:36-37, waar Gods werken geloofd worden in de bijnaam Barnabas, wat betekent: "zoon der vertroosting"). En het zal hun wel wat waard geweest zijn om ook tot die "geëerden" te gaan behoren en door te gaan voor steunpilaren der gemeente. In ieder geval, wat ook precies hun motieven waren, het kwam bij Ananias en Sapphira niet uit de enig goede bron, het was bij hen niet uit de Geest. Petrus zegt, dat de satan hun hart vervulde om de Heilige Geest te bedriegen (vers 3). En in vers 9 zegt hij tot Sapphira, dat zij en haar man waren overeengekomen om "de Geest des Heren te verzoeken".

"De Heilige Geest bedriegen", "de Geest des Heren verzoeken", zo wordt dus het ware karakter van hun daad aangeduid en de betekenis van hun kwaad blootgelegd. Misschien denkt iemand: waarom wordt hier een vrij simpele leugen tot zulk een doodzonde opgeblazen? Zij gaven niet alles wat die akker had opgebracht, dat is waar, maar het bedrag dat zij schonken, was toch wel zó groot, dat het er wèl voor kon doorgaan. Zij offerden dus toch werkelijk en metterdaad een flink bedrag aan de kerk! Waarom was dit dan zo erg?

Wel, dit was zo erg, omdat de HEERE Sion wil redden door recht, en de kerk niet wil bouwen met behulp van leugen en bedrog. Heel de uitstorting van de Geest op Pinksteren en alles wat daarna volgde was één machtige openbaring van de grote daden des Heren tot vergadering en bewaring van zijn kerk. En nu kwamen daar een paar miezerige mensjes, die met hun gesjacher dat alles neerhalen tot het vlak van de onfrisse praktijken van deze wereld. Alsof heel de bouw van Gods kerk niets anders is dan een actie voor een menselijk ideaal, niets meer dan een organisatie van zondige menselijke krachten en overleggingen. Dáárvoor geven Ananias en Sapphira nu ook hun geld. Maar daarom verzoeken zij zo Gods Geest. Want inderdaad, dat geld was nodig: dat hadden Ananias en Sapphira goed gezien! Evenwel, indien Gods Geest dit had geaccepteerd, dan zou Hij zich hebben verlaagd tot het peil van de zondige menselijke bedoelingen van Ananias en Sapphira. Dan zou Hij ook hebben geredeneerd: "geld stinkt niet",

en "alle beetjes helpen". Voor het goede doel zou Hij dan een oogje dicht hebben gedaan en op die manier deel hebben genomen in het boze werk van Ananias en Sapphira. Zo verzochten Ananias en Sapphira dus Gods Geest. Dit nu, deden niet alleen Ananias en Sapphira, maar dit doen allen, die Gods kerk willen bouwen, uitredden of veilig stellen met behulp van hun eigen berekeningen, inspanningen of gaven, inplaats van in het geloof eenvoudig en gehoorzaam te doen wat hun bevolen is. Als de motieven, waaruit mensen willen werken en offeren voor de Here en zijn kerk, onzuiver zijn, is dat altijd: "de Geest des HEEREN verzoeken". Maar terecht zegt de apostel Petrus in zijn eerste zendbrief, dat God door het kwade niet kan worden verzocht (1 Petr. 1: 13). Integendeel, Hij houdt zijn werken altijd volkomen zuiver en heilig, Hij geeft zijn eer aan niemand anders. En daarom komt dit kwaad altijd tenvolle terug op het hoofd van wie het probeert te doen. Ananias en Sapphira vielen beiden dood neer. En dat was een teken. Daaraan kon en daaraan kan ieder zien, dat wie de Geest des HEEREN verzoekt, uit het leven in Gods verbond en gemeente wordt uitgeroeid en indien hij zich niet bekeert de eeuwige dood sterft. In het voorgaande hoofdstuk - Hand. 4 - wordt Psalm 2 aangehaald en bevestigd, ten teken dat de Sanhedristen tot valse kerk waren geworden omdat zij ijdele raad bedachten tegen de HEERE en zijn Christus. Hier nu - in Hand. 5 - wordt opnieuw de betekenis van Psalm 2 verduidelijkt en bevestigd. Maar thans speciaal voor hen die "verstandig" zijn en zich door de Christus laten gezeggen. Namelijk de woorden van vers 11:

"Dient de HEERE met vreze
en verheugt u met beving".

Wie dat doet, zal het wel uit zijn hoofd laten, om op de een of andere manier de Geest des HEEREN te verzoeken, en de Gezalfde des HEEREN smaadheid aan te doen. Alsof Christus geen volkomen Zaligmaker is en Hij daarom onze zondige hulp nodig heeft! De gezalfde Koning verlost en bewaart zijn kerk en niemand anders! Welzalig zijn daarom allen die bij Hem schuilen (Ps. 2:12 slot)!

7.4.6 Hosanna: "De zaligheid is van onze God en van het Lam".

In het voorgaande werd gezegd, dat het zo moeilijk is om uit te leggen waarom dat, wat vele mensen voor de Here en zijn kerk en koninkrijk wilden doen, als wetteloosheid moet worden gekarakteriseerd en veroordeeld. Maar toch zijn alleen reeds de besproken Schriftplaatsen ruim voldoende om overtuigend aan te tonen dat, en waarom, dit zo is. De Schrift is een tweesnijdend scherp zwaard, dat zeer diep doordringt en vaneenscheidt de gedachten en overleggingen uit de harten der mensen; Hebr. 4:12.

Het door prof. Holwerda aangevoerde voorbeeld van Gideon over de wijze waarop de HEERE in zijn werken positief mensen inschakelt, staat stellig niet alleen. Dit is de doorgaande openbaring in de Heilige Schrift. De drie andere voorbeelden, die laten zien op welke manier de HEERE dat zeer beslist niet doet, tonen wel aan, dat Holwerda's woorden hier en daar nog wat te optimistisch van toon zijn. Want het is maar niet zo, dat alle actie die slechts in schijn reformato-ri- sch is, nog altijd verzand is; het ergste is niet dat dergelijke actie haar doel niet bereikte. Neen, die actie zèlf was door en door ongelovig en zondig. Het was vreemd vuur op het altaar. Het was de Geest des Heren verzoeken. Het was een aanslag op het werk des Heren en op de kern van het ganse evangelie. Het was de principiële negatie van het credo van de schare die niemand tellen kan uit Openbaring 7:10, namelijk:

"De zaligheid is van onze God, die op de troon gezeten is,
en van het Lam!"

En daarom zijn zulke schijnvrome mensenwerken in werkelijkheid een huivering- wekkende blasfemie.

Daarbij komt, dat het andere uiterste - namelijk het zich onttrekken aan elke activiteit uit valse lijdelijkheid onder het mom van: "de Here moet het doen" - al even zondig en hoogmoedig is. De Here wil géén soldaten die voor stafchef spelen, maar Hij wil wèl soldaten die vechten en op de plaats waar ze zijn gezet eenvoudig de gegeven opdracht uitvoeren. De Here wil géén eigenmachtige offeranden maar wèl gehoorzaamheid.

En waarom wil Hij nu persé die gehoorzaamheid en schakelt Hij radikaal uit alle goedbedoelde en in mensenoog zo verstandige en doeltreffende actie ten dienste

van Gods zaak? Kweekt Hij op die manier geen kadaverdiscipline van het soort dat zegt: "Befehl ist Befehl"? Doodt Hij aldus niet alle initiatief en ontnemt Hij zo niet elk sprankje zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid? Toont God zich op deze wijze niet een vreselijk Despoot in de slechtste zin van dat woord?

Het antwoord is, dat alles wat uit het hart en verstand van mensen opkomt na de zondeval geheel boos en verkeerd is. Zelfs al is het bedoeld om God ermee te dienen en al lijkt het in onze ogen nog zo vroom en verstandig. Dat is ècht zo! Dit is de waarachtige waarheid! Dáárom is gehoorzaam doen wat de HEERE zegt, beter dan eigenbedachte offers. Alleen God is wijs; daarom kan alleen Hij ons bekend maken wat goed is en wat de HEERE van ons vraagt (Micha 6:6-8). Het is daarom geen despotisme maar juist zijn liefde en barmhartigheid als Hij ons zijn wet geeft en zegt wat wij doen moeten. Om een voorbeeld te noemen: wanneer op zee iemand overboord slaat, en de kapitein werpt hem een reddingsboei toe met het bevel: "Grijp die boei vast!" - dan is die kapitein toch zeker geen despoot! En de drenkeling die dat bevel gehoorzaamt, maakt zich niet schuldig aan kadaverdiscipline, maar toont juist zijn eigen verantwoordelijkheid te beseffen, zodat hij gered kan worden met de minste moeite en last voor schip en bemanning. Neen, wie de HEERE liefhebben en doen wat Hij zegt, zijn geen slaven, maar kinderen Gods en vrienden van Christus. Denk hierbij aan het gesprek, dat Christus met zijn discipelen had volgens Johannes 15.

"Gij zijt mijn vrienden, indien gij doet, wat Ik u gebied.

Ik noem u niet meer slaven, want de slaaf weet niet, wat zijn heer doet; maar u heb Ik vrienden genoemd, omdat Ik alles, wat Ik van mijn Vader gehoord heb, u heb bekend gemaakt." (Joh. 15:14-15).

En even tevoren zei Hij:

"Gelijk de Vader Mij heeft liefgehad, heb ook Ik u liefgehad; blijft in mijn liefde. Indien gij mijn geboden bewaart, zult gij in mijn liefde blijven, gelijk Ik de geboden mijns Vaders bewaard heb en blijf in zijn liefde." (Joh. 15:9-10).

Wie gehoorzaam doet wat zijn hemelse Vader beveelt, ook al begrijpt hij dikwijls zelf niet goed waarom het nu precies zó moet, en al zou het naar menselijke berekening op een andere manier misschien wel veel beter uitkomen - wie zo gelovig op Hem vertrouwt - die wordt als het ware in Gods huisgezin opgenomen. God de Vader noemt hem: "mijn kind!", en Christus zegt: "mijn vriend en broeder!". Dat is de eenheid met God, waarom Christus bidt in Johannes 17. Dat is het eeuwige leven, waarvan reeds hier het begin aanwezig is, namelijk, dat men de enige waarachtige God in liefde kent en Jezus Christus die Hij gezonden heeft. Wel verre van een slaafse onderworpenheid aan een despotische God, blijkt in het gehoorzaam doen van wat de HEERE beveelt, dus juist de vrijheid van de kinderen Gods. Daarin komt uit de liefde en de kennis van en voor God, en de vereniging met zijn wil die alleen goed is. Dat is ook het leven in het verbond, waarin de mens door God is gesteld als echte, zelfstandige en verantwoordelijke partij tegenover Hem, en waarin daarom zo oneindig veel mogelijkheden liggen tot menselijke initiatieven en tot activering in Gods dienst van ieders persoonlijke gaven en talenten.

Voor wie aldus in het verbond de eenheid met God beleeft in het liefhebben, bewaren en doen van zijn woord en bevelen, vormt de eer des HEEREN de hoogste zaligheid - juist ook voor de eigen persoonlijkheid. Dit is geen geëxalteerde praat, maar nuchtere werkelijkheid. Maar het is inderdaad wel een "mysterion", het is een werkelijkheid, die alleen evident is voor wie door het geloof en de liefde tot God geopende ogen heeft gekregen.

Als terzijde moge ik er hier op wijzen, dat deze eenheid met God, die uitkomt in het bewaren van zijn woord of het doen van zijn wil, naar Johannes 17 tevens de bron is voor de eenheid van alle gelovigen, de eenheid van de ware christelijke kerk. Daarom is het doen van eigenbedachte "goede werken" of het brengen van eigenwillige offers, eveneens een aanslag op en een verbreken van de eenheid der kerk.

Onze slotsom kan daarom niet anders zijn: alleen liefdevol, gelovig en gehoorzaam doen van de bevelen des Heren is ware godsdienst; maar wie daarvan afwijkt - ook al schijnt het nog zo vroom en verstandig en dienstig voor het

goede doel - die is een werker van de wetteloosheid: hij mist de kennis Gods, heeft geen deel aan Christus en is vreemd aan het leven des verbonds. Want het gaat hierin nu juist om de kern van heel de christelijke godsdienst. Een waar christen bewaart in het geloof Gods bevelen en volgt die simpel op. Maar wie zijn eigen godsdienstige activiteiten ontwikkelt, is geen christen. Van hem geldt, wat Johannes zegt in zijn eerste zendbrief, namelijk:

"Wie zegt: Ik ken Hem, en zijn geboden niet bewaart, is een leugenaar en in dien is de waarheid niet;" 1 Joh. 1:4.

Wie dit onderkent en gelooft, omdat de Schrift het zegt en ons onder meer in de geschiedenissen van Nadab en Abihu, koning Saul en Ananias en Sapphira de dodelijke ernst hiervan laat zien, die wordt bang. Hij zal niet lichtvaardig iets ondernemen tegen optredende ontrouw en valse leer binnen de kerk omdat, om zo te zeggen, zijn handen jeuken om dat varkentje eens even te wassen. Maar in dat geval zal de oprechte vreze des HEEREN in hem de ware ootmoed verwekken. In het diepe besef mede schuldig te staan en mede onder de komende verbondswraak te vallen indien hij zijn eigen roeping daartegen niet vervult, zal hij om kracht en wijsheid vragen bij Hem, die aan allen geeft, eenvoudigweg en zonder verwijt (Jac. 1:5). Want als wij ons aan ons christenambt onttrekken, of zelf iets verzinnen en in eigen kracht God willen dienen, dan kost ons dat ons eeuwig leven! Het steekt hierbij tot op een haar nauwkeurig. Er ligt hier - hoe dan ook! - slechts één schrede tussen het eeuwige leven en de eeuwige dood. God, de HEERE, is de enige, die ons van de dood kan redden en bewaren in het eeuwige leven.

Wie Hem aanroept:

"HEERE, maak mij uw wegen bekend,
leer mij uw paden,
leid mij in uw waarheid en leer mij,
want Gij zijt de God mijns heils,
U verwacht ik de ganse dag." ...

die vindt zijn gunst - oneindig groot! - want:

"Goed en waarachtig is de HEERE;
daarom onderwijst Hij zondaars aangaande de weg.
Ootmoedigen doet Hij wandelen in het recht,
en Hij leert ootmoedigen zijn weg.
Alle paden des HEEREN zijn goedertierenheid en trouw
voor wie zijn verbond en zijn getuigenissen bewaren."
(Psalm 25:4-5 en 8-10)

Zoals ook Psalm 145:17-21 zegt:

"De HEERE is rechtvaardig in al zijn wegen,
goedertieren in al zijn werken.
De HEERE is nabij allen die Hem aanroepen,
allen die Hem aanroepen in waarheid.
Hij vervult de wens van wie Hem vrezen,
Hij hoort hun hulpgeroep en verlost hen.
De HEERE bewaart allen die Hem liefhebben,
maar Hij verdelgt alle goddelozen."

En daarom:

"Mijn mond zal van de lof des HEEREN spreken,
en al wat leeft, zal zijn heilige naam prijzen
voor altoos en immer."

Hoe waarachtig waar en hoe kernachtig alles tezamen vattend is toch het vervulde hosanna van de loofhutten vierende schare-die-niemand-tellen-kon uit Openbaring 7:10, te weten:

"De zaligheid - of de redding, de verlossing, de volkomen uitkomst - is van onze God, die op de troon gezeten is, en van het Lam!"

7.5 De doorwerking van de wetteloosheid.

Deze korte uiteenzetting over het fundamentele verschil tussen de gehoorzaamheid van de ware godsdienst en de wetteloosheid van hen die uit eigen idealisme of bedoelingen de Here willen dienen, was beslist noodzakelijk om het verloop van de kerkgeschiedenis in de vorige eeuw te kunnen beoordelen. Op welke manier het Reglement van 1816 in strijd was met de bevelen des Heren in de Heilige

Schrift, was toch echt niet zo moeilijk te onderkennen voor ieder die, naar o.m. Psalm 119, het Woord des HEEREN liefhad en op zijn bevelen lette om die te doen. Zie slechts het weinige dat hiervoor onder III.II.7.2 over dat Reglement van 1816 werd opgemerkt. Het was toch de eenvoudige roeping van ieder gelovig kerklid geweest om deze publieke afwijking van de schriftuurlijke bevelen en instellingen ook publiek te weerleggen en te bestraffen?! Op zijn minst de bijzondere ambtsdragers hadden dat moeten doen; zij moeten immers voorbeelden der kudde zijn! Maar nee, zij gedroegen zich als stomme honden, die niet kunnen blaffen. Oók zij die later met de Afscheiding meegingen, streden niet gehoorzaam met de Schriften tegen deze ongerechtigheid en valse leer op kerkrechtelijk gebied. Tijdens en direkt na de Afscheiding van 1834 bleek ook maar al te zeer het grote gebrek aan kennis ook van de Afscheidenen op dit kerkrechtelijk terrein.

En ja, dan was er dus de categorie, die er wèl wat tegen deed, doch bij wie dit helaas niet voortkwam uit gehoorzaamheid, maar die hun eigen wijsheid en berekeningen volgden. Vóór de Afscheiding van 1834 waren dat onder anderen de mensen van de classis Amsterdam en ds. D. Molenaar uit 's-Gravenhage, over wie we hiervoor reeds schreven. Ds. Molenaar stelde in zijn adres van 1827 zelfs voor om "ter bevordering van vrede en liefde" de kerken en goederen "eenvoudig en in groote bedaardheid" te verdelen tussen de Hervormden die gereformeerd wilden blijven, en de anderen, die dat niet wilden. Hij dacht daarvoor aan het bijeenroepen van een algemene kerkvergadering. Ook hieruit blijkt toch wel hoe ver deze man verwijderd was van de eenvoudige gehoorzaamheid, en hoe hij volstrekt geen idee had van de wijze, waarop de HEERE zijn kerk wil bewaren overeenkomstig de rechten van zijn verbond. Maar de door ds. Molenaar bedachte oplossing is de eerste geweest van een hele reeks, waarin allerlei mensen acties ondernamen om verbetering te brengen in de bedroevende toestanden binnen de Nederlands Hervormde Kerk.

Pas na de Afscheiding van 1834 kwam deze "strijd voor kerkherstel" goed op gang. De door Prof. Holwerda genoemde "medische weg", was de oplossing, die oorspronkelijk werd bedacht door mr. Isaác da Costa. Daarbij werd gesteld, dat de Nederlands Hervormde Kerk "ziek" was; het was een zieke "moeder", die men niet in de steek mocht laten, zoals de Afscheidenen deden, maar die men moest "verplegen". Het kwaad moest "uitzielen", en dan zou het vanzelf wel beter worden.

Deze "medische weg" stond tegenover de "juridische weg" van mr. Groen van Prinsterer. Hierbij werd de oplossing gezocht in de handhaving van de binding aan de belijdenisformulieren. Indien de confessie weer verbindend gesteld werd, zou men het aan ongereformeerde ambtsdragers kerkrechtelijk onmogelijk kunnen maken om hun valse leringen in te voeren. Dan had men een vast punt, van waaruit men het kerkherstel verder kon bewerken.

Hiernaast kwam er dan de weg van de zogenaamde "etische richting", met Nicolaas Beets als bekende voorman. Zij kozen ook voor de praktijk van de medische weg, maar bij hen lag daaraan tevens een vals theologisch beginsel ten grondslag. Niet de Schrift maar de ervaring, ofwel "het geloof der gemeente" was voor hen namelijk de maatstaf. Dat geloof der gemeente moest zich volgens hen openbaren en uitleven juist ook in confrontatie met alle wantoestanden binnen de toenmalige Hervormde Kerk. Zij kozen zelf vooral voor de beleving van de broederlijke liefde, de "verdraagzaamheid" en in het algemeen voor "de etiek" van een vrome levenswandel, als middel om verbetering te bewerken, en zij waren haast voor niets zo bang als voor scheuring en afscheiding. Ook zij voerden actie tegen het synodaal-hiërarchisch systeem van 1816 - al was het vooral actie van de passieve soort: "doen door laten" - omdat het de ontplooiing van "het geloof der gemeente" in de weg stond.

Wat later in de tijd volgden de acties van dr. A. Kuyper en zijn medestanders, welke uitliepen op de Doleantie van 1886.

Op deze wijze ontstonden er verschillende richtingen, partijen of modaliteiten binnen de Nederlands Hervormde Kerk. En dat is een toestand, die daar ondanks alle veranderingen, voortduurt tot op de huidige dag.

Al deze en dergelijke oplossingen waren niet uit God en moeten worden gezien als wetteloosheid naar Matth. 7:23 e.a.p. Want niet één daarvan kwam voort uit gehoorzaamheid aan Gods bevelen. Immers, na 1834 luidt het bevel des Heren voor

alle Hervormden die christelijk willen leven: "Gaat uit van haar!". Want naar de ordinantie Gods is het ambt aller gelovigen zich af te scheiden van de valse en zich te voegen bij de ware kerk, teneinde daar - in die ware christelijke kerk - te dienen de opbouwning der broeders, naar de gaven, die hun God verleend heeft, als onderlinge lidmaten van eenzelfde lichaam (art. 28 N.G.B.). Alle tegenwerpingen van mensen die het beter denken te weten, of die eerst nog dit of dat willen doen, komen enkel voort uit ongeloof en ongehoorzaamheid. Alleen reeds hierdoor zijn al die oplossingen en acties openbaar als wetteloosheid, wijl niet naar de Wet Gods maar gegrond op eigen goeddunken. Maar dat is zeker niet het enige.

Wanneer men al deze plannen en activiteiten nader beschouwt, blijken ze ook stuk voor stuk inhoudelijk af te wijken van de geboden des Heren voor wat een christen moet doen indien een overeenkomstige situatie zich zou voordoen binnen de ware of wettige kerk van God. Zij dragen allemaal het kenmerk van een door mensen bedachte oplossing. Steeds weer zijn het de strategische overwegingen of de diplomatieke wijsheden van de ijveraars zonder verstand. Wanneer men een boek leest als dat van J.C. Rullmann over "De Strijd voor Kerkherstel in de Nederlandsch Hervormde Kerk der XIXe Eeuw" blijkt dit slag op slag. Het ligt evenwel buiten ons bestek om daarop nader in te gaan. We behoeven ons immers niet te vermoeien met de geschiedenis van de valse kerk, ja, we mogen dat zelfs niet eens. Dat we hier toch even op deze wetteloosheid wijzen, heeft dan ook de navolgende twee redenen. In de eerste plaats doen we dat, omdat dit kwaad aanving reeds vóór de Afscheiding van 1834, nadat binnen de ware maar ontrouwe kerk het Reglement van 1816 was ingevoerd. Het vervolg en de latere uitkomst, het openbaar worden van het ongehoorzame karakter daarvan, laten zien en bewijzen hoe slecht deze eigenwillige strijd tegen dit valse kerkrecht reeds was in het minder duidelijke begin. In de tweede plaats is deze wetteloosheid, zoals ze ná 1834 werd voortgezet in de valse kerk en daar tot volle wasdom kwam, van grote invloed geweest binnen de ware kerk.

Wat dit laatste betreft merken we op, dat vele Afscheidenen intens bleven meeleven met het verdere verloop van de zogenaamde "strijd voor kerkherstel" binnen het valse kerk geworden Nederlands Hervormde Kerkgenootschap. Sommigen van hen deden daaraan zelfs persoonlijk mee als ze de kans kregen. Zo maakten H.P. Scholte en A. Brummelkamp, twee van de weinige predikanten die zich afgescheiden hadden, aanvankelijk deel uit van het "Gezelschap der Christelijke Vrienden", dat in 1845 voor het eerst bij elkaar kwam en dat in 1854 uit elkaar viel omdat de leden zulke verschillende ideeën hadden over de manier, waarop voor dat "kerkherstel" moest worden geijverd. Op de Synode van de Christelijke Afscheidenen in 1851 kwam daarom deze verklaring van A. Brummelkamp aan de orde:

"Ds. Brummelkamp verklaarde daarenboven nog, zich nooit van het Hervormd Genootschap, maar wel van het onwettige Kerkbestuur te hebben afgescheiden, en dat hij daarom zich verplicht acht met degenen, die zich nog in dat Kerkgenootschap bevinden, zamen te moeten werken, ware het mogelijk, om het onwettige Kerkbestuur, hetwelk ZEv. zeide een dievenbestuur te zijn, dat was ingedrongen, krachteloos te maken, en alzoo de Hervormde Kerk, ware het mogelijk, te herstellen zoo als dezelve was vóór 1816." ("Handelingen en Verslagen van de Algem. Synoden van de Chr. Afsch. Geref. Kerk (1836-1869)", uitgave Den Hertog B.V., 1984, blz. 519).

Terecht verklaarde deze Synode dit standpunt van Brummelkamp toen in strijd te zijn met art. 28 N.G.B. en met het bevel des Heren in 2 Cor.6:17 en Openb.18:4. In 1854 nam een volgende Synode evenwel genoegen met het volgende antwoord van A. Brummelkamp c.s.:

"Wij zijn afgescheiden van het Hervormd Kerkgenootschap, zoo als zich dat sedert 1816 heeft geopenbaard, maar niet van de Gereformeerde Kerk zoo als die van af de Reformatie tot 1816 in ons land heeft bestaan."

(a.w., blz. 1231)

Mede tengevolge van dit compromis bleef de onduidelijkheid bestaan, waardoor het fundamentele verschil tussen gehoorzaamheid en wetteloosheid ook onder de Afscheidenen niet scherp werd doorzien en profetisch werd verkondigd, koninklijk beleefd en priesterlijk bediend.

Een volgende generatie van de Afscheidenen leefde aldus zeer mee met de acties van dr. A. Kuyper c.s., die in 1886 tot de Doleantie leidden. In 1892 kwam toen de Vereniging van Afscheidenen en Dolerenden tot stand op basis van eenzelfde soort compromis als dat van 1854; maar dan wel in nog veel ernstiger mate verkeerd. Immers, in 1854 verenigde men zich op die manier met A. Brummelkamp en de zijnen, die zich toch metterdaad hadden afgescheiden van de valse kerk. Maar in 1892 deed men dat met dr. A. Kuyper c.s., die nooit iets van de Afscheiding hadden willen weten en wier gehele actie niets anders was dan de bovenomschreven wetteloosheid.

Na 1892 werd binnen de Gereformeerde Kerken de mening van dr. A. Kuyper algemeen gangbaar, dat separatie (dat is afscheiding) en doleantie eigenlijk niets anders waren dan twee verschillende methoden om te komen tot reformatie van de kerk. Hiermee waren gehoorzaamheid en wetteloosheid gelijkgesteld. Ja, het was nog veel erger, want de gehoorzaamheid van de afscheiding naar art. 28 N.G.B. werd nu op dezelfde manier scholastiek beredeneerd en verklaard als de Doleantie; dus: alsof de Afscheiding net zo'n menselijke actie tot reformatie van de kerk was geweest als de wetteloosheid die tot de Doleantie had geleid. (De brochure "Separatie en Doleantie" van dr. A. Kuyper uit 1890 vormt hiervan het duidelijkste bewijs). Mensen als Groen van Prinsterer en Abraham Kuyper hebben nooit iets begrepen van de Afscheiding van 1834. Wie hun eigen verstand en inzicht volgen, vinden de simpele gehoorzaamheid des geloofs op zijn best naief en onwetenschappelijk of ook een kleinmenselijk gedoe van het mindere volk. De Schrift zegt, dat een ongeestelijk mens - dus iemand die zijn eigen natuurlijke verstand gebruikt - niet aanvaardt wat van de Geest Gods is, omdat het voor hem dwaasheid is en hij het eenvoudig niet kan verstaan omdat het nu eenmaal slechts geestelijk - dus met een gelovig, door de Geest herschape verstand - te beoordelen is (1 Cor. 2:14). Kuyper kon in 1890 de "Separatie" - "Afscheiding" was te onwetenschappelijk! - alleen accepteren, als hij deze op zijn eigen manier "wetenschappelijk" verklaarde en opvatte, en dan moest hij wat 1834 betreft ook nog heel wat water in zijn wijn doen - alles terwille van een vereniging met de kerken uit de Afscheiding. Aangezien bij een compromis het natuurlijke het altijd wint van het geestelijke, heeft na 1892 de wetteloosheid van hen die de HEERE willen dienen overeenkomstig hun eigen idealen en berekening, in toenemende mate de overhand behaald binnen de Gereformeerde Kerken. Hierdoor vooral is heden de toorn zo zeer gekomen, dat bijna overal in Nederland de kandelaar is weggenomen (vgl. Openb. 2:5b). Deze toorn nu, zal pas wijken, wanneer er bekering komt van al die eigen wegen, en men zich naar Gods bevel, in gehoorzaamheid, afscheidt van de valse kerk - "Gaat uit van haar"! - en tezamen met ons de wegen des HEEREN en zijn verbondshandel in de bediening ook van de verbondswraak, erkent, rechtvaardigt, vertelt, prijst en gelooft, ook, ja juist, al is dat heden in mensenoog meer dan ooit de grootste dwaasheid en de diepste ergernis. Bij mensen is dit onmogelijk. Maar het is mogelijk bij God door Christus Jezus.

8. DE VERWORDING IN DE LEER NA 1800.

8.1. Van natuurlijke theologie tot de duisternis van de "Verlichting".

In het vorige punt werd de verwording ten aanzien van de kerkrechtelijke toestand van de kerk gedurende de laatste tijd vóór de Afscheiding van 1834 besproken, waarbij mede werd betrokken de bestrijding van die verwording, voorzover deze niet voortkwam uit gehoorzaamheid maar op eigen goeddunken was gegrond. Thans doen we hetzelfde met betrekking tot het bederf in de leer. Onder het gedeelte, handelend over de ontrouw en afval door het vertrouwen op het bedorven verstand (III.II.5., blz. 206 e.v.) hebben we gezien hoe de doorwerking van humanistische invloeden sedert Calvijn leidde tot een "gereformeerde" scholastiek, welke op haar beurt de weg vrijmaakte voor de filosofie van Descartes en de rationalistische wetenschapsverafgoding van de Verlichting in de achttiende eeuw. Calvijn leerde een "semen religionis", een zaad der religie, dat ondanks de zondeval in ieder mens zou zijn overgebleven. In dat spoor verder gaande spraken gereformeerde theologen na hem van "natuurlijke godskenis" en een "theologia naturalis", zij het, dat er volgens hen dan nog slechts "kleine vonkjes" waren van het "natuurlijk licht". De Remonstranten bliezen

deze kleine vonkjes aan tot "een groot vuur", zoals Trigland snedig opmerkte. En al schrokken sommige gereformeerde theologen daarvan dan wel, ze kwamen toch niet van hun verkeerde weg terug door eerlijk te belijden, dat de leer van het natuurlijk licht en de natuurlijke theologie een zondig mensenverzinsel was, omdat de Bijbel leert, dat de mens door de zondeval totaal bedorven is. Zij, die zich als "dominees" of geleerde heren lieten voorstaan op hun "wetenschappelijke" vorming, kregen al spoedig ook de kans niet meer om op hun dwaling terug te komen. Want sedert het optreden van Descartes, werd in de wereld van de wetenschap de rede steeds meer verheven tot de enig erkende bron van alle kennis en wetenschap. Wie toen nog radikaal ontkende, dat het natuurlijk verstand ons iets goeds over God en zijn dienst kon bijbrengen, telde in die wetenschappelijke wereld niet meer mee. We zien dan ook gebeuren, dat de heren theologen zich al meer moeite gaan geven om de christelijke waarheid aanvaardbaar te maken voor het natuurlijke mensenverstand.

Aldus breidde de "natuurlijke theologie" zich steeds meer uit, totdat tenslotte bij de meest konsekwente volgelingen van de Verlichting alles "natuurlijke theologie" was geworden.

Dat betekende, dat bij hen het gezag van de Heilige Schrift totaal was vervangen door het gezag van het natuurlijke mensenverstand, ofwel de rede. Niet omdat de HEERE het zegt in zijn Woord is iets waar, maar omdat het bewezen kan worden door en voor de verafgode menselijke rede.

Het eerste wat dan uiteraard geloochend wordt, is de zonde of de verdorvenheid van de menselijke natuur na de zondeval. Immers, indien de mens bedorven is, dan is zeker ook zijn verstand en daarmee de rede bedorven, zodat men daarop nooit kan vertrouwen. En daarmee zou dus het gehele rationalisme als een zeepbel uit elkaar spatten.

Na de loochening van de erfzonde volgde logischer wijze de rest van de christelijke belijdenis. Want wie de zonde als schuld voor God loochent, heeft natuurlijk ook Jezus Christus niet meer nodig als Middelaar en Zaligmaker.

Jezus werd dus tot niet meer dan een voorbeeld van een goed mens. Hij was niet de eeuwige Zoon des Vaders, die uit kracht van zijn godheid de last van de toorn Gods tegen de zonde van het ganse menselijke geslacht heeft kunnen dragen.

Hij werd tot niet meer dan een soort legendarische wijsheidsleraar, een religieus genie net als Boeddha, Confucius en Mohammed. Tussen het christendom en de andere wereldgodsdiensten bestond geen principieel verschil: ten diepste zijn alle godsdiensten één. Alle mensen zijn daarom broeders en moeten elkaar verdragen en vrijlaten in de zaak van de godsdienst. Tolerantie of verdraagzaamheid was daarom één van de grootste idealen of doelstellingen van de Verlichting. De tijd van de godsdiensttwisten en de oorlogen om de religie mocht nooit meer terugkomen.

De godsdienst was er immers enkel om de mens gelukkig te maken en hem zedelijk te verheffen.

De kerk was ook niets anders dan een vereniging van gelijkgezinde godsdienstige individuen; een organisatie met het doel verlichting en deugd te bevorderen.

Predikanten werden genoemd: "geordende leraars van wijsheid en deugd".

De Bijbel was natuurlijk niet het onfeilbaar Woord van God, maar enkel een schriftelijke neerslag van wat allerlei mensen in de loop der eeuwen hadden gedacht en ervaren van het Opperwezen en het mensenleven. Daarin was bovendien veel bijgeloof en verdichting gemengd en het was de kunst om dat te ontdekken en uit te schiften.

Kortom, dit soort "gezond verstand" liet uiteindelijk geen spaan meer heel van de belijdenis van het christelijk geloof. De grofste en verfoeilijkste ketterijen deden (opnieuw) hun intrede en verleidden zeer velen tot hun eeuwig verderf. En deze "Verlichting" werkt nog steeds door tot op de huidige dag. Voor al zulke "verlichte" mensen is echter de donkerste duisternis voor eeuwig weggelegd (Judas : 13b).

8.2 De doorwerking van de Verlichting in Nederland na 1800.

Nu was evenwel deze "Verlichting" een internationaal verschijnsel.

In ons land bleef gedurende de achttiende eeuw de invloed van deze stroming tamelijk beperkt en gematigd. Nederland was in die zogenaamde "pruikentijd" ingedommeld en afgezakt uit de vaart der volken. De geesten waren hier ook niet

gemakkelijk in beweging te krijgen, waardoor het meeste bij het oude bleef. Dat belemmerde niet weinig de invloed en de doorwerking van de ideeën van de Verlichting in ons land. Wij zien daarin de bewarende hand van de HEERE, die met de kerk alhier iets beters voorhad. Zelfs onder de Patriotten - de "progressieven" van die dagen - bleef de doorwerking van de nieuwe ideeën tamelijk gematigd. De Franse Revolutie echter, waarbij, zo men weet, tussen 1795 en 1813 ook Nederland nauw betrokken raakte, heeft aan de dommel van de pruikentijd ten onzent een einde gemaakt. Niet alleen politiek en maatschappelijk, maar ook op het terrein van de geest en de godsdienst werden de oude kaders doorbroken en ging men algemeen de nieuwe wegen bewandelen. Toch hoedde men zich na 1813 - juist ook als reactie op de revolutie - voor de uiterste konsekwenties. Bovendien zou in die tijd de volledige doorvoering van de rationalistische principes ook onder het kerkvolk stellig nog op te grote weerstanden gestuit zijn. Zo kwamen de valse leringen sluipend binnen. De duivel kwam niet op klompen maar op kousevoeten. Daardoor was het nú echter voor velen juist moeilijker te onderkennen en destemee misleidend en verleidend. Zodoende zien we, dat vooral na de Franse tijd de rationalistische ideeën van de Verlichting, die voordien meer beperkt bleven tot het "progressieve" deel van de intellectuele bovenlaag, in gematigde vorm gaan doorwerken onder brede lagen van ons volk, dat toen nog overwegend tevens kerkvolk was. Hoe openbaarde zich nu concreet de doorwerking van de valse principes van de Verlichting ten aanzien van de leer in het begin van de vorige eeuw? I. de Wolff, in leven gereformeerd (vrijgemaakt) predikant te Enschede, heeft in zijn boek "De strijd om de Kerk in de 19e Eeuw (1815-1834)" dit geïllustreerd aan de hand van de werken van de predikant en hoogleraar J.H. van der Palm (1763-1840), die een uitgesproken exponent en voorman was van de "liberale" richting van die dagen. We lezen daarover het volgende:

"Schrijvende over Christus' zoendood voedt hij de zielen met de redenering, dat het enerzijds niet overeen te brengen is met "onze denkbeelden van zedelijke betamelijkheid" dat een rechtvaardige sterft voor de onrechtvaardigen, maar dat het toch ook niet met de "verlichte" rede strijdt om aan Golgotha's offer te geloven, want: de kerk heeft dit getuigenis der schrift steeds voor echt erkend; de schrijvers van het nieuwe testament waren ernstige mannen met wijsheid, diepe Godskennis en inzicht in de behoeften van het menselijke hart; en voorts leert immers ons verstand, dat de goddelijke openbaring dingen moet bevatten, die ons verstand te boven gaan, omdat Gods denken boven het onze uit gaat! En dan vervolgt hij: "Is het dan dwaasheid ... als we op zulke gronden geloven, dat de verzoening van onze zonden door Jezus' bloed is teweeg gebracht, hoezeer wij de zwarigheden daartegen niet kunnen oplossen? Neen, wij wachten die oplossing gerustiglijk in de eeuwigheid af; want het aannemen van het getuigenis der evangelisten en apostelen, en de erkentenis van derzelve Goddelijk gezag, is even zowel het werk mijner rede en verlichte overtuiging, als de zedelijke begrippen, die ik koester aangaande een wijze en rechtvaardige regering van God over de mensen; en wanneer ik dan kiezen moet, is mijn keuze ras bepaald; want het valt mij veel gemakkelijker, wanneer de redenen van beide zijden slechts tegen elkander overstaan, hoeveel te meer wanneer er aan de ene kant nog een overwicht is; het valt mij veel gemakkelijker, de geringheid van mijn doorzicht te erkennen, dan een leer te verwerpen, wier beloften niets minder behelzen dan vergiffenis van zonden en eeuwig leven" 7).

7) J.H. van der Palm, Salomo, VI, 701 v." (a.w., blz. 13-14).

Het gezag van Gods Woord is hier dus principieel ontkend; er wordt een hele redenering opgezet op grond waarvan dan nog wel per gratie Jezus' offer op Golgotha wordt aanvaard. Hier is de pure hoogmoed van de ongelovige mens aan het woord, maar onder een schijn van rechtzinnigheid. Mensen als deze Van der Palm en consorten konden zeer zalvend en dierbaar spreken over de waarheden van het christelijk geloof. Dat blijkt ook al wel uit bovenstaand citaat; waarin de schrijvers van het nieuwe testament een schouderklopje krijgen als: "ernstige mannen met wijsheid, diepe Godskennis en inzicht in de behoeften van het menselijke hart". Intussen werd dan wel verzwegen, dat de inspiratie en

het goddelijk gezag van de Heilige Schrift werden ontkend. Deze vrome huichelaars accepteerden dus uit naam van de redelijkheid nog grotendeels wat zij noemden de "boven-natuurlijke" waarheden uit de Bijbel. Men noemt hun richting daarom die van het "supra-naturalisme". Maar hoezeer zij voluit "natuurlijke mensen" waren kwam toch evengoed wel aan het licht. I. de Wolff vertelt, dat genoemde J.H. van der Palm later een "verbeterde" Bijbelvertaling met nieuwe kanttekeningen liet verschijnen. Daaruit haalt hij de volgende voorbeelden aan:

"De wonderen in Egypte worden slechts gezien in het vlak van meer-voorkomende natuurverschijnselen.

Het manna wordt genoemd "een geheel ongewoon voortbrengsel der natuur".

Bij het slaan op de rots raakte Mozes toevallig een waterader.

Toen hij later tot de rots spreken moest, sloot dit het slaan niet uit; Mozes' zonde lag dan ook niet daarin, maar in zijn drift.

Dat een stuk (!) uit de muur van Jericho viel, was niets vreemds; zoiets gebeurde wel meer.

Lezen we, dat de zon stil stond op Jozua's woord, dan is dat natuurlijk een ongerijmdheid; de werkelijkheid zou deze geweest zijn, dat de lucht na een zware donderbui opklaarde, en dat men niet bemerkte had, dat de zon intussen was ondergegaan en de maan opgekomen, die de nacht helderder verlichtte dan het de zon de dag gedaan had, wat dan in oosterse stijl heet, dat de zon was blijven stil staan.

Wat Elia's hemelvaart betreft weten we niets anders dan dat deze profeet tijdens een onweersbui door een windhoos werd opgenomen; waar hij terecht kwam weet niemand; vurige wagens en paarden bestonden slechts in de verbeelding van Elisa." (a.w., blz. 14-15).

I. de Wolff schrijft hierover:

"Het wonder werd weggeredeneerd, behalve wanneer er geen redelijke verklaring van gegeven kan worden, zoals van de verhalen over doden-opwekking; maar viel het dan niet lichter de geringheid van het menselijk doorzicht te erkennen dan te verwerpen wat een belofte behelst voor de toekomst? Heel zijn godsdienstleer, inclusief zijn ethiek, is opgebouwd op de grondslag van de "verlichte" rede; en het praktisch nut vindt deze theoloog dan in de vergeving van zonden en zaligheid, o, zeker, maar vooral niet minder in de kalme gemoedsrust en de deugdzaamheid van de verstandige, vreedzame burger." (a.w. blz. 15).

En hij besluit:

"Vragen we dus naar het geloof der kerk in de na-franse tijd, zoals het beleden werd op leerstoelen en preekstoelen, dan is deze recapitulatie te geven:

De inhoud van het geloof was de bijbel naar de opvatting van het "gezond" verstand;

de grond van het geloof was de "verlichte" rede;

de nuttigheid van het geloof zag men vooral in de burgerlijke deugdzaamheid en verdraagzaamheid.

Maar dit is niet het geloof tot zaligheid. 't Is een vals geloof."

(a.w., blz. 17).

Uiteraard klopte dit rationalistisch ongeloof ook niet met de belijdenisformulieren van de kerk, die in naam toch nog steeds van kracht waren. In het voorgaande is reeds vermeld hoe men wat dat betreft quia verwisselde voor quatenus. In de praktijk zweeg men die formulieren dood of prees alleen datgene wat men daaruit voor eigen doel gebruiken kon. Een uitzondering daarop vormden meestal de Dordtse Leerregels. Daarvoor had men doorgaans geen goed woord over. Indien zij al ooit ter sprake kwamen brandmerkte men ze als het product van de verfoeilijke godsdiensttwisten en onverdraagzaamheid uit het duistere verleden. In 1819 deed de Leidse predikant, Nicolaas Schotsman, ter herdenking van de 200 jaar daarvoor gehouden Dordtse Synode, een boekje uitkomen onder de titel: "Eerezuil ter gedachtenis van de te Dordrecht gehoudene Nationale Synode". In het tijdschrift "Vaderlandsche Letteroefeningen" schreef men toen volgens G.J. Vos (Gesch. der Vaderl. Kerk, II, blz. 236):

"Voorwaar elk, die in zulk een tijd, de vrijheid der drukpers misbruikende, den vrede komt verstoren, ongevergd, uit louteren moedwil, zijne medebroederen op het lijf valt, kwaadaardig den publieken geest wederstreeft, en zich tegen den openlijk verklaarden goeden wil der hoogste Autoriteiten aankant, neen! er is geen voorwendsel, waarmede zulk een schuld kan worden vrijgepleit. En dan zulk een, die door het publiek bezoldigd wordt, om het Evangelie der liefde en des vredes te verkondigen! ... De algemeene verontwaardiging behoort hem te blijken; de kerkelijke tuchtroede behoorde hem te kastijden."

Maar ongetwijfeld hadden, toen al, de meeste kerkmensen met name de Dordtse Leerregels nog nooit in hun leven gelezen, ja, wisten zij nauwelijks van hun bestaan af, wat hun niet verhinderde mee te schelden op mannen als Schotsman.

"Mijn volk gaat te gronde door het gebrek aan kennis."

Deze woorden des HEEREN door de profeet Hosea (4:6) golden ook tenvolle van het kerkvolk in die dagen. Daarom werden zij ook als onmondigen op en neer, heen en weer geslingerd onder invloed van allerlei wind van leer, door het valse spel van deze, hun halfbakken rationalistische voorgangers, in hun sluwheid, die tot dwaling verleidde (Ef. 4:14).

Na 1834 trokken velen van een volgende generatie de konsekwenties tenvolle en werden vrijzinnig en ontwikkelden de Schriftekritiek als "wetenschap".

Maar toen was de Nederlands Hervormde Kerk als valse kerk reeds een huis, dat aan zijn eigen bewoners was overgelaten (vgl. Matth. 23:38).

8.3.1 Haten wie de HEERE haten.

Wie werkelijk enig inzicht in de geschiedenis van Gods volk wil krijgen, zal zich steeds weer moeten afvragen, wat in de verschillende situaties het concrete gebod des HEEREN was, d.w.z.: hoe de HEERE naar zijn Woord daarover oordeelt en wat de plicht van alle ware christenen was geweest.

Daarom is het nodig om thans deze vragen aan de orde te stellen in het geval van de valse rationalistische leringen, die, zoals boven aangeduid, in het begin van de vorige eeuw heersten binnen de wettige christelijke kerk in Nederland.

Evenals toen het ging over de bestrijding van het valse kerkrecht uit die dagen, zou het ook hierbij eigenlijk nodig zijn om daarover een speciale studie te schrijven. Want het belang van deze zaak is uiterst groot en er heerst op dit punt een macht van misverstand en onverstand, voortkomend uit de fundamentele weerstand en tegenstand van het boze, natuurlijke hart van ieder mens.

En de vader der leugen verkeert hier de waarheid in haar tegendeel als vrijwel nergens anders; d.w.z.: de dingen worden precies omgedraaid: liefde heet haat en haat wordt liefde genoemd, enz. (vgl. Jes. 5:20).

In het kort moet daarom nu toch bezien worden hoe, volgens Gods Woord, houding en handelwijze van Gods kinderen behoort te zijn tegenover hen, die zijn kerk bederven met hun valse leer en ontrouw.

Psalm 139, waarin zo gevoelig en teer gesproken wordt over de verhouding tussen de HEERE en wie Hem liefhebben, zegt ook:

"O God, dat Gij toch de goddelozen ombracht
- gij, mannen des bloeds, wijkt van mij -
die arglistig tegen U spreken
en uw naam tot leugen gebruiken, uw tegenstanders.
Zou ik niet haten, HEERE, wie U haten,
niet verafschuwen wie tegen U opstaan?
Ik haat hen met een volkomen haat,
tot vijanden zijn zij mij." (Ps. 139:19-22).

Deze "haters" van de HEERE, die ook wij moeten haten, zijn hier geen heidenen maar Israëlieten; het zijn kerkleden, zij nemen de naam des HEEREN in hun mond alsof zij Hem vrezen en zij doen zich dus vroom voor. Men moet hierbij denken aan het tweede gebod, waarin het dienen van de HEERE op een andere manier dan Hij bevolen heeft, ook een "misdad" wordt genoemd van degenen die de HEERE "haten".

Zulk een zonde deden de Israëlieten in de woestijn toen zij het gouden kalf maakten. In dat gouden kalf wilden zij wel terdege de HEERE dienen, want zij zeiden immers daarvan: "Dit is uw god, Israël, die u uit het land Egypte heeft

gevoerd." (Ex. 32:4b, vgl. vers 5 en 6). Zij waren dus ook uiterst godsdienstig en "vroom" bezig. In dat verband lezen we dan het volgende over de houding en handelwijze van de Levieten:

"26. Mozes ... zeide: Wie is voor de HEERE? Die kome tot mij!
en tot hem verzamelden zich al de Levieten.

27. En hij zeide tot hen: Zó zegt de HEERE, de God van Israël:
Ieder gorde zijn zwaard aan zijn heup en ga heen en weer door de leger-
plaats van poort tot poort en dode, ieder zijn broeder en ieder zijn
verwant en ieder zijn naaste.

28. De Levieten deden naar het woord van Mozes en er vielen van het volk
op dien dag ongeveer drie duizend man.

29. Mozes nu zeide: Weest heden den HEERE gewijd
- want ieder was tegen zijn zoon en zijn broeder -
en wel om heden een zegen over u te brengen." (Ex. 32:26-29).

De kanttekeningen op de Statenvertaling verklaren bij dit laatste vers:

"Dat is, heiligt den HEERE heden uw handen; dat is, doet Hem dezen
heiligen dienst. Zie Lev. 7:37. God de HEERE betuigt hier dat justitie
en straf oefenen over de boosdoeners Hem zo aangenaam is als offerande.
Zie 1 Sam. 15:18, 22."

De betekenis van dit laatste vers (29) wordt door H.A. Wiersinga in de
Paraphrase als volgt weergegeven:

"Dit was hun wijdingsoffer voor hun priesterlijke bediening
(c.f. 29:10 v.v.); immers, Mozes had tot hen gezegd: "Breng door dit
mijn bevel op te volgen heden uw wijdingsoffer aan de HEERE, ieder
zijn zoon en zijn broeder, om zodoende vandaag 's HEEREN zegen over u
te brengen". Door zo in heilige ijver op te komen voor het geschonden
recht des HEEREN, wijdden de Levieten zichzelf tot priesters, brachten
zij met die verslagenen hun wijdingsoffer."

Zeker is, dat de Levieten voortaan aan de HEERE waren gewijd, in plaats van de
eerstgeborenen van alle Israëlieten (Num. 3); de vloek van Gen. 49:5-7
verkeerde voor hen aldus in de zegen van Deut. 33:8-11. De HEERE heeft daarin
laten zien hoezeer Hij wil en waardeert, dat men haat en wegdoet uit zijn volk
alle overtreders van met name het tweede gebod.

Hetzelfde blijkt uit de geschiedenis van Numeri 25, waarbij 24.000 doden
vielen. Breedvoerig wordt in dat geval de daad beschreven van Pinehas, de zoon
van Eleazar, de zoon van de hogepriester Aäron. Toen Zimri, de zoon van een
familievorst der Simeonieten, Kozbi, de dochter van een vorst der Midianieten,
temidden van Gods volk bracht, teneinde met haar cultische hoererij te plegen,
doorstak Pinehas hen beiden met een speer, zodat zij stierven. De HEERE waar-
deert deze daad van haat jegens de overtreders van zijn geboden, die zijn volk
tot afgoderij verleiden, dan aldus:

"Pinehas, de zoon van Eleazar, de zoon van de priester Aäron, heeft mijn
toorn van de Israëlieten afgewend, doordat hij met een ijver voor Mij
in hun midden heeft geijverd, zodat Ik de Israëlieten in mijn ijver niet
heb verdelgd. Zeg daarom: Zie Ik geef hem mijn verbond des vredes, opdat
het voor hem en zijn nakomelingen tot een verbond van een altoosdurend
priesterschap zij, omdat hij voor zijn God geijverd en over de
Israëlieten verzoening gedaan heeft." (Num. 25:11-13).

Denk nu niet, dat deze haat jegens wie de HEERE haten alleen tot de roeping van
levieten en priesters behoorde. Neen, deze haat wordt van ieder lid van Gods
bondsvolk gevraagd. In de mosaïsche wetgeving vinden we het bevel om de afgoden-
dienaars en valse profeten uit Israël uit te roeien: Lev. 20:2 en 27,
Deut. 13 en 17:2-7. En dat bevel gold voor alle Israëlieten. Die daad van
steniging werd niet opgedragen en overgelaten aan speciale ambtenaren van
justitie, neen, iedere betrokken Israëliet werd daartoe opgeroepen.
Natuurlijk is de vorm, waarin deze vonnissen voltrokken werden, oudtestamentisch,
dat wil zeggen: schaduwachtig. De lichamelijke dood moest een afbeelding zijn
van de eeuwige dood. Maar de betekende zaak is gebleven tot op de huidige dag.
Afgodendienars en valse leraars moeten, indien ze zich niet bekeren, ook nu
door de kerkelijke ban worden afgesneden. Daarmee moet hun worden betuigd in de
naam van Christus, dat zij geen deel hebben aan Hem en al zijn schatten en
gaven en dat zij de eeuwige dood sterven indien zij zich niet alsnog radicaal
bekereren.

Zo vraagt de HEERE ook in het Nieuwe Testament, dat wie Hem liefhebben, zullen haten wie Hem haten! Wie er koud of lauwwarm onder blijft en niet in heilige ijver voor de HEERE en zijn reine dienst ontbrandt, die zal de HEERE met de bedriegers van ongerechtigheid doen vergaan. Wie zich wat dit betreft slap of lauwwarm aanstelt, die zal Christus uit zijn mond uitspuwen! De lafhartigen en ongelovigen zijn verfoeilijk en met de moordenaars, de hoereerders, de tovenaars, de afgodendienaars en alle leugenaars is hun deel in de poel die brandt van vuur en zwavel (Openb. 21:18)!

O, deze heilige haat, wat wordt ze misverstaan en belasterd! Ook al zou men een dik boek schrijven om te proberen alle onbegrip en verdraaiing van zijn woorden daarover bij voorbaat zoveel mogelijk uit te sluiten: het zou toch niet helpen! Maar pas op: wie van deze haat niets begrijpt, die begrijpt ook niets van de liefde voor God; hij of zij kent God niet en wordt ook niet door God gekend (vgl. Joh. 8:19b v.v., 16:3, Matth. 7:23). Duizenden en duizenden, ja waarschijnlijk miljoenen mensen hebben rustig voortgeleefd in de valse kerk, of zij doen dat nog, omdat zij deze haat niet kenden. Want zij waren of zijn slechts bedacht op hun eigen ziel en zaligheid, of hebben zo hun eigen plannen en inzichten. Zij staan niet in brand voor de HEERE en zijn zaak; zij haten niet omdat zij niet liefhebben met de liefde waarvan de Schrift zegt:

"Want sterk als de dood is de liefde
onverbiddelijk als het rijk van de doden de hartstocht,
haar vlammen zijn vuurvlammen,
een vuurgloed des HEEREN." Hooglied 8:6b.

Daarom zullen zij straks verschrikken als zij gesteld worden voor de rechterstoel van Hem, wiens ogen zijn als een vuurvlam (Openb. 1:14b)!

8.3.2 Houding en handelwijze van de profeten onder Israël.

Jacobus zegt:

"Elia was slechts een mens zoals wij en hij bad een gebed, dat het niet regenen zou, en het regende niet op het land, drie jaar en zes maanden lang;" Jak. 5:17.

De verhoring van dit gebed van Elia bracht een verschrikkelijke ellende teweeg, niet alleen onder het verbondsvolk maar ook nog onder de heidenvolken van rondom. Denk maar aan de Sidonische vrouw te Sarfath, naar wie Elia gezonden werd. Toen Elia bij haar aankwam was ze juist bezig hout te sprokkelen voor de laatste maaltijd van haarzelf en haar zoon, en ze zei (1 Kon. 17:22):

"en als wij het gegeten hebben, moeten wij maar sterven".

Christus zegt in Lucas 4:25 e.v., dat er' in Israël vele weduwen waren in de dagen van Elia, toen er door de drie en een half jaar droogte grote hongersnood was. Maar die weduwen werden niet uitgered, zoals de weduwe van Sarfath: zij kwamen metterdaad van honger om! Toch heeft Elia om deze verschrikkelijke verbondswraak gebeden, terwille van de heiliging van Gods naam en de komst van zijn koninkrijk. Later worden op zijn bevel de vierhonderd vijftig profeten van de Baäl afgeslacht aan de beek Kison (1 Kon. 18:22 en 40), en daalt er op zijn verlangen vuur van de hemel en verteert tweemaal een vijftigtal soldaten met hun oversten (2 Kon. 1:9-12). Zijn opvolger, de profeet Elisa, vervloekt een stel kleine knapen uit Bethel, die hem uitjouwen, en dan komen er twee berinnen uit het woud en verscheuren twee en veertig van die kinderen (2 Kon. 2:23-35). Zo scherp en onverdraagzaam was het optreden van deze profeten jegens de tegenstanders van Gods Woord en de verleiders, die Gods volk tot afgoderij en valse godsdienst brachten. Allen, die de leugen liefhebben en doen, achten dit een beestachtige liefdeloosheid en ze zouden, net als Achab, Gods ware profeten het liefst levend vernielen, omdat ze hen beschouwen als de grote aanstichters van alle verderf en ellende. Maar Elia sprak de waarheid toen hij Achab antwoordde (1 Kon. 18:18):

"Ik heb Israël niet in het ongeluk gestort,
maar gij en uws vaders huis, doordat gij de geboden des HEEREN
hebt verzaakt en de Baäls zijt nagelopen."

De leugen draait de zaken altijd weer precies om. Gods ware profeten, die de waarheid zeggen en de dingen bij de naam noemen, omdat zij de kwaden niet kunnen verdragen en haten wie de Here haat (vgl. Openb. 2:2 en 6), worden altijd weer belasterd als liefdeloze ketterjagers, die de rust en de vrede verstoren.

De Here vraagt evenwel van al de zijnen, dat zij in de geest en de kracht van Elia tegen de ontrouw en valse leer in de kerk zullen optreden als zijn getuigen (Openb. 11:3-6). Weliswaar zal men hen dan smaden en vervolgen en liegende allerlei kwaad van hen spreken (Matth. 5:11) en tenslotte uit de kerk bannen en kerkelijk en mogelijk ook nog lichamelijk doden (Joh. 16:2, Openb. 11:7 e.v.), maar wie waarlijk deel wil hebben aan de opstanding en het leven kan nooit anders handelen.

Latere profeten hadden mogelijk minder persoonlijk de hand in de tenuitvoerlegging van Gods oordelen dan Elia en Elisa, doch hun woord was er niet minder krachtig en scherp om. God heeft trouwens ook later het direkte verband tussen de profetie en de bewerking van haar inhoud aangewezen. De profeet Jeremia wordt geroepen met de woorden:

"Zie, Ik leg mijn woorden in uw mond;
merk op, Ik stel u heden over de volken en de koninkrijken om uit te rukken en af te breken, om te verdelgen en te verwoesten,
om te bouwen en te planten." Jer. 1:9-10.

Want Gods Woord - dat de ware profeten bedienen - doet ook wat het zegt. Daarom: al lijken de getuigen van Openbaring 11 slechts woorden sprekende zwakkelingen - naar de Schriften zijn het machtige wonderdoeners als Elia. Doch dit terzijde.

Hoe scherp en onverbloemd zeiden de latere profeten ook niet in opdracht van God het ontrouwe bondsvolk de waarheid.

Jesaja noemt het volk Israël van zijn dagen: een gebroed van boosdoeners, verdorven kinderen (1:4); volk van Gomorra, en hun leidlieden: bestuurders van Sodom (1:10); brengers van huichelachtige offers (1:13); moordenaars (1:21); hun vorsten noemt hij: opstandelingen en metgezellen van dieven (1:23); verder: tegenstanders en vijanden van de HEERE (1:24) en overtreders en zondaars en haters van de HEERE (1:28). En dat is dan nog maar één hoofdstuk uit het boek Jesaja!

Jeremia (hoofdstukken 2 en 3), Ezechiël (hoofdstukken 16 en 23) en Hosea (hoofdstukken 1, 2 en 3) vergelijken de kerk des Heren met een vrouw die haar man ontrouw is en zich op de meest weerzinwekkende wijze aan hoererij overgeeft. Amos scheldt de aristocratische dames van Samaria voor "koeien van Basan" (4:1) en verkondigt het kerkvolk van zijn dagen aldus Gods oordeel over hun godsdienstigheid:

"Ik haat, Ik veracht uw feesten, en kan uw samenkomsten niet luchten.
Ja, als gij Mij brandoffers brengt, en uw spijsoffers, heb Ik daaraan geen welgevallen, en uw vredeoffer van mestkalveren wil Ik niet aanzien. Doe van Mij weg het getier van uw liederen, het getokkel van uw harpen wil Ik niet horen." (5:21-23).

Micha zegt van het ontrouwe Jeruzalem en zijn inwoners onder meer:

"Haar rijken zijn vol geweld, en haar inwoners spreken leugen,
en hun tong in hun mond is bedrog." (6:12);
"De vrome is verdwenen uit het land en een oprechte is er onder de mensen niet. Allen loeren zij op bloed; ieder tracht zijn broeder in het net te vangen.
Tot kwaad doen staan de handen goed;
de vorst eist en de rechter laat zich betalen,
en de grote, die spreekt naar eigen believen;
en zo zetten zij de zaak in elkaar.
De beste van hen is als een doornstruik
en de meest oprechte erger dan een stekelheg." (7:2-4a).

Zefanja kondigt Juda en Jeruzalem aan, dat de HEERE hen volkomen van de aardbodem zal wegvagen (1:2) en roept hun toe:

"Komt tot uzelf, ja, komt tot inkeer, gij schaamteloos volk,
voordat het besluit tot uitvoering komt ..." (2:1);
"Wee u, weerspannige, bezoedelde, verdrukkende stad!
Zij hoort naar geen roepstem, zij neemt geen tuchtiging aan;
op de HEERE vertrouwt zij niet, tot haar God nadert zij niet.
Haar vorsten in haar midden zijn brullende leeuwen;
haar rechters zijn avondwolven, zij laten niets over tot de morgen.

Haar profeten zijn woordenkramers, mannen die trouweloos handelen;
haar priesters ontwijden het heilige, zij doen de wet geweld aan."

(3:1-4)

Zo werd gesproken, niet tot heidenen, maar tot het volk Gods, tot kerkleden. Het waren doorgaans geen mensen die God en godsdienst vaarwel hadden gezegd, maar lieden die in eigen ogen zeer godsdienstig waren, er in ieder geval op gesteld waren om daarvoor door te gaan. Geen wonder dus, dat zij dit ook niet in dank afnamen of over zijn kant lieten gaan. Stephanus zegt daarom tot de Joden van de Hoge Raad (Hand. 7:51-53):

"Hardnekkigen en onbesnedenen van hart en oren,
gij verzet u altijd tegen de Heilige Geest;
gelijk uw vaders, zo ook gij.

Wien van de profeten hebben uw vaders niet vervolgd?

Zelfs hebben zij hen gedood, die geprofeteerd hebben van de komst
van de Rechtvaardige, van wien gij nu verraders en moordenaars
geworden zijt,

gij, die de wet ontvangen hebt op beschikking van engelen,
doch haar niet hebt gehouden."

En dan staat er van die Joden (en dat was ongetwijfeld dezelfde reactie als van hun vaders vóór hen, gelijk ook van alle zich verhardende bondsbrekers na hen):

"Toen zij dit hoorden, sneed het hun door het hart
en zij knersten de tanden tegen hem." (Hand. 7:54),

en vervolgens stormden zij als één man op hem los, wierpen hem de stad uit en stenigden hem (Hand. 7:57).

Dat is de reactie van de duisternis op het licht van de ware profetie.

Als die reactie uitblijft, deugt in de regel ook de profetie niet.

Dan komt die "profetie" niet voort uit een brandende liefde tot de HEERE en zijn dienst en uit haat jegens het kwaad en de kwaden, maar bijvoorbeeld uit de diplomatieke en strategische overwegingen van hypostolische lieden die een medische, juridische of andersoortige eigenwillige weg volgen.

8.3.3 Het voorbeeld van de hoogste Profeet en Leraar.

Zie ook hoe de Here Jezus Christus zelf ons voorging.

In Joh. 2 lezen we over wat schriftgelovig bezien de eerste tempelreiniging was, en in Matth. 21, Marcus 11 en Lucas 19 over de tweede maal, enkele dagen voordat Hij gekruisigd werd. De Here begon en eindigde dus zijn publieke optreden met een felle, demonstratieve, openbare bestraffing van de misstanden onder Gods volk. Het ging daarbij bepaald niet beleefd en zachtzinnig toe. We lezen in Joh. 2:15:

"En Hij maakte een zweep van touw en dreef allen uit de tempel,
de schapen en de runderen; en het geld van de wisselaars wierp Hij op
de grond en hun tafels keerde Hij om. En tot de duivenverkopers zei Hij:
Neemt dit alles hier vandaan, maakt het huis mijns Vaders niet tot een
verkoopshuis."

In onze dagen zou men Hem hebben veroordeeld als een activist, wiens methode volstrekt niet deugde, als een liefdeloze volmaaktheidsdrijver die ongeestelijk en onbevoegd bestrafte. Trouwens ook de Joden vroegen Hem met welke "bevoegdheid" Hij deze dingen deed. Maar Christus heeft ons hierin een voorbeeld nagelaten hoe ook wij behoren te ijveren voor Gods huis, dat is voor de heiligheid en zuiverheid van de ware christelijke kerk. Wie zich daarin halfzacht aanstelt, is de naam van "christen" niet waard!

Zie verder hoe Christus, met name in Matth. 23, de schriftgeleerden en Farizeeën ónophoudelijk aanspreekt als "huichelaars" en hen welbewust en met redenen omkleed veroordeelt als dwazen, blinden, blinde wegwijzers, gewitte graven, slangen, adderengebroid en zonen van moordenaars. En daarbij betrof het de leidlieden van de kerk, die algemeen werden hooggeacht en die doorgingen voor vroom en eerbiedwaardig.

Lees ook eens Jezus' openbare bestrijding en bestraffing van de Joden in Johannes 8:21-59. Daarbij zegt Hij hun openlijk, dat zij kinderen van de duivel en leugenaars zijn (vers 44 en 55).

Welnu, dezelfde apostel Johannes zegt later:

"Wie zegt, dat hij in Hem blijft, behoort ook zelf zó te wandelen,
als Hij gewandeld heeft." (1 Joh. 1:6).

Zij die ontkennen, dat men Christus' voorbeeld ook moet navolgen in zijn openlijke weerlegging en bestraffing van de ontrouwen en valse leraars in de kerk en die enkel zijn liefde en zachtmoedigheid, zijn mededogen en ontferming en dergelijke als voorbeeld nemen, prediken een valse Christus. Zij hebben ook niet de flauwste notie van wat de ware liefde, barmhartigheid, ootmoed, zachtmoedigheid e.d. werkelijk zijn.

8.3.4 Het ambt van ieder christen om in de kerk tot het uiterste scherp en onverdraagzaam te strijden tegen valse leraars en hun leer.

Elk christen is de zalving van Christus deelachtig.

Dat betekent, dat ieder christen ook profeet is, en in die kwaliteit, evenals Christus, de zonde in de kerk moet haten en bestraffen en bestrijden. Vele zijn dan ook de plaatsen in het Nieuwe Testament, waarin hij daartoe wordt opgeroepen en vermaand. Daarover is in het voorgaande reeds geschreven, met name in I.II.4 (blz. 26-27), II.I.2.10 en 12 (blz. 115 en 116), II.II.4.12 en 16 (blz. 195/196 en 202).

Christus zelf heeft reeds bevolen om de bondsbrekers door de kerkelijke tucht uit de christelijke gemeente weg te doen (Matth. 18:15-18 en 16:16-19). Dat bevel was gericht tot héél de gemeente; en elk lid daarvan heeft dus daarbij zijn eigen aandeel te leveren en daarin zijn profetisch ambt te vervullen. De apostelen hebben dat bevestigd en nader uitgewerkt. Zij zijn de nieuwtestamentische kerk daarin als voorbeelden ook voorgegaan. En dat hun houding tegenover de dwaalleraars niet minder scherp en onverdraagzaam was dan van Mozes, Elia met de andere profeten en van de Here Jezus Christus zelf, blijkt bijvoorbeeld ook wel uit 2 Petrus 2. Daar scheldt Petrus de valse leraars, die evenals de valse profeten tijdens het oude verbond binnen Gods kerk hun kwade werk deden, onder meer voor: "vermetelen vol van zelfbehagen"; "redeloze wezens, van nature voortgebracht om gevangen en verdeld te worden"; "schandvlekken en smetten, die in hun bedriegerijen zwelgen"; "kinderen der vervloeking"; "bronnen zonder water"; "nevelen, door een windvlaag voortgejaagd voor wie de donkerste duisternis is weggelegd"; "slaven des verderfs".

Nota bene: dat alles ging tegen mensen die zich vroom voordeden en die in de kerk als voorgangers doorgingen voor zeer eerbiedwaardig. Al was hun specifieke valse leer dan een andere: het ging om mensen als J.H. van der Palm en consorten in het begin van de vorige eeuw!

En denk nu niet, dat alleen een apostel als Petrus zoiets mocht zeggen omdat hij nu eenmaal apostel was. Want er staat ook nog een brief van Judas in de Bijbel. Deze Judas was geen apostel en hij schreef gewoon als een broeder aan andere broeders, zonder zich te beroepen op enig bijzonder ambt, dat hij ten opzichte van de geadresseerden zou bezitten. Welnu, Judas gebruikt dezelfde taal als Petrus en veroordeelt de dwaalleraars van zijn dagen niet minder scherp. En dat alles in het openbaar, publiekelijk, zonder enige geheimhouding achter gesloten deuren om de eer van die dwaalleraars althans aanvankelijk nog enigszins te beschermen. Deze vlijmscherpe publieke veroordeling van de dwaalleraars staat bij Judas in het kader van een vermaning van alle christenen om:

"tot het uiterste te strijden voor het geloof,
dat eenmaal den heiligen overgeleverd is." (vers 3).

Dus Judas bedoelt heel duidelijk: kijk, zoals ik hier strijd tegen de dwaalleraars en vóór ons gemeenschappelijk heil, zó moet ú het óók doen!

Een feit is, dat men zich altijd weer hevig aan zulk een optreden stoot omdat de meeste mensen - vooral ook binnen de kerk - een heel andere opvatting hebben over wat "christelijk" is. Allerlei smoesjes verzint men dan om aan de klem van bovenstaande Schriftgegevens te ontkomen en om toch zijn veroordeling van hen, die gehoorzaam hun profetisch ambt bedienen, te kunnen handhaven.

Al deze mensen tonen daarmee de liefde van en voor God niet te kennen en nog nooit het meest wezenlijke van het christelijk geloof te hebben begrepen. Christus, en die gekruisigd; dat betekent immers, dat God, eer Hij de zonde ongestraft liet blijven, ze aan zijn eniggeboren, lieve Zoon gestraft heeft. Zó groot is en blijft Gods haat jegens de zonde en de zondaren! Nóóit zal Hij de zonde door de vingers zien en de zondaren verdragen en in vrede een plaats gunnen. Daarvan is Christus' verschrikkelijke lijden, marteling en kruisdood het bewijs. Het kruis is het teken van Gods eeuwige en verschrikkelijke haat jegens de zonde en de zondaren. Slechts wie dat inziet en gelooft en daarom

zijn toevlucht tot Christus neemt en zegt: "Here, U droeg de straf voor mij!", slechts die zal behouden worden. Maar wie dat zegt, doch vervolgens zich ergert aan scherpe woorden en daden jegens de zonde en de zondaren, vooral ook in de kerk, en bovendien ook zelf zijn profetisch ambt niet gehoorzaam doet in de goede en geboden strijd voor het geloof dat eenmaal den heiligen is overgeleverd, die is slechts een naamchristen en een huichelaar. Voor zulke mensen heeft Christus zijn bloed niet gestort omdat zij weliswaar met de mond in Hem roemen maar Hem met de daad verloochenen!

8.4.1 Het Réveil.

Zo kan nu toch voldoende duidelijk zijn wat naar de Schriften de roeping van ieder kerklid was geweest tegenover de valse rationalistische leringen, zoals die in het begin van de vorige eeuw binnen de kerken in Nederland openlijk vanaf de kansels werden uitgedragen. Velen echter waren zozeer verblind door de toen reeds geslachtenlange ontrouw in de kerk, dat zij die valse leringen niet meer als zodanig onderkenden en als slachtvee reddeloos verloren gingen. Toch ontbrak het niet aan mensen, die wél een open oog hadden voor de ontrouw en valse leer. Maar wat zij er tegen deden was bij de meesten van hen niet in overeenstemming met de eis van de Schrift, en het was daarom ondanks al hun "goede bedoelingen" wetteloosheid.

Tot deze laatste categorie behoorden in de eerste plaats de mensen van wat bekend staat als het Réveil.

Het Réveil nu was een internationale beweging, waarin we in feite te maken hebben met een protestants-christelijke vorm van de romantiek.

De romantiek was de reactie van de wereld op de Verlichting. Tegenover de overheersing door de rede of het natuurlijk verstand bij het rationalisme, stelde de romantiek het natuurlijk gevoel als bron en maatstaf. Terwijl de Verlichting optimistisch sterk op de toekomst gericht was en het als duister beschouwde verleden liefst maar vergat, werd in de romantiek, uit pessimisme over het tegenwoordige, het verleden juist verheerlijkt. In het buitenland dweepten de romantici veelal met de middeleeuwen en hun mystiek. In Nederland was het vooral de Gouden Eeuw die werd geïdealiseerd.

Aangezien het Réveil protestants-christelijk was, greep men daarin nu uiteraard niet terug op de als "Rooms" beschouwde mystiek van de middeleeuwen, maar op de piëtistische en mystieke vroomheid van de "vaderen" uit de zeventiende eeuw. In Zwitserland, waar het Réveil het eerst ontstond als een soort geestelijke opwekking, vooral onder intellectuelen en beter gesitueerden die met hun tijd meeleeften, werkten volgens ds. I. de Wolff Duits-piëtistische en Engels-methodistische invloeden na ("De Strijd om de Kerk in de 19e Eeuw", blz. 107 e.v.). In verband met die invloeden merkt De Wolff daarbij op, dat in het Duitse piëtisme een persoonlijke bekering werd geleerd en geëist, die als een proces van zieleworsteling de achtereenvolgende stadia van ellende, verlossing en dankbaarheid moest doorlopen. Dit piëtisme was verder vooral ook praktisch werkzaam in zending, onderwijs en de leniging van allerlei sociale en maatschappelijke nood, waarbij verschillende institutionele organisatievormen werden ontwikkeld. Het Engelse methodisme verlangde ook een persoonlijke bekering, maar dan in de vorm van een plotseling, overweldigend en schokkend doorbrekend geloof. Heel de prediking, en vooral ook de muziek en inhoud van de bijbehorende opwekkingsliederen, waren op dat doel gericht. Het praktisch leven ging daarin ook op; men was voornamelijk bezig met het aldus methodistisch getuigen en winnen van zielen.

Al werkten al deze internationale invloeden ongetwijfeld ook in het Nederlandse Réveil door, toch waren er hier verschillen met het buitenland en droeg het Réveil in ons land een eigen karakter. Terwijl in Zwitserland en elders bijvoorbeeld kerkelijke afscheidingen van Réveil-mensen in zogenaamde "vrije kerken" geen zeldzaamheid waren, hield men in Nederland tegenover deze als "labadistisch" beschouwde invloeden overwegend vast aan de inzichten van mensen als Koelman, die tegen afscheiding waren en een zichtbare en onzichtbare kerk leerden. Het eigen karakter van het Nederlandse Réveil ontstond ook door de zeer grote invloed die een man als de dichter Willem Bilderdijk hier op de voornaamste mannen van het Réveil heeft uitgeoefend. Da Costa, Capadose, Groen van Prinsterer, de gebroeders Van Hogendorp kwamen met anderen allen uit "de school van Bilderdijk". In ons land sloot het Réveil verder voor een groot

deel aan bij de mystiek van de Nadere Reformatie. Maar toch, al was er wederzijdse sympathie en samenwerking tussen de mensen van het Réveil en de mystieke kringen, die hier traditiegetrouw vooral binnen de conventikels hun heil zochten, dat neemt niet weg, dat er een duidelijk onderscheid tussen deze twee stromingen was en bleef. Want het Réveil ontstond speciaal onder de lieden uit de hogere stand, die intellectueel en cultureel sterk hun eigen tijd beleefden, terwijl de nazaten van de Nadere Reformatie zeer conservatief, meestal van ouder op ouder, de oude mystieke lijn voortzetten en overwegend tot de zogenaamde "kleine luyden" behoorden. Het standsverschil en standsbewustzijn werd ook behoorlijk sterk beleefd. De mensen van het Réveil kwamen voort uit, of leefden tevoren zelf, in de gemoedelijk optimistische sfeer van het rationalisme als dat van een J.H. van der Palm. Daartegenover kwamen zij persoonlijk tot een verdiept besef van de zonde en daarmee tot het geloof, dat zij Jezus Christus als Verlosser nodig hadden. Maar door de romantische invloeden was het christendom waartoe zij zich bekeerden, er echter wel één naar een eigen ideaal. Aanvankelijk hield men zich in de Réveil-kringen voornamelijk bezig met de sterk persoonlijke en individualistische beleving van het geloof. Maar later - na 1840 - gingen de Réveil-mensen zich ook toeleggen op de meer praktische beleving van hun christendom. Armenzorg, onderwijs, evangelisatie, zondagscholen, bestrijding van prostitutie en drankmisbruik en vooral ook de politiek waren onder meer de zaken, waarbij men het eigen christelijk geloof praktisch in toepassing trachtte te brengen. Men richtte daarvoor ook allerlei instituten, organisaties en verenigingen op. We zien hier inderdaad overeenkomst met het Duitse piëtisme.

Tot op de huidige dag werkt de invloed van het Réveil nog door. Met name de "christelijk historische" opvattingen oefenen, vooral middels het geschiedenisonderwijs op de christelijke scholen, nog steeds een brede invloed uit. Kortom, het Réveil was een van herkomst vooral internationale romantische beweging onder mensen, die zich meestal persoonlijk hadden bekeerd van het heersende rationalisme en supranaturalisme, en die zich vervolgens daartegenin zetten en op allerlei terrein de eigen christelijke idealen trachtten te beleven en uit te dragen.

8.4.2 Het Réveil vóór 1834 binnen de ontrouwe kerk.

Wanneer we nu wat de Réveil-mensen deden tegen de valse leer en ontrouw in de kerk, toetsen aan wat naar de Schrift de plicht van de volwassen christenen was geweest, dan blijkt dat ook zij niet echt gehoorzaam waren. Wellicht het scherpst en duidelijkst is, vanuit Réveil-kringen tegen de rationalistische, liberale leugens opgetreden in Da Costa's "Bezwaren tegen den Geest der Eeuw". Deze brochure, verschenen in 1823, werkte als een soort manifest of beginselverklaring. Het was het vaandel, waaromheen - zeker in het begin - de Réveil-kring zich heeft verzameld. J.C. Rullmann, die in 1923, na honderd jaar, een nieuwe uitgave van deze brochure bezorgde, noemt dit geschrift in zijn inleiding: "de geboortekreet van het Nederlandsch Reveil". Welnu, bezien we de inhoud van deze "Bezwaren", dan blijkt om te beginnen, dat het kwaad enorm wordt gegeneraliseerd. Op een tiental punten wordt de wereld zó in het algemeen aangevallen, dat het merendeel daarvan niet eens alleen op Nederlandse maar op Europese toestanden betrekking heeft. Bovendien is er geen sprake van, dat het kwaad met de Schrift eenvoudig wordt weerlegd en bestraft. In plaats daarvan wordt met het wapen van de ironie, welke hier en daar tot sarcasme vervalt, de "geest der eeuw" aangevallen. De met een romantische bril beschouwde inzichten en toestanden van vóór de Verlichting en vóór de Revolutie worden verheven en aangeprezen boven die van de eigen - begin negentiende - eeuw. Op die manier worden zelfs een aantal ellendigheden en misstanden uit de vroegere tijd als norm genomen, zoals de slavernij, de rassenwaan, het hoogmoedig standsbewustzijn en het absolute koningschap. Da Costa heeft zich daarbij kennelijk vooral moeite gegeven om literair-artistiek de profetische toon te treffen - dat wil zeggen: wat zijn romantische ziel daarvoor hield - en om bilderdijkiaans-wetenschappelijk een hoog peil te bereiken. Aangezien echter Da Costa niet streed met het zwaard des Geestes, dat is Gods Woord (Ef. 6:17), werd ook het goede wat hij zei, gesteld in het vlak van de persoonlijke menselijke mening. De storm van protest en verontwaardiging die tegen hem opstak, is

daarom te vergelijken met bijvoorbeeld de weerstand en tegenspraak, die de avant-garde in de kunst later steeds weer tegen zich opriep. Het is derhalve bepaald onjuist om Da Costa te verslijten voor een ouderwets man, die als zodanig bezwaren maakte tegen zijn eigen tijd. Integendeel, Da Costa was wat men vandaag zou noemen "een vernieuwer", dus iemand die juist "zijn tijd vooruit" was. Dat hij zijn bezwaren tegen zijn eigen eeuw ontleende aan de toestanden in vroeger tijd, was juist het duidelijkst bewijs van zijn nieuwe romantische wereldbeschouwing. In feite begon hier bij Da Costa dus de geest van de ene eeuw plaats te maken voor die van de volgende. Al worden daarom dergelijke vernieuwers als profeten beschouwd, in werkelijkheid zijn juist zij bij uitstek kinderen van hun tijd. Het eigen woord van Da Costa en zijn medestanders verging en vergaat. Want alleen het Woord van God blijft in der eeuwigheid. Het geheel van de Réveil-activiteiten vóór 1834 beziende, moet daarom in de eerste plaats geconcludeerd worden, dat er aan die zijde sprake was van hypos-tolè of onttrekking aan het christelijk ambt. De Réveil-mensen verhieven wel in het algemeen hun stem tegen de rationalistische tijdgeest, maar zij deden niet als kerklid hun ambt op de plaats waar zij waren gezet. Zij weerlegden en bestraften niet openlijk met Gods Woord de openbare valse leer, om te beginnen in de plaatselijke kerk waarvan zij lid waren. Zij wezen de valse leraars niet als zodanig met name aan en riepen niet op tot kerkelijke tuchttoefening over hen. In plaats daarvan gingen zij in de regel slechts bij die dominees naar de kerk, die volgens hen nog goed preekten, en stichtten zij in eigen kring elkaar in conventikelachtige bijeenkomsten en bijbellezingen. In de tweede plaats brachten zij vreemd vuur op het altaar. Want in plaats van te werken met het eenvoudige en zuivere Woord Gods, bestreden zij de rationalistische "tijdgeest" met hun eigen romantisch-christelijke en bilderdijkiaanse beschouwingen. Deze klonken wel geweldig "profetisch" en leken van grote allure, maar drongen niet zo diep door en schifften niet overleggingen en gedachten des harten zoals het Woord Gods (Hebr. 4:12). In verband daarmee is de afkeer die men had van Da Costa en de zijnen, nimmer de diepgaande en blijvende haat geweest, zoals men die later bijvoorbeeld koesterde jegens Hendrik de Cock en de "Cocksianen". Al de eigen wegen en middelen die men bedacht en aanwendde om uit de kerkelijke ellende te geraken, zoals ook met name de "medische" en de "juridische weg", waren geen gehoorzaamheid maar offeranden naar eigen wijsheid en goedvinden. In de derde plaats - en dat is in feite de oorzaak van alles - zagen de Réveil-mensen het verbond niet. Zij leefden niet vanuit het verbond met de HEERE. Zij wisten zich niet samen met heel de ontrouwe kerk van hun dagen opgenomen in de actuele en concrete verbondshandel des HEEREN overeenkomstig de bekendgemaakte en vaste rechten van Gods verbond met zijn kerk. Zij onderkenden niet hoezeer de zonden van de kerk van hun eigen dagen samen met die van hun vaders, de maat zozeer volmaakten, dat Gods nieuwtestamentische verbondswraak nu vlak voor de deur stond, waardoor de ontrouwen en ongehoorzamen tot valse kerk zouden worden. Daarom verstonden zij ook niet op de enig schriftuurlijke wijze hun eigen profetische plaats en roeping, evenals de profeten onder Israël. Zij volgden aldus Christus niet na in zijn ijver voor de heiligheid van Gods huis, de bestaande kerk, waarvan zij lid waren. Zodoende ontbrak het hun aan de rechte haat jegens wie de HEERE haatten en konden zij hun christelijk ambt om in de kerk op de eigen plaats en met de eigen gaven tot het uiterste scherp en onverdraagzaam te strijden tegen de valse leraars en hun leer, niet op de geboden schriftuurlijke manier volbrengen. De breuk van Sion bepleisterden ook zij met de loze kalk van de valse scholastieke leer van een zichtbare en een onzichtbare kerk. De eschatologische spanning van Gods komende verbondsoordelen over de ontrouwe kerk, waarvan zij zelf deel uitmaakten, gevoelden zij niet, omdat zij zich slechts individualistisch druk maakten om hun eigen ziel en zaligheid en de persoonlijke beleving van "de band aan Christus". Daarom ver-vielen zij ook tot een valse eschatologie, die bij velen bovendien chiliastisch gestructureerd was, waarin Gods oordelen op oudtestamentische wijze opgevat als komend in allerlei aardse rampen en ongelukken, werden verkondigd en aangezegd over Nederland, over Europa en in het algemeen over de gehele ongelovige, rationalistische, liberale en revolutionaire wereld. Kortom, het was bij de mensen van het Réveil geen geloof maar idealisme, geen profetie maar vals profetisme, geen gehoorzaamheid maar wetteloosheid.

8.4.3 Het Réveil na 1834 in de valse kerk.

Op een enkele uitzondering na heeft geen van de Réveil-mensen zich in 1834 en volgende jaren afgescheiden. Hoewel zij dus sedert dien niet meer tot de kerk behoorden, en we in dit overzicht van de nederlandse kerkgeschiedenis dus eigenlijk niets meer met hen te maken zouden moeten hebben, zijn we toch genoodzaakt ook over hun vervolggeschiedenis nog het een en ander te zeggen. Dat komt doordat de Réveil-geest ook na 1834 nog zulk een funeste invloed binnen de ware kerk is blijven uitoefenen. In verband daarmee is het van groot belang om ook uit het vervolg te zien hoe verkeerd het Réveil is geweest. In het verdere verloop binnen de valse kerk "kwamen hun zonden achteraan" (1 Tim. 5:24), d.w.z. kwamen ze achteraf pas goed aan het licht, zodat dit de beoordeling van hun doen en laten van vóór 1834 bezegelt; het is voor ons de proef op de som.

Wanneer we daarom nu in het kort nog enkele opmerkingen maken over het vervolg van het Réveil na 1834, is het in de allereerste plaats van belang om te wijzen op het feit, dat zo goed als geen van de deelnemers aan deze beweging zich heeft afgescheiden van de tot valse kerk geworden Nederlands Hervormde Kerk.

Dit vormt het duidelijkste en onweerlegbaarste bewijs voor hun zonde van hypostolè of onttrekking aan het ambt aller gelovigen (vgl. art. 28 N.G.B.). Daarmee is hun verkeerde hartsgesteldheid, hun ongehoorzaamheid en wetteloosheid (Matth. 7:23) van reeds vóór 1834, openbaar geworden en zó overtuigend gebleken, dat geen eerlijk mens het meer kan loochenen.

Hierbij dient bovendien gewezen te worden op de hardnekkige leugen die van hun zijde over de Afscheiding is verbreid geworden tot op de huidige dag.

Zij hebben het namelijk voorgesteld alsof ds. H. de Cock en zijn navolgers zich uit eigen vrije beweging van de kerk hebben afgescheiden wegens haar ontrouw, terwijl zijzelf daartegenover zich niet wilden onttrekken aan hun roeping om binnen de Hervormde Kerk te ijveren voor kerkherstel en bekering. Met andere woorden: alsof de Afscheidenen hypostolische scheurmakers waren maar zijzelf trouwe gelovigen binnen een ontrouwe kerk. In werkelijkheid evenwel is ds. H. de Cock wegens zijn getrouwe en profetische strijd binnen de ontrouwe kerk geschorst en afgezet. Evenals de apostelen moest hij Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen. Daarom is zijn afscheiding ook uitdrukkelijk - wijl publiekelijk in een "akte" van afscheiding of wederkeering vastgelegd - gegrond op het bewezen feit, dat de Nederlands Hervormde Kerk overeenkomstig art. 29 N.G.B. een valse kerk was en is zijn "afscheiding" niet die van een scheurmaker maar juist de gehoorzaamheid van een oprecht gelovige aan zijn ambt, beleden in art. 28 N.G.B. Maar de vader der leugenen en al zijn kinderen draaien de zaken altijd weer precies om en verkeren de waarheid in haar tegendeel: trouwe gelovigen worden voorgesteld als mensen van de hypostolè en mensen van de hypostolè als trouwe gelovigen (vgl. Jes. 5:20).

In de tweede plaats hebben de Réveil-mensen vooral na de Afscheiding van 1834 een valse leer over de kerk ontwikkeld, welke sedert dien zijn tienduizenden verslagen heeft. De leer van een zichtbare en onzichtbare kerk hebben zij namelijk niet beperkt tot een onderscheiding binnen de ontrouwe doch wettige kerk, maar zij hebben deze uitgebreid en toegepast op de ware en de valse kerk gezamenlijk. De ware christgelovigen, die samen de onzichtbare kerk vormden, zaten volgens hen niet alleen in de Nederlands Hervormde Kerk, maar ook in de Kerken van de Afscheidenen en in diverse andere kerkgenootschappen.

Misschien is dit nergens zo duidelijk uit gebleken als uit de manier, waarop mr. Groen van Prinsterer de Afscheidenen heeft verdedigd.

Zoals bekend, vervolgde de regering van koning Willem I de Afscheidenen, zodra zij als kerk met 20 of meer mensen bijeenkwamen, op grond van een uit de napoleontische tijd daterend artikel in de strafwet, dat gericht was tegen oproerige vergaderingen en samenscholingen. En dát, terwijl artikel 190 van de grondwet van 1815 uitdrukkelijk de vrijheid van godsdienst waarborgde!

Wellicht daarom beriep de regering zich voor haar vervolgingsbeleid mede op het volgende artikel van de grondwet, artikel 191, dat luidde:

"Aan alle godsdienstige gezindheden in het Koninkrijk bestaande, wordt gelijke bescherming verleend."

De betekenis van dit artikel werd door de regering geheel misduid en verdraaid doordat zij het daarin voorkomende woordje "bestaande" las alsof er stond

"erkend". De Kerken van de Afscheiding "bestonden" terdege en rechtens vormden zij als ware kerken de wettige voortzetting van de aloude Nederduitse Gereformeerde Kerken, terwijl de Hervormde Kerk als valse kerk een nieuw instituut was, dat pas in 1834 was ontstaan. Maar de regering van Willem I koos voor de leugen van de Nederlands Hervormde Kerk, die loog, dat zij in dit land de aloude Gereformeerde Kerken vertegenwoordigde (vgl. Openb. 3:9). En uit haat jegens de waarheid en de Afscheidenen weigerde zij hen te "erkennen" en deed alsof hun kerken niet bestonden. Aldus bleef er van de in art. 190 G.W. gewaarborgde "volkomen vrijheid van godsdienstige begrippen" in het geval van de Afscheidenen geen spaan meer over. "Vest op prins en geen betrouwen"; zelfs in de grondwet opgenomen grondrechten bieden ons als het er op aankomt geen zekerheid: dat is onder Koning Willem I in ons eigen land gebleken en het kan in de toekomst opnieuw blijken.

Maar zie nu de manier, waarop Groen van Prinsterer dit art. 191 uitlegde om de Afscheidenen te verdedigen. Hij richtte namelijk de aandacht op het in dit art. 191 G.W. voorkomende woordje "gezindheden". En hij stelde daarbij:

"Maar de Afscheidenen zijn geene nieuwe secte; zij zijn leden der Gereformeerde Gezindheid. Als zoodanig, hebben zij, met de leden van het Hervormd Kerkgenootschap, aanspraak op die gelijke bescherming, welke aan alle bestaande Gezindheden toegezegd is."

("De maatregelen tegen de Afscheidenen aan het staatsregt getoetst", geciteerd uit "Documenta Reformatoria" II, blz. 140).

Groen van Prinsterer legde het woordje "gezindheid" in de grondwet van 1815 dus uit als een bepaalde, boven alle kerkelijke verdeeldheid uitgaande, godsdienstige overtuiging. De Afscheidenen kwamen niet met een nieuwe overtuiging, maar zij stonden als gereformeerden juist voor de aloude schriftuurlijke waarheid, beleden in de reeds eeuwen bestaande Drie Formulieren van Enigheid. Ergo: hun "gezindheid" bestond al in 1815 en had dus recht op bescherming in plaats van vervolging. Vermeld moet worden, dat tegenover deze opvatting van mr. Groen van Prinsterer het regeringsstandpunt werd verdedigd met de verklaring, dat het woord "gezindheid" in de grondwet hetzelfde betekende als "kerkgenootschap". En inderdaad, de woorden "gezindheid", "eeredienst" en "kerkgenootschap" werden door de wetgevers voor en omstreeks 1815 alle gebruikt om een kerk of kerkelijk instituut aan te duiden. Groen van Prinsterer had dus bepaald ongelijk. Maar dit neemt niet weg, dat zijn uitleg van het woord "gezindheid" sedert dien burgerrecht heeft verkregen. De uitdrukking "gereformeerde gezindte" is thans een algemeen gangbare aanduiding voor het geheel van hen, die de Bijbel aanvaardden als het onfeilbare Woord van God en ondanks verschillende interpretaties vasthouden aan de Drie Formulieren van Enigheid, terwijl zij desniettemin verdeeld zijn over een groot aantal kerkelijke instituten. Hoewel volgens de meesten de gereformeerde gezindte zeker niet samenvalt met de onzichtbare kerk, hebben weinig dingen zozeer meegeholpen om het zicht op de ware kerk en de bondshandel des HEEREN te verduisteren als juist dit begrip. De idee van een "gereformeerde gezindte" is zonder de valse leer van een zichtbare en onzichtbare kerk ondenkbaar; ze is uit een overtuiging overeenkomstig die valse leer geboren en ze bevordert die valse leer enorm. Dit is een van de kwade vruchten van het Réveil, waaruit men de aard van deze beweging kan kennen.

In de derde plaats de houding en handelwijze van de Réveil-mensen tegenover de na 1834 in de Nederlands Hervormde Kerk op schrikbarende wijze toegenomen openbare valse leringen. Het supranaturalisme van een J.H. van der Palm werd in die tijd wat goddeloosheid betreft nog verre overtroffen door de leringen van de volgelingen der "Groninger Richting" en nog iets later door die van de aanhangers van de zogenaamde "moderne theologie". Reeds in 1843 was het zover gekomen, dat Groen van Prinsterer c.s. stelden, dat men voor de opleiding van aanstaande Hervormde dominees nog beter naar de Joden kon gaan, want die aanvaardden tenminste nog het Oude Testament als het heilig Woord van God, en naar de Roomschen, want die eerden Jezus Christus tenminste nog als de gekruisigde Zaligmaker en de Zoon van God.

"Liever een Israëliet, die aan Mozes en de Profeten geen heiligschennis pleegt; liever een Roomsche die een gekruisten Zaligmaker kent, dan dat nog langer van Staatswege den studenten in de Hervormde Godgeleerd-

heid verkondigd worde, dat de Heere Jezus, dien de Kerk aanbidt, een schepsel; de Bijbel, dien de Kerk als Gods Woord vereert, menschelijk werk; en het Zoenoffer, waarop de Kerk de zaligheid grondt, een dwaalbegrip van monniken of een ijdel gezwets van schoolse spitsvondigheden is." (Uit het adres van de "Zeven Haagsche Heeren" in februari 1843 "aan de Hervormde Gemeente in Nederland", geciteerd via Rullmann, "Kerkherstel", blz. 24, die dit adres noemt: "een rijk program voor kerkherstel".)

Maar hoewel men van Réveil-zijde dus heel goed zag hoe erg het was, bepaalde men zich op zijn best tot het opstellen en propageren van dergelijke "programmen voor kerkherstel" en tot het organiseren van samenkomsten en verenigingen en andere dergelijke activiteiten. Telkens weer waren dat eigenwillige mensenbedenksels, hoogmoedige diplomatie en ongelovige strategische plannen van ijveraars zonder verstand. Bij herhaling werd in dit ongehoorzaam activisme geblazen doordat òf de deelnemers het onderling niet eens bleken, òf het aan doorzettingsvermogen ontbrak òf er zo weinig animo voor was dat alle mooie plannen op niets uitliepen. Dat kon evenwel niet verhinderen, dat heel deze zogenaamde "strijd voor kerkherstel" dikwijls is voorgesteld en beschreven als een strijd van helden des geloofs, als een ontzagwekkende en navolgenswaardige worsteling van grote mannen om de reformatie der kerk. In werkelijkheid echter waren zij ongehoorzame activisten, die zich hypostolisch aan de gemeenschap met de ware afgescheiden kerk onttrokken, omdat zij in hoogmoed het beter meenden te weten en te kunnen dan de Here Christus. Zodoende traden zij op als concurrenten van de enige Redder en Behouder van zijn kerk en maakten zij plaats voor eigen roem. De Afscheiding keurden zij af, niet alleen omdat de Afscheidenen hun niet lagen, maar vooral omdat hun methode hen niet aanstond. Niet afscheiden, maar binnen de kerk strijden voor herstel, was hun devies; niet breken, maar helen. Alsof een christen zelf kan uitmaken wat hij wil en niet alleen maar in geloof gehoorzaam heeft te doen wat Gods Woord beveelt, het Lam volgend waar Het ook heengaat, blind voor de uitkomst, ziende op het gebod. En zo zien we dan ook waar in de praktijk heel deze zogenaamde strijd voor kerkherstel op neerkwam. De valse leraars verkondigden openlijk vanaf de Hervormde kansels de meest afschuwelijke ketterijen, zodat zij het erger maakten dan de Joden en de Roomsens. Maar de mensen van het Réveil bestrafden hen niet in het openbaar scherp en onverdraagzaam naar Gods Woord, zoals dat hiervoor in III.II.8.3.1 t/m -4 uit de Schrift als gebod Gods is aangewezen. Neen, deze dames en heren gingen zèlf niet bij zulke dominees naar de kerk. En voor de rest streelden zij onder elkáar gemoedelijk en gezapig het eigen vrome gevoel, mede door al die vermeende doch veelgeprezen acties voor "kerkherstel". Maar als er ook maar een greintje waar christenbloed door hun aderen had gestroomd, dan zou het hebben gekookt bij zulk een lastering van de Naam des HEEREN als toen openlijk door Nederlands Hervormde dominees plaats vond. Al hun overleggingen en strategische overwegingen en plannen, waardoor de ware profetische roepingsvervulling achterwege bleef, zouden daardoor in één klap zijn weggevaagd. Het zou hun dan zijn gegaan als de profeet Jeremia, die het eens uitriep:

"Maar zeide ik: Ik wil aan Hem niet denken en in zijn naam niet meer spreken, dan werd het in mijn hart als een brandend vuur, opgesloten in mijn gebeente; wel matte ik mij af om het in te houden, maar ik kon het niet." (Jer. 20:9).

Maar nee hoor, de pedante plannenmakerij voor "kerkherstel" ging gewoon door. De dames en heren van het Réveil konden zich heel best "beheersen" en er voor oppassen, dat zij niet over de schreef gingen zodat het toch tot afscheiding zou komen. Want indien zij ook maar een ogenblik zouden hebben gedaan wat naar Gods Woord de profetische roeping der getuigen is, zouden zij, evenals ds. H. de Cock, "uit de synagoge zijn geworpen". Immers, de duisternis verdraagt het licht niet. Daarom blijkt ook uit het feit, dat de Réveil-mensen binnen de valse Nederlands Hervormde Kerk ongemoeid werden gelaten en niet onder de kerkelijke tucht werden geplaatst of op de een of andere manier buiten die valse kerk werden georganiseerd, dat zij volstrekt niet overeenkomstig het Woord Gods optraden tegen de goddeloosheid en ontheiliging van Gods naam. Het beest uit de afgrond doodde hen niet omdat zij als leden van de valse kerk

zèlf het teken van het beest droegen (vgl. Openb. 11:7 en 13:16).
Op deze wijze zijn de Réveil-mensen die na 1834 lid waren van de valse Nederlands Hervormde Kerk, en daar ijverden voor "kerkherstel", openbaar gekomen als pseudo-christenen, als mensen-van-de-hypostolè-ten-verderve, die niet uit de Geest in het geloof leefden, maar die door goede werken, gegrond op eigen goeddunken en menseninzettingen, zichzelf en de eigen kerkelijke gemeenschap trachtten te verlossen. En zij zijn met al hun plannen en overleggingen te gronde gegaan - zoals eenmaal in het eeuwig oordeel door ieder zal aanschouwd worden - omdat de zaligheid, de enige ware redding en verlossing, alleen is van onze God, die op de troon gezeten is, en van het Lam (Openb. 7:10). Tenslotte in de vierde plaats nog enkele opmerkingen over de geweldige invloed en de doorwerking van de Réveil-geest tot op de huidige dag.

Bijna zonder uitzondering beschouwden Réveil-mensen en Afscheidenen elkaar over en weer als broeders en gelovigen, ook al verschilden zij nog zozeer en stonden zij soms zeer scherp tegenover elkaar. Hierdoor is ook onder de Afscheidenen de terugkeer tot de rechte belijdenis over kerk en verbond ernstig belemmerd. De gedachte van een "gereformeerde gezindte" werd ook onder hen aanvaard en de valse leer van een zichtbare en onzichtbare kerk dwars door alle kerkmuren heen werd ook onder hen gemeengoed. Zoals vermeld, gingen vooral na 1840 de Réveil-mensen zich meer toeleggen op de praktische beleving van hun christendom. Dat versterkte niet alleen de banden, omdat er hierbij op diverse terreinen samenwerking met de Afscheidenen ontstond, maar ook kreeg het Réveil-geloof hierdoor veel meer de naam een christendom van de daad te zijn. Wie dorst er nog kwaad te zeggen van mensen die zo uitblonken in het doen van goede werken? Ondertussen waren het echter wèl eigenwillige goede werken, want die goede werken, die de Here in de eerste plaats vroeg, namelijk gehoorzaam zich voegen bij de ware kerk en dáár alle gaven ten nutte en ter zaligheid der medeleden aanwenden, die weigerden de Réveil-mensen hardnekkig en volstrekt te doen. Van al hun "goede werken" gold daarom: gehoorzaamheid is beter dan offeranden. En: "Voorwaar, weerspanning is zonde der toverij en ongezeggenheid is afgoderij en dienen van terafim" (1 Sam. 15:23a). Inplaats dat de HEERE de hypostolè en ongehoorzaamheid van deze Réveil-mensen door de vingers zag wegens hun goede bedoelingen, hun offers aan naastenliefde en hun "christelijke" ijver op politiek, maatschappelijk en wetenschappelijk gebied, hield Hij volgens de Heilige Schrift al die "goede werken" dus juist voor de ergste zonde tegen het tweede gebod. Maar de Afscheidenen geloofden hierin het oordeel van de Schrift niet. Zij bewonderden in de regel de Réveil-mannen, kozen hen tot voorbeeld en volgden hen na op allerlei gebied. Ongetwijfeld zijn hierdoor tal van verkeerde probleemstellingen en inzichten doorgedrongen en opgenomen in de christelijke levenspraktijk op velerlei terrein. Waarschijnlijk moeten we veel daarvan vandaag nog ontdekken.

De geest van het Réveil leeft voort in het tegenwoordige "evangelische christendom", zoals dat bijvoorbeeld georganiseerd wordt in de Evangelische Omroep (inderdaad: "méér dan een omroep!"). Met "evangelisch" bedoelt men, dat men zegt het gezag van de Heilige Schrift als het betrouwbare Woord van God te aanvaarden; dergelijke groeperingen noemt men in het buitenland ook wel "evangelicals". In dat "evangelische christendom", dat heden niet beperkt is tot de "gereformeerde gezindte" maar ook baptistische, methodistische en andere stromingen en organisaties omvat, zien velen thans "een nieuw réveil", en ze hopen dat dit doorwerkt. Helaas zijn al deze "evangelische christenen" niet werkelijk Schriftgelovig en -getrouw. Want behalve dat er onder hen verscheidene valse leringen werkzaam zijn - waarin de ene groep juist ook vaak verschilt van de andere - geloven zij geen van allen in wat de Schrift openbaart over kerk en verbond, gelijk dat hiervoor, vooral in het eerste deel, is naar voren gebracht. Integendeel, de schriftuurlijke leer omtrent Gods bondshandel, zoals wij die in de kerkgeschiedenis ook concreet werkzaam zien, zal hun ongetwijfeld een dwaasheid en een ergernis zijn. Want zij hebben een op het romantisch gevoel gegrond idealistisch christendom, waarvan zij zelf denken, dat het naar de Schrift is. Daarin worden zij geleid en gestijfd door een heel leger valse profeten en een reveillistische praktijk van meer dan honderdvijftig jaar. Hoe sympathiek dit "evangelisch" christendom dan ook mag lijken: men houdt zich doof voor de stem van de Goede Herder, die oproept Hem te volgen op de vooral

vandaag zo uiterst smalle weg van zijn ware kerkvergadering. En daarom blijft ons geen andere conclusie over dan dat al deze mensen niet behoren tot de schapen van de Here Jezus Christus. Immers, de schapen horen naar de stem van de goede herder en volgen hem, Joh. 10:1-16. Zij behoren met de Réveil-mensen uit de vorige eeuw tot de velen, die wel zèggen: "Here, Here", maar niet doén de wil des Vaders, en die Christus straks openlijk zal zeggen, dat zij "werkers der wetteloosheid" zijn ook al hebben zij in zijn naam nog zulke grote werken gedaan (Matth. 7:21-23).

8.5 De reactie van de mystieke kringen.

Zoals in het voorgaande vermeld (III.II.4.18 - blz. 204-206; III.II.6.10.2 - blz. 254-255), was de door het ordeningsgeweld onderdrukte functionering van het ambt aller gelovigen voor een belangrijk deel uitgeweken naar de zogenaamde "conventikelen", waarbinnen evenwel gedurende de zeventiende en achttiende eeuw de mystiek van de Nadere Reformatie de overhand verkreeg. In deze bevindelijk-mystieke kringen werd overwegend vastgehouden aan de leer van 's mensen ellende en onvermogen tot het ware goed. Daarom moest men onder hen niets hebben van het rationalisme, dat immers juist wortelt in de optimistische overtuiging, dat de mens van nature goed is en dat de zonde alleen maar een soort ziekelijke afwijking is. Bovendien was er tussen hen het natuurlijke verschil van mensen die op hun gevoel afgaan tegenover verstandsmensen. Het lag daarom voor de hand, dat toen na 1800 de rationalistische beginselen in de Nederlandse kerken steeds meer doorwerkten en vanaf de publieke kansels werden uitgedragen, daartegen steeds meer weerstand ontstond van de zijde van deze mystieke kringen, en dat het conventikelwezen tot nieuwe bloei kwam. Bij velen werd hierdoor de mystieke tendens versterkt omdat de "uitwendige" kerk zozeer gedeformeerd was. Zodoende werden de conventikelen meer dan ooit tevoren tot de wijkplaatsen voor de mystiek. Op deze wijze onttrok men zich aan het ambt aller gelovigen, volgens welk het aller plicht is om binnen de ontrouwe kerk getrouw te zijn en te strijden voor het geloof, dat eenmaal den heiligen overgeleverd is (Judas vers 3).

Deze hypostolè heeft zich bij de meeste van deze mensen ook na 1834 voortgezet, hetzij doordat zij lid bleven van de tot valse kerk geworden Nederlands Hervormde Kerk, hetzij doordat zij weliswaar met de Afscheiding meegingen maar daar de maat vol maakten door tal van scheurmakingen.

Maar toch, hoezeer hun zonde van ontrouw en hypostolè uitdrukkelijk moet worden vastgesteld, toch waren er onder hen ook oprechte kinderen van God. Zij dwaalden, en het ontbrak hun aan kennis en inzicht omdat zij deel hadden aan de zonden der vadersen, zoals Psalm 106:6 zegt:

"Wij hebben gezondigd, evenzeer als onze vadersen,
verkeerd gedaan, goddeloos gehandeld."

Maar evenals in de richterentijd onder Israël zag de HEERE hun ellende en benauwdheid en stond Hij op om hen te verlossen. Hierdoor zijn juist uit de kringen van de conventikelen velen als dwalende schapen terechtgebracht in de door de Afscheiding opnieuw gereformeerde kerken. Zij namen door Gods genade het ambt der gelovigen op naar artikel 28 N.G.B. en zij kwamen zelfs in de loop van de vorige eeuw de kwellingen van de bevindelijke mystiek grotendeels te boven.

De grote stroom van conventikel-mensen zien we dus zich in hoofdzaak in drieën verdelen:

1. velen bleven achter in de in 1834 tot valse kerk geworden Nederlands Hervormde Kerk;
2. een flink aantal ging vroeger of later wel met de Afscheiding mee, doch bekeerde zich desondanks niet van hun hypostolè, zodat hun afscheidingsdaad voor Gods aangezicht inderdaad neerkwam op scheurmaking, hetgeen later ook voor de mensen bleek;
3. sommigen verkeerden binnen de conventikelen als dwalende schapen en zij werden door de Goede Herder middels de Afscheiding terechtgebracht en verlost.

De nakomelingen van de eerste groep, voorzover zij hun beginselen trouw bleven, bevinden zich tegenwoordig nog steeds binnen de Nederlands Hervormde Kerk (met name in de "Gereformeerde Bond"), en zij vormen nu waarschijnlijk de grootste fractie van de zogenaamde "gereformeerde gezindte".

De hypostolè van de tweede groep is na 1834 openbaar gekomen doordat zij zich ook van de ware, opnieuw gereformeerde kerken hebben afgescheiden en zich nog dieper hebben begraven in de mystiek. Hun nageslacht vinden we vandaag terug in de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord Amerika, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland en nog enkele andere soortgelijke gemeenten.

Het is dus volstrekt niet waar, zoals wel wordt voorgesteld, dat in verreweg de meeste gevallen de conventikelen door de Afscheiding werden omgezet in gemeenten. Wie dat beweert, vertekent niet alleen de werkelijke gang van zaken - want de meeste conventikel-mensen zijn vermoedelijk helemaal niet met de Afscheiding meegegaan - maar spreekt ook onwaarheid van het werk van de HEERE in de Afscheiding. Want hij negeert of verdoezelt de grote zonde en verlorenheid van de mystieken die zich hypostolisch in de conventikelen terugtrokken, terwijl hij in feite de Afscheiding voorstelt als een scheurmaking. In plaats daarvan moet de Afscheiding erkend worden als een nieuw wonder des HEEREN (Ps. 78:4), die zijn volk daarin verlostte uit het Egypte van de valse kerk, waarbij ook nu inderdaad veel "vreemd volk" meetrok. De Afscheiding van 1834 is - ook zuiver historisch bezien - niet voortgekomen uit de conventikelen.

Ds. H. de Cock en de zijnen waren geen conventikel-mensen. En daar waar een conventikel zich trachtte te organiseren als kerk, liep het op niets uit. Dat is met name te zien aan de gang van zaken te Axel in Zeeland. Daar diende in 1822 een conventikel met oefeninghouder J.H. Vijgeboom zich aan als: "Herstelde Kerk van Christus". Deze actie was geen reformatie maar scheurmaking. Na enkele jaren was er al niets meer van over, hoewel Vijgeboom ook elders in het land genoeg moeite deed om de zaak uit te breiden.

De Here Jezus Christus bewerkt zijn verlossing en reformatie van de kerk nooit door mensen die hypostolisch zich onttrekken aan hun ambt om binnen de ontrouwe kerk als profeten Gods publiek getrouw te getuigen tegen de openbare ontrouw en valse leer. Want Hij zendt altijd weer zijn profeten en wijzen en schriftgeleerden en bewerkt daardoor een crisis, waarin door het overtuigingswerk van zijn Geest de keus wordt gedaan; Matth. 23:34-35. En dan komt het tot een doden van de getuigen; Openb. 11:7. Dat is het misbruik van de kerkelijke tucht of het monddood maken en buitensluiten van de getrouwe vermaners en bestraffers. Langs die weg maken de bondsbrekers dan de maat vol en komt over hen al het rechtvaardige bloed dat vergoten werd op de aarde. Dan komt de HEERE met zijn verbondswraak en wreekt Hij het bloed van zijn knechten, oefent Hij wraak aan zijn tegenstanders, die dan tot valse kerk worden, en verzoent zijn land, zijn volk, zodat het opnieuw in vrijheid wonen mag als zijn ware, gereformeerde kerk; Deut. 32:43, Ps. 85.

Aldus is elke kerkreformatie een nieuw werk van Gods trouw en ontferming. Het zijn nooit de mensen, die door hun voorbeeldige trouw en grote daden de verlossing bewerken. Juist de verlossing, huns ondanks, van vele conventikel-mensen bewijst dat opnieuw. Wie roemt, roeme in de Here. Het is altijd weer: "door U, door U alleen, om 't eeuwig welbehagen", Ps. 89. Van de verlossing van de kerk, ook in elke reformatie, door Christus geldt altijd:

"Dit werk is door Gods alvermogen
door 's HEEREN hand alleen geschied.

Het is een wonder in onz' ogen:

wij zien het, maar doorgronden 't niet." Ps. 118

"Want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen:

Hem zij de heerlijkheid tot in eeuwigheid! Amen." Rom. 11:36

9. DE AFSCHIEDING.

9.1 Hendrik de Cock.

De Afscheiding van 1834 is nauw verbonden met de gemeente van Ulrum en haar predikant, Hendrik de Cock. Denkend aan de woorden van prof. B. Holwerda over Gideon (Richt. 6:34) mogen we zeker stellen: "de Geest des HEEREN toog Hendrik de Cock aan". Want vooral deze man is door de Heer der kerk gebruikt als instrument om in 1833 en volgende jaren heel de kerk in ons land in de crisis te brengen, welke leidde tot de beslissing en de komst van de nieuwtestamentische verbondswraak, waardoor de ontrouwen en bondsbrekers werden tot

een "synagoge des satans", ofwel in dit geval: tot valse Nederlands Hervormde Kerk. Het is daarom van groot belang om nauwkeurig acht te geven op de gang van zaken in de geschiedenis van Hendrik de Cock en de gemeente van Ulrum (vgl. Ps. 107:43).

Hendrik de Cock nu was géén man van het Réveil.

De fijne dames en heren van het Réveil hebben hem ondanks alles toch wel steeds beschouwd als een enigszins onbehouden boerendominee, getrokken uit de klei ergens in het hoge noorden. Zijnerzijds heeft De Cock wèl de band met hen gezocht - vooral vóór 1834 - maar hoewel hij van hun kant wel enige steun ontving, waren de Réveil-mensen toch bepaald niet enthousiast over wat hij deed en zéker niet ná 1834.

Hendrik de Cock was óók geen man van de mystieke kringen die zich onttrokken in de conventikels van de oefeningen en gezelschappen. Toen hij eenmaal goed gereformeerd ging preken, kwamen zij wel van heinde en ver 's zondags naar hem toe, en hij nam het zijnerzijds ook openlijk voor hen op. Sommige van hen brachten hem er zelfs toe om hun hypostolè te steunen door hun kinderen te dopen en hen catechetisch onderwijs te geven hoewel zij lid waren van gemeenten buiten Ulrum. Maar dat alles nam niet weg, dat De Cock geen mystiek conventikelman was en op het beslissende punt essentieel van hen verschilde.

Hendrik de Cock werd op 12 april 1801 te Veendam geboren. Dr. G. Keizer schrijft in zijn boek over "De Afscheiding van 1834", blz. 133:

"Hij stamt uit een deftig geslacht, dat in den loop der achttiende eeuw in de provincie Groningen vele gestudeerden telde. Uit dit geslacht sproten, in rechte linie en in zijn zijtakken, vele predikanten en tot op onzen tijd behooren nakomelingen daarvan tot de bekende landgenooten. Hendrik was het tweede zoontje geboren van Tjaarda de Cock en Jansje Cappen de Boer."

De grootvader van Hendrik was tot 1806 predikant te Nieuwe Pekela en werd daar door de conventikel-mensen niet voor vol en zuiver gehouden. Ook zijn ouders waren beslist geen mensen van het conventikel maar dreven mee in de toenmalige grote stroom van brave hervormden die vertrouwden op hun godsdienstigheid en christelijke deugden. Wat afkomst en opvoeding betreft behoorde Hendrik de Cock dus tot de orthodoxe liberalen die, zij het misschien op enige afstand, mannen als J.H. van der Palm volgden. Ook in zijn studententijd viel hij in niets uit de toon van de heersende gangbare richting, die de hoogste waardering had voor het "gezonde verstand". En zo werd Hendrik de Cock predikant. Eerst in Eppenhuizen, een paar jaar daarna in Noordlaren en vervolgens, in oktober 1829, te Ulrum. Dr. Keizer schrijft (a.w., blz. 141):

"Paulus kende uit ervaring de ongemeene kracht der dwaling, die hij moest bestrijden. Ds. Hendrik de Cock kende de kracht der dwaling die hij als zoodanig had leeren kennen; hij was zelf een eerlijk en trouw dienaar geweest van den tijdgeest, heerschend op den kansel en in heel het kerkelijk leven zijner dagen."

In Ulrum kwam De Cock in nauwer contact met hen die nog de vroomheid van de Nadere Reformatie bewaarden. Bovendien kreeg hij toen voor het eerst de Institutie van Calvijn in handen en kwam hij tot bestudering van de belijdenisgeschriften, met name van de Dordtse Leerregels. Zo werd hij tot bekering gebracht. Op grond van de Schrift en overeenkomstig de gereformeerde belijdenis kwam De Cock aldus tot de belijdenis van het fundamentele en totale bederf van de mens sedert de zondeval in het paradijs. Want dit leerde hij zien als het kardinale punt waarom het ging. In zijn eerste geschrift - "Ernstige en hartelijke Toespraak...", dat niet het eerst maar pas iets later werd uitgegeven - verklaart hij zelf, dat hoewel in zijn dagen sommigen het woord Drieëenheid niet meer konden verdragen, de godheid van Zoon en Geest loochenden en de verzoening door het bloed van Christus afwezen, de meest aanzienlijke godgeleerden en hoogleraren zover toch nog niet gingen. De meesten van hen, zoals met name Van der Palm, erkenden nog wel de menselijke zonden en hielden daarom nog vast aan de noodzaak van de verzoening en de borgtochtelijke gerechtigheid van de Here Jezus Christus. Maar, zegt hij, dat deden de Rooms en Remonstranten op hun manier ook nog wel. En dan schrijft hij:

"wij moeten toch niet alleen weten, dat wij zondig zijn, maar ook, hoe groot onze zonden en ellenden zijn."

"En hier is het, dat het mensdom zich scheidt in twee partijen..."
De algemene leer - zo schrijft hij - van duizenden is:

"dat men maar bij uitnemendheid deugdzaam handelingen moet doen, vlijtig ter kerk gaan, veel lezen en bidden, en dat het dan ook wel gaan zal; alzoo zich bakken uithouwende die geen water kunnen houden, en leunende op rietstaven, die eenmaal de handen doorboren zullen."

Daarom wijst hij steeds weer op de absolute noodzaak van de wedergeboorte, waarop de Here Jezus in Joh. 3 Nicodémus wees. Die Nicodemus was voor hem het voorbeeld van vele godgeleerden en kerkleden uit zijn eigen tijd, die net als deze farizeeër meenden dat zij zomaar uit eigen kracht en naar eigen vrije keus en wil, konden geloven en goede werken doen. Centraal kwam aldus voor De Cock de belijdenis te staan van zondag 3 Heid.Catechismus, namelijk, dat wij zó verdorven zijn, dat wij ganselijk onbekwaam zijn tot enig goed en geneigd tot alle kwaad en dat geen mens daarin uit zichzelf verandering kan brengen zodat dit altijd zo moet blijven: tenzij dan dat wij door de Geest Gods wedergeboren worden. Omdat zij dit niet meer geloofden gingen velen vertrouwen op hun gezonde (natuurlijke) verstand. De machtswoorden van vooruitgaande verlichting, filosofie en verdraagzaamheid hebben volgens De Cock vooral sedert de Franse revolutie de gereformeerde of de waarachtige leer der zaligheid bedrieglijk bewerkt en ondermijnd. De liberalen onzer dagen - zo zegt hij - doen niet anders dan roepen van verlichting en vooruitgang. Maar metterdaad is hun verstand verduisterd en gaan zij met snelle schreden terug naar oude dwalingen als die van de Rooms en de hele en halve Pelagianen van de vijfde eeuw, die de mensen op eigen goede werken deden vertrouwen, en die van de Remonstranten uit de zestiende eeuw, die leerden, dat de mens uit eigen vrije wil voor het goede kon kiezen, en zelfs naar die van de Socinianen, die de godheid van Christus loochenden, omdat de ontkenning van het totale verderf ook direkte konsekwenties heeft voor de persoon van de Middelaar.

"De natuur toch dwaalt altoos wederom af, tot dezelfde wanbegrippen en tot dezelfde dwalingen."

Typerend voor de strijdwijze van De Cock is dan ook, dat hij de dwalingen van zijn eigen tijd steeds weer herleidt tot de oude dwalingen uit vroeger eeuw. Hij grijpt steeds weer terug op de belijdenis in de Drie Formulieren van Enigheid, waaraan alle kerkleraren gebonden zijn, bewijst dat de valse leraars daarvan afwijken, en verwijt hun dan hun trouwbreuk en meened. Want de door D. Molenaar gestelde kwestie van quia en quatenus heeft hij nooit als wettig aanvaard: terecht ging De Cock er vanuit, dat een dergelijk geestelijk voorbehoud en sluw verraad als Molenaar achter het quatenus van 1816 ontdekte, in de kerk des Heren nooit erkenning of wettigheid mocht ontvangen. Natuurlijk had De Cock volledig gelijk als hij het zo stelde.

We zien hierin de ironie van de goddelijke wijsheid en rechtvaardigheid, waardoor de liberale kerkleden in de vorige eeuw, die zich zozeer beroemden op hun verlichting en vooruitgang, juist werd aangetoond, dat zij alleen maar heel oude dwalingen in een nieuw jasje staken en de hele kerkelijke gemeenschap lieten achteruit boeren naar de duisterheden van lang geleden. Maar toch zaten hier bij De Cock enkele schaduwkanten, die zich ook ernstig hebben gewroken.

Evenals door Da Costa werd de oude tijd vóór 1795, en vooral de tijd van de Dordtse "vaderen" uit de zeventiende eeuw, door De Cock geïdealiseerd.

Hij onderkende daardoor niet hun fouten, met name niet hun optimistische waardering voor de resten van natuurlijk licht, welke leidde tot de scholastiek, waardoor zij in feite zelf een invalspoort openden voor de Verlichting van de achttiende eeuw, die bij ons pas na 1813 goed begon door te werken. En hij onderkende ook niet het grote gevaar van de mystiek, welke sedert de Nadere Reformatie velen had gebracht tot onttrekking aan hun ambt aller gelovigen om de ontrouw en valse leer in de kerk openlijk te bestraffen en te bestrijden omdat de "zichtbare kerk" van de uiterlijke godsdienst door hen van veel minder belang werd geacht dan de "onzichtbare kerk" van de ware gelovigen of wedergeborenen en uitverkorenen tot de eeuwige zaligheid. Hij heeft zich zonder enig voorbehoud opgesteld achter de bevindelijke mystiek van zijn dagen, zoals blijkt uit de uitgave door hem van enige typische bekeringsgeschiedenissen, en

uit het verhaal, zoals o.a. dr. G. Keizer van hem vertelt, dat hij pas ná de Afscheiding voor zichzelf kwam tot de ruimte en tot de volle toeëigening van hetgeen hij tevoren enkel nog maar met het verstand had ingezien dé waarheid te zijn (a.w., blz. 179). (Nota bene: heel zijn voorafgaande kerkstrijd zou dus enkel verstandswerk van een persoonlijk onbekeerd mens zijn geweest. Daarmee zou ook heel de roem in het werk van de Geest Gods, die hem aantooog, verijdeld zijn. Hoe kon men zoiets ooit denken en kritiekloos doorvertellen!). We zien dan ook dat Hendrik de Cock nooit is losgekomen van het oude exemplarisme, waardoor onder meer Nederland met zijn koning op één lijn werd gesteld met het oude Israël en diens theocratisch vorst. Gods oordelen en verbondswraak heeft hij in zijn tijd zien komen over Nederland in de vorm van o.m. de watersnood van 1825, de cholera-epidemie van 1831-32 en de vernedering van ons land in de Belgische kwestie, niet helder beseffend en profetisch doorziend hoe de nieuwtestamentische verbondswraak des HEEREN in zijn dagen juist dáárin voltrokken werd, dat de ontrouwen en bondsbrekers werden tot valse Nederlands Hervormde Kerk, terwijl de rest naar de verkiezing der genade werd bewaard in de kerken der Afscheiding. We roemen dan ook niet in mensen, ook niet in Hendrik de Cock, die door de Here werd uitverkoren en gebruikt als zijn voornaamste instrument tot de verlossing van zijn kerkvolk uit de verwoesting door het toenmalige "wild gediert, dat niets in 't woên ontziet" (Psalm 74, vers 18 berijmd, waarmee De Cock zijn "Ernstige en hartelijke Toespraak..." besluit). Want het is - zoals steeds - enkel de trouw van de Hoorder der gebeden, die de kerk verlost en bewaart, van wie wij zingen, ook met Psalm 74, het 12e vers berijmd:

"Gij evenwel, Gij blijft dezelfde' o HEER,
Gij zijt van ouds mijn toeverlaat, mijn Koning,
die uitkomst gaaft en uit uw hemelwoning,
voor ieders oog uw haat'ren gingt te keer."

9.2 De openlijke strijd tegen de publieke valse leer en ontrouw.

Begin dertiger jaren van de vorige eeuw waren dus de ogen van De Cock geopend voor de valse leer en ontrouw in de kerk en bekeerde hij zich van de liberale denk- en leefwijze van zijn dagen. Het zou nu best mogelijk geweest zijn, dat hij zich geschaard had in de gelederen van de partij der bezwaarde conservatieve orthodoxen, die ach en wee riepen over de afval en die ook wel adressen of bezwaarschriften schreven, zoals met name de predikanten D. Molenaar, J.J. le Roy en B. Moorrees. Indien De Cock dat gedaan had, zou menselijkerwijs gesproken, de Afscheiding nooit hebben plaatsgevonden. Maar De Cock was geen partijman, die de trouw aan de gereformeerde leer en kerkregering als eigen ideaal gekozen had. De Cock was ècht door God bekeerd en daarom eenvoudig gehoorzaam gemaakt aan de geboden des HEEREN zonder enige strategische berekening of plannenmakerij - zoals hij zelf meermalen gezegd heeft: "ziende op het gebod, blind voor de toekomst".

Op de keerzijde van de titelpagina van zijn pas in 1834 uitgegeven "Ernstige en Hartelijke Toespraak..." verklaart hij zelf:

"Deze Ernstige en Hartelijke Toespraak is het eerst door mij vervaardigd, maar ziet eerst nu door Gods voorzienigheid het licht en de Heer geve tot zegen voor land en volk!

De diepte des voortgaanden verderfs en de last bij Ezech. 33:1-11 drong mij, men leze hier ook Jez. 62:1-6."

(Hendrik de Cock, "Verzamelde Geschriften" I, blz. 266. Uitgegeven door Den Hertog B.V. te Houten in 1984)

De Cock wijst hier dus zelf op "de last bij Ezech. 33:1-11" als motief voor zijn handelwijze. In Ezech. 33:1-11 wordt de profeet door de HEERE nogmaals tot wachter aangesteld; de eerste maal was in Ezech. 3:16-21. De Cock heeft dus begrepen en geloofd naar Gods Woord, dat ieder christen in de nieuwe bedeling tot profeet is gezalfd en daarmee ook deze roeping en verantwoordelijkheid als wachter draagt. In Ezechiël wordt bij herhaling dit karakter van de profetische verantwoordelijkheid zeer klemmend vastgesteld. Ook in Jes. 62:6 komt deze profetische wachtersfunctie naar voren. De Here Jezus heeft later dit bevel om te waken uitdrukkelijk aan al de zijnen opgelegd. Daarbij heeft Hij ongetwijfeld, zoals steeds, ook bedoeld om de Schrift van het Oude Testament te laten mee-

klinken, in dit geval dus met name Ezech. 33:1-11. Ik denk hierbij dan speciaal aan het slot van zijn "rede over de laatste dingen" in Marcus 13, welke eindigt met de woorden:

"Wat Ik u zeg, zeg Ik allen: Waakt!"

Velen denken, wanneer zij een dergelijk hoofdstuk lezen, dat dit "waken" niet méér inhoudt dan een onderkennen van de geesten en een opmerken van de "tekenen der tijden". Maar als men daarbij Ezech. 33:1-11 als achtergrond in aanmerking neemt, is het duidelijk, dat de Here Jezus veel méér heeft bedoeld. Dit gebod aan allen om te waken houdt ook in, dat de christenen zeer persoonlijk op leven en dood verantwoordelijk zijn gesteld ten opzichte van hun medeleden in de kerk, "het huis Israëls". Indien zij de zondaars niet waarschuwen, en de verbondswraak komt over hen, dan zal de HEERE hun als ontrouwe wachters rekenschap vragen van het bloed van al de bondsbrekers die, doordat zij ze niet gewaarschuwd hebben, zijn gedood door Gods oordelen. Nieuwtestamentisch gesproken: indien wij dus de ontrouwen en valse leraars niet waarschuwen, weerleggen en bestraffen op de manier waarop de Here dat wil (dus met de scherpe woorden van de Schrift), komt over hen weliswaar om hun eigen schuld de verbondswraak, waardoor zij uit Gods verbond en gemeente worden uitgeroeid (met name wanneer zij tot valse kerk worden), maar de HEERE rekent dat óns toe, omdat wij hen niet overeenkomstig Gods gebod hebben gewaarschuwd, zodat wij dan ons leven niet redden, maar tezamen met hen door Gods verbondswraak getroffen worden en in de valse kerk terechtkomen. Dáárom zien we dan ook, dat de bezwaarden, die niet op deze wijze hun wachtersroeping vervulden, mede in de tot valse kerk geworden Nederlands Hervormde Kerk terechtkwamen, hoewel zij voor zichzelf niets van de liberale ontrouw en valse leer moesten hebben. Want - en dan denk ik weer aan de woorden van Christus in o.m. Marcus 13: - ook de dag van de Afscheiding was een dag des HEEREN, waarop Hij kwam met zijn oordeel over de bondsbrekers en zijn verlossing voor de bondsgetrouwen. Op de laatste oordeelsdag zal dat alleen maar vervuld en bevestigd worden voor het oog van iedereen. Ook de bezwaarden, die aldus niet waakten maar sliepen, en die ook verder in blindheid hun eigen wegen zijn gegaan, zullen dan voorgoed wakker schrikken: maar dan is het voor eeuwig te laat; als de dwaze maagden uit de gelijkenis zullen zij geen deel hebben aan de bruiloft van het Lam!

Wat De Cock betreft: hij heeft naar de Schriften zijn roeping om te waken onderkend en geloofd. Dat blijkt ook uit zijn verwijzing naar andere Schriftplaatsen, waarin die wachterroeping om te vermanen en te waarschuwen tegen de valse leraars en hun leer wordt opgelegd. Ik denk hier bijvoorbeeld aan teksten door hem vermeld op het schutblad van de titelpagina van zijn uitgave van de Dordtse Leerregels in 1833, te weten: Judas vers 3, 2 Tim. 4:2 en 3, Titus 2:15. In het voorwoord van dit eerstuitgegeven geschrift zegt De Cock o.m.:

"Liefhebbers Gods! toont gij eene geestelijke edelmoedigheid hierin, dat gij nergens voor vreest dan voor het zondigen tegen God, en dat gij veracht, al wat u hierin zoude verhinderen. Laat wereldsche, Politieke, en Acconmodabile (d.i. Burgerlijke en naar alles zich voegende) Christenen, die luije en laauwe Gereformeerden, die zagttredende en gemakkelijke pronkchristenen, de deugdpraters, die zoetvoerige geesten u bespotten en uitmaken voor onverdraagzame, lastige, neuswijze, hoovaardige, stijfkoppige, albeschikken; wat is daar aan gelegen? Jezus is wel Beëlzebul geheeten, zouden zijne huisgenooten vrijgaan? Een Christen moet kunnen veracht worden en verachten. O dat alle Christenen zoo de regten Gods eens wilden erkennen, wat zouden wij eene verandering gewaar worden! zoo zoude God verheerlijkt worden; zoo zoude de mond van lasteraars gestopt worden; zoo zoude de Heere onder ons willen blijven wonen; komt dan vrienden, medeburgers, landgenooten, ieder vatte dit werk van Reformatie aan en zie niet op een ander; belijdt elk uwe ongerechtigheid; vernedert u hierover, dat gij het vuur van Gods toorn zoo hebt aangestoken. Beloof heiliglijk, door Gods genade, te haten dat God haat, te beminnen dat Hij bemint; Gods wet te kiezen tot uw regel, zijne eer tot uw einde. Laat ons daartoe elkanderen opwekken, versterken, en zoo dienen tot opscherping van liefde en goede werken: en zoo gaan bidden om den vrede van Sion en Jeruzalem."

("Verzamelde Geschriften" I, blz. 11-12).

De Cock zelf heeft voor zijn deel metterdaad de reformatie aangevat. Hij is niet alleen in zijn prediking en ambtswerk in de eigen gemeente de ware leer tegenover de ketterijen en dolingen voor gaan staan, maar hij heeft ook naar buiten toe in gehoorzaamheid de openlijke strijd tegen de publieke valse leer en ontrouw opgenomen. Het bekendst is wat dit betreft zijn geschrift van november 1833 tegen de predikanten Brouwer en Reddingius, respectievelijk te Uithuizen en Assen. Deze brochure was immers de grond voor zijn schorsing als predikant, eerst door het classicaal bestuur en vervolgens door het provinciaal kerkbestuur van Groningen op 1 april 1834. De volledige titel daarvan luidt:

"Verdediging van de ware Gereformeerde leer en van de ware Gereformeerden, bestreden en ten toon gesteld door twee zoogenaamde Gereformeerde Leeraars, of de Schaapskooi van Christus aangetast door twee wolven en verdedigd door H. de Cock, Gereformeerd Leeraar te Ulrum."

In deze brochure wordt met schriftuurlijke scherpte de valse leer weerlegd en bestraft, die door de beide genoemde predikanten ook in geschriften publiekelijk was uitgedragen. In zijn voorrede zegt De Cock o.m. ook dit:

"Om dan het venijn 't welk in hunne geschriften gezaaid en uitgestrooid is, aan te wijzen voor de gene die het niet kunnen opmerken en onderscheiden; om de wankelmoedigen te sterken; de schapen van Christus tegen de aanvallen der wolven te beschermen; daartoe voelde ik mij geroepen en gedrongen, vrezende voor den vloek door den Engel over de inwoners van Merots uitgesproken, omdat zij niet gekomen waren tot de hulpe des Heeren." (Verz. Geschr. I, blz. 75).

De Cock refereert hier aan de strijd van Gods volk tijdens Debora en Barak tegen de Kanaänieten onder Jabin en Sisera (Richt. 4 en 5). Daarbij werden de inwoners van Meroz in Richt. 5:23 door de Engel des HEEREN vervloekt omdat zij zich onttrokken hadden aan de gehoorzame strijd tegen de vijanden Gods:

"Vervloekt Meroz! spreekt de Engel des HEEREN, vervloekt, vervloekt zijn inwoners, omdat zij niet gekomen zijn den HEERE tot hulp, den HEERE tot hulp, als helden."

Dit is geen "vroom" exemplarisme van De Cock. Neen, "deze gebeurtenissen zijn ons ten voorbeeld geschied." (1 Cor. 10:6a), opdat wij mede daaruit de wet en het gebod van de Here zouden kennen ten aanzien van de strijd tegen de vijanden Gods. Reeds onder het oude verbond stond elk Israëliet persoonlijk schuldig indien hij zich aan de kerkstrijd onttrok. Hoeveel te meer geldt dat dan voor elk nieuwtestamentisch kerklid, over wié het einde der eeuwen gekomen is (vgl. Hebr. 12:25 en 1 Cor. 10:11).

Volkomen terecht vreesde De Cock dus voor de vloek van de Engel des HEEREN - dat is thans de Here Jezus Christus zelf - indien hij de valse leraars en hun leer en ontrouw niet openlijk en met en naar de Schriften bestreed!

Maar er zijn er altijd weer velen, die, hoewel zij zich christenen noemen en voor zichzelf de valse leer en ontrouw wel verwerpen, niets geloven van die vloek, en die de Here daarin niet vrezen. Voor hun besef is de Here Jezus een "lieveheer", die nooit kwaad wordt en vervloekt, maar die altijd enkel liefdevolle woorden spreekt en zijn vijanden de andere wang toekeert. Dergelijke lieden hebben dan een afkeer van vechten en strijden en zien zichzelf graag als liefdevolle "Johannes-figuren"; hoewel de Johannes der Schriften door Christus een "zoon des donders" genoemd wordt (Marc. 3:17), omdat hij juist zo vlijmscherp Gods verbondswraak over de bondsbrekers moest verkondigen, met name in het boek der Openbaringen.

Toen De Cock Brouwer en Reddingius in de vreze des Heren scherp bestreed, kreeg hij ook een brief van een dergelijke figuur, een oude kennis, die hem, hoewel vriendelijk, verweet, dat hij zo hard streed. Deze hield hem de door velen gebruikte spreuk voor (waarschijnlijk afkomstig uit het arsenaal van een oude Jezuiten-generaal ten tijde van de Hervorming!): "fortiter in re, suaviter in modo", dat is: krachtig in de zaak, liefelijk in de wijze (Verz. Geschr. I, blz. 250). Vanwege het grote belang hiervan - want deze laster jegens De Cock, dat hij zo hard en scherp was, is nooit opgehouden, zelfs niet van de zijde van hen die zich eensgeestes met hem verklaarden! - volgt hier een uitvoerig citaat uit het antwoord daarop van De Cock.

"10. Met gematigdheid en bescheidenheid geliefde Broeder! geloof ik, behoort men te onderwijzen degene die tegenstaan, wanneer men er heeft die de waarheid niet verstaan in zijne gemeente, men dient hen met Gods woord te overtuigen, zooveel zij voor overtuiging vatbaar zijn, dat zij tegen God zelve nog de wapenen voeren, en hen hun haat en vijandschap tegen den waarachtigen, eenigen en Drieeenigen God onder het oog te brengen, of het God mogt behagen, dezulken nog t' eeniger tijd bekeering ten leven te geven en te doen bukken voor hem, voor wien eenmaal, willig of onwillig alle knieën zullen moeten gebogen worden, zonder drift en onstuimigheid; hoezeer ook de tegenstanders hunnen koning den Duivel getrouw, mogen razen en tieren:

Ik geloof ook, dat wij onze kracht van zeggen niet moeten zoeken in harde woorden, zelfs tegen hen, die de Gemeente des Heeren door blindheid of boosheid zoeken te verleiden, maar het is mijns inziens evenmin goed, om de harde woorden en benamingen, die God zelf in zijn woord bezigt, te verzwijgen uit vreeze der menschen, of uit gevaar van schande en schade; anders immers moest (t' geen Godslasterlijk is te denken) de Heere Jezus zelve, Petrus en Paulus hier schuldig staan gelijk wij zien kunnen, Matth. 23. Hand. 8:23. Hand. 13:10. in de brieven van Paulus aan Timoteus, waar ook de namen genoemd zijn, enz.

De eer des Heeren moet onze bedoeling zijn, en het kind bij zijn regte naam genoemd worden, en och! of ons deze voorvaderlijke opregtheid en rondborstigheid wederom meer en meer mogt geschonken worden, door des Heeren Geest! die alleen vrijmaakt van het kiezen van eigen wegen, volgen van eigen inzichten, menschenvrees en diergelijke onedele drijfveren, die niet uit den Geest, maar uit het vleesch, hetwelk ons zoo gedurig aankleeft, voortkomen.

- a. Zij nu, die de goede weide vermodderen, Ezech. 34, en de kudde verstrooijen, zijn immers geen herders, maar huurlingen en wolven, en mogen ja moeten zij dan ook alzoo niet betiteld worden, gelijk Gods woord ons voorgaat?
- b. Zij, die meenen dat zij nog kracht hebben en gerechtigheid, die van die bescheidene secte ¹⁾ zijn, van buiten schoon schijnende, die met den jongeling zeggen: ik heb de geboden gehouden van mijne jeugd af aan, wat ontbreekt mij nog? die echter de liefde, het zwaarste der wet nalaten en onbarmhartig op de weerloze schapen des Heeren aanval- len, zijn dat geen Phariseën, zijn dat niet de Phariseën dezer dagen?
- c. Zij die met den mond betuigen dat zij waarlijk en in den grond met onze formulieren vereenigd zijn, en die met woorden en daden het tegendeel betoonen, die onze vaders prijzen, en hen die hunne gevoe- lens koesteren, lasteren; zijn dat geen huichelaars?
- d. Zij die Gods eere roven, zijn dat geen dieven?
En die hem den Drieeenigen God iets van der menschen zaligheid ont- trekken, roven die niet Gods eere?
- e. Zij die de menschen aandringen op deugd, pligt en goede werken, en voorts roepen van vrede! vrede, zonder gevaar! leeren die op een zandgrond of op een rotssteen te bouwen? en zoo zij het eerste doen, zij mogen het zien of niet, zijn zij dan geen moordenaars, moordenaars niet van broze en sterfelijke lichamen, aarden vaten, leemen hutten, wier grondslag in het stof is; maar van eeuwige en onsterfelijke zielen?
- f. Zij die door den doop, door de aflegging hunner belijdenis, door het vieren des H. Avondmaals, door de ten doop houding hunner kinderen en door hunne onderteekening onzer formulieren, gelijk mede door hunne bevestiging in, en onderhouding door onze Gereformeerde kerk, eeds- gewijze aan dezelve en aan Gods woord gebonden zijn, zijn dat, wanneer zij daar van afwijken in den grond, geen meenedigen, geen eedbrekers?
- g. Zij die de diepte der ellende miskennen, en alzoo de breuke op het lichtste heelen, vervoeren zij niet, zooveel in hen is, zielen tot het eeuwig verderf, al is het ook meer uit blindheid als uit boosheid?

1) vgl. Statenvertaling van Hand. 26:5, P.d.V.

h. En eindelijk zij die met de wedergeboorte door Gods Geest en met de wedergeborenen den spot drijven, die het ware geloof en de waarachtige wedergeboorte een lijdelijk en onvruchtbaar Christendom durven noemen, lasteren die niet, hetgeen zij niet verstaan? en mag, ja moet de zulken dat ook niet regtuit gezegd worden? en alzoo het kind bij deszelfs regte naam genoemd? Het is er verre van daan, dat ik daartoe altijd en bij alle gelegenheid, vrijmoedigheid genoeg heb, maar wanneer ik het nalaat, omdat ik de menschen meer vrees dan God, of omdat ik uit wankelmoedigheid en wantrouwen den Heer zijner kerk en Gemeente, zijne zaak niet durf toevertrouwen, als wetende, dat hij magt genoeg heeft om zijne vrienden te beschermen en te verblijden, zijne kerk en Gemeente staande te houden tegen het woeden der gansche wereld, art. 27 en zijne vijanden te verstrooijen Ps. 68, dan kan ik zulks noch goedkeuren in mij zelve, noch rust en vrede daarbij vinden, maar moet met den apostel Paulus van achteren zeggen, schoon in een ander opzigt: Wat vrucht dan hadt gij doe van die dingen waarover gij u nu schaamt? Het is toch overal in Gods woord: Roept uit de keel en houdt niet in; Gods woord intusschen zij de eenige grondslag en eenige regel!" (Verzamelde Geschriften I, blz. 251-253).

Deze woorden van Hendrik de Cock, op 20 maart 1834 geschreven temidden van zijn zwaarste kerkstrijd, kunnen niet genoeg in ere gehouden worden. Dit zijn nu voluit "woorden als van God", 1 Petr. 4:11. In het bijzonder wil ik nog wijzen op wat hij tenslotte schrijft onder de letter h., waarin hij eerlijk belijdt zelf nog zoveel tekort te komen in het scherp de dingen bij de naam noemen en met en naar Gods Woord weerleggen en bestraffen. Nota bene: De Cock, die volgens velen zo scherp en onchristelijk streed, belijdt daarmee, oprecht en welgemeend, juist meestal nog lang niet scherp en ijverig genoeg te zijn!

Hoe waar is dit!

Want ook de allerheiligsten hebben in dit leven nog maar een klein begin van de geboden gehoorzaamheid (Heid. Catechismus, antw. 114).

Laat dit ook een ernstige waarschuwing zijn voor allen, die de openlijke strijd tegen de publieke valse leer en ontrouw in de kerk altijd maar weer openlijk of bedekt afwijzen en veroordelen, omdat zij in hun ongeloof en eigenwilligheid menen, dat dit niet christelijk en liefdevol is. Want ook hiervan gelden deze woorden van de apostel Petrus (2 Petr. 4:18):

"En indien de rechtvaardige ternauwernood behouden wordt, waar zal dan de goddeloze en zondaar verschijnen?"

9.3 De activering van het ambt aller gelovigen.

De supranaturalisten, als opvolgers van de scholastieke dominocraten, zagen diep neer op de "leken", op de mensen die niet gestudeerd hadden. Zij waren minstens zo hoogmoedig als de farizeeën, die "de schare die de wet niet kent" diep verachtten. Dit is een eigenschap van allen die op hun natuurlijk verstand vertrouwen. Toen De Cock het opnam voor de oude gereformeerde waarheid volgens de Drie Formulieren van Enigheid en voor hen die deze liefhadden en bewaarden, kreeg hij daarmee ook direkt te maken o.a. in de persoon van zijn oudere collega uit Kantens, de predikant J. van der Linden van Sprankhuizen. In zijn brief aan De Cock van 24 nov. 1833 schreef deze "weleerwaarde zeer geleerde heer" o.m.:

"Aan het hoofd van zulke menschen, die ieder onderwijs versmadende, wat kennis in de Godsdienst betreft, door hun stalvee schier overtroffen worden, stelt zich Ds. de Cock; wordt, tot ergernis van beter ingelichte en brave leeraren, hun' leidsman en raadgever, verlaat dus de bron, waar uit ieder Godsdienstig bestuur geput moet worden, wendt zich tot mensche-lijke vonden, tot kerkelijke leerstelsels, tot versleten uitgediend formulier-werk en kroont dat alles door (mag ik mij zoo eens uitdrukken) gezond verstand en gezonde Bijbelleer in den doofpot te stoppen!!!"
(Verz.Geschr. I, blz. 439).

De Cock onderkende de hoogmoed hiervan tenvolle en doorzag de oorsprong daarvan. Want hij begreep door het geloof wat de Schrift zegt, namelijk, dat een ongeestelijk mens (dat is een mens die niet door Gods Geest vernieuwd en geleid wordt) niet aanvaardt hetgeen van de Geest Gods is, doch dat dit hem dwaasheid is en dat hij dit niet kan verstaan, omdat het slechts geestelijk te beoordelen

is (1 Cor. 2:14). Daarom is de ganse, ten onrechte zo genoemde "theologische wetenschap" van ongelovige wijzen of geleerden als deze Van der Linden, door God tot dwaasheid gemaakt, terwijl anderzijds die door hem zozeer verachte, ongestudeerde, maar gelovige "leken" door Gods Geest tot wijzen gemaakt worden (vgl. 1 Cor. 1:19 e.v.). De Cock wees hierbij ook steeds weer op Matth. 11:25 of Lucas 10:21, waar Christus de Vader dankt omdat hij deze dingen voor wijzen en verstandigen verborgen heeft, doch aan kinderen geopenbaard. God wederstaat de hoogmoedigen, maar aan de nederigen geeft Hij genade, Jak. 2:6. Omdat De Cock dit inzag, brak hij ook met de oude dominees-hoogmoed, zoals deze reeds sedert de Gouden Eeuw binnen de Gereformeerde Kerken had geheerst, en begon hij weer zijn ware ambt als herder en leraar te begrijpen, namelijk, dat hij naar Efeze 4 de roeping had al de heiligen toe te rusten tot dienstbetoon, onder meer ook in het ambt aller gelovigen om profetisch en koninklijk te strijden voor het geloof, dat eenmaal aan de heiligen is overgeleverd (Judas, vers 3). Hij begreep, dat de strijd tegen de valse leer en ontrouw in de kerk niet alleen zijn eigen ambt was als herder en leraar, maar evenzeer dat van de andere gelovigen, en dat zijn bijzonder ambt juist was ingesteld om hen daarin als voorbeeld voor te gaan, daarbij te helpen en daartoe aan te sporen en toe te rusten. Daarom zag De Cock om naar mannen, die, al waren ze nog zo eenvoudig, geestelijk bekwaam waren om, ook in geschrifte, met hem de goede strijd te strijden. Zijn zoon, prof. Helenius de Cock, zegt in het boek dat hij over het leven en werken van zijn vader schreef, hierover het volgende (2e druk, blz.136):

" "Het verstand", zoo sprak hij, "door de zonde verduisterd, kan door niets anders dan door den Heiligen Geest worden verlicht. Zonder deze verlichting blijven de dingen van Gods Koninkrijk, den wijzen en verstandigen verborgen en alleen zij, die de verlichting des Heiligen Geestes deelachtig zijn, zijn bevoegde rechters in de zaken van het Koninkrijk Gods."

Deze meening mocht velen dwaas en dweepzuchtig schijnen, hij sprak haar evenwel niet alleen vrij uit, maar zocht ook de wereld hiervan te overtuigen.

Wetende, dat deze menschen op onderscheidene plaatsen in ons land nuttig hadden gearbeid en een groot aandeel, én in de hervorming der 16e eeuw, én in de toen herlevende belangstelling in de Gereformeerde leer gehad hadden, oordeelde hij het noodig, dat ook nu door hunne geschriften mocht blijken, dat zij, wat de leer der waarheid en der godzaligheid betreft, niet als onwetend en dwaas, behoorden veroordeeld te worden.

Aan mannen als van der Linde, wenschte hij te toonen, dat zij in de kennis der geestelijke dingen, boven het stalvee uitmuntten."

Helenius de Cock zit er hier duidelijk naast in de beoordeling van de bedoeling van zijn vader. Immers, de wereld begrijpt juist niet de dingen die des Geestes Gods zijn. Met het uitgeven van geschriften van eenvoudige mensen die niet gestudeerd hadden, kan Hendrik de Cock dus moeilijk de ongelovigen hebben willen overtuigen, dat deze schrijvers zoveel wijzer waren dan de weleerwaarde zeergeleerde liberale heren. Want uit de Schriften kon hij weten, dat zij dit juist als dwaasheid zouden veroordelen. Neen, Hendrik de Cock heeft ook hierin gehandeld naar de dwaasheid van het geloof, en hij heeft beslist niet de wereld hierdoor op vleeselijke wijze eens even willen laten zien, dat die eenvoudigen niet zo dom waren als hun stalvee. Zijn tegenstanders meenden zelf uit eigen kracht te kunnen geloven en werken, en daarom vertrouwden zij ook op hun eigen natuurlijke menselijke verstand en verachtten zij de ongeleerde massa, maar De Cock streed voor de schriftuurlijke leer, dat na de zondeval geen mens meer iets goeds kan doen, tenzij hij door de Geest Gods wedergeboren is, en daarom vroeg hij niet in de eerste plaats naar geleerdheid maar naar kinderlijk geloof en wedergeboorte. In overeenstemming hiermee heeft hij geloofd, dat de Here ook op deze manier door de bediening van het ambt van eenvoudige gelovigen zijn kerk wilde vergaderen, terwijl Hij het verstand van de verstandigen in eigen kracht zal verdoen. Ook al wist De Cock dus, dat de wereld hem als dwaas zou veroordelen, hij is door het geloof gehoorzaam geweest en heeft daarom zijn eenvoudige ongestudeerde broeders aangespoord en geholpen om hun ambt aller gelovigen te doen in de strijd voor het geloof dat eenmaal aan de heiligen is

overgeleverd.

Het evangelie is voor de natuurlijke mens een dwaasheid en een ergernis (1 Cor. 1:18-25), en dat niet alleen naar zijn inhoud maar ook wat zijn dienaren betreft (zie bijv. Hand. 2:7 en 13; 4:13; 2 Cor. 4:7-12; 11:23-29; Gal. 4:13-14) en om de vorm waarin het gebracht wordt (1 Cor. 2:1-5). Nochtans heeft het Gode behaagd door deze dwaasheid te redden hen die geloven.

Op dezelfde wijze wil daarom de Here zijn kerk bouwen en bewaren door de dienst van àl haar leden (Ef. 4:16), ook, ja juist, van die leden die niet gestudeerd hebben en die geen bijzonder ambt dragen. Hij heeft de bijzondere ambtsdragers immers juist gegeven en geroepen om àl de heiligen toe te rusten tot dienstbetoon, tot opbouw van het gehele lichaam van Christus, om àllen volwassen in Christus te maken, zodat ieder kerklid in staat en getrouw is om de valse leer van de sluwe verleiders te doorzien en te weerleggen.

Hiernaar heeft De Cock gehandeld toen hij eenvoudige broeders, die niet gestudeerd hadden en niet in een of ander bijzonder ambt stonden, hielp en aanmoedigde om ook in geschrifte voor de waarheid uit te komen en de leugen te weerstaan. Zo is er bij hem en zijn broeders ook die diepe liefde tot Christus en tot elkaar gekomen, waarvan Ef. 4:15 en 16 spreekt en waardoor Christus' kerk zozeer wordt opgebouwd.

Ook na de Afscheiding is De Cock op dit pad voortgegaan en heeft hij heel de broederschap aangemoedigd en aangespoord om al hun gaven ten nutte en ter zaligheid van hun medeleden aan te wenden (vgl. Heid.Cat., antw. 55), dienende de opbouw der broederen, naar de gaven, die hun God verleend heeft (vgl. N.G.B., art. 28). Vooral blijkt dit ten aanzien van de zogenaamde "oefenaars".

Helenius de Cock schrijft daarover in het boek over zijn vader (2e dr., blz. 589/590):

"Vaders overtuiging was van den beginne der afscheiding geweest, dat een iegelijk die gaven had ontvangen van den Here, verplicht was die ten nutte van de gemeente aan te wenden. Waar hij mannen had gevonden, die der gemeente konden voorgaan in het gebed, en in de verklaring en toepassing der H. Schrift, had hij zich er in verblijd, terwijl hij anderen, in wien hij deze gave meende te zien, opwekte om die gaven te gebruiken. Hij vreesde niet dat hierdoor de leeraars of de bediening des Evangeliums in geringachting zouden komen. De ondervinding leerde hem tevens, dat de Heere den dienst dezer menschen op vele plaatsen had willen gebruiken tot bekeering van velen en tot opbouw en uitbreiding der gemeente. Dat er op vele plaatsen zulke mannen gevonden werden die men den naam van Oefenaars gaf, rekende hij eene weldaad des Heeren aan zijn gemeente bewezen, dewijl er nog zoo weinige leeraars waren, en dikwijls was zijn wensch met Mozes, dat al het volk des Heeren profeten mochten zijn."

In de tijd gedurende zijn schorsing en afzetting vóór de Afscheiding, toen De Cock zichzelf van prediking onthield, kwam hij 's zondags met anderen in Ulrum bijeen. Daarbij ging dan met name ook zijn vriend en broeder Luitsen Dijkstra voor. Deze oefenaar Luitsen Dijkstra was een eenvoudige veenarbeider uit Smilde. Helenius de Cock verhaalt hoe deze Dijkstra op 8 september 1834 voor het gerechtshof moest komen omdat hij aldus "geoeffend" had te Grootegast in juli van dat jaar. Het is voor ons doel opmerkelijk om te zien welk getuigenis Luitsen Dijkstra daarbij aflegde. We lezen daarover in het boek van Helenius de Cock (2e dr., blz. 156-157):

De president: Welk is uw beroep?

Dijkstra: Arbeider.

De president: Ik dacht dat gij predikant waart, want gij hebt immers op de Grootegast gepreëkt, gecatechiseerd, of eene rede gehouden?

Dijkstra: Ja, ik heb er geoeffend.

De president: Welnu, gij weet immers wel, dat gij dit niet moogt doen, want het is tegen de wet des Konings.

Dijkstra: Het kan wel zijn, dat ik tegen de wet des Konings heb gezondigd, maar de wet van de Koning der Koningen spreekt mij vrij, ja, die gebiedt het mij.

Toen hem, op zijn verzoek, vergund werd verder te spreken, zeide hij:

"Mijne heren! ik heb de grondwet van den grooten Koning in mijn zak;

kom, laat ik u een artikel uit die wet voorlezen." Hij sloeg daarop zijn

Bijbel open en las: 1 Petr. 4:10 "Een iegelijk, gelijk hij gave ontvangen

heeft, zoo bediende hij dezelve aan den anderen als goede uitdeelaars der menigerlei genade Gods."

En zeide verder: "Mijne heren! ik heb in mijne jeugd den Heere menigmaal gebeden, dat hij mij genade, gaven en bekwaamheid mocht schenken om anderen te leeren en te stichten, en nu God mijne bede vervuld heeft, wensch ik ook gaarne mijn klein talentje op winst te doen, en God beveelt mij dit! mijn geweten zegt mij hetzelfde en van vele zijden word ik er toe geroepen en aangespoord, maar gij verbiedt het mij.

Wat is nu het beste, ulieden te gehoorzamen of Gode?"

De president antwoordde: gij zijt immers geen predikant; doch Dijkstra las andermaal 1 Petr. 4:10, toonde dat dit niet slechts tot de geleerden maar ook in 't algemeen tot alle geloovigen werd gezegd, en verklaarde toen: "Mijne heren, ik kan prediken en een gedeelte van Gods Woord verklaren. Is er iemand uwer die mij, betrekkelijk mijne bekwaamheid wil onderzoeken, ik ben oogenblikkelijk bereid te antwoorden."

Daar er echter geen der rechters gevonden werd, die hiertoe lust had, kon Dijkstra heengaan en zijn vonnis afwachten."

Hieruit blijkt wel, dat zelfs eeuwenlange onderdrukking van het ambt aller gelovigen door de dominocratie, zoals die mede bevorderd werd door de Dordtse Kerkenordering, niet in staat was geweest het werk des Heren in de roeping en bekwaammaking tot ook het profetisch ambt aller gelovigen geheel ten onder te brengen. Wij hebben gerechtvaardigde kritiek op de conventikelen en op de oefenaars die daarin optraden, omdat zij zich op die wijze hypostolisch terugtrokken zonder in de volle kerk hun roeping te doen. Maar we moeten blijven erkennen, dat juist op deze manier in de conventikelen het schriftuurlijk functioneren van het profetisch ambt aller gelovigen nog levend bleef, ook al was het dan als het ware illegaal en ondergronds. En nu heeft de enige Heer der Kerk aan Hendrik de Cock in het hart gegeven om de oefenaars uit hun isolement weg te halen en hen in te schakelen en aan het werk te zetten daar waar het behoorde, namelijk in de volle gemeente, voor het forum van de ganse kerk. Dat deed hij reeds vóór de Afscheiding, onder meer toen hij sommigen van hen stimuleerde om ook in geschrifte de valse leer en ontrouw te bestrijden en toen hij die boekjes voor hen uitgaf. Eén van deze boekjes was dat van de oefenaar Jacobus Klok uit Delfzijl tegen de gezangen, getiteld: "De Evangelische Gezangen getoetst en gewogen en te ligt gevonden", dat in februari 1834 verscheen met een voorrede van De Cock. De uitgave van dit werkje werd door het provinciaal kerkbestuur van Groningen als grond genomen voor de afzetting van De Cock als predikant.

Is het niet opmerkelijk: De Cock werd op 1 april 1834 geschorst omdat hij de valse leer van Brouwer en Reddingius openlijk bestreed en hij werd op 29 mei 1834 afgezet omdat hij het boekje van J. Klok had uitgegeven. Inzet van de Afscheidingsstrijd was aldus niet alleen de publieke bestraffing van de valse leraars maar ook de anti-dominocratische activering van het ambt aller gelovigen. Zeker, officieel ging het in De Cock's afzettingvonnis om de inhoud van het boekje van Klok, maar zonder twijfel was hiermee verbonden, en zat hier juist ook achter, de eeuwenlange haat van de dominocraten jegens de beoefening van het ambt aller gelovigen, zoals dat deels nog plaats vond binnen de conventikelen. Evenals J. van der Linden uit Kantens kon men het niet verdragen, dat De Cock als "leidsman en raadgever" optrad van dergelijke mensen, die "wat kennis in de godsdienst betreft door hun stalvee schier overtroffen werden"! De heren hebben het aangevoeld, dat de activering van het ambt aller gelovigen in de kerk hun uiteindelijk zowel hun plaats als hun volk zou kosten. Wat De Cock betreft is het ook opmerkenswaardig, dat hij, volgens bovengeciteerde woorden van zijn zoon, hiermee bewust wilde wederkeren tot de praktijk van de kerk in de tijd van de Hervorming van de 16e eeuw. Zoals hiervoor is beschreven (II.II. 1 en 4.15 - blz. 176 en 199) was toen in de Nederlandse Gereformeerde Kerken het ambt aller gelovigen onder meer werkzaam in de profetieën, die onder leiding van de kerkeraden in de samenkomsten der gemeente werden gehouden. De strakke ordening, tenslotte vastgelegd in de Dordtse Kerkenordering, liet daarvoor echter geen plaats meer en bevorderde en bezegelde de opkomst van de dominocratie, waardoor de gemeente grotendeels onmondig werd gemaakt en gehouden. Het is niet zeker of De Cock het kerkbederf dat hierin gelegen was, ook klaar

bewust heeft onderkend en of hij zich wel bewust is geweest van het grote belang hiervan. Want toen enige jaren na de Afscheiding, vooral onder invloed van ds. S. van Velzen, die een actie ondernam tegen de oefenaars en de oefeningen in de kerk, de klok weer werd teruggedraaid en de vrijheid van de profetie opnieuw de nek werd omgedraaid, heeft De Cock zich daartegen niet al te hard verzet.

De wederinvoering van de Dordtse Kerkenordening in 1840 heeft uiteindelijk de oude kaders weer doen herleven en opnieuw de dominocratie en de onmondigheid van de gewone gemeenteleden bevorderd.

In de vele lectuur, die er in gereformeerde kring over de Afscheiding is verschenen, werd aan dit aspect van de wederkeer tot de vrijheid en mondigheid van alle gelovigen bij mijn weten nimmer aandacht geschonken. Wanneer men het over de oefenaars c.a. heeft, weet men daarmee meestal niet goed raad, en verklaart men dit op zijn best als een bijzondere overgangstoestand direkt na de Afscheiding, toen er zo'n groot tekort aan predikanten was. Maar de Heer der Kerk oordeelt de bevordering van de mondigheid en volwassenheid van de ganse gemeente naar Efeze 4 zó belangrijk, dat Hij de dingen zo heeft geleid, dat deze activering van het ambt aller gelovigen door Hendrik de Cock de grond werd voor diens afzetting en daarmee werd tot één van de belangrijkste oorzaken van de Afscheiding van 1834.

9.4 De ijdele raad der volken.

De inhoud van Psalm 2 vervult een belangrijke plaats in Gods openbaring in het nieuwe testament. In Hand. 4:25-26 wordt deze Psalm toegepast op de beslissende situatie, waarin de apostelen met de kring van hen die behouden werden, als de ware kerk kwamen te staan tegenover de valse kerk van de Sanhedristen met hun aanhang. Als de volken die woelen en de natiën die zinnen op ijdelheid tegen de HEERE en zijn gezalfde, tegen Jahwe en zijn Christus, worden daar biddend aangewezen:

"Herodes zowel als Pontius Pilatus met de heidenen en
de volken van Israëel."

Profetisch gezien ontstond nu dezelfde situatie opnieuw toen in de vorige eeuw tegenover Hendrik de Cock met de kring om hen heen kwamen te staan:

koning Willem I met zijn ministers, Van Pallandt van Keppel en Van Maanen en de secretaris en adviseur Janssen, zowel als de kerkelijke besturen op classikaal, provinciaal en synodaal niveau met het overgrote deel van het Nederlands Hervormde Kerkvolk en het gemeen in de straat.

Dat waren toen naar Psalm 2 concreet de koningen en volken die ijdele raad bedachten tegen de HEERE en zijn gezalfde, en die daartoe volgens de Openbaring (o.m. 20:3) werden verleid door de draak, de oude slang, dat is de duivel en de satan. Want al staan de gedode getuigen weer op wanneer de kerk tot reformatie komt (Openb. 11:11) en wordt het koningschap voor Israëel hersteld (Hand. 1:6 e.v.) en de satan gebonden, zodat hij duizend jaar lang (vgl. 2 Petr. 3:8) de volkeren niet meer verleiden kan (Openb. 20:3): dit is een situatie die in de kerkgeschiedenis telkens opnieuw ontstaat, wanneer de kerk wederom deformeert en de afvallige hiërarchie met de grote massa van het ontrouwe kerkvolk bij herhaling de eigen ordinantiën meer macht en autoriteit toeschrijven dan het Woord Gods, het juk van Christus van zich werpen, zich vergaderen tegen Christus en Hem in zijn getrouwe getuigen opnieuw gaan kruisigen (vgl. art. 29 N.G.B., Openb. 20:7-9a). Het laatste oordeel zal de bevestiging en volledige vervulling te zien geven van deze reeds in de geschiedenis telkens weer aanvankelijk vervulde profetie, wanneer:

"de gelovigen en uitverkorenen zullen gekroond worden met heerlijkheid en eer. De Zoon Gods zal hun naam belijden voor God zijn Vader en zijn uitverkoren engelen; alle tranen zullen van hun ogen afgewist worden; hun zaak, die nu tegenwoordig van vele Rechteren en Overheden als kettters en goddeloos verdoemd wordt, zal bekend worden de zaak des Zoons Gods te zijn." (art. 37 N.G.B.)

Guido de Brès en Hendrik de Cock met vele anderen zullen dan aanschouwen wat zij hier hebben geloofd:

"Het koningschap over de wereld is gekomen aan onze Here en aan

Zijn Gezalfde, en Hij zal als koning heersen tot in alle eeuwicheden."

(Openb. 11:15b)

Psalm 2 wordt door de HEERE gehandhaafd. Ook als Gog en Magog opkomen over de breedte der aarde, mogen Christus' getrouwen het met Luther zingen:

De vijand rukt vast aan met opgestoken vaan:

Hij draagt zijn rusting nog van gruwel en bedrog,
maar zal als kaf verdwijnen."

Men houde mij deze beknopte uiteenzetting rond Psalm 2 ten goede. Want dit is het schriftuurlijk-profetisch kader, waarin wij het kerkelijk-politiek handelen van de regering van koning Willem I en de door hem aangestelde hiërarchie moeten zien staan.

Eén van de meest verontrustende aspecten aan deze zaak is, dat dergelijke samenspanning en bedenken van ijdele raad tegen de HEERE en zijn gezalfde - zulk een eschatologisch kwaad - zo vlak voor de deur ligt en zo gemakkelijk en geruisloos ingang vindt binnen de kerk en daar voor we het weten tot zijn satanische openbaring en hoogtepunt komt. Het begint er altijd mee, dat mensen in de kerk - wat hen betreft meestal met de beste bedoelingen naar men meent - een zekere "leiding" willen geven, in een bepaalde richting willen sturen, inplaats van in eenvoudige gehoorzaamheid enkel te doen wat de Here beveelt volgens zijn Woord. Zij beginnen - om een beeld te gebruiken - naast Christus gezeten "mee te rijden" in de auto van de kerk. En dan denken ze het beter te weten en te kunnen dan de grote Chauffeur, grijpen naar het stuur en hebben pas rust als ze er tenslotte zelf achter zitten. Denk bijvoorbeeld maar aan de opkomst van de hiërarchie in de oude kerk. Het begon zo onnozel bij de strijd tegen de dwaalleraars: houd u aan de bisschop! inplaats van: doe zelf uw ambt als mondig en volwassen christen! Het eindigde met een paus, die door de reformatoren terecht als de antichrist werd getypeerd.

En zo wilde men in de tijd van koning Willem I aanvankelijk streven naar een kerkelijke eenwording van alle protestanten (Hervormden, Remonstranten, Doopsgezinden, Luthersen). Toen dit doel vooralsnog niet haalbaar bleek, werd de kerkpolitiek gericht op het dan in ieder geval toch bewaren van de eenheid binnen de bestaande "kerkgenootschappen". Wat de Hervormde Kerk betreft besefte men tenvolle, dat er onder het kerkvolk aanzienlijke principiële verschillen in leer en ligging bestonden. Doch de kerkpolitiek werd nu: ieder moet vrij gelaten worden om de eigen leer en richting te volgen, maar men mag elkaar niet verketteren zodat er scheuring kan ontstaan. Het is deze kerkpolitiek, die heel duidelijk uitgestippeld wordt in de brieven van de secretaris en adviseur bij het Departement van Eeredienst, de heer Janssen, aan de praeses van de classis Middelstum, ds. J.J. Damsté, met betrekking tot Hendrik de Cock nadat men op het Departement op de hoogte was gekomen van De Cock's brochure tegen Brouwer en Reddingius. Zo lezen we in de brief van Janssen van 30 nov. 1833:

"Gedachten en systema's zijn tolvrij; het staat De Cock vrij zijne mystieke paleologie uit te kramen, maar het lasteren en schelden van achtingswaardige ambtgenooten in het openbaar, het razen om oproer te stichten, behoort niet tot de mystikerij, maar wel tot zedelijk wangedrag." (F.L. Bos, Archiefstukken betreffende de Afscheiding, deel I, blz. 235).

Nog duidelijker wordt de gevolgde kerkpolitiek onder woorden gebracht in de brief van Janssen aan Damsté van 10 dec. 1833.

"Het zijn geene gevoelens, geene godgeleerde stelsels, welke men moet aantasten - daarin behoort Ds Cock zoo veel vrijheid te hebben, als elk ander leeraar onzer Kerk; alle schijn van geloofsdwang, alle beperking van protestantsch-christelijke vrijheid, ook voor mystieken, moet vermeden; maar de lasteraar en voorbedachte onruststoker, die zich beijvert de leeraars verdacht te maken, de gemeenten te ontrusten, onze Kerk te verdeelen en te scheuren, die moet geweerd worden."
(F.L. Bos, Archiefstukken I, blz. 240)

Ofschoon de haat van de leugenleraars jegens de waarheid spreekt uit bijna elke zin, wilde men dus persé geen conflict over de leer. Zelfs De Cock moest en zou vrijgelaten worden om de ware leer voor te staan. Echter: tot die ware leer behoorde ook, dat de gelovigen verplicht zijn om te strijden voor het ware geloof (Judas vers 3) en de valse leraars publiekelijk te weerleggen en te

bestrafen (1 Tim. 5:20). Men maakte De Cock wel voor een lasteraar uit, maar als het wáár was wat hij zei, wás hij natuurlijk helemaal geen lasteraar, of Christus en de apostelen waren dat ook! Alles hing er hier enig en alleen vanaf of wat De Cock zei in overeenstemming was met de Heilige Schrift. Daarom beriep De Cock zich dan ook terecht steeds op de Bijbel en zei: toon mij dan, als u kunt, toch aan, dat wat ik zeg, niet in overeenstemming is met de Schrift. Maar dat werd steeds geweigerd want men wilde onder géén beding een strijd over de leer; die moest en zou immers tolvrij zijn! Toen de zaak wat verder kwam begon het daarom tot de heren door te dringen, dat zij de strijd met De Cock c.s. maar beter niet konden voortzetten en uitvechten op het punt van de beschuldiging: "laster!". Want daarmee zouden zij tenslotte onvermijdelijk moeten gaan handelen over de leer zelf, en dat was in strijd met de gevolgde eigen kerkpolitiek. We zien daarom, dat men de veroordeling van De Cock wegens zijn vermeende laster verder laat liggen - overigens zonder deze terug te nemen! - en dat men overstapt op de kwestie van de gezangen. Die gezangen waren bij kerkelijke wet of verordening ingevoerd, en wie ze nu dus niet liet zingen en er bezwaren tegen ontwikkelde, die zondigde daarmee tegen de kerkelijke orde. Zulk een ordeverstoorder, die scheuring teweeg zocht te brengen door tegen het nakomen van deze kerkelijke verordening op te hitsen, moest en kon dan ook op dié grond alleen veroordeeld worden. Zo meende men dan de leer er buiten te kunnen houden. Daarom werd de totale afzetting van De Cock uiteindelijk enkel en alleen gebaseerd op diens ageren tegen de evangelische gezangen. En ook op tal van andere plaatsen werd later het niet willen of laten zingen van de gezangen gemaakt tot het grote breekpunt, zodat het wel leek alsof heel de Afscheiding niets meer was dan een gezangenstrijd. Dat alles was het gevolg van de welbewuste kerkpolitiek om géén confrontatie aan te gaan op het punt van de leer maar enkel op dat van de orde. De theorie van deze kerkpolitiek vinden we met name heel duidelijk ontwikkeld in een rapport van de Algemeene Synodale Commissie aan de Minister van Eeredienst van 22 mei 1834 (F.L. Bos, Archiefstukken I, blz. 258-264). Het gaat daarin om de vraag hoe de zogenaamde "ultra's" moeten worden beteugeld. Onder die ultra's verstond men de kerkelijke extremisten van rechts en links. Daarbij dacht men ter ener zijde aan ds. H. de Cock c.s. en ter anderzijde aan de Groninger Richting van Prof. Hofstede de Groot en anderen, welke laatsten o.m. alle leerbinding verwierpen. Om te beginnen, zo zegt nu het rapport, zal dan officieel moeten worden uitgemaakt wie ultra's zijn. Wie moet dat doen? De koning? Nee! De synode dan?

"Zal men dan de beslissing, wie de ultras zijn, die men te beteugelen heeft, opdragen aan eene kerkelijke vergadering, aan eene Synode? Zoo bewandelt men den weg, die rechtstreeks tot eene scheuring leidt: want zijn eenmaal door zoodanige vergadering bij eene bepaalde beslissing de grenzen aangewezen, binnen welke men blijven moet, en over welke men niet gaan mag, of men wordt ultra, dan zijn, even daardoor, alle(n), die dit laatste gedaan hebben en niet verkiezen binnen de gestelde grenzen terug te keeren, uit de kerk gezet, en het ergste dat men denken kan, de scheuring zal voltooid zijn. Is uit dezen hoofde het eensdeels ongeraden, andersdeels onmogelijk, uit te maken wie men voor ultras te houden hebbe, zoo behoort ook het gandsche denkbeeld van beteugeling der ultras door gezag en het inboezemen van vreeze opgegeven te worden."

En het rapport besluit:

"De Synodale Commissie ... verklaart tenslotte als haar algemeen gevoelen, dat de woelingen ... het eerst zullen bedaren, als men van den éénen kant de gevoelens spaart en verschoone, doch van den anderen kant alle inbreuk tegen kerkelijke wetten en reglementen, door wien ook gepleegd, strengelijk tegengaat; terwijl zij het er verder voor houdt, dat alle tegenstand, en vooral die, welke van de zijde des Staats geboden kan worden, zal zijn brandstof, welke men in het vuur werpt, opdat het te sterker brande."

Hier ziet men nu ten voeten uit hoe men welbewust en weloverwogen de kerkpolitiek ontwikkelde en uitstippelde, waarnaar men H. de Cock c.s. heeft behandeld. Of De Cock zich al beriep op Gods Woord, dat naar art. 7 N.G.B. de enige maatstaf is ook voor de gehoorzaamheid aan kerkelijke wetten en reglementen:

"geen pourparlers!" was het antwoord, geen praatjes; belooft u onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan de kerkelijke wetten en reglementen, ja of neen?! Zo neen, dan staan wij u ten strengste tegen en blijft u geschorst en afgezet. Of De Cock c.s. ook nog zo overtuigend bewezen, dat met name de gezangen in strijd waren met de trouw aan Gods Woord, het deed er allemaal niets toe: de kerk heeft verordend, dat ze gezongen moeten worden en daarmee uit. Wie er tegen is, is ongehoorzaam aan de kerkelijke wetten en reglementen, en daarom: weg met hem!

Voor wie de HEERE vrezen is dit onbegrijpelijk en een niet te verteren zaak. Hoe is het mogelijk, dat mensen gewoon tegen beter weten in zo handelen en wil-lens en wetens zich doof houden voor de overtuigendste argumenten, hun ogen dicht doen voor wat toch zo klaar is als de dag en hun hart toesluiten ook al wordt aan de trouwste leden van de kerk het grofste onrecht gedaan?! Welnu, dat komt allemaal doordat men zijn eigen kerkpolitiek volgt. Daardoor wordt uiteindelijk het hart verstokt als dat van Farao, die tenslotte in de Rode Zee verdronk. Wie zelf het bestuur van de kerk in handen nemen, verdringen Gods Gezalfde van zijn plaats en dat eindigt noodwendig altijd in een beslissende confrontatie, waarbij men zichzelf en de eigen ordinantiën, de eigen kerkelijke wetten en reglementen, meer macht en autoriteit toeschrijft dan Gods Woord, waardoor men wordt tot het Egypte van de valse kerk. Zulke kerkpolitici onderwerpen zich niet langer aan het juk van Christus (art. 29 N.G.B., Ps. 2) en vervullen daarmee opnieuw Ps. 2:

"Waarom woelen de volken en zinnen de natiën op ijdelheid?

De koningen der aarde scharen zich in de slagorde en de machthebbers spannen samen tegen de HEERE en zijn gezalfde:

Laat ons hun banden verscheuren
en hun touwen van ons werpen!"

Maar aldus worden zij dan ook tot valse kerk.

Immers de HEERE heeft zijn Christus tot Koning gesteld, de leeuw uit de stam Juda, de wortel Davids, onze Here Jezus Christus; Openb. 5. De toorn van het Lam ontbrandt tegen allen die niet bij Hem schuilen en in eenvoudig geloof Hem volgen waar Hij ook heengaat, maar die zelf in ongeloof en naar eigen kerkpolitieke overwegingen de koers en de weg voor de kerk willen uitstippelen en vaststellen. Al hun eigen wijsheid blijkt dwaasheid te zijn. Want God, de HEERE, spot met hen en doet hen op al hun wegen vergaan. Inplaats van eenheid te bereiken en scheuring te voorkomen, worden zij zelf tot valse kerk, terwijl de rest der verkiezing wordt uitgeleid uit hun Egypte, opnieuw in vrijheid wonen mag, en de Herder Israëls hen leidt als schapen en voor hen een dis aanricht voor de ogen van wie hen benauwen (Ps. 85, 80 en 23).

9.5 De procedure tot schorsing en afzetting van H. de Cock.

Wat zijn precies de historische feiten, behorende tot de procedure tegen Hendrik de Cock, welke uitliepen op de Afscheiding te Ulrum? Daarvan volgt nu een overzicht.

Sedert 1831 preekt H. de Cock goed gereformeerd. Hierdoor komen er 's zondags zoveel kerkleden van andere gemeenten in Ulrum naar de kerk, dat het gebouw te klein wordt. Sommigen van deze kerkleden van elders dringen er op een gegeven moment bij De Cock op aan hun kinderen te dopen. Zij hebben namelijk hun kinderen nog niet kunnen laten dopen, omdat zij, wegens de onschriftuurlijke prediking van hun eigen predikant in hun woonplaats, niet bevestigend kunnen antwoorden op de doopvraag: of zij niet bekennen, dat de leer aldaar geleerd de waarachtige en volkomen leer der zaligheid is. De Cock is hiermee ernstig verlegen. Na overleg met zijn kerkeraad besluit men hierover advies te vragen aan ds. D. Molenaar te 's-Gravenhage.

Begin mei 1833 schrijft De Cock aan Molenaar een brief, waarin hij hem de zaak omstandig voorlegt, en vraagt naar zijn gevoel en dat van C. Baron van Zuylen van Nijevelt (1777-1833), wiens boekjes "De eenige Redding" (1831) en "De Hervormde Leer" (1832) voor De Cock van grote, richtinggevende betekenis zijn geweest. Tevens vraagt hij in deze brief Molenaars oordeel over: "hoe men moet handelen met zulke ledematen die in leer en wandel genoegzaam betonen, dat zij noch Godvrezende zijn, noch met de Godvrezenden het houden, ja allesints de waarheid tegenstaan".

Het antwoord van Molenaar d.d. 12 mei 1833 is gebaseerd op kerkpolitieke overwegingen in plaats dat het uitgaat van de gehoorzaamheid aan het Woord des geloofs. De Baron van Zuylen van Nijevelt is zojuist overleden.

De Cock en zijn kerkeraad moeten het advies van Molenaar afwijzen en komen aldus tot het besluit, dat zij de verzoeken van ouders uit andere gemeenten om hun kinderen in Ulrum te dopen niet mogen afwijzen. Zo gaat De Cock nu onder bepaalde voorwaarden over tot het in Ulrum dopen van kinderen van ouders uit andere gemeenten, die hen in hun eigen plaats niet kunnen laten dopen wegens gewetensbezwaar tegen het aldaar bevestigend beantwoorden van de doopvragen. Op 4 november 1833 en bij herhaling op 18 november 1833 wordt De Cock over dit dopen aangeklaagd bij het classikaal kerkbestuur van Middelstum door zijn collega, de predikant van de naburige gemeente van Vierhuizen en Zoutkamp, A.P.A. du Cloux. Dezelfde ds. Du Cloux dient op 3 december 1833 nog een aanklacht in tegen De Cock, nu omdat deze op hun verzoek in Ulrum ook catechisatie geeft aan leden van andere gemeenten. Ook de kerkeraad van Farnsum dient op 4 december 1833 bij de classis Middelstum een aanklacht in wegens dergelijk catechiseren.

Op maandag, 18 november 1833, ontvangt De Cock te Ulrum een door de classis benoemde commissie van onderzoek om met hem te spreken over zijn dopen van kinderen uit andere gemeenten. De Cock zorgt ervoor, dat ook de kerkeraad hierbij aanwezig is, die door de commissie daarvoor niet was uitgenodigd (ook in het vervolg wordt de kerkeraad van Ulrum van de zijde van de kerkelijke besturen steeds genegeerd en als quantité négligeable behandeld). De Cock bevestigt openlijk het feit, dat hij te Ulrum kinderen van ouders uit andere gemeenten heeft gedoopt, en zegt daarmee te zullen doorgaan, tenzij men hem de wet aanwijst, waartegen dit zou strijden. Nog dezelfde week ontstaat een korte correspondentie hierover tussen De Cock en één van de drie predikanten die de commissie vormden, dr. A. Rutgers, die doorgaat voor een geleerd Calvinjkenner en die door aanhalingen uit Calvijns Institutie De Cock tracht te overtuigen, dat de trouw of ontrouw van de bedienaar van het sacrament niets toevoegt of onneemt aan de waarheid van de heilige doop. Daar dit de kwestie waarom het gaat, in het geheel niet raakt - want De Cock is helemaal niet van mening, dat een doopsbediening, door hem verricht, op zichzelf meer waar of beter is dan die door een ontrouw dienaar; het gaat om de gewetensbezwaren van de ouders met betrekking tot de doopvraag - wordt hierdoor De Cock niet overtuigd, doch wordt hij, integendeel, alleen maar gesterkt in zijn voornemen dit te blijven doen. Op 19 december 1833 verschijnt De Cock, na daartoe te zijn opgeroepen, voor het classikaal bestuur van Middelstum. Hij verwacht, dat daar met hem zal worden gehandeld over het dopen van kinderen van buiten Ulrum. Maar, zoals wij weten, was de praeses van deze classis, ds. J.J. Damsté, inmiddels van hogerhand aangepord om het in november 1833 verschenen boekje tegen Brouwer en Reddingius als grond voor een veroordelend vonnis te nemen. Nadat daarom De Cock is gehoord over de kwestie van het dopen en het catechiseren, stelt Damsté hem ook de vraag of hij de schrijver is van het werkje tegen de heren Brouwer en Reddingius en of hij bereid is dit te herroepen.

Wat het dopen en catechiseren te Ulrum van gemeen^{te}leden van elders betreft, zegt De Cock, dit te zullen nalaten, indien hem, hetzij uit Gods Woord, hetzij op grond van de kerkelijke reglementen, wordt bewezen, dat hij dit niet mag doen. Ten aanzien van het bewuste boekje erkent hij, dit te hebben geschreven en verklaart hij zich bereid dit voor elke wettige kerkelijke vergadering te verdedigen, met de belofte tevens, dat, indien men hem op grond van Gods Woord anders mocht kunnen overtuigen, hij openlijk zal herroepen wat hij geschreven heeft. Wanneer hij hierover verder probeert te spreken, teneinde zijn handelwijze daarin te verdedigen met de Schrift, wordt hem dit verhinderd en gelast de vergadering te verlaten. De kerkeraad van Ulrum, die speciaal met hem is meegekomen, wordt in het geheel niet toegelaten. Het classikaal kerkbestuur van Middelstum - hoewel het daartoe vereiste quorum niet aanwezig is - wijst dezelfde dag nog vonnis in de zaak tegen De Cock, welk vonnis hem de avond van de volgende dag wordt thuisbezorgd. Hendrik de Cock wordt als predikant geschorst, voor onbepaalde tijd, zonder verlies van tractement. In het vonnis gaat vóórop de zaak van het geschrift tegen Brouwer en Reddingius, terwijl vervolgens in de tweede plaats mede in overweging wordt genomen het dopen en catechiseren van

hen die niet tot de gemeente van Ulrum behoren.

De Cock protesteert met een brief van 21 december 1833 onmiddellijk scherp en gefundeerd bij de classis en de ring Leens, en verzoekt zijn vonnis op zijn minst voorlopig op te schorten tot hij nader gehoord is en ook de koning - "die mijne roeping geaprobeerd heeft" - dit vonnis heeft bekrachtigd: " 't welk Zijne Majesteit, in het voetspoor zijner godvruchtige vaderen tredende, nimmer doen kan noch zal".

Dit helpthem evenwel niets: de schorsing blijft gehandhaafd.

De Cock houdt zich aan het vonnis, en juist met de feestdagen - Kerst en Oud en Nieuw - zit Ulrum zonder eigen predikant. Zijn vijanden beklimmen de kansel, terwijl De Cock, de kerkeraad en het overgrote deel van de gemeente niet in de kerk komen. Zelfs op de onderlinge bijeenkomsten in conventikels onthoudt De Cock zich van voorgaan en laat dit over aan oefenaars, zoals met name Luitsen Dijkstra.

Overigens ontwikkelt De Cock een grote activiteit tegen zijn vonnis.

Op 22 december 1833 gaat een adres van hem uit tot koning Willem I. Hij had de koning reeds eerder geschreven toen hij hem zijn verschillende geschriften toezond; daarbij sluit hij nu ook aan.

Op 23 december 1833 maakt hij een beroepsschrift op voor het provinciaal kerkbestuur van Groningen, dat mede door de kerkeraad wordt ondertekend, en op 1 januari 1834 wordt gedateerd en verzonden. Tevens zendt hij op 23 december 1833 samen met zijn kerkeraad een verzoekschrift aan de gouverneur en de gedeputeerde staten van de provincie Groningen, omdat men van mening is, dat, indien met name het boekje tegen Brouwer en Reddingius openbare laster is, dit ook een burgerlijke overtreding is. Indien de burgerlijke overheid De Cock hiervan nu vrijspreekt kan dit wellicht meewerken tot vernietiging van het kerkelijke vonnis. Hierbij worde opgemerkt, dat de heren Brouwer en Reddingius er wel voor oppasten om bij de burgerlijke rechter een aanklacht tegen De Cock wegens laster in te dienen. De gouverneur en gedeputeerde staten van Groningen antwoorden bij missive van 7 januari 1834, dat zij zich onbevoegd achten om van "de grieven en bezwaren" kennis te nemen. Ook van de zijde van de koning wordt hij enige maanden later verwezen naar "de bevoegde kerkelijke vergaderingen". Overigens blijft De Cock de koning ook in het vervolg getrouw op de hoogte houden en om hulp vragen. Dit doet hij onder meer in de brieven, waarmee hij zijn verschillende brochures telkens aan de koning toezendt.

Nadat De Cock op 4 februari 1834 nogmaals aan het provinciaal kerkbestuur van Groningen een brief heeft geschreven, waarin hij nog enkele formele bezwaren tegen zijn schorsingsvonnis inbrengt en 'tevens een aanklacht indient tegen prof. Hofstede de Groot en ds. Van der Linden omdat zij o.m. openlijk de belijdenisformulieren onverbindend verklaren, krijgt hij eindelijk op 11 februari bericht, dat dit kerkbestuur voor zijn zaak een commissie van onderzoek heeft benoemd, terwijl het intussen zijn schorsing "in staat laat".

Op dinsdag, 11 maart 1834, verschijnt De Cock te Groningen voor de provinciale onderzoekscommissie. Er wordt hem in vier vragen ongeveer hetzelfde gevraagd als op de classis van 19 december, maar bovendien worden hem ook nog vijf vragen voorgelegd naar aanleiding van zijn uitgeven van het boekje van Klok tegen de gezangen, dat inmiddels in februari 1834 is verschenen. Deze laatste vijf vragen worden hem gesteld - zonder dat hij dit te horen krijgt! - op persoonlijk verzoek van de president van het provinciaal kerkbestuur, ds. D. Hendriksz; het verslag van De Cock's antwoorden op deze vijf vragen wordt ook buiten het officiële rapport van de commissie gehouden en aan de heer Hendriksz alleen uitgebracht. Hoewel hem een schriftelijke copie van de hem gestelde vragen wordt geweigerd, licht De Cock zijn antwoorden op al deze vragen nog nader schriftelijk toe in een brief van 18 maart 1834.

Op 1 april 1834 bekrachtigt het provinciaal kerkbestuur van Groningen het schorsingsvonnis van De Cock. Als enige grond voor de schorsing wordt thans aangevoerd het boekje tegen Brouwer en Reddingius: "Verdediging van de ware Gereformeerde leer...". Het dopen en catechiseren is als grond vervallen - immers de reglementen verboden dat niet! Terwijl men hier uitspraak doet op een beroep van De Cock zelf en de gronden voor de schorsing aanzienlijk zijn verminderd, verzwaart men het vonnis door te bepalen, dat het voor twee jaar zal gelden, met verlies van tractement en betaling van de proceskosten.

De Cock protesteert weer tegen deze uitspraak bij het provinciaal kerkbestuur zelf, en hij en de kerkeraad richten zich tot de ring Leens, zonder dat dit iets helpt. In de uitspraak van 1 april 1834 wordt vermeld, dat daarmee "recht wordt gedaan in appèl en in het hoogste ressort". Dit betekent, dat inzake dit schorsingsvonnis geen hoger beroep meer voor De Cock open staat. Hiermee is dus het eerste proces tegen De Cock - dat leidde tot zijn schorsing als predikant - beëindigd.

Ds. Hendriksz, die op zijn persoonlijk verzoek rapport heeft ontvangen over de antwoorden van De Cock op de vijf vragen door de commissie op 11 maart aan hem gesteld inzake het uitgeven van het boekje van Klok tegen de gezangen, heeft dit materiaal ten laste van De Cock voorgebracht, en dit wordt door het provinciaal kerkbestuur aangemerkt als een aangifte van bezwaar naar art. 75 van het Reglement op de uitoefening van Kerkelijk Opzicht en Tucht. Dat wil zeggen: als een aangifte "ten einde eene afzetting in te roepen". Men gaat dus nu het uitgeven van het boekje tegen de gezangen gebruiken als basis voor een geheel nieuw proces tegen De Cock, een nog ernstiger proces, omdat het nu gaat om een volledige afzetting als predikant. En omdat het dus een ander proces is, dat geheel los moet staan van het schorsingsproces, benoemt het provinciaal kerkbestuur opnieuw een commissie van onderzoek. Deze moet De Cock ondervragen over zijn aandeel in het verschijnen van het boekje van Klok alsof hij daarover nog nooit iets beantwoord heeft en alsof men die antwoorden in het geheel niet kende (want "officieel" wist men daarvan immers niets!). Precies dezelfde heren, die daarvoor uiteindelijk wederom ten laste van De Cock hun declaraties mogen indienen, worden opnieuw benoemd als commissie, waarvoor De Cock wordt opgeroepen om op 5 mei 1834 in Groningen te verschijnen, teneinde door haar te worden verhoord over zijn aandeel in het verschijnen van het boekje van Klok.

De Cock begrijpt van deze hele gang van zaken niets: hij heeft toch over het boekje tegen de gezangen de nodige vragen reeds beantwoord en hij dacht, dat die kwestie voor hem verder geen nadelig gevolg had omdat er immers in de uitspraak van 1 april 1834 met geen woord over gerept werd! - gaan ze hem dan nu, in een zaak waarin ze reeds geoordeeld hebben, nog eens veroordelen? Dit en nog meer schrijft hij hen dan ook in zijn brief van 26 april 1834, met het verzoek om uitstel omdat hij door "tussenkommende omstandigheden" verhinderd is op 5 mei in Groningen te komen.

De kerkeraad van Ulrum heeft namelijk een verzoekschrift voor koning Willem I opgesteld en De Cock en de catechiseermeester P.R. de Wit afgevaardigd om dit op een audiëntie persoonlijk aan Zijne Majesteit te overhandigen. De Cock en De Wit ondernemen hiervoor eind april de in die dagen aanzienlijke reis naar Den Haag, waarbij onderweg diverse sympathiserende personen worden bezocht. Op 14 mei 1834 spreekt De Cock met koning Willem I. Het is geen vruchtbaar gesprek; de koning zoekt hen "te verbijsteren en van het stuk te brengen" en verwijst hen naar zijn minister van Eeredienst, Baron van Pallandt van Keppel, een van de grote kopstukken van de kwade kerkpolitiek van die dagen.

Op 21 mei 1834 verschijnt De Cock te Groningen voor de commissie van het provinciaal kerkbestuur, welke met hem wenst te spreken over het uitgeven van het boekje van Klok tegen de gezangen. Helenius de Cock vermeldt in zijn boek over het leven en werken van zijn vader over dit onderhoud (2e druk, blz. 188/189):

"Op zijn verzoek, dat hem het ongegronde der beschuldiging van Klok tegen die gezangen mocht worden aangewezen, kreeg hij geen bepaald antwoord. De commissie beweerde, dat de uitgave van dat werkje tegen de goede orde der kerk streed, terwijl vader dit alleen dan wilde toestemmen, indien bewezen werd, dat de gezangen niet tegen Gods woord streden."

De Cock schrijft hierover op 28 mei 1834 ook nog een uitvoerige brief aan het provinciaal kerkbestuur, waarin hij onder meer dit zegt:

"Wat voorts de uitdrukkingen aangaat, zoo in de voorrede als in het boek zelve, waaraan gij u schijnt te stooten, mijne heeren! deze zijn niet aanstootelijk, noch te hard, wanneer het bewezene ten aanzien van de gezangen waarheid is; is het geen waarheid, dan zeker zijn die te veroordelen, ook hier loopt dus de zaak in kwestie over de waarheid. Is het gestelde waarheid, dan zijn ook die uitdrukkingen goed en regt, dit moet dus onderzocht en aan Gods Woord alleen getoetst worden, daar-

aan wensch ik mij te onderwerpen; maar niets ook tegen dat eenig waarachtige Woord van God aan te nemen of te herroepen.

Dat onderzoek, mijne Heeren! eisch ik daarom, als Protestant, als Gereformeerde, als Christen. - Dat kunt en moogt gij noch MIJ noch KLOK weigeren, ten zij gij met Rome wilt heulen, Gods Woord verachten en den Heere Jezus opnieuw kruisigen in zijne ledematen, U alzoo verbroederende met al degene die het bloed der Profeten en der Heiligen gezocht hebben, waarvoor ik hoop dat God U behoeden en bewaren moge."

(a.w., blz. 197/198)

Op 29 mei 1834 zet het provinciaal kerkbestuur van Groningen Hendrik de Cock geheel af als predikant te Ulrum, "met veroordeeling van denzelfden in de kosten van deze procedure". Grond voor deze afzetting is het verstoren van de goede orde der kerk door het, onder het zegel van zijn goedkeuring, uitgeven van het geschrift "De Evangelische Gezangen getoetst en gewogen en te ligt gevonden" van Jacobus Klok, verwer en koopman te Delfzijl.

In juni 1834 gaat De Cock tegen dit afzettingsvonnis in beroep bij de algemene synode van de Ned. Herv. Kerk. Hij doet dit in een door hem zelf opgestelde, zeer uitgebreide memorie van verantwoording, terwijl hij ook inzendt een akte van appèl en memorie van defensie, voor hem opgesteld door mr. D. van Hogendorp. Ook de kerkeraad van Ulrum richt zich tot de synode, en wel met een uitvoerig pleidooi, opgesteld door mr. C.M. van der Kemp. In dit laatste stuk wordt er op gewezen, dat in één van de reglementaire artikelen waarop het afzettingsvonnis is gegrond, wordt bepaald, dat iemand die, zoals De Cock, om zedelijk wangedrag in zijn bediening geschorst of ontzet is, tevens geacht moet worden als lidmaat van het gebruik des H. Avondmaals ontzet te zijn. Hiertegenover verklaart de kerkeraad van Ulrum nu in zijn pleidooi voor de synode:

"dat anderszins en indien ook onze de Cock gerekend moet worden van het gebruik des Heiligen Avondmaals ontzet te zijn, het er zoo ver van af is, dat wij, Kerkeraad, hem als een heiden en een tollenaar beschouwen, dat wij hem integendeel steeds houden en erkennen blijven als onzen wettigen leeraar en, nog meer, als onzen hartelijk geliefden broeder in Christo Jesu onzen Heer, met wien wij niet alleen volgaarne de teekenen van 's Heeren lichaam en bloed willen deelen, maar dien wij ook, in weerwil van alle Class. Provinc. of Synodale uitspraken, tot eene gemeenschappelijke gebruikmaking des Avondmaals uitnoodigen zullen;"

(geciteerd uit G. Keizer, "De Afscheiding van 1834", blz. 472)

Op 16 juli 1834 doet de synode uitspraak. De Cock krijgt een halfjaar uitstel om berouw te tonen en plechtig en schriftelijk te beloven, dat hij zich van nu voortaan stipt zal gedragen naar al de bestaande kerkelijke reglementen en verordeningen. Doet hij dat niet, dan mag het provinciaal kerkbestuur hem namens de synode alsnog geheel afzetten.

De brief van de kerkeraad van Ulrum is door de synode straal genegeerd.

De Cock had zich weliswaar tot de synode gewend, maar persoonlijk verwachtte hij meer van de koning. Daarom wendde hij zich met een uitvoerige brief van 23 juni 1834 ook weer tot koning Willem I, waarbij hij hem op de hoogte brengt, niet alleen van zijn verdere strijd in geschrifte door middel van enkele nieuwe brochures, maar ook van alles wat men, sedert hij op audiëntie bij de koning was, verder tegen hem en de waarheid heeft ondernomen. Hij appelleert daarin o.a. alsvolgt op het hart van de koning:

"O Sire! mogt het God behagen u een koninklijk hart te geven om voor hem te buigen en nog tijdelijk (= tijdig, P.d.V.) land en volk terug te roepen tot Gods waarachtigen dienst, menschelijke wetten afschaffende, en die onzer vaders, gegrond op Gods Woord, herstellende."

(Hel. de Cock, a.w., 2e dr., blz. 241)

Het heeft alles niet mogen baten; koning Willem I heeft zich doof gehouden.

De uitspraak van de synode heeft echter De Cock blijkbaar verrast en weer hoop gegeven. Hij meent, dat de synode zijn afzettingsvonnis heeft vernietigd omdat zij het te liefdeloos, te hard en te voorbarig vond, en dat het half jaar hem nu gegeven wordt om met het provinciaal kerkbestuur te handelen over zijn volledige herstelling in het ambt (dus ook voor wat betreft het eerdere schorsingsvonnis; zoals later blijkt, realiseert hij zich niet, dat die schorsing wordt beschouwd als een geheel afzonderlijke zaak). Daarom wendt De Cock

zich met een brief van 31 juli 1834 tot het provinciaal kerkbestuur van Groningen met het verzoek om zo spoedig mogelijk, samen met zijn kerkeraad, op de eerstkomende vergadering van dat bestuur, op 6 augustus 1834, te worden toegelaten, teneinde daar te vernemen:

"op welke wijze UEds. mijne herstelling zoudt wenschen toe te staan". De kerkeraad van Ulrum verzoekt in een afzonderlijk schrijven hetzelfde. Het provinciaal kerkbestuur doet alsof de kerkeraad in het geheel niet bestaat, en De Cock ontvangt een simpel briefje, gedateerd 6 augustus 1834, waarin hij kortweg wordt terugverwezen naar de synodeuitspraak. Terwijl in Ulrum de druk op De Cock om tot afscheiding over te gaan steeds groter wordt, herhaalt hij in een brief van 12 augustus 1834 op het dringendst het verzoek aan het provinciaal kerkbestuur, waarin hij zijn bedoeling tevens als volgt verduidelijkt:

"Ik word door UEd. kortweg verwezen naar de Synodale uitspraak, maar bij die uitspraak wordt mij tevens opgelegd, om plegtiglijk af te leggen en te onderteekenen eene acte door UEds. mij voor te leggen om te houden en mij stiptelijk te gedragen naar alle kerkelijke verordeningen. Ik wensch zulks zooveel het mogelijk is te doen, maar tevens met opregtheid en in goede conscientie voor den Heere, en wanneer die acte zoodanig door UEds. gesteld wordt, dat daardoor mijn geweten niet wordt bezwaard, en mijn eed eenmaal heiliglijk voor God en de Gemeente gezworen, om den Gereformeerde Godsdienst te handhaven, niet gekrenkt en geschonden, zal ik niet aarzelen om mij gewilliglijk te onderwerpen aan allen en aan alles wat daarmee niet strijdig is." (Hel. de Cock, a.w., 2e dr., blz. 253/254).

Hij ontvangt hierop bericht, dat, indien hij zulks verkiest, hij op 2 oktober te Groningen gelegenheid krijgt om het provinciaal kerkbestuur te spreken, waarbij - "gelijk van zelf spreekt"! - de kerkeraad van Ulrum niet verwacht wordt. De Cock, die oordeelt, dat men de zaak traineert, antwoordt opnieuw, en ook de kerkeraad van Ulrum schrijft op 2 september 1834 een ernstige brief aan het provinciaal kerkbestuur van Groningen, met daarin deze woorden:

"Gij weigert, Mijne Heeren, onze toelating, maar miskent gij ook daardoor niet, Mijne Heeren, onze regten en de regten van de Gemeente van onzen Heere Jezus Christus, die eenmaal tusschen u en ons rigten en Zijne tegenstanders verpletteren zal? Is ons niet mede het opzigt over deze Gemeente aanbevolen, die met ons ten zeersten aan onzen geliefden en getrouwen leeraar verkleefd en verbonden is, en dien wij nimmer zullen kunnen verlaten of overgeven, als wanneer ons op grond van Gods Woord wordt aangetoond, dat hij aan ketterij of hardnekkigheid schuldig is? Is het daarom niet van het grootste aanbelang, wanneer (ter voorkoming van scheuring en allerlei ellende die gij nimmer aan ons zult mogen wijten) gij hem en ons op grond van Gods Woord meent te kunnen overtuigen, met hem ook ons toe te laten, om onderling, op grond van Gods Woord, de ware orde, eendragt en vrede Jeruzalems te zoeken?" (Hel. de Cock, a.w., 2e dr., blz. 257).

Tevens herhaalt de kerkeraad in deze brief zijn verklaring, dat hij Hendrik de Cock niet zal censureren, en voegt daaraan toe de betuiging:

"dat aan ons niet zullen mogen worden geweten alle de moeiten en botsingen die er uit de langere miskennis onzer regten en vrijheden in kerk of staat mogen voortvloeijen, daaromtrent bij dezen UEds. verantwoordelijk stellende." (a.w., blz. 259).

Inmiddels is er nog iets anders duidelijk geworden.

De brieven en stukken, die De Cock en de kerkeraad van Ulrum aan de synode hadden verzonden, beperkten zich niet enkel tot de zaak van het afzettingsvonnis door het provinciaal kerkbestuur op 29 mei 1834. Héél de strijd tegen de valse leer en ontrouw in de kerk, en daarmee dan óók de schorsing van De Cock op 1 april 1834, werd daarin aan de orde gesteld. De synode moest haar eigen taak doen in de handhaving van de rechte leer, de veroordeling van alle predikanten en hoogleraren die de band aan de Drie Formulieren van Enigheid openlijk verbraken, en het openlijk en daadwerkelijk partij kiezen voor allen die, zoals De Cock, wegens de goede strijd en het getrouwe getuigenis vervolgd werden.

De brieven van De Cock c.s. aan de synode vormden daarom een getuigenis tegen de valse leer, de ontrouw en het onrecht in de kerk des Heren, en een oproep tot getrouwheid en het doen van recht en gerechtigheid over heel de linie en in concreto in de zaak tegen Hendrik de Cock.

De synode evenwel herleidde heel dit getuigenis tot niets meer dan een beroep op een hogere kerkelijke instantie in een appèlzaak.

De Cock c.s. hebben dit niet scherp doorzien.

Daarom dachten zij aanvankelijk, "dat met de ondertekening van een formulier geheel de kerkelijke procedure geëindigd zou zijn" (Hel. de Cock, a.w., blz. 261). Toen men hieraan begon te twijfelen vroeg De Cock in een brief van 5 augustus 1834 hierover nadere inlichtingen aan de secretaris van de synode. In zijn brief van 18 augustus 1834 antwoordt deze nu, dat de uitspraak van de synode uitsluitend geldt voor wat betreft de afzetting op 29 mei 1834 en niets te maken heeft met de schorsing op 19 december 1833 en 1 april 1834.

Want De Cock kon en mocht bij de synode enkel in appèl gaan over zijn afzettingsvonniss van 29 mei 1834; inzake het schorsingsvonniss was geen appèl meer mogelijk omdat het provinciaal kerkbestuur van Groningen dáárover op 1 april 1834 in tweeder instantie had beslist en daartegen, volgens de bestaande bepalingen, geen volgend beroep meer openstond. Ook al zou De Cock dus met het provinciaal kerkbestuur tot overeenstemming komen over de opheffing van zijn afzetting, dan schoot hij daarmee nog niet veel op, omdat zijn schorsing dan nog gewoon gehandhaafd zou worden.

Toch heeft dit De Cock niet weerhouden of ontmoedigd in zijn voorgenomen gang naar het provinciaal kerkbestuur op 2 oktober.

Wij tekenen hierbij nog aan, dat wat geldt van de brieven en stukken aan de synode, ook geldt van heel het overige optreden van De Cock en de zijnen.

De Cock is niet opgetreden als een man die verongelijkt was en gekrenkt in zijn eigen rechten, maar als getuige tegen de schending van de rechten des HEEREN. Dit principieel zeer belangrijke feit blijkt niet alleen uit de stukken aan de synode, maar zeker ook uit de brieven en adressen aan de koning, alsook uit een adres van 12 augustus 1834 aan de Tweede Kamer der Staten Generaal.

De Cock met de zijnen treden op als getuigen, die zowel kerk als overheid wijzen op hun eigen ambt en plicht met betrekking tot de concrete afvalssituatie en rechtskrenking, en roepen hen aldus op zich te laten gezeggen door Hem, die is gezalfd tot Heer der heren en Koning der koningen (Psalm 2, Openb. 17:14). Het is dan ook op deze wijze, dat Hendrik de Cock en de afgevaardigden van de kerkeraad van Ulrum op 2 oktober 1834 naar de vergadering van het provinciaal kerkbestuur te Groningen gaan.

Maar dat bestuur piekert er niet over om zich onder het juk van de gezalfde des HEEREN te stellen en daarom de gehoorzaamheid van henzelf aan hun eigen ambt en plicht mede in overweging te nemen en ter beoordeling te geven. Zij erkennen niet Gods Woord als enige en hoogste rechter in de kerk ook over hun eigen woorden en daden. Neen, zij zetelen zelf als rechters, in eigen macht en autoriteit, die heden zullen handelen met de veroordeelde De Cock. Daarom krijgen de afgevaardigden van de kerkeraad van Ulrum geen gelegenheid om ook maar een woord te zeggen. Immers, met de rechtszaak tegen de persoon van De Cock hebben derden niets te maken. En wat De Cock betreft: deze krijgt een kort ondertekeningsformulier voorgelezen, volgens welk hij berouw betoont over zijn aandeel in de verschijning van het boekje van Klok en verklaart zich voortaan te zullen gedragen naar al de bestaande reglementen en verordeningen. Wanneer De Cock vraagt om uit Gods Woord overtuigd te worden van het hem ten laste gelegde, en verklaart zich aan alle kerkelijke reglementen en verordeningen te willen onderwerpen voorzover die niet in strijd zijn met Gods Woord of elkaar, en aldus tracht een opening te krijgen om over de zaak van waarheid en recht zelf te spreken, wordt hem elke mogelijkheid daartoe botweg afgesneden door een telkens herhaald: "geen pourparlers!" van de president, ds. D. Hendriksz. Een afschrift van het hem voorgelezen formulier wordt hem geweigerd; desgevraagd mag hij het zelf staande de vergadering overschrijven.

Hiermee is de procedure tot schorsing en afzetting van Hendrik de Cock definitief afgesloten. Want hoewel De Cock nog heeft overwogen zich wederom tot de synode en de koning te wenden, is dat niet gebeurd en is de Afscheiding tussenbeide gekomen.

We zien in heel deze geschiedenis de profetie van Openbaring 11:7-10 vervuld:

"En wanneer zij hun getuigenis zullen voleindigd hebben, zal het beest, dat uit de afgrond opkomt, hun de oorlog aandoen en het zal hen overwinnen en hen doden. En hun lijk (zal liggen) op de straat der grote stad, die geestelijk genaamd wordt Sodom en Egypte, alwaar ook hun Here gekruisigd werd. En uit de volken en stammen en talen en natiën zijn er, die hun lijk zien, drie en een halve dag, en zij laten niet toe, dat hun lijken in een graf worden bijgezet. En zij, die op de aarde wonen, zijn blijde en verheugd over hen en zullen elkander geschenken zenden, omdat deze twee profeten hen, die op de aarde wonen, gepijnigd hadden."

9.6 De Afscheiding te Ulrum.

Na zijn onderhoud met het provinciaal kerkbestuur van Groningen op 2 oktober 1834 is De Cock nog in het geheel niet geneigd om zich af te scheiden, al wordt de aandrang daartoe van kerkerads- en andere zijde steeds sterker.

"Eerst moest nog, zoo als hij toen dacht, de geheele zaak en ook zijne ontmoeting voor het Prov. Kerkbestuur worden blootgelegd én aan den Koning én aan de Synodale Commissie. Wel verwachtte hij hiervan niet veel, maar hij oordeelde dit goed en voor zich zelve noodig, ten einde zeker te zijn, dat alles tot het uiterste beproefd was."

(Hel. de Cock, a.w., 2e dr., blz. 289).

Maar er gebeuren nu andere dingen.

Zijn oudste dochttertje, dat op 2 oktober reeds ernstig ziek was, sterft op 8 oktober 1834, 3½ jaar oud. Vijanden en subjectief levende mensen konden daarin een blijk van Gods toorn zien over De Cock en zijn goede strijd. Maar De Cock en zijn vrouw werden daardoor juist gedwongen om van hun eigen menselijke beschouwingen en overwegingen af te zien en zich vast te grijpen aan Gods Woord alleen. Dit blijkt ook uit een door hen geplaatste overlijdensadvertentie, waarin zij hun vertrouwen uitspreken op Gods verbondsbeloften, in de doop betekend en verzegeld, volgens welke hun kind behouden is.

De volgende dag, 9 oktober 1834, komt, onaangekondigd, ds. H.P. Scholte, predikant te Doeveren, Genderen en Gansoyen in Noord-Brabant, op bezoek. Scholte heeft zich steeds achter De Cock en de goede strijd opgesteld en hem moed ingesproken en raad gegeven. Hij is een man met vele contacten in de kringen van het Réveil, die ook op de hoogte is met wat er in het buitenland omgaat; zo onder meer met de afscheidingen in Zwitserland en het stichten van een vrije kerk in Genève. Hoewel deze afscheidingen allen de kenmerken van de scheurmaking vertonen, hebben de gesprekken, die De Cock deze dagen met Scholte voert, zijn gedachten nader bepaald bij de praktische uitvoering van een afscheiding. Het is echter niet zo, dat De Cock en Scholte tijdens diens bezoek te Ulrum gezamenlijk tot een afscheiding besluiten. Wanneer Scholte op zondag, 12 oktober 1834, tegen de avond uit Ulrum vertrekt, heeft De Cock nog niet besloten om zich af te scheiden!

Uit het officiële stuk, de Acte van Afscheiding zelf, blijkt, dat de komst en het optreden van Scholte te Ulrum voor De Cock, de kerkeraad en de gemeente op geheel andere manier duidelijkheid hebben geschapen. Daarin wordt er namelijk op gewezen, dat op gezag van het provinciaal kerkbestuur ook is verboden de prediking te Ulrum van het zuivere Woord van God door "een openbaar erkend Kerkleeraar in ons midden, de WelEW. Zeer Gel. Heer H.P. Scholte, Gereformeerd leeraar te Dovren en Gindren in het land van Heusden en Altena, Provintie Noordbrabant". Tot dusver hadden De Cock c.s. blijkbaar nog steeds rekening gehouden met de mogelijkheid, dat de schorsing en afzetting van De Cock meer door afkeer en ergernis jegens de persoon en de manier van optreden van De Cock zelf waren ingegeven dan door haat tegen de zuivere waarheid en trouw. Maar de komst van Scholte in Ulrum heeft gediend om hun wat dit betreft de ogen te openen.

Want er is deze dagen van Scholtes bezoek aan Ulrum heel wat gepasseerd. Als Scholte op donderdag, 9 oktober 1834, in Ulrum komt, vraagt de kerkeraad hem aanstonds of hij de avond van de volgende dag, vrijdag 10 oktober, wil preken; en ook op zondagmiddag, 12 oktober (zondagmorgen zou de consulent, ds. Smith van Leens, voorgaan en 's middags was er bij gebrek aan een predikant geen kerkdienst voorgenomen). Ds. Scholte gaat direkt akkoord met het preken op vrijdagavond, maar wat de zondag betreft, vraagt hij de kerkeraad om aan de consulent, ds. Smith, te vragen of hij hem zijn beurt op zondagmorgen wil afstaan.

De kerkeraad zendt dezelfde dag nog twee afgevaardigden naar Leens om dit laatste te vragen. Maar ds. Smith antwoordt, dat hij ds. Scholte niet kent en hem zijn beurt te Ulrum niet wil afstaan. Daarom gaat Scholte zelf, vrijdagmorgen, 10 oktober, naar de consulent, ds. Smith te Leens, om zich aan hem bekend te maken en te vragen hem in zijn plaats op zondagmorgen in Ulrum te laten preken. Deze weigert dit niet alleen, maar als hij hoort, dat Scholte van plan is daar ook de avond van diezelfde vrijdag reeds te preken, verbiedt hij hem ook dit onder bedreiging met de burgerlijke macht. Scholte en de kerkeraad van Ulrum trekken zich daarvan niets aan omdat zij er van uitgaan dat de kerkeraad naar Gods Woord aangesteld en bevoegd is om voor de gemeente zorg te dragen.

Zo preekt Scholte dan op vrijdagavond, 10 oktober 1834, te Ulrum, waarbij tevens zeven kinderen worden gedoopt, die door hun ouders nog niet ten doop waren gehouden wegens de toestand tengevolge van de schorsing en afzetting van hun eigen predikant, ds. H. de Cock. Het is voor de kerkeraad en het trouwe deel van de gemeente een diep aangrijpende gebeurtenis om na bijna tien maanden, waarin zij merendeels de kerk van binnen niet hebben gezien, nu, op deze doordeweekse dag, een trouw dienaar Gods Woord te horen verkondigen en de doop te zien bedienen aan die tengevolge van de kerkstrijd tot dan toe ongedoopte kinderen der gemeente. De preek gaat over Jesaja 8:11-15 en behelst een onverbloemde oproep om Góds Woord en verordeningen meer macht en autoriteit toe te schrijven dan alle kerkelijke verordeningen en maatregelen tegen de waarheid. En allen die wél de wetten der mensen meer gehoorzamen dan Gods ordinanties en die meedoen aan de boze raadslagen tegen het Woord Gods, worden Gods oordelen aangekondigd en bedreigd met de toorn van Gods Gezalfde. Slechte mensen hebben deze preek aldus verdraaid, dat Scholte daarin opriep om de wetten van de overheid ongehoorzaam te zijn en opruide tegen de regering van koning Willem I. Men heeft hem daarover aangeklaagd voor het gerecht en getracht hem veroordeeld te krijgen en voor enkele jaren te doen opsluiten in de gevangenis. Maar hoewel Scholte in verband hiermee inderdaad vijf dagen in de gevangenis heeft gezeten, is hij hiervan vrijgesproken omdat de aanklacht was gegrond op een wetsartikel, dat handelde over opruiing tot ongehoorzaamheid aan burgerlijke wetten en niet aan kerkelijke wetten. Dit laat wel zien hoe fel de haat was!

Zaterdagmiddag, 11 oktober 1834, ontvangt hierop de kerkeraad een afschrift van een brief van het provinciaal kerkbestuur aan de consulent van Ulrum, ds. N. Smith te Leens. Daarin staat, dat hij onverwijld zulke schikkingen moet treffen, dat Scholte verhinderd wordt zondag in Ulrum voor te gaan en dat hij uit hoofde van zijn consulentfunctie ervoor moet zorgen, dat alleen ringpredikanten of predikanten die het niet met De Cock eens zijn, in Ulrum voorgaan. Dit met uitdrukkelijke vermelding van artikel 11 van het Reglement op de vacaturen, dat luidde:

"De Consulent vervult bij den Kerkeraad in allen opzichte de plaats van den Pastor loci; geene Kerkeradsvergadering mag gehouden worden, dan in zijne tegenwoordigheid; en zal, zonder zijne toestemming, in eene vacante gemeente niemand iets mogen verrigten, dat tot het Herders- en Leeraarsambt behoort." (geciteerd uit Rullmann, "Afscheiding", blz. 84).

Indien de kerkeraad van Ulrum zich hieraan niet onderwerpt, moet Smith die kerkeraad aanklagen bij het classikaal bestuur, welke in dat geval naar de kerkelijke wetten en reglementen met hem zal handelen; d.w.z. die de kerkeraad van Ulrum zal afzetten!

Binnen de 24 uur wordt de kerkeraad van Ulrum aldus beproefd of hij het door Scholte verkondigde Woord des Heren zal gehoorzamen of dat hij zal bezwijken voor de dreigingen van het kerkbestuur, dat zichzelf en de eigen ordinanties meer macht en autoriteit toeschrijft dan het Woord van God. Het gaat nu niet langer alleen om het leraarsambt van De Cock; thans is het ambt van de ouderlingen inzet van de strijd: zij worden heden met schorsing en afzetting bedreigd. Zij staan nu voor de beslissende keus of zij hun opzienersambt overeenkomstig de instelling door de apostelen des Heren definitief zullen verloochenen door te wijken voor de goddeloze uitvoering van en de binding aan de menselijke reglementen, die dat schriftuurlijk opzienersambt aantasten en negeren, of dat zij in trouw hun ambt zullen doen.

De botsing die hierop volgt, geeft de stoot tot de Afscheiding van 1834.

De volgende morgen, zondag 12 oktober 1834, loopt het kerkgebouw van Ulrum vol

met gemeenteleden en hoorders van elders, die verwachtten, dat Scholte daar zal preken. De kerkeraad met De Cock en Scholte hebben afgesproken, dat zij nogmaals de consulent, Smith, om toestemming zullen vragen, dat Scholte mag voorgaan in de dienst des Woords. Daarom gaan zij voor de dienst begint naar binnen en als de heer Smith arriveert, verzoekt Scholte hem zijn beurt aan hem af te staan. Daarbij wijst hij er de consulent op, dat de verzamelde kerkgangers zijn opgekomen om hem, Scholte, te horen. De heer Smith weigert dit en beklimt de kansel. Dit laat men toe. Scholte, De Cock en de anderen nemen in de kerkbanken plaats. De consulent preekt over een gedeelte uit de zaligsprekingen, Matth. 5: 1-10. Een door hem opgegeven gezang wordt door de meesten niet gezongen, waarbij zij uit protest hun hoed opzetten. Na de preek verzoekt Scholte aan de consulent, dat deze hem dan nu tenminste 's middags zal laten preken.

De Cock ondersteunt dit verzoek, waarbij hij wijst op de behandelde tekst en zegt, dat hier vele armen, hongerigen en dorstigen zijn, die uit de mond van Scholte het Woord des levens verlangen te horen. Tevens brengt De Cock daarbij bezwaren in tegen de inhoud van de gehouden preek. Inmiddels ontstaat echter nogal enig tumult doordat velen naar voren dringen, waardoor de heer Smith in het gedrang raakt. Daar de omstanders alle tegen hem zijn en hem zeggen Scholte voor te laten gaan, acht de heer Smith zich daardoor bedreigd, zozeer zelfs, dat hij vreest te worden gelyncht. Wanneer Scholte dit merkt, komt hij hem te hulp, vraagt om ruimte te maken en leidt de consulent de kerk uit.

De heer Smith en zijn medestanders hebben deze gebeurtenis echter zo opgeblazen en verdraaid, dat twee mannen daarom zijn aangeklaagd en veroordeeld.

H. de Cock noemt één van deze twee, Klaas de Wit uit Grootegast: "een vroom man van ongeveer 70 jaren", die volgens hem als ooggetuige, Smith beslist geen kwaad heeft gedaan. Desalniettemin is De Wit tot achttien maanden gevangenisstraf veroordeeld! Dr. G. Keizer schrijft: "De joodsche advokaat, die hem verdedigde, verklaart, dat De Wits veroordeling reeds vaststond vòòr de behandeling van zijn zaak". ("De Afscheiding van 1834", blz. 542). Aldus draait de leugen - zoals altijd - de rollen precies om: de heer Smith, die tegen de wil van kerkeraad en gemeente de kansel beklimt en hen daarvandaan tergt en om de oren slaat met een slechte humanistisch-remonstrantse preek en het opgeven van gezangen, wordt behandeld als de arme vervolgte om der gerechtigheid wil (Matth. 5:10!), maar de bejaarde De Wit, over wie liegende zoveel kwaad wordt gesproken om Christus' wil, gaat als vervolger de gevangenis in.

Na afloop van de gebeurtenissen op deze zondagmorgen wordt het kerkgebouw te Ulrum door de politie ontruimd en uit naam van kerkvoogden, gesteund door het plaatselijk bestuur, afgesloten. In verband hiermee preekt Scholte dan 's middags in de open lucht, vanaf een boerenwagen op een weide achter de pastorie. De preek gaat over Hebr. 10:19-22; de vrijmoedigheid, die de ware gelovigen door Christus bezitten om in te gaan in het hemels heiligdom en te naderen tot de troon der genade. Hierna vertrekt H.P. Scholte uit Ulrum naar vrienden in Groningen, bij wie hij logeert.

Op de avond van dezelfde dag, zondag, 12 oktober 1834, vergadert men in de dorpsherberg van de weduwe Koster. Vermoedelijk dringen kerkeraad en gemeenteleden er dan bij De Cock opnieuw op aan zich met hen af te scheiden. Bovendien is De Cock voor de komende vrijdag, 17 oktober 1834, gedagvaard voor de rechtbank te Appingedam omdat hij in deze herberg van de Wed. Koster op 3, 10, 17, 24 en 31 augustus 1834 als voorganger zou zijn opgetreden in een vergadering van meer dan 19 personen. Die aanklacht is volledig ongegrond, want De Cock heeft zich tot op dat moment juist zorgvuldig onthouden van alles wat behoort tot de bediening van zijn bijzonder ambt als herder en leraar.

Al deze gebeurtenissen hebben De Cock nu zover gebracht, dat hij inziet, dat de Hervormde Kerk een valse kerk is en dat de Here van hem en de andere gelovigen vraagt, dat zij zich daarvan afscheiden. Dr. G. Keizer schrijft hierover in zijn boek over "De Afscheiding van 1834", blz. 554:

"Alles wat hij den laatsten tijd had ervaren, 't welk hij zelf onder vier hoofden saâmvat: "de handhaving van 't vonnis der schorsing; de citatie voor de rechtbank te Appingedam met het klaarblijkelijk doel hem te veroordeelen en den mond te stoppen, de weigering om Scholte, een "geordend" leeraar, op te laten treden, en eindelijk de vernieuwende aanvraag van den kerkeraad om door de noodzakelijkheid gedrongen ons af te scheiden, dat alles werd hem eene duidelijke

aanwijzing en eene roepstem des Heeren: "Gaat uit van haar mijn volk, opdat gij aan hare zonden geen gemeenschap en aan hare plagen geen deel hebt."

De Cock, man van kloek besluiten, en overtuigd dat hij in den weg was, deelde den volgendendag, Maandag den 13den October, aan den kerkeraad mede, dat hij besloten was thans te voldoen aan hun begeerte, zich met hen af te scheiden".

Maandagavond, 13 oktober 1834, tekent de voltallige kerkeraad met diakenen van Ulrum de onderstaande "Acte van Afscheiding of Wederkeering".

Dinsdagavond, 14 oktober 1834, wordt er een gemeentevergadering samengeropen en ondertekenen ook de meeste gemeenteleden de akte.

De tekst van dit historisch stuk luidt aldus:

"Wij ondergetekenden Opzienderen en litmaten der Gereformeerde Gemeente van Jezus Christus te Ulrum; sedert geruimen tijd opgemerkt hebbende, het bederf in de Nederlansche Hervormde Kerk, zoo wel in de verminking of verlochening van de leer onzer vaders gegrond op Gods woord, als in de verbastering van de bediening der Heilige Sacramenten naar de verordineering van Christus in zijn woord; en in het bijna volstrekte verzuim der kerkelijke tucht; welke stukken allen naar onze Gereformeerde belijdenis Art: 29 kenmerken zijn der ware kerk; door Gods genade eenen Herder en Leeraar ontvangen hebbende die ons naar den woorde Gods de zuivere leer onzer vaders voorstelde, dezelve zoo wel in het bijzonder als in het algemeen toepaste; werd de gemeente daardoor meer en meer opgewekt om zich in belijdenis en wandel terichten naar den regelmaat des Geloofs en van Gods Heilig woord Galaten 6:16. Philp: 3:16. en ook afstand te doen van het dienen van God naar menselijke geboden omdat Gods woord ons zegt dat dit te vergeefs is Matth: 15:9 En tevens te doen waken voor de ontheiliging van de tekenen en zegelen van Gods eeuwig genadeverbond: hierdoor leefde de gemeente in rust en vrede, doch die rust en vrede werd gestoord, door de hoogst onrechtmatig(e) en ongoddelijke schorsing van onzen algemeen geliefden en geachten Herder en Leeraar; ten gevolge van zijn openbaar getuigenis tegen de valsche leer en verontreinigde openbare Godsdienst oefeningen; Stil en kalm heeft de gemeente zich met hunnen Herder en Leeraar tot hiertoe gedragen, onderscheidene allerbillijkste voorste(11)en werden gedaan (en) door onze(n) Herder en Leeraar en door de overige Opzienderen der gemeente, meermalen werd onderzoek en oordeel op grond en naar Gods woord gevraagd doch alles te vergeefs; classicalé Provintiale en Sinodale Kerkbesturen hebben dit allerbillijkste verzoek geweigerd, en integendeel gevorderd, berouw en leetwezen zonder aanwijzing van misdrijf uit Gods Heilig woord, en onbepaalde onderwerping aan Sinodale reglementen en voorschriften, zonder aanwijzing dat die op Gods woord in alles gegrond zijn, daardoor heeft nu dit Nederlansche Kerkbestuur zich gelijk gesteld, aan de door onze vaders verworpene Paapsche Kerk; dewijl niet alleen het vroeger opgenoemde verderf word opgemerkt, maar daarinboven Gods woord wordt verworpen of krachteloos gemaakt door kerkelijke wetten en besluiten Matth.: 15:4, 23:4. Markus 7:7, 8. en zij vervolgd die godzaliglijk willen leven in Christus Jezus naar zijne eigene voorschriften in zijn woord opgetekend Matth: 2:13. 5:11; 12 10:23. 23:34. Lukas 11:49. 12:12 Joh: 5:16. 15:20. Handl. 7:52, 9:4. 22:4.7. 26:11, 14, 15. Rom: 12:14. 1ste Corinten 15:9. Gal. 1:13, 23. 4:29. Philp. 3:6 1ste Tess: 2:15 Openb: 12:13. Matth. 5:10. 13:21. Markus 10:30. Hand: 8:1 13:50. Rom: 8:35. 1ste Corinten 5:12. 2de Cor: 4:9. 12:10 Gal: 5:11 6:12. 2de Tess: 1:4. 2de Timotheus 3:11, 12. en de contientie der menschen gebonden; eindelijk is op gezag van het Provintiaal Kerkbestuur de Prediking van het woord Gods door een openbaar erkend Kerkleeraar in ons midden de WelEW: Zeer Gel: Heer H.P. Scholte Gereformeerd leeraar te Dovren en Gindren in het land van Heusden en Altena Provintie Noordbrabant verboden geworden, en de onderlinge bijeenkomsten de(r) geloovigen welke met open deuren werden gehouden, werden met geldboeten gestraft: uit dit alles tezamen genomen is het nu meer als duidelijk geworden, dat de Nederlansche Hervormde Kerk niet de ware, maar de valsche Kerk

is volgens Gods woord en Art 29 van onze belijdenis, weshalve de ondergetekenden met dezen verklaren dat zij overeenkomstig het ampt aller gelovigen Art 28 zich afscheiden van de gene die niet van de Kerk zijn, en dus geen gemeenschap meer te willen hebben, met de Nederlansche Hervormde Kerk, tot dat deze terug keert tot de waarachtige dienst des Heeren en verklaren tevens gemeenschap te willen uitoefenen met alle ware Gereformeerde ledematen, en zich te willen vereenigen met elke op Gods onfeilbaar woord gegronde vergadering, aan wat plaatze God dezelve ook vereenigd heeft, betuigende met dezen, dat wij ons in alles houden aan onze aloude Formulieren van eenigheid NL: de belijdenis des geloofs, de Heidelbergsche Catechismus en Canones van de Synode van Dordrecht gehouden in den jare 1618, 1619 onze openbare Godsdienstoefeningen te richten naar de aloude kerkelijke Liturgie en ten opzichte der Kerkdienst en bestuur ons voor het tegenwoordige te houden aan de Kerkenordering opgesteld door de voornoemde Dordrechtsche Synode, eindelijk verklaren wij bij dezen dat wij onzen onrechtmatig geschorsten Predikant als onzen wettig geroepen en geordenden Herder en Leeraar blijven erkennen." (Naar facsimilé, opgenomen in G. Keizer, "De Afscheiding van 1834", blz. 575-576.)

Afschriften van deze "Acte van Afscheiding of Wederkeering" worden nog dezelfde week toegezonden aan de koning, aan de minister van Eeredienst, aan de Synode, aan het college van toezicht, aan het classikaal en aan het provinciaal kerkbestuur en aan de ring van Leens. Ook aan de burgemeester van Ulrum wordt namens de kerkeraad een exemplaar van de Acte overhandigd, waarbij tevens wordt verklaard, dat de komende zondag, 19 oktober, de predikdienst door De Cock als leraar van de gemeente weer zal worden geleid in het kerkgebouw van de gemeente.

Evenwel, op zondagmorgen, 19 oktober, wordt De Cock door de politie verhinderd de preekstoel te beklimmen. De predikant van de ring Leens, die brutaalweg toch komt opdagen om te preken, wordt door de gemeente verhinderd de preekstoel te bereiken. De Cock houdt dan, staande op een kerkbank, een preek over Efeze 2:8-10, welke tekst als het ware een korte samenvatting vormt van de waarheid Gods, welke tegenover de valse humanistisch-rationalistische leer van die dagen moet worden verdedigd. De Cock weerlegt daarbij ook nog de dienovereenkomstige valse prediking door de heer Smith van de vorige week over de zaligsprekingen in Matth. 5:1-10. Aan het eind leest hij de "Acte van Afscheiding of Wederkeering" voor, zoals die door kerkeraad en gemeente is ondertekend, en doet hij afkondiging van de namen van acht leden, die zich niet hebben willen afscheiden, als van dusdanigen, die van de gemeente zijn uitgegaan (1 Joh. 2:19).

Aangezien het kerkgebouw als het wettig eigendom van de gemeente is geroofd met behulp van de sterke arm der overheid, wordt 's middags dienst gehouden in de schuur van de pastorie.

Op zaterdag, 25 oktober 1834, marcheert een detachement soldaten, 150 man sterk, Ulrum binnen, van wie er 12 bij De Cock worden ingekwartierd en daar op schandalige manier huishouden. Bovendien wordt de pastorie als wachtkamer in bezit genomen en als het zondagmorgen kerktijd is mag De Cock de deur niet uit. Nadat hij 's middags voor het eten heeft gebeden, wordt hij op brute wijze gearresteerd, zijn boeken en papieren worden in beslag genomen en hij mag tot de avond van de volgende dag de deur in het geheel niet meer uit.

Later wordt De Cock door het gerecht veroordeeld wegens zijn optreden op zondag 19 oktober 1834; behalve dat hij een boete en de kosten van het geding moet betalen, gaat hij daarvoor gedurende de winter van 1834-1835 voor drie maanden de gevangenis in. En in die dagen mag zijn vrouw dan in Ulrum zorgen, dat het de ingekwartierde soldaten aan niets ontbreekt, zelfs ook nog nadat zij de pastorie is uitgezet!

Al dit hemeltergend onrecht is geschied in het land dat zijn ontstaan als natie juist te danken heeft aan de strijd, die hier vooral door de gereformeerden in de zestiende en zeventiende eeuw is gevoerd voor de vrijheid van godsdienst; en het is tevens geschied onder de persoonlijke regering van koning Willem I, een nazaat uit het huis van Oranje Nassau, dat juist in die strijd zozeer met het nederlandse volk verbonden werd en zijn plaats als vorstenhuis in dit land

ontving. De speciale band, die er inderdaad was tussen God, Nederland en Oranje, is in 1834 fundamenteel en voorgoed verbroken, en al het roemen in dat "drievoudig snoer" daarna is enkel valse profetie.

Wat De Cock betreft: wanneer hij in Ulrum geen gelegenheid meer krijgt om Gods Woord te bedienen, gaat hij dat doen op andere plaatsen, meestal in bijeenkomsten van minder dan 19 personen vanwege de overheidsvervolging. Want getrouw aan hun verklaring in de Acte van Afscheiding of Wederkeering oefent de gemeente van Ulrum gemeenschap met alle ware gereformeerde ledematen elders. Velen uit andere plaatsen scheiden zich dan ook af en voegen zich bij de gemeente van Ulrum al wonen ze elders.

"Op 2 januari 1835 berichtte de kerkeraad van Ulrum aan de Koning dat "zich van andere gemeenten bij ons wenschen te voegen om lief en leed met ons te delen, een getal van tweeduizend negenhonderd een en zeventig", Bos, Archiefst., II, blz. 217." ("Hendrik de Cock, Verzamelde Geschriften", I, blz. 623).

Getrouw aan zijn ambt, bedient Hendrik de Cock, nu ook hún wettige predikant, aan hen het onvervalste Woord Gods. En het duurt niet lang of op plaatsen, waar voldoende leden zijn, worden de bijzondere ambten weer door hem ingesteld, zodat het daar komt tot zelfstandige gemeente-vorming. Zo groeien de ware kerken van de Afscheiding en nemen toe tegen de verdrukking in. De gedode getuigen zijn opgestaan (Openb. 11) en heersen met Christus, duizend jaren (Openb. 20 en 2 Petr. 3:8).

"Zalig en heilig is hij, die deel heeft aan de eerste opstanding: over hem heeft de tweede dood geen macht, maar zij zullen priesters van God en van Christus zijn en zij zullen met Hem als koningen heersen, duizend jaren." (Openb. 20:6; vgl. 1 Petr. 2:7-10).

Maar dit is een werkelijkheid, die alleen te zien is met de ogen van het geloof. Voor ongeestelijke mensen is dit dwaasheid - zoals ook heel de waarheid Gods naar de Schriften. Zalig, terwijl je in de gevangenis zit; heersen, terwijl je vervolgd wordt! Ja, en toch is dat zo. Dat bewijst bijvoorbeeld ook de brief van Hendrik de Cock, op 26 februari 1835 verzonden aan N. Borneman en andere broeders in Sneek, waaruit we tenslotte deze woorden citeren:

"nevens deze dan, kan ik niet nalaten UEd. geliefde broeders te berigten, dat de Heer mij in de gevangenis bijzonder goed geweest is, en mij daar vrijgemaakt heeft en doen heerschen als een Koning, dat ik zooveel heb mogen lezen, zingen, alsof ik niet anders gedaan had, dan zingen, schrijven, alsof ik niet anders gedaan had, dan schrijven.

De Heer die goed is, gaf mij gedurig opgeruimdheid, en opgewektheid des harten, en een helder inzien in zijne beloften, voor Zijn kerk en gemeente. Nooit heb ik met zoveel aangenaamheid en vrucht zijn Woord gelezen, nooit met zoveel verruiming en dikwijls lagchende blijdschap, de psalmen gezongen, en ondervonden hetgeen daarvan Joh. Huss en Luther gezegd en getuigd hebben. Zolang ik leef, zal mij deze gevangenis heugen, tot mijn blijdschap en vertroosting, en ligt kan het gebeuren, dat ik mij dáár, zoo als nu, terugwensche."

(uit de bundel "Afscheiding-Wederkeer", 1984, blz. 276).

9.7 De Afscheiding elders in Nederland.

Na het voorgaande nog het een en ander over de Afscheiding in de rest van Nederland. Uiteraard gaat het daarbij slechts om enkele hoofdlijnen en wordt in geen enkel opzicht aanspraak gemaakt op volledigheid.

9.7.1 H. de Cock.

Hendrik de Cock (12-4-1801 - 14-11-1842) beperkte zich bij het institueren van gemeenten niet enkel tot de drie noordelijke provincies. Ook vanuit zuidelijker plaatsen zocht men contact met hem en nam hij bereidwillig de taak op zich om over te komen en te helpen bij afscheiding en zo mogelijk herinstituering. De Cock sprak daarbij steeds eenvoudig en duidelijk schriftuurlijk-confessioneel van het aannemen (of opnemen) van het ambt aller gelovigen naar artikel 28 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Hij wees de Nederlands Hervormde Kerk dus concreet aan als een valse kerk en riep steeds op tot afscheiding en

wederkeer tot de herstelde dienst des HEEREN in de ware kerken van de Afscheiding.

9.7.2 H.P. Scholte.

Hendrik Peter Scholte (25-9-1805 - 25-8-1868) ontving reeds spoedig na de gebeurtenissen in Ulrum een brief van het klassikaal bestuur van Heusden, gedateerd 29 oktober 1834, waarin hem zijn schorsing als predikant te Doeveren, Genderen en Gansoyen werd aangezegd. Grond daarvoor: zijn optreden te Ulrum, waar hij, in strijd met het reglementaire artikel 11, zonder toestemming van de consulent, had gepreekt en gedoopt. Direkt hierop ondertekent bijna de gehele gemeente een korte "Acte van Afscheiding", gedateerd 1 november 1834. Artikel 28 en 29 van de N.G.B. worden daarin niet genoemd. De Nederlands Hervormde Kerk wordt geen valse kerk genoemd. In de begeleidende brief van de kerkeraad aan het klassikaal bestuur wordt deze afscheiding omschreven als een opzeggen van "de gemeenschap met het tegenwoordig Nederlandsch Hervormd Kerkbestuur". Scholte c.s. scheiden zich dus in feite niet af van de Nederlands Hervormde Kerk, maar van het sedert 1816 ingevoerde bestuur van de Nederlands Hervormde Kerk. Als een slimme advokaat stelt Scholte het in zijn antwoordbrief aan het klassikaal bestuur zo voor, dat men hem heeft geschorst omdat hij heeft gepreekt en gedoopt. Inplaats van dat men blij was, dat het Woord Gods werd verkondigd - al meende men dan, zoals Paulus in Philip. 1:15-18, dat hij het uit onzuivere bedoelingen had gedaan - veroordeelde men de prediking van het evangelie als "een misdaad van een ergerlijken aard". Voorwaar, na alles wat er vroeger reeds tussen hem en het klassikaal bestuur was voorgevallen (er waren reeds strubbelingen tussen hen geweest, o.m. omdat Scholte de gezangen niet meer liet zingen) had hij toch niet gedacht, dat zij zó ver zouden gaan, dat zij de verkondiging van Gods Woord en de bediening van het sacrament van de doop door een geordend leraar zouden veroordelen als een misdaad van een ergerlijke aard, die de bedrijver der schorsing waardig maakt. Met deze voorstelling van zaken, formeel bezien wel juist, negeerde Scholte de achterliggende spanning wegens de goede strijd van De Cock c.s. tegen de valse leraars in de kerk. Het klassikaal bestuur werd hierdoor dan ook niet overtuigd en de gemeente werd met de sterke arm van de overheid van haar kerkgebouw en overige goederen en bezittingen beroofd, terwijl Scholte de pastorie moest ontruimen.

Na zijn eigen afscheiding gaf Scholte leiding aan de afscheidingen op tal van andere plaatsen in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en "Beneden Gelderland". In afscheidingsbrieven uit zulke plaatsen wordt meestal gesteld, dat men zich afscheidt van "het sedert 1816 bestaan hebbende kerkbestuur" of van "het sedert 1816 bestaande Hervormde Kerkgenootschap" of iets dergelijks. Dezelfde formuleringen vinden we terug in de brieven en verzoekschriften van de door Scholte geleide afgescheidenen aan de overheid. Scholte en de zijnen scheidden zich dus - althans volgens eigen zeggen - niet af van de in 1834 ontstane of valse kerk geworden Nederlands Hervormde Kerk, maar van het in 1816 ingevoerde kerkbestuur van de Nederlands Hervormde Kerk. Als reden voor deze afscheidingen wordt door hen over het algemeen opgegeven: het door de Hervormde Kerk niet meer vertonen van de merktekenen van de ware kerk volgens art. 29 N.G.B. en de binding aan reglementaire voorschriften die niet op Gods Woord gegrond zijn. Let wel: confessioneel gezien is het niet meer vertonen van de merktekenen van de ware kerk nog lang niet hetzelfde als het wél vertonen van de merktekenen van de valse kerk. Bijvoorbeeld in de middeleeuwen droeg de kerk niet de merktekenen van de ware kerk maar zij was daarom zeker nog géén valse kerk. Bovendien is de gedachte geheel onjuist, dat kerkordelijke regels altijd rechtstreeks op Gods Woord gegrond moeten zijn - dus dat ze met uit de Schrift genomen bewijsplaatsen moeten worden bevestigd - en dat zij anders niet gehoorzaamd behoeven te worden, ja, zelfs bewijzen, dat de merktekenen van de ware kerk ontbreken. Scholte c.s. hadden daarom niet mogen volstaan met te bewijzen, dat de reglementaire verordeningen niet rechtstreeks op Gods Woord gegrond waren, maar zij hadden moeten aantonen, dat die verordeningen in strijd waren met Gods Woord en dat zij daarom Gode meer gehoorzaam moesten zijn dan de mensen.

9.7.3 A. Brummelkamp.

Anthony Brummelkamp (14-10-1811 - 2-6-1888) behoorde als student tot de zogenaamde "club van Scholte", waarvan ook S. van Velzen en A.C. van Raalte deel uitmaakten. Als zodanig kwam hij tijdens zijn studententijd in nauw contact met Da Costa en de kringen van het Réveil. Op 19 oktober 1834 deed hij als predikant zijn intrede in zijn eerste gemeente, de Hervormde Kerk te Hattem op de Veluwe. Als vriend van Scholte kreeg hij uit de eerste hand alles over diens afscheiding en die van De Cock te horen. Bij persoonlijke ontmoeting met De Cock hield deze hem artikel 28 en 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis voor en bewees hem, dat hij in de valse kerk verkeerde en naar het ambt aller gelovigen zich daarvan moest afscheiden. Brummelkamp was hierdoor zeer getroffen en overtuigd; dit is hij ook levenslang gebleven. Anders dan De Cock en Scholte had hij evenwel geen gemeente en kerkeraad die het overwegend met hem eens waren, terwijl hij blijkbaar geen kans zag zich persoonlijk af te scheiden van een gemeente, waarvan hij pas zo korte tijd predikant was en waarin hij 's zondags een volle kerk had met mensen die blij waren met zijn gereformeerde prediking. Op deze wijze geraakte Brummelkamp bijzonder in het nauw met zijn geweten. Met name bezwaarde het hem enorm, dat hij predikant was van een kerk die zijn broeders, zoals De Cock en Scholte, had gecensureerd en die trouwe kinderen Gods vervolgde en deed vervolgen. Hij schreef daarover zelf ("Officiële Stukken", 2e dr., blz. 302):

"En daar het eene zekere waarheid is, dat zij, die onder het Hervormd Kerkbestuur staan (hetzij dan predikanten of lidmaten) door dat Bestuur ook in deszelfs handelingen, worden vertegenwoordigd, zoo hebben zij allen, die stilzwijgend deszelfs handelingen aanzien, zonder er tegen te getuigen, deelgenootschap aan deszelfs booze werken, deelgenootschap dus aan het vervolgen van den oogappel des Heeren, waaraan dat Bestuur zich in deze dagen openbaar schuldig maakt!

Diepen indruk maakte de overtuiging hiervan op mijn hart: - ik toch stond aan de zijde der vervolgers! Zij werden vervolgd ook in mijnen naam!"

(We horen hierin schriftwoorden klinken als deze: Ezech. 3:16-21, 3 Joh. :11, Ps. 17:7-9 en Zach. 2:8).

Inplaats van nu echter eenvoudig zijn ambt aller gelovigen te doen, zich af te scheiden van de valse kerk en zich te voegen bij de ware kerk van zijn broeders, die, tot dusver ook in zijn naam, zozeer vervolgd werden, en daartoe ook zijn gemeente op te roepen, gaat hij proberen om zijn geweten te ontlasten door binnen de valse kerk te gaan strijden tegen ontrouw en onrecht. In feite tracht hij zich op deze wijze daar zozeer stinkende te maken, dat men ook hem zal censureren en hij zich met een gerust hart kan afscheiden. Zo weigert hij nog langer kinderen te dopen van ongelovige mensen die geen belijdenis deden. Veertien dagen daarna, op 18 juni 1835, maakt hij vanaf de kansel bekend, dat hij in de openbare godsdienst oefeningen geen gezangen meer zal gebruiken. Vervolgens schrijft hij op 23 juni 1835 een adres aan de synode, waarin hij niet alleen om handhaving van de binding aan de Drie Formulieren van Enigheid verzoekt, maar tevens openlijk er op aandringt:

"dat de Synode zorge, dat datgene, hetwelk in de zaken van Ds. de Cock, predikant te Ulrum, en van Ds. Scholte, predikant te Doveren, c.a. tegen die formulieren strijdende, verricht is, worde herroepen."

("Officiële Stukken", 2e dr., blz. 307).

Op de kerkeradsvergadering van 9 augustus 1835 verklaart hij zich volkomen te verenigen met de navolgende verklaring, die drie gemeenteleden bij de kerkeraad hadden ingediend:

"Wij ondergeteekenden, leden der Gereformeerde Kerk in Nederland, wonende te Hattem, c.a. verbinden ons bij deze, om ons eenig en alleen te houden aan de aloude leerregels, kerkelijke wetten en verordeningen, vastgesteld in het Gereformeerd Nationaal Synode, gehouden tot Dordrecht, in de jaren 1618 en 1619, en weigeren mitsdien, onze kerkelijke onderwerping en gehoorzaamheid aan het Synodaal kerkbestuur, opgericht te 's Gravenhage in de jaren 1816 en 1817; terwijl wij ook alle kerkelijke gemeenschap afsnijden met hen, die met ons in naam gereformeerd zijn en zich voortdurend aan bovengenoemd Synodaal Bestuur blijven onderwerpen; welke verbindtenis wij met onze handteekening bekrachtigen."

("Officiële Stukken", 2e dr., blz. 320).

N.B.: hier waren er dus nog drie in Hattem, die hun geweten trachtten te ontlasten zonder zich af te scheiden van de valse kerk.

Gevolg van dit alles is, dat Brummelkamp tenslotte op 7 oktober 1835, zonder eerst geschorst te zijn, rechtstreeks door het provinciaal kerkbestuur van Gelderland, wordt afgezet "als predikant bij het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap". Grond voor deze afzetting is zijn verklaring vanaf de kansel, dat hij geen gezangen meer zou laten zingen en zijn instemming met bovengeciteerde verklaring.

Brummelkamp verzoekt hierop de kerkeraad om samen te komen. Tijdens die vergadering leest hij hun zijn afzettingsvonnis voor en vraagt hun om met hem deze "anti-gereformeerde handelwijs" te verwerpen. Slechts één diaken, br. G. Geerlings, verklaart met hem deze afzetting te verwerpen en hem als wettige herder en leraar te blijven erkennen. Daarop verklaart Brummelkamp aan de anderen, dat hij hen niet langer "in hunne betrekkingen" kan erkennen en dat derhalve zijn "kerkelijke gemeenschap met hen, evenals met het geheele bestuur", ophoudt, waarna hij uit hun midden weggaat.

Op 21 oktober 1835 institueert Brummelkamp "de Gereformeerde Gemeente te Hattem", welke dan met de kinderen mee ongeveer 180 leden telt.

Op 22 oktober 1835 schrijft hij in zijn antwoord op het vonnis aan het provinciaal kerkbestuur van Gelderland tenslotte deze woorden:

"Dat gij mij echter, niettegenstaande dit alles, als predikant ontzet, verwondert mij niet en verstrekt mij eerder tot blijdschap dan tot droefheid, daar mij dit uitwerpen, hetwelk ik van U, om mijne getrouwheid, moet ondervinden, ten bewijs verstrekt, dat het tijdstip daar is, waarop de Heere mij het uitgaan uit uw midden gebiedt.

Ik heb het dan ook van mijnen plicht geacht UEd. door dezen te berichten, dat mijne kerkelijke gemeenschap van nu af aan met U ophoudt; daar ik mij, in de vreeze des Heeren, van U afscheidende, mij, van ganscher harte, ook uitwendig vereenig met alle diegenen, die zich in de mogendheid des Heeren van het Synodaal Hervormd kerkbestuur hebben afgescheiden; terwijl ik het mij door den Heere gegeven predikambt, mij niet mag laten ontnemen, als alleen dan, wanneer men mij, op grond van de op Gods woord gegronde Gereformeerde instellingen, aantoot, dat ik door leer of wandel mij die bediening onwaardig maak.

Dat er velen, in mijne gemeente en derzelve omstreken, zijn, die met mij deze uwe Anti-gereformeerde handelwijs verwerpen, en mij als hunnen Herder en Leraar blijven erkennen, zal U eerlang wel bekend worden. Hartelijk wensch ik dat de Heere U nog aan deze zijde des grafs zal doen zien, dat gij den Heere wederom in Zijne leden zoekt te kruisigen, en dat gij hierover, in ootmoed des harten, vergeving zult leeren zoeken in het bloed van Christus, opdat gij niet eenmaal, wanneer het te laat zal zijn, zult moeten ondervinden, hetgeen Paulus bekend maakt, 1 Cor. XVI:22. Hattem, den 22 October 1835.

A. Brummelkamp, Predikant."

("Officiële Stukken", 2e dr., blz. 328-329).

In 1 Cor. 16:22 lezen we (in de Statenvertaling):

"Indien iemand den Heere Jezus Christus niet liefheeft, die zij eene vervloeking; Maranatha."

Calvijn heeft opgemerkt, dat dit Aramese woord "maranatha" door de oude kerk werd gebruikt wanneer zij iemand door de christelijke ban afsneden. Het was dus een vaste term, vergelijkbaar met het "amen" aan het einde van het gebed.

"Maranatha" - dat is vertaald: Here kom, of: de Here is gekomen -: daarmee spraken zij dus uit, dat wat zij hier op aarde zeiden, niet hún woorden waren, maar het vonnis van Jezus Christus in de hemel (vgl. Matth. 16:19).

Jezus Christus, thans gezeten ter rechterhand Gods des almachtigen Vaders, moge komen (Openb. 22:20), want als Hij komt op de wolken des hemels om te oordelen de levenden en de doden, zal Hij het banvonnis, door zijn kerk op aarde, overeenkomstig zijn woord, in zijn naam uitgesproken, ook publiekelijk voor aller oog en oor bevestigen. Met dit zwaar geladen woord van uiterste ernst en oordeelsaankondiging in de naam des Heren nam Brummelkamp afscheid van het Hervormd Kerkbestuur.

Verder wijs ik er op, dat Brummelkamp hier - evenals De Cock reeds eerder deed

(zie het citaat op blz. 311 bovenaan) - spreekt van: "het kruisigen van Christus in zijn leden". Hierin ligt een verwijzing naar Hebr. 6:6, waar het tevens onmogelijk genoemd wordt om mensen die dit doen, wederom tot bekering te brengen. "Christus voor de tweede keer - of opnieuw - kruisigen" is hetzelfde als de zonde tegen de Heilige Geest, waarvoor Christus in Matth. 12:31-32 de Farizeeën zozeer waarschuwt, en die velen van hen uiteindelijk ook hebben bedreven toen zij niet hoorden naar Hem, toen Hij na Pinksteren tot hen sprak door de mond van zijn apostelen, Hand. 3:22-23.

Het is de vraag of Brummelkamp zelf wel tenvolle de zware profetische strekking en inhoud van deze woorden beseft heeft. In ieder geval is hij door de Here gebruikt om ze uit te spreken. Want ze zijn volkomen op hun plaats en volstrekt in overeenstemming met het Woord Gods, dat scherper is dan enig tweesnijdend zwaard. De huiveringwekkende ernst van dit alles dringt temeer tot ons door, wanneer we bedenken, hoe de leden van dit hervormd kerkbestuur in hun zonden gestorven zijn. Voor het oog der mensen gingen ze door voor vrome predikanten en eerbare burgers. En heel de Hervormde Kerk draaide na de Afscheiding door alsof er niets veranderd was. Maar - maranatha! - de Here was gekomen met zijn oordeel, met zijn afsnijdende verbondswraak, en de realiteit daarvan zal eenmaal door iedereen gezien en "bekend" worden (vgl. art. 37 N.G.B.).

Zoals in bovenaangehaald schrijven aangekondigd heeft Brummelkamp zich niet beperkt tot zijn eigen gemeente te Hattem. Ook op andere plaatsen is hij als herder en leraar hen blijven dienen, die hem als zodanig bleven erkennen. Vooral in Gelderland heeft hij zodoende ook verscheidene kerken weer mogen institueren als zelfstandige gemeenten.

9.7.4 S. van Velzen.

Simon van Velzen (25-12-1809 - 3-4-1896) behoorde als student ook tot de "club van Scholte". Maar hij werd niet zozeer door de Réveil-geest beïnvloed. De theologische wetenschap stond bij hem hoog aangeschreven, hij roemde daarom zijn hoogleraren, ook al waren zij nog zo ontrouw in de kerk, terwijl hij ook een zeer hoge opvatting had van het traditionele domineesambt. Nadat hij op 15 mei 1834 proponent geworden was, ontving hij spoedig een beroep uit Drogeham in de classis Dokkum. Omdat men de vereiste approbaties ophield, werd hij pas op 9 november 1834 in Drogeham bevestigd als predikant van de Nederlands Hervormde Kerk. Op 13 en 14 oktober 1834 had in het nabijgelegen Ulrum de Afscheiding plaatsgevonden. Van Velzen werd dus bevestigd als predikant van een instituut dat reeds valse kerk was geworden. Hoewel hij evenals zijn zwager Brummelkamp goed op de hoogte was van de Afscheiding bij De Cock en Scholte, had hij geen last van zijn geweten, omdat hij meende vrijuit te gaan indien hij slechts protesteerde. Hij schrijft zelf hierover:

"Wilde ik geen deel hebben aan deze ongerechtigheden, dan moest ik mijn afkeer van zulke handelingen toonen; ik moest getuigen tegen hen, die ook in mijnen naam zulke gruwelen pleegden."

("Officiële Stukken", 2e dr., blz. 389-390).

Van zijn zwager Brummelkamp kreeg hij een voorontwerp van diens brief aan de synode. Dit bracht hem op het idee, dat hij zich van zijn medeverantwoordelijkheid kon vrijwaren door ook zulk een adres aan de synode te schrijven. Hij wilde dit echter niet persoonlijk doen, zoals Brummelkamp, en ook niet als groep van bezwaarde predikanten in Friesland, zoals een bevriend collega hem voorstelde, neen, hij wilde de kerkelijke weg bewandelen. Daarom toog hij met een door hem zelf opgemaakt concept naar de vergadering van de classis Dokkum. Daar kwam hij met zijn voorstel echter terecht in een losgeslagen bende dominees, die na afloop van de reeds gehouden classisvergadering met elkaar eens lekker gingen eten en drinken. In dit gezelschap valse profeten vond hij niet alleen geen enkel gehoor, maar toen hij niet met hen wilde drinken op de eendracht en de liefde in de kerk werd hij bijna de trappen afgesmeten. Hierop riep zijn vriend een samenkomst te Leeuwarden bijeen van "de regtzinnige leeraars" uit Friesland, waarop Van Velzen dan met zijn voorstel kon komen. Er verscheen echter behalve Van Velzen en zijn vriend slechts zegge en schrijve één dominee. Van Velzen wilde daarop, dat zij met hun drieën het adres aan de synode zouden ondertekenen en verzenden. Maar zijn beide collega's maakten bezwaar wegens hun klein getal, en onverrichter zake gingen zij uit elkaar. Ook hierdoor werd Van Velzen nog niet tot het inzicht en de erkenning gebracht,

dat hij bezig was met te strijden binnen de valse kerk, inplaats van zich overeenkomstig zijn ambt aller gelovigen naar art. 28 N.G.B. in eenvoudige gehoorzaamheid af te scheiden en zich te voegen bij de ware kerk. Hij zette daarom zijn actie voort en verzond op 6 juli 1835 op zijn eentje het adres aan de synode van de valse Nederlands Hervormde Kerk. Reeds op 14 juli 1835 zond deze synode hem een afwijzend antwoord. Daarmee was de zaak echter nog niet af, want zonder dat aan Van Velzen te zeggen, stelde de synode zijn adres in handen van het provinciaal kerkbestuur in Friesland om nader met hem te handelen. Intussen ontstond in Drogeham de gezangen-kwestie.

Hoewel Van Velzen zelf geen principieel tegenstander was van de gezangen, verdroot hem de ontstichting die in zijn gemeente ontstond, telkens als hij in de eredienst een gezang opgaf om te zingen. Daarom stelde hij op de kerkeraad voor om de gezangen af te schaffen. De kerkeraad vreesde echter de moeilijkheden met de kerkbesturen. Na enige tijd had Van Velzen hiermee echter toch geen vrede. Daarom riep hij een gemeentevergadering bijeen om over deze kwestie te spreken. Hoewel de gemeente echter merendeels tegen de gezangen was, wilde ze toch ook niet, dat Van Velzen zou besluiten ze niet meer te laten zingen, omdat men bang was daardoor zijn "rechtzinnige leraar" kwijt te raken door schorsing en afzetting. Zo bleef Van Velzen dus gezangen opgeven, terwijl een groot deel van de gemeente ze niet zong.

Op 7 augustus kwam er vervolgens een commissie van onderzoek van de classis bij Van Velzen op bezoek. Want het provinciaal kerkbestuur, dat van de synode het adres van Van Velzen had ontvangen, had op zijn beurt het klassikaal bestuur van Dokkum tegen hem aan het werk gezet. Nadat hij op 30 september 1835 ook nog door het klassikaal bestuur zelf was verhoord, werd Simon van Velzen op 15 oktober 1835 voor zes weken voorwaardelijk geschorst.

Gronden voor deze schorsing waren:

1. dat Van Velzen in zijn adres aan de synode onderscheidene honende uitdrukkingen omtrent vele leraren en kerkelijke besturen had geuit, zonder dat hij dergelijke aanklachten, welomschreven en bewezen, had ingebracht op de plaats waar het behoorde, zodat zulke onbestemde en onbewezen beschuldigingen voor liefdeloze verdenking en hatelijke laster moesten worden gehouden: "hoedanigen niemand betamen, maar vooral in den Dienaar des Evangeliums hoogelijk zijn af te keuren";
2. dat Van Velzen zijn gemeente had geraadpleegd of zij de gezangen al dan niet zouden zingen en ook zijn zwagers Brummelkamp en Van Raalte in Drogeham had laten preken, terwijl hij wist, dat dezen geen gezangen zouden opgeven;
3. dat Van Velzen weigerde onbepaalde gehoorzaamheid aan kerkelijke besturen en verordeningen te beloven (want hij wilde deze alleen beloven voorzover - "quatenus"! - zij overeenkwam met Gods Woord en/of de Drie Formulieren van Enigheid).

Bij eerstgenoemde grond merken we op, dat het daarbij ging om publiek bekende feiten, welke geen speciaal bewijs meer nodig hadden (namelijk de openlijke verwerping door verscheidene predikanten en prof. Hofstede de Groot van de leer van en de band aan de belijdenisformulieren). Dergelijke publieke zaken, waardoor openbare aanstoot is gegeven, behoren niet, als waren het geheime zonden, in het verborgen behandeld te worden, maar moeten door allen - voorgangers als voorbeelden voorop - ook publiek worden bestreden en veroordeeld. Want de apostel Paulus beveelt in 1 Tim. 5:20, dat zij die openlijk in zonde leven, waarvan ook voor anderen een verleidende werking uitgaat, ook in tegenwoordigheid van allen die die zonde hebben kunnen opmerken, moeten worden bestraft: "opdat ook de overigen ontzag hebben". Wie naar dit apostolisch bevel - zie ook 1 Tim. 5:21 - de publieke of openbare valse leer en ontrouw ook openbaar bestraft en weerlegt, die is zeker geen "hatelijk lasteraar", maar een liefdevol christen, die het heil zoekt voor kerk en naaste beide.

Ten aanzien van de derde schorsingsgrond is opmerkelijk, dat de synode het "quatenus" - het "voorzover" - wel toestond voor wat betreft de leer der kerk in de belijdenisgeschriften, maar niet met betrekking tot de orde, van bovenaf opgelegd door de kerkbesturen en vervat in een dikke reglementenbundel.

Dit komt volledig overeen met het kenmerk van de valse kerk, die zichzelf en de eigen verordeningen meer macht en autoriteit toeschrijft dan de ware leer naar Gods Woord.

Nadat Van Velzen aan het provinciaal kerkbestuur van Friesland had laten weten, dat hij de gezangen niet langer bij de openbare godsdienstoefeningen zou gebruiken - want het was hem duidelijk geworden, dat zijn praktijk om ze wèl te laten zingen plaats vond terwille van de mensen en niet ter ere Gods, en dat hij naar Matth. 18:6 verantwoordelijk was voor de daardoor gegeven ergernis - werd hij op 9 december 1835 door het klassikaal kerkbestuur totaal geschorst en op 13 januari 1836 door het provinciaal kerkbestuur afgezet als predikant bij de Nederlands Hervormde Kerk.

Inmiddels echter scheidde Van Velzen zich op 11 december 1835 af. Samen met hem ondertekenden in totaal 28 personen deze verklaring:

" Drogeham, den 11den December 1835.

De ondergeteekenden zijn vereenigd in de vreeze en de mogendheid des Heeren met de ware Gereformeerde Kerk, en hebben het Bestuur in de Nederlandsch Hervormde Kerk als antichristelijk verworpen, overeenkomstig art. 28 van onze Geloofsbelijdenis."

("Officiëele Stukken", 2e dr., blz. 426).

Dezelfde avond schreef Simon van Velzen de navolgende brief aan het klassikaal bestuur van Dokkum:

"Met verontwaardiging heb ik gezien, dat gijlieden eene daad welke geschied is tot Gods eer, en tot stichting der gemeente, eene misdaad noemt van ergerlijken aard. Uit Gods Woord heb ik bewezen, dat het gebruik der Gezangen, in de bijeenkomsten der gemeente, door mij moest worden afgeschaft. Zonder iets tegen deze bewijzen te kunnen of te willen aanvoeren, hebt Gij mij in de waarneming van mijn Herders- en Leeraarsambt in de Ned. Herv. Kerk geschorst. In deze handelwijze is klaarblijkelijk het kenmerk geopenbaard van den mensch der zonde, den zoon des verderfs, van wien Paulus zegt: 2 Thess. 2:4, dat hij zich tegenstelt, en verheft boven al dat God genaamd, of als God geëerd wordt. Duidelijk hebt Gij getoond van dienzelfden geest te zijn beziel, waarmede de Joodsche raad vervuld was, die den Heere Christus heeft gekruist, en aan de Apostelen heeft gezegd, dat zij ganschelijk niet zouden spreken noch leeren in den naam van Jezus. Maar gelijk als Petrus en Johannes, antwoord ik ook aan U: "Oordeelt gij of het regt is voor God, ulieden meer te hooren dan God." - Daarom is het, dat ik, overeenkomstig het bevel des Heeren 2 Cor. 6 vs. 14-18, en voldoende aan het ambt der geloovigen, beschreven in art. 28 der Ned. Geloofsbelijdenis, mij afscheid van het Ned. Herv. Kerkbestuur, en van allen die zich daaraan onderwerpen; zoo dat ik van nu af aan, niet meer behoor tot het Herv. Kerkgenootschap, (zie art. 2 van het algemeen reglement), en in geene vereeniging hoe ook genaamd meer ben, of wil wezen, met het bestuur der Ned. Hervormde Kerk, tenzij dan dat het bekeerd worde van zijne booze handelingen.

Ik blijf niettemin een dienstknecht Christi, en leeraar in zijne Gemeente; welk ambt de Heere mij heeft opgedragen, en geen mensch mij kan ontnemen.

In Zijn naam dan kondig ik het Herv. Kerkbestuur, dat den Heere Christus in zijne leden vervolgt, de wraak aan des Almagtigen. Die wraak zal treffen in dit en in het toekomstige leven; want Hij heeft gezegd:

"Tast mijne gezalfden niet aan, en doet mijne Profeten geen kwaad!"

Sommigen alhier hebben mijn voorbeeld gevolgd, en zijn ook afgescheiden, zoodat ik blijf,

S. van Velzen, predikant bij de Gereformeerde Gemeente te Drogeham." ("Officiëele Stukken", 2e dr., blz. 427-428).

Evenals bij Brummelkamp zien we in deze brief en afscheidingsverklaring de invloed van Scholte doorwerken. Maar toch is ook duidelijk aanwezig het confessioneel-schriftuurlijk spreken, zoals we dat bij De Cock vinden. Immers enerzijds wordt gezegd, dat men zich afscheidt van het bestuur in de Nederlands Hervormde Kerk, anderzijds noemt men art. 28 N.G.B., waarmee men uitdrukt zich af te scheiden van de valse kerk geworden Ned. Herv. Kerk. Oorzaak van deze tweeslachtigheid is, dat men vele gelovigen meende te zien in de Ned. Herv. Kerk, van wie men zich zeer beslist niet wilde afscheiden. Op deze kwestie gaan we hierna nog nader in. Ook is het innerlijk tegenstrijdig, dat Van Velzen -

evenals Brummelkamp - enerzijds zegt, dat het hervormd kerkbestuur Christus in zijn leden vervolgt of opnieuw kruisigt, waarom hij dit kerkbestuur ook gelijkstelt met de antichrist naar 2 Thess. 2:4, terwijl hij anderzijds de mogelijkheid openstelt, dat dit kerkbestuur zich nog eens zal bekeren van zijn boze handelingen. De valse kerk als zodanig is geboren uit de zonde tegen de Heilige Geest en zal zich daarom nooit meer bekeren! Maar Van Velzen zal gedacht hebben aan mensen als Paulus, die, ofschoon kerkvervolgers, toch tot bekering kunnen komen (vgl. Hand. 7:58 en 8:1; 9:1-31; 1 Tim. 1:13). Hoewel wij in een dergelijk geval van de mensen hoofd voor hoofd nooit kunnen weten wie precies de zonde tegen de Heilige Geest hebben bedreven en wie van hen evenals Paulus zondigen in onwetendheid - want alleen God kent de harten - weten we wèl, dat de valse kerk als instituut alleen maar kan ontstaan door de zonde tegen de Heilige Geest. Immers zij censureert of doodt de getuigen en lastert op die manier, dat het werk dat de Heilige Geest in en door hen doet, duivelswerk is. Dit gebrek aan helderheid neemt echter niet weg, dat deze brief en afscheidingsdaad van Van Velzen ware profetie is. Neem vooral ook goede nota van zijn verwijzing naar 2 Thess. 2:4. Bij de Grote Reformatie in de zestiende eeuw stelden de reformatoren de paus gelijk aan de antichrist, die zichzelf had gezet in de tempel Gods om aan zich te laten zien, dat hij een god was. Hier zegt S. van Velzen hetzelfde van het bestuur van de Nederlands Hervormde Kerk in het begin van de negentiende eeuw. Vele valse profeten hebben de antichrist geprojecteerd in de wereld; het zou een soort Hitler in het kwadraat zijn. Maar volgens de Schrift gaat het alles om de kerk en openbaart de antichrist zich dus juist ook dáár. En: "Maranatha!" - de Here is gekomen en heeft zowel in de zestiende als in de negentiende eeuw deze antichristen gedood door de adem zijns monds, hetgeen op de jongste dag door allen aanschouwd en voor eeuwig bevestigd zal worden, wanneer het beest en de valse profeet, tezamen met de duivel die hen verleidde, zullen worden geworpen in de poel van vuur en zwavel; Openb. 20:10.

Wat Van Velzen betreft: deze heeft de eerste jaren na zijn afscheiding in Drogeham de Afscheidenen en de Afscheiding in geheel Friesland gediend en versterkt.

9.7.5 A.C. van Raalte.

Albertus Christiaan van Raalte (17-10-1811 - 7-11-1876) behoorde gedurende zijn laatste jaren als student in Leiden ook tot de zogenaamde "club van Scholte". Hij trouwde in 1836 met een van de zusters De Moen, waardoor hij een zwager werd van Brummelkamp en Van Velzen. Van Raalte kende de geschriften van De Cock in Ulrum, maar hij voelde weinig genegenheid voor hem omdat hij de strijd zo haatte. Hij dacht er dan ook niet aan om zich bij de Afscheidenen te voegen en nam zich voor om predikant te worden in de Nederlands Hervormde Kerk, die toen evenwel reeds tot valse kerk was geworden. Nadat hij begin 1835 in Leiden geslaagd was voor het kandidaatsexamen in de theologie, meldde hij zich daarom in mei 1835 aan voor het kerkelijk proponentsexamen bij het provinciaal kerkbestuur van Zuid-Holland. Ook dit examen verliep naar wens en aan het eind daarvan verklaarde de praeses van de examinerende vergadering, dat hij bekwaam gekeurd en alzo toegelaten was. Maar tevens moest hij Van Raalte in naam van de vergadering de vraag stellen, of hij wel wist waartoe hij zich nu verbinden zou. Van Raalte antwoordde hierop, dat hij dat wel wist, namelijk: dat hij de Drie Formulieren van Enigheid moest ondertekenen en de eed afleggen tegen de simonie. Maar de praeses verklaarde hem daarop, dat men van hem ook een belofte van gehoorzaamheid eiste aan de wetten van het kerkbestuur, en vroeg of hij ook die belofte met een goed geweten kon afleggen. Van Raalte van zijn kant wilde ook die laatste belofte best afleggen, want, hoewel hij openlijk moest toegeven al die wetten en verordeningen niet te kennen - immers zulk een belofte werd nooit aan enige kandidaat gevraagd - meende hij er toch zó wel van te kunnen uitgaan, dat die verordeningen en wetten niets zouden bevatten, dat in strijd was met de Drie Formulieren, waaraan hij toch eveneens trouw moest beloven. Maar ds. Pluigers van Leiden - een van de leden van het examinerende kerkbestuur - vroeg hem of hij soms net als Scholte, door nu maar stil te tekenen, zich in de kerk zocht in te dringen, om als hij er eenmaal in was, evenals Scholte de kerk in rep en roer te brengen. Hoe keert de leugen toch altijd weer de zaken precies om: Pluigers c.s. zèlf hadden zich ingedrongen en

vervolgens hun dienaarsambt in zijn tegendeel veranderd door te gaan heersen over het erfdeel des Heren en listig de confessionele banden te slaken, waardoor zij, en zij alleen, de ware "beroerders van Israël" waren geworden! Op de vraag van ds. Pluigers antwoordde Van Raalte, dat hij allerminst die bedoeling had, maar dat hij alleen maar begeerde om als predikant de mensen tot het geloof in Jezus Christus te bewegen.

Indien nu het kerkbestuur genoeg had genomen met deze slappe uitspraak - waarmee Van Raalte in feite o.a. zijn vriend en broeder Scholte, ja, de gehele goede strijd des geloofs van de ware kerk van God openlijk verloochende - zou Van Raalte zijnerzijds vrijwel zeker zonder enig bezwaar dominee zijn geworden in de valse Hervormde Kerk en daar het aantal afvallige orthodoxe predikanten met één hebben vermeerderd. Maar het behaagde de HEERE in Van Raalte zijn Zoon te openbaren als de Goede Herder en de enige Redder en Verlosser van zijn kerk (vgl. Gal. 1:16). Daarom nam het provinciaal kerkbestuur van Zuid-Holland hiermee geen genoegen maar stelde het Van Raalte de eis, dat hij eerst de kerkelijke wetten goed moest gaan bestuderen, voordat men hem toe kon laten tot de belofte dat hij die zou gehoorzamen, daar hij immers zelf gezegd had niet te weten wat deze inhielden. Op de volgende vergadering van het provinciaal kerkbestuur, in augustus 1835, of nog later, kon Van Raalte dan wel terugkomen om, nadat hij de kerkelijke reglementen en verordeningen waaraan hij gehoorzaamheid moest beloven nauwkeurig bestudeerd had, de van hem geëiste belofte af te leggen. Hoewel Van Raalte hevig tegenstribbelde en protesteerde dat men hem zo partijdig behandelde, daar men van hem een belofte vorderde, die men van geen andere kandidaat ooit gevraagd had, ja, terwijl hij zelfs de president van de synode zelf, Donker Curtius, het hoofd van de goddelozen in eigen persoon, in Den Haag bezocht, kwam hij er niet onderuit: hij moest de reglementen en kerkelijke wetten onderzoeken. Bij die bestudering kwam hij nu tot het inzicht, dat er in deze menselijke wetten dingen stonden, die hem, bij gehoorzamen daaraan, in strijd zouden brengen met Gods Woord en de Drie Formulieren. Toen hij in augustus 1835 opnieuw voor het provinciaal kerkbestuur van Zuid-Holland verscheen, moest hij dat ook eerlijk toegeven. Eén van de dingen, welke hij daarbij opgaf als een regel, waaraan hij geen gehoorzaamheid kon beloven, was bijvoorbeeld, dat er aan Remonstranten verlof werd gegeven om in de Hervormde Kerk aan het avondmaal te komen. Kortom, hij moest verklaren, dat hij niet onvoorwaardelijk kon beloven alle kerkelijke wetten en verordeningen te zullen gehoorzamen. Welnu, daarmee was het voor dit provinciaal kerkbestuur een uitgemaakte zaak: Van Raalte werd niet toegelaten tot het predikambt in de Nederlands Hervormde Kerk!

3 Oktober 1835 vroeg Van Raalte aan hetzelfde kerkbestuur nog om herziening van dit besluit - en indien dit niet mogelijk was, om hem dan tenminste nog een getuigschrift te geven, dat zijn afwijzing niet te wijten was aan onkunde, gevoelens of zedelijk wangedrag. Deze herziening werd hem geweigerd, maar het getuigschrift kon hij krijgen. Later schreef Van Raalte hierover zelf:

"Eensdeels was ik hierover verontwaardigd, maar anderdeels was ik verblijd, dat de Heere het verhoed had, dat ik door mijn eigen toedoen tegen mijn geweten weder in ongeoorloofde gemeenschap met hen zoude geraken." ("Officiële Stukken", 2e dr., blz. 529/530).

Nadat hij het bedoelde getuigschrift van de dienaren der leugen in de valse kerk had ontvangen, zei hij in december 1835 zijn "gemeenschap met het hervormd kerkbestuur" op en voegde hij zich bij de Afgescheidenen. Daar ontving Van Raalte al spoedig een beroep naar de gemeenten van Genemuiden en Mastenbroek. Nadat hij op de algemene synode van de Afgescheidenen op 2 maart 1836 was onderzocht, aanvaardde hij op 23 maart 1836 zijn ambt als predikant. Onder vaak moeilijke omstandigheden en veel vervolging heeft A.C. van Raalte in de moeilijke beginjaren na de Afscheiding, vooral in samenwerking met zijn zwager Brummelkamp, de kerken in Overijssel en Gelderland gediend. In 1846 is hij naar de Verenigde Staten van Noord-Amerika geëmigreerd, waar hij, samen met andere Afgescheidenen uit Nederland, de kolonie van Holland Michigan heeft gesticht.

9.7.6 G.F. Gezelle Meerburg.

George Frans Gezelle Meerburg (1-11-1806 - 12-12-1855) behoorde als student in Leiden eveneens tot de zogenaamde "club van Scholte". Op 20 december 1833 werd hij bevestigd als predikant te Almkerk en Emmikhoven in het Noordbrabantse Land van Altena. Vanaf het begin had hij in deze gemeente moeilijkheden over het zingen van de gezangen. Gezelle Meerburg - zelf geen principieel tegenstander van de gezangen - probeerde zo goed en zo kwaad als hij kon tussen de klippen door te zeilen van enerzijds het grootste deel van zijn gemeente, dat geen gezangen wilde zingen, en anderzijds het klassikale kerkbestuur, dat er op stond dat ze wèl gezongen zouden worden. Uiteindelijk bereikte hij het volgende compromis: hij gaf uitsluitend een gezang op om te zingen na het dankgebed na afloop van de preek; het overgrote deel van de gemeente verliet dan na dat gebed het kerkgebouw, zodat zij geen gezangen behoeften te zingen. Maar zijn geweten was niet rustig onder deze gang van zaken, waarbij het beste deel van de gemeente ongezegend de kerkdiensten verliet. Daarom besloot hij na lang aarzelen in juni 1835 om toch maar helemaal geen gezangen meer te laten zingen. Ongeveer in dezelfde tijd richtte hij zich, samen met zijn collega, ds. J. van Rhee te Veen, in een adres tot de synode. Zij vroegen daarin aan de synode niet alleen hen vrij te stellen van de verplichting tot het laten zingen van de gezangen, maar ook o.m. om de verbindendverklaring van de Drie Formulieren van Enigheid. In deze brief aan de synode stond ook deze zin:

"Opentlijk betuigen wij voor U Hoog Ew., dat wij niet instemmen met hen, die de afgezette Predikanten, de Wel Eerw. Heeren H. de Cock en H.P. Scholte houden voor zweepers en beroerders der gemeente."
("Officiële Stukken", 2e dr., blz. 489).

Zowel zijn besluit om de gezangen niet meer te laten zingen als deze brief aan de synode leidden er toe, dat Gezelle Meerburg op 24 november 1835 door het provinciaal kerkbestuur van Noord-Brabant, zonder voorafgaande schorsing, als predikant werd afgezet.

Samen met het grootste gedeelte van zijn gemeente scheidde Gezelle Meerburg zich hierna op 2 december 1835 af van het Nederlands Hervormd Kerkgenootschap. Anders dan zijn vriend Scholte, die reeds spoedig na zijn afscheiding zijn nabij Almkerk gelegen gemeente van Genderen, Doeveren en Gansoyen verliet om tal van andere gemeenten te stichten en te bedienen, is Gezelle Meerburg ook onder de zwaarste vervolgingen aan zijn gemeente van Almkerk verbonden gebleven en heeft hij van daaruit ook de andere kerken der Afscheiding in Noord-Brabant geholpen en gediend.

Inzake deze geschiedenis moet men opmerken, dat ook Gezelle Meerburg zich dus niet heeft afgescheiden toen de Nederlands Hervormde Kerk blijkens de censurering van De Cock en Scholte tot valse kerk was geworden overeenkomstig art. 29 N.G.B. Pas toen hij zelf in moeilijkheden kwam, vooral in verband met de gezangenkwestie, en daarom werd afgezet als predikant, heeft hij zich afgescheiden. Indien men hem met rust had gelaten, zou Gezelle Meerburg evenals anderen, onder wie met name zijn zwager, ds. C.C. Callenbach te Nijkerk, ongetwijfeld predikant zijn gebleven in de valse Nederlands Hervormde Kerk. Hoewel men hem noemt één van de "vaders der scheiding" (N.B.: vgl. Matth. 23:9), bleef hij "over de kerkmuren heen" vele Hervormden als kinderen Gods liefhebben en als broeders beschouwen en behandelen. Zijn eigen zoon getuigt wat dit betreft van hem:

"Evenwel mogt door dit verschil van inzicht (nl. dat zij bleven weigeren zich af te scheiden van de valse kerk, P.d.V.) de band der broederlijke liefde niet verbroken worden; hij gaf hierin zelf het voorbeeld, getuige zijne persoonlijke vriendschap en zijn hartelijke omgang met velen hunner tot aan zijn overlijden toe."

Vele van zijn afgescheiden broeders, die nog wèl de ontzaglijke ernst van het oordeel Gods zagen, dat met de Afscheiding over hen kwam die bleven in het valse kerk geworden Hervormde Kerkgenootschap, hebben zich wat dit betreft aan Gezelle Meerburg gestoten. Zij hebben hem hierover ook ongetwijfeld vermaand. Daarom vervolgt zijn zoon met de woorden:

"Het smartte hem zeer de opmerking te moeten maken, dat er bij vele Afgescheidenen maar al te zeer een geest van uitsluiting heersende was, en dat die bijbelse gedachte van de hoogere eenheid der Kerk, die hare

leden in genootschappen van allerlei benamingen telt, nog weinig plaats had genomen in de harten. Wij zien echter in dezen dankbaar de eerste morgenschemering van een beteren dag aan de kimmen verrijzen!"

("Officiële Stukken", 2e dr., blz. 518/519).

Nota bene: de valse theologische constructie van een onzichtbare kerk dwars door alle zichtbare kerkmuren heen wordt hier "een bijbelse gedachte" genoemd! Het is juist deze weigering om zich te bekeren van deze en dergelijke zonden der vaderen geweest, die Gods toorn ook over de Afscheidenen en hun nageslacht zozeer heeft verwekt, dat niet alleen de kerkelijke vrede in het begin na de Afscheiding veelszins werd weggenomen, maar dat uiteindelijk een nieuwe bediening van Gods verbondswraak plaatsvond, waardoor er thans in Nederland geen geïnstitueerde ware christelijke kerk meer is overgebleven. In plaats van dat er een betere dag aan de kimmen verrees, heeft juist dit een nieuwe dag des HEEREN doen aanbreken, waarop Hij met zijn nieuwtestamentische verbondswraak ook het nageslacht van deze Afscheidenen uit zijn kerk verwijderde. Zo kwam er hierdoor dus geen "betere dag", maar een dag van donkerheid en dikke duisternis, naar Amos 5:18-20.

9.7.7 Nog andere afscheidingen.

Wanneer in enige plaats mensen zich afscheidden van de Ned. Herv. Kerk, voegden zij zich in de regel bij een reeds bestaande afgescheiden kerk, meestal in de buurt. Indien het aantal gelovigen groot genoeg was werd onder leiding van één van de afgescheiden predikanten een zelfstandige plaatselijke gemeente geïnstitueerd. Er zijn evenwel ook afscheidingen geweest, waarbij het anders liep. Zo scheidde zich bijvoorbeeld op 23 augustus 1835 te Noordwijk aan Zee een aantal mensen af onder leiding van een ouderling, Cors Noorduin geheten (Noorduin leefde van 5-5-1780 tot 31-12-1852). Reeds vanaf 1813 was Noorduin in een conventikel als oefenaar opgetreden en in de afgescheiden groep zette hij zijn werk als voorganger, op verzoek van alle afgescheidenen ter plaatse, gewoon voort. In feite zette het bestaande conventikel in Noordwijk aan Zee door deze afscheiding zich dus om in een zelfstandige kerk in die plaats. En deze gemeente begeerde Cors Noorduin tot haar herder en leraar. Men verzocht daartoe aan Scholte om hem als predikant te bevestigen. Maar deze oordeelde terecht, dat Noorduin dan toch eerst vanwege het kerkverband onderzocht of geëxamineerd diende te worden. Hoewel men zich daaraan in Noordwijk aan Zee wilde onderwerpen, hoorde men verder niets meer van deze zaak, ondanks herhaalde aandrang. Daarom besloot men om dan zelf maar tot bevestiging over te gaan. Op 15 november 1836 bracht de gemeente hogmaals een beroep op Noorduin uit. Deze nam dit direkt aan. En op 20 november 1836 vond "onder en door de gemeente van Noordwijk aan Zee" zijn bevestiging tot herder en leraar plaats. Door deze eigenmachtige handelwijze - ofschoon daartoe zeker aanstoot was gegeven! - kwam Noordwijk aan Zee buiten het kerkverband van de Afscheidenen te staan. Later voegde deze gemeente te Noordwijk aan Zee zich bij het kerkverband van de zogenaamde "kruisgezinden", dat zich in 1869 merendeels met de andere afgescheiden kerken verenigde tot het kerkverband van de Christelijke Gereformeerde Kerk in Nederland.

Huibert Jacobus Budding (19-1-1810 - 10-11-1870) was sedert 14 december 1834 predikant in de Hervormde Kerk te Biggekerke op Walcheren. Budding was een man die overwegend afging op zijn mystieke gevoel. "Hij leefde bij ingevingen en indrukken", zoals het heet. Hoewel hij vanaf het begin veel sympathie had voor de Afscheiding en de Afscheidenen, en ook vriendschap sloot met H.P. Scholte, die hem opwekte om zich af te scheiden, kreeg hij geen ingeving of indruk die hem noopte aan die oproep gehoor te geven. Zodoende bleef hij predikant in de valse Hervormde Kerk. Maar hij hield daar wel bidstonden voor de Afscheidenen, die in die dagen ook in Zeeland zozeer vervolgd werden. Op 8 december 1835 maakte hij bovendien bekend, dat hij voortaan geen gezangen meer zou laten zingen. Samen met de kerkeradsleden begroef hij toen hun gezangboeken plechtig op het kerkhof. Het hervormd kerkbestuur verdroeg zijn eigenaardigheden lang, maar eind maart 1836 besloot men toch hem enkele vragen te stellen naar aanleiding van zijn optreden. Op 1 april 1836 antwoordde Budding daarop door zijn ambt in de Hervormde Kerk neer te leggen. Terwijl hij nog dominee was in de valse Ned. Hervormde Kerk, beriepen op

27 februari 1836 de afgescheiden gemeenten van de provincie Utrecht hem als hun predikant! Op 21 april 1836 voegde Budding zich officieel bij de afgescheiden kerken op de provinciale vergadering te Utrecht. Hoewel hij behalve in Utrecht ook in Middelburg beroepen werd als herder en leraar, voelde Budding "geen licht en geen innerlijke aandrang" om één van die beroepen aan te nemen. Toen hij echter begin 1837 werd beroepen door de gezamenlijke zeeuwse Gereformeerde Kerken, nam hij dat beroep na lang aarzelen aan. Budding stichtte evenwel, zowel daarvoor als daarna, indien hij daartoe aandrang gevoelde, afgescheiden kerken op verschillende plaatsen in Nederland, doch vooral in Zeeland. Hoewel uiteraard zijn afscheidingsdaad gelegitimeerd werd door het Woord en het gebod des Heren, handelde Budding voor zichzelf volkomen als een scheurmaker. Dit kwaad is er later bij hem dan ook duidelijk uitgekomen. Toen de vervolgde zeeuwse kerken op een gegeven moment de overheid vrijheid vroegen om als Christelijke Afgescheiden Gemeenten te mogen bestaan en daarmee hun historische rechten als Gereformeerde Kerken prijsgaven, en zij bovendien de oude psalmberijming van Datheen loslieten, scheurde Budding met een aantal volgelingen zich van hen af. Op later leeftijd verviel hij ook nog tot ketterij, aangezien hij ertoe kwam om de leer van de drieëenheid te loochenen en de uitverkiezing te verwerpen. Budding werd toen één van de voormannen van de zogenaamde Vrij Evangelische Gemeenten, één van de vele sekten die wij in Nederland kennen of gekend hebben.

Lambertus Gerardus Cornelis Ledeboer (30-9-1808 - 21-10-1863) werd in mei 1838 beroepen in de Nederlands Hervormde Kerk te Benthuisen in Zuid-Holland. Op 29 juli 1838 werd hij daar in zijn eerste gemeente bevestigd. De Afscheiding had in die dagen ook in Zuid-Holland reeds ruimschoots zijn beslag gekregen en Ledeboer ontving dus een beroep en werd bevestigd als dominee in een valse kerk. Met het oog op wat later volgde is het belangrijk om vast te stellen, dat Ledeboer dus nooit wettig door Gods gemeente en mitsdien door de Here Christus zelf is geroepen en bevestigd als herder en leraar.

Ledeboer ging steeds meer optreden als een mystieke boeteprediker naar de trant van de Nadere Reformatie. Aangezien het mystieke gevoel bij hem nog versterkt werd door het reactionaire romantische gevoel uit de tijd waarin hij leefde, dreef hij op den duur de mystiek zelfs verder dan alle oudvaders en oude schrijvers die voor hem geweest waren. Het mystieke gevoel was bij hem zo sterk, dat een van zijn biografen zegt, dat het bij hem "een gewoonte werd om ongewoon te zijn". Kerkrechtelijke regels en afspraken bestonden voor hem als het ware niet. En niet alleen de kerkorde negeerde hij, ook de kerk zelf zag hij in het geheel niet. Voor Ledeboer telde alleen het lieve mystieke volkje, zoals dat vanouds in gezelschappen en conventikels bijeenkwam. De kerk en de scheiding tussen ware en valse kerk was voor hem louter iets uitwendigs, dat maar van weinig belang was voor het inwendige ware leven van Gods uitverkorenen.

Op zondagmorgen, 8 november 1840, wierp Ledeboer, midden onder zijn preek, op demonstratieve wijze, het gezangenboek en de reglementenbundel van de preekstoel naar beneden en begroef die na afloop in de tuin van zijn huis.

In verband hiermee werd hij op 13 november 1840 geschorst. Toen hij toch doorging met preken, werd hij op 26 januari 1841 door het kerkbestuur van de Ned. Herv. Kerk in Zuid-Holland afgezet. Dit kerkbestuur overwoog voor deze afzetting o.m., dat Ledeboer;

"facto had afstand gedaan van zijne regten en voorrechten als Predikant der Hervormde Gemeente en facto zijne betrekking op dezelve, zonder behoorlijke kennisgeving, eigendunkelijk had verlaten en willekeurig zich had vervoegd bij de zogenaamde Afgescheidenen."

(geciteerd uit Joh. de Haas, "Gedenkt uw Voorgangers" I, blz. 176).

De feiten zijn hierin vrijwel correct weergegeven. Alleen wat het laatste betreft - zijn "zich vervoegen bij de Afgescheidenen" - begreep men niet helemaal wat Ledeboer bedoelde. Evenmin trouwens als de Afgescheidenen zelf dat hebben begrepen. Want inderdaad "vervoegde" Ledeboer zich bij de Afgescheidenen. Op 17 november 1840 wandelde hij de vergadering binnen van de synode der Christelijke Afgescheidenen, die op dat moment in Amsterdam zojuist was geopend. Naar zijn eigen zeggen wist hij helemaal niet, dat die vergadering daar werd gehouden, en werd hij daartoe dus op mystieke wijze geleid. In het verslag van deze synode lezen we hierover het volgende:

"Reeds bij den aanvang der Vergadering, genoten de Broeders eene verrassende blijdschap. De Herder en Leeraar L.G.C. Ledeboer, uit Benthuisen, was namelijk ook in het huis der bijeenkomst gekomen, zonder iets van het houden dezer Vergadering te weten. ZWE. verhaalde hoe de Heere hem met licht bestraald, met gewilligheid en kracht beschonken had, om zich onverdeeld aan den Heere en zijne dienst over te geven, dat hij nu ook de zonde had ingezien, om langer in het Hervormde Kerkgenootschap te blijven, en daarop van ganscher harte daar van was uitgegaan, bereid zijnde om zich met de Gemeente, die naar Gods Woord des Heeren Gemeente blijkt te zijn, te vereenigen. Hierop is omstandig met ZWEw. gesproken, en toen het hem uit deze gesprekken en hetgeen verder voorviel, gebleken was dat de Vergadering in alle opzichten met de Gereformeerde leer, tucht en dienst vereenigd was, verklaarde hij zich bij de Afgescheidene Gereformeerde Gemeenten te voegen; waarop hij ook door alle de Leden als Herder en Leeraar in de Gemeente aangenomen werd en hem het regt van zitting en stemming in deze Vergadering is toegekend. Allen reikten hem met zegenwenschen de broederhand toe, dankten gezamenlijk en zongen des Heeren lof." ("Handelingen en Verslagen van de Algemene Synoden van de Christelijk Afgescheidene Gereformeerde Kerk (1836-1869)", uitgegeven door Den Hertog B.V. in 1984, blz. 202/203).

Deze handelwijze, waarbij een bezoeker van buiten de kerken, zonder enige kerkelijke afvaardiging, zomaar als herder en leraar werd aangenomen en tot lid van een synode werd benoemd, was volslagen onwettig en in strijd met 1 Tim. 5: 22 en de meest elementaire beginselen van gereformeerd kerkrecht. Uit de tekst van dit synodeverslag blijkt bovendien, dat niet de synode Ledeboer heeft onderzocht, maar Ledeboer de synode! Deze synode examineerde niet Ledeboer, waarna hij tot de dienst des Woords in de ware christelijke kerk bij de Afgescheidenen werd toegelaten (en als men dat had gedaan, zou zelfs dit geenszins tot de roeping van deze synode hebben behoord!). Neen, in feite heeft Ledeboer de synode onderzocht en op mystieke wijze beproefd, waarbij het hem op dat moment voorkwam, dat die vergadering in alle opzichten met de gereformeerde leer, tucht en dienst verenigd was, op grond waarvan hij, Ledeboer, verklaarde zich bij de Afgescheidenen te voegen. Op deze verklaring is hij echter al heel gauw weer teruggekomen. En wel toen hij erbij werd bepaald, dat de Christelijke Afgescheidenen aan de overheid vrijheid hadden gevraagd met verloochening van de rechten der kerk. Hierdoor heeft in feite Ledeboer zich met zijn volgelingen nimmer bij de kerken der Afscheiding aangesloten. De synode van de Afgescheidenen in 1846 zat dan ook met de vraag:

"hoe men Ds. Ledeboer moet beschouwen, die in verwijdering van onze Kerk leeft en afzonderlijke gemeenten sticht en ordent" (a.w., blz. 409).

Zelf heeft Ledeboer in augustus 1844 geschreven:

"Ik verbond mij in Amsterdam niet met de vrijheid, dat ik opentlijk beleed; maar dat ik mij niet wilde onttrekken, in zooverre zij de Gereformeerde belijdenis hadden. Daar ik echter uit hoogmoed, onkunde, onopmerkzaamheid op den vinger en leiding Gods, grovelijk in gedwaald heb, daar zij de Gereformeerde belijdenis niet hadden, noch Gereformeerd waren, maar een nieuwe secte: Christelijk Afgescheidenen."

(geciteerd uit drs. H.A. Hofman, "Ledeboerianen en Kruisgezinden", blz. 29).

De Ledeboeriaanse gemeenten - die volgens dr. C. Smits in zijn werk over "De Afscheiding van 1834", deel II, blz. 14, dikwijls slechts het karakter hebben gedragen van gezelschappen, die gebruik maakten van de diensten van rondtrekkende oefenaars en Ledeboer zèlf - hebben nooit tot de kerken der Afscheiding behoord. Het waren niet meer dan weggelopen Hervormden, vergaderingen van mystieke scheurmakers, conventikels die langzamerhand de allures van kerken gingen aannemen, sekten die zich met de naam der kerk bedekten (art. 29 N.G.B.).

In 1907 heeft het merendeel van de Ledeboerianen zich verenigd met het grootste deel van dié kruisgezinden die in 1869 weigerden zich met de kerken der Afscheiding te vereenigen. Samen met enige vrije scheurkerken, die in de vorige eeuw nog waren ontstaan op ongeveer gelijke wijze als de Ledeboerianen, vormden zij aldus in 1907 de Gereformeerde Gemeenten, die in 1953 opnieuw

gescheurd zijn. Dat gedeelte van de Ledeboerianen, dat in 1907 niet met genoemde vereniging meeging, staat bekend onder de naam Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Hoezeer al deze mensen dus ook in het zwart gaan wegens hun mystieke kennis der ellende, toch kennen zij desniettemin in het geheel niet hun ware ellende uit de wet of het Woord Gods (vgl. vr. en antw. 3 van de Heid. Catechismus). Want als scheurmakers of nageslacht van scheurmakers leven zij in de zonde. Als zodanig zullen zij in het rijk Gods niet komen, tenzij zij door de Geest Gods - die werkt door het Woord en de sacramenten, bewaard, bediend en verkondigd in de ware christelijke kerk! - wedergeboren worden (Heid. Cat., antw. 8 en 65). Moge de HEERE ook uit hen er nog tot bekering brengen en zich doen afscheiden van degenen die niet van de kerk zijn, om zich naar het ambt der gelovigen te voegen bij Christus' ware kerk en aldus te onderhouden de enigheid der kerk, zich onderwerpende aan haar onderwijzing en tucht naar het Woord Gods en niet naar het mystieke gevoel, de hals buigende onder het juk van Christus en dienende de opbouw van de broeders, naar de gaven, die hun God verleend heeft, als onderlinge lidmaten eenszelfden lichaams (art. 28 N.G.B.). Daartoe gebruike Hij in zijn genade nog dit boek, waarin het aan de kerk toebetrouwde Woord wordt nagesproken en waarin worden verteld: "des HEEREN roemrijke daden, zijn kracht en de wonderen die Hij gewrocht heeft" (Ps. 78:4) in de bediening van zijn verbondswraak over de bondsbrekers maar vooral ook in de bewaring van de rest naar de verkiezing der genade in de ware Christelijke Kerk in het Nieuwe Testament. Want indien ook uit bovenstaande beschrijving van de feiten van de Afscheiding van 1834 iets blijkt, dan is het toch wel dit, dat de bewaring van Gods kerk in geen enkel opzicht aan het werk van mensen te danken is - immers: wat een zonden en gebreken zelfs in de beste werken van de allerheiligsten! - maar alleen aan de ontfermingen Gods. Het verkiezend voornemen Gods blijft: niet uit de werken der mensen, maar uit de roepende God; Rom. 9:11. Welnu, zo gij dan heden ook door middel van dit boek zijn stem hoort, verhard uw harten niet! Ps. 95, Hebr. 4.

9.8 Niet uit werken maar uit de roepende.

Gods Woord, hierboven aangehaald uit Rom. 9:11, willen we ook schrijven boven het hiernavolgende, waarin in enkele aantekeningen commentaar wordt gegeven op de in het voorgaande beschreven feiten van de Afscheiding. Zoals in het eerste deel bij deze tekst is opgemerkt (I.III.6.11; blz. 69-70) ontving Jakob de zegen van het verbond niet omdat hij beter was dan Ezau of zo trouw was geweest in het bewaren van Gods geboden. Integendeel, vanaf de moederschoot gedroeg hij zich als een bedrieger, waardoor hij juist alles ver-speelde en als een vluchteling die alles kwijt was, in de buitenste duisternis het hoofd moest neerleggen op de harde keien (Gen. 28:11). Maar toen, op dat moment van diepste nacht en ellende door eigen schuld, opende de HEERE in zijn ontferming de hemel, riep hem, gedacht aan zijn verbond met de vaderen en deed hem wonen in Gods huis ("Bethel" = huis Gods); vgl. Psalm 65 vers 2 berijmd. Jakob heb Ik liefgehad, Maleachi 1:3. Gods liefde voor Jakob - als van een vader voor zijn eigen kind, waar hij zielsveel van houdt - is even werkelijk en diep als onverklaarbaar en eeuwig. Welnu, dit Woord Gods, geopenbaard in de geschiedenis van Jakob, is niet vervallen, Rom. 9:6. Daarom verkoos de HEERE de Afscheidenen ook niet omdat zij beter en trouwer waren dan de Hervormden. In boeken van gereformeerde zijde over de Afscheiding worden de tekortkomingen, de zonden en de afdwalingen van de Afscheidenen nogal eens geringgeschat, vergoelijkt of verdonkeremaand. Niet zelden beroemt men zich ook openlijk of in het verborgen erop af te stammen van deze vaderen der Scheiding, terwijl men inmiddels hun zonden heeft volgemaakt. Dergelijke roem is in wezen dan ook voluit remonstrants. De HEERE bewaarde in de Afscheiding een overblijfsel naar de verkiezing der genade; vgl. Rom. 11:5. En, zoals de apostel daaraan toevoegt:

"Indien het nu door genade is, dan is het niet meer uit werken; anders is de genade geen genade meer".

Daarom nogmaals: de HEERE verkoos de Afscheidenen niet omdat zij beter en trouwer waren dan de Hervormden. Dat nu komt niet alleen uit in de kerkgeschiedenis van vóór en na de Afscheiding van 1834, maar juist ook in de feiten van

de Afscheiding zelf. Wanneer we daarbij hier dus zoveel kritische kanttekeningen maken, dat het lijkt alsof daarmee heel de Afscheiding gereduceerd wordt tot een zaakje van niets, dat geen enkele gedaante of heerlijkheid meer overhoudt, moet men zich niet verbazen. Want naar menselijke maatstaven gerekend valt er inderdaad niets te roemen. Destemee echter komt hierdoor Gods verkiezende liefde uit. Dat er door de Afscheiding van 1834 in Nederland nog een kerk bewaard werd, is niet te danken geweest aan het werken van de Afscheidenen zelf, maar alleen aan de roepende God, die zich over hen ontfermde hoewel zij zichzelf net zo goed de verbondswraak hadden waardig gemaakt als de Hervormden. Voor wie dit is afgesleten tot een vroom cliché, een gereformeerde dogmatische waarheid die men beaamt met een remonstrants hart, zal de beschrijving van de werkelijkheid daarvan tot een aanstoot en een ergernis zijn. Maar wij willen ook in deze kerkgeschiedenis de verkiezende liefde van de roepende God metterdaad belijden als "een schat van onwaardeerbare prijs", die Christus' Bruid altijd "zeer tederlijk" zal beminnen en "standvastiglijk" verdedigen (Dordtse Leerregels V. 15).

9.8.1 De hypostolè van de "lopers" niet bestraft maar toegelaten.

Het dopen van kinderen van ouders die behoorden tot andere gemeenten, door H. de Cock te Ulrum, moet ten strengste worden afgekeurd en veroordeeld. Deze zaak is zo ernstig, dat, indien dit de grond voor de kerkelijke tucht-oefening over H. de Cock was geweest en gebleven, die tucht terecht zou zijn geoefend en heel een dáarna gevolgde afscheiding als scheurmaking had moeten worden veroordeeld! Immers, deze praktijk bewijst, dat dergelijke ouders zich schuldig maakten aan hypostolè - zij onttrokken zich aan hun roeping op de plaats waar de Here hen had gesteld (zie ook wat hierover in het eerste deel is gezegd; I.II. 4-6, blz. 22-36) - en De Cock sterkte hen op deze wijze in dat kwaad.

Dit dopen en catechiseren van mensen van elders stond niet op zichzelf. We hebben daarin te maken met een heel complex van kerkelijke ontrouw. In die tijd bestond onder de orthodoxen, vooral in de drie noordelijke provincies, de praktijk van het "lopen". Wanneer de predikant van de eigen gemeente "liberaal" was, d.w.z. ongereformeerd preekte, ging men in een andere plaats naar de kerk, waar naar men meende nog wèl goed werd gepreekt. Daarvoor "liep" men dan vele uren heen en terug. Natuurlijk reden de meer welgestelde "lopers" in hun rijtuig. Anderen gingen met hooiwagens, waarop soms wel twintig mensen waren gezeten. 's Winters "liep" men ook wel op de schaats. Tussen de kerkdiensten bleef men vaak over. Daarbij leerden de "lopers" uit de verschillende plaatsen elkaar kennen en werden onderling de gedachten en ervaringen uitgewisseld. De preken van de verschillende dominees werden op die manier ook besproken en beproefd - of beter: "geproefd". Zo kregen de "beste" predikanten zoveel "naam", dat naar hen 's zondags van heinde en verre de kerkgangers kwamen toestromen, zodat het kerkgebouw dikwijls te klein was. Dit nu was ook het geval met ds. H. de Cock in Ulrum nadat deze gereformeerd was gaan preken. Aangezien op deze wijze in Ulrum het kerkgebouw te klein werd, wilde de kerkeraad de kerk vergroten. Toen daarvoor gecollecteerd werd stroomde het geld in ruime mate toe. Maar de liberale kerkvoogden van Ulrum besteedden het niet voor de vergroting maar aan een verfraaiing van het kerkgebouw. Uiteraard viel dat bij De Cock c.s. niet in goede aarde! Welnu, het was uit de schare van deze "lopers", dat De Cock werd verzocht hun kinderen te dopen en dat de catechisanten zich bij hem aanmeldden. De Cock had dit behoren af te wijzen. Hij had al deze "lopers" openlijk behoren te vermanen om zich niet te onttrekken aan hun christelijke roeping om op de eigen plaats getrouw te zijn en de valse leer en ontrouw te bestraffen en te bestrijden. Zij hadden bij hun eigen predikant naar de kerk moeten gaan. En wanneer deze dan onschriftuurlijk preekte, hadden zij dat moeten weerleggen en bestraffen en bij verharding hem moeten aanklagen bij de classis. Op die manier zou er ook veel meer bewijs zijn geleverd van de valse leringen van al die "liberale" predikanten. Want zoals het nu is horen we wel veel algemene klachten over hun preken maar we vinden praktisch geen bewijzen. De Cock's brochure tegen Brouwer en Reddingius is een van de weinige geschriften, waarin werkelijk man en paard

worden genoemd. Het verwijt van de synode aan Van Velzen, dat hij zijn aanklachten niet welomschreven en bewezen had ingebracht, is in het algemeen genomen terecht en toont de zeer begrijpelijke irritatie van de kant van hen, die als "liberale" predikanten eenvoudig werden afgeschreven door hun orthodoxe gemeenteleden, die zich 's zondags en ook doordeweeks op catechisaties niet meer lieten zien omdat zij gingen "lopen".

Dergelijke hypostolè of onttrekking wordt altijd weer goedgepraat met een beroep op teksten als Joh. 10:5 en Rom. 16:17. Wie echter hypostolisch zich onttrekt aan zijn of haar eigen roeping op de plaats waar Christus stelde, die volgt juist niet de stem van de Goede Herder. De "schapen" zijn in het Nieuwe Testament geen onmondigen, die alleen passief zich kunnen laten leiden. Ook de apostelen noemde Christus "schapen"; Matth. 10:16. De herders en leraars zijn zelf ook schapen van de enige Herder, onze Here Jezus Christus. Het "wijken" van de valse leraars bestaat binnen de kerk uit het niet geloven en doen wat zij zeggen, en vooral: uit het weerleggen en bestraffen van hun valse leringen, het getuigen tégen hun ontrouw en valse leer en de oproep tot tuchthandhaving over hen. Wie zegt: "Dat kunnen die arme schapen niet!", beschouwt de zaak uit een vals hiërarchisch, dominocratisch standpunt. Dit leidt ook tot de domineeshoogmoed en het ongeloof van mensen als genoemde Van der Linden uit Kantens, die de onverlichte gemeenteleden in zijn tijd minachtte als lieden die in kennis van de godsdienst door hun stalvee schier overtroffen werden. Het heeft Christus behaagd om in deze laatste dagen van zijn Geest uit te storten op alle vlees:

"uw zonen en uw dochters zullen profeteren,
en uw jongelingen zullen gezichten zien,
en uw ouden zullen dromen dromen:
ja, zelfs op mijn dienstknechten en mijn
dienstmaagden zal Ik in die dagen van mijn
Geest uitstorten en zij zullen profeteren."

(Hand. 2:17-18, waarin Petrus de profeet Joël aanhaalt).

Niemand van de nieuwtestamentische gemeente behoeft dus te gaan "lopen" als een onmondig "schaap". Ieder moet geloven en zijn ambt doen als profeet daar waar Christus hem roept. Wie ongelovig zich onttrekt omdat hij zegt: ik ben te jong, of ik ben te oud, ik ben maar een eenvoudig boerenarbeider die nooit goed heeft leren lezen en schrijven, ik ben slechts een dienstmeisje dat van 's morgens vroeg tot 's avonds laat moet sloven en slaven (want zo was dat omstreeks 1834!): in hem of haar heeft God geen welbehagen, Hebr. 10:38. Maar wie in het geloof zijn of haar profetische roeping wil doen, die schenkt God op het gebed ook zijn Geest en die stelt Hij in de gelegenheid en maakt Hij bekwaam om als zijn getuige te staan zelfs voor gerechtshoven en voor koningen en stadhouders als het moet; Matth. 10:17-18. Juist de "ongeleterde en eenvoudige mensen uit het volk" (Hand. 4:13) wil de Here daartoe uitverkiezen, opdat de wijsheid der wijzen beschaamd worde en wie roemt, roeme in de HEERE (1 Cor. 1:19-31). En wanneer dan gelovige ouders hun kinderen niet meer kunnen laten dopen - omdat zij de doopvragen niet categorisch met "ja" kunnen beantwoorden wegens de valse leer in de kerk - helpt dit alleen maar verder mee in het plan des Heren tot verlossing van zijn volk. Want de toorn des HEEREN, die hierdoor wordt verwekt (vgl. b.v. Gen. 17:14 en Ex. 4:24-26), komt niet over de gelovige ouders maar over de zich verhardende valse leraar en zijn aanhang. Immers zij zijn de schuld, dat die kinderen niet gedoopt worden. En de ziel die zondigt, die zal sterven, Ezech. 18:4. De noodzaak zich hierin van schuld te vrijwaren zal deze ouders destemmer aansporen hun profetische taak te vervullen in getrouwe bestraffing en bestrijding van de valse leer. Zo worden naar het voornemen van God de vuilen nog vuiler en de heiligen nog meer geheiligd; Openb. 22:11. En wanneer dan de maat der ongerechtigheid vol is, kómt tenslotte de verbondswraak des HEEREN, waardoor alle bondsbrekers uit zijn verbond en gemeente worden uitgeroeid doordat zij tot valse kerk worden. Maar op die dag des HEEREN zullen de bondsgetrouwen door hun geloof léven. Als de rest der verkiezing zullen zij overblijven; al hebben zij nog zo kleine kracht, Christus zal hen eren als zijn ware kerk. Zowel vóór als ná die oordeelsdag moeten de gelovigen de wet van Christus vervullen en hun vijanden liefhebben en bidden voor wie hen vervolgen. Dat gebed is niet een afbidden

van Gods oordelen, dat die toch maar niét komen zullen - integendeel! - doch het is een vragen om bekering voor hun vijanden en vervolgers. Een bekering die na het komen van de oordeelsdag blijkt uit het zich voegen bij de ware kerk (Openb. 3:9) en een samen met de rest der verkiezing mogen behoren tot het gans Israël dat behouden wordt (Rom. 10:1, 11:28 en 11:26a).

De Cock heeft de hypostolè van de "lopers" niet onderkend. Hij heeft er alleen oog voor gehad, dat zij de valse leer haatten en de rechte leer liefhadden. Daardoor heeft hij zich door hen laten verleiden toen zij hem vroegen hun kinderen te dopen en hun catechisatie te geven. Wel blijkt uit alles, dat hij zich daarover nooit zeker heeft gevoeld. Pas na de nodige aarzeling en nadat hij mede namens zijn kerkeraad eerst schriftelijk advies aan ds. D. Molenaar had gevraagd, ging hij tot dat dopen over. Bovendien verklaarde hij voor de classikale vergadering van 19 december 1833 - welke hem desondanks toch zou schorsen - dat hij bereid was dit dopen en catechiseren na te laten, indien men hem uit Gods Woord of ook zelfs uit de kerkelijke reglementen bewees, dat hij dit niet mocht doen. De moeilijkheid was echter, dat niemand hem dat bewijs leverde. Het lafhartig advies van Molenaar hielp hem slechts verder op de verkeerde weg, en de geleerde betogen van dr. A. Rutgers raakten in het geheel niet de kwestie waar het om ging.

Hoewel Hendrik de Cock in eerster instantie werd aangeklaagd alleen over de zaak van dit dopen, is dit in zijn aanvankelijke schorsingsvonnis van 19 december 1833 op de tweede plaats gekomen, en in beroep door het provinciaal kerkbestuur van Groningen uit zijn definitief schorsingsvonnis van 1 april 1834 geheel weggelaten. Daarom kunnen wij met recht stellen, dat De Cock niet is geschorst wegens het dopen en catechiseren van de "lopers". Maar het was wel een dubbeltje op zijn kant!

Menselijkerwijs gesproken is dit alleen te danken geweest aan het feit, dat het kerkbestuur in zijn toenmalige reglementenbundel inderdaad geen bepaling kon vinden, waardoor dergelijke dingen werden verboden.

9.8.2 De afscheiding door hypostolè uitgesteld.

Wanneer De Cock zich niet mede schuldig had gesteld aan de hypostolè van de "lopers", zou reeds in december 1833 de Afscheiding zijn gekomen. Want dan had hij na zijn schorsing op 19 december 1833 door moeten gaan met preken en ook verder zijn bijzonder ambt moeten blijven vervullen niettegenstaande zijn schorsing door de classis. Wanneer dan daartegenover het classikale kerkbestuur van Middelstum zijn vervolgingsbeleid metterdaad had doorgezet zou reeds op dát moment in Ulrum de Afscheiding een feit zijn geworden. De Cock c.s. hadden ook dan het provinciaal kerkbestuur van Groningen moeten vragen om recht te doen en de ontrouw en valse leer krachtens het eigen ambt te weren uit de kerk des Heren. En indien ook dat bestuur zich had verhard en de vervolging van De Cock c.s. op zijn beurt had voortgezet, zouden zij zich nog tot de algemene synode hebben moeten wenden. Wanneer al deze instanties hen hadden veroordeeld of afgewezen, zouden alle kerken van achtereenvolgens classis Middelstum, provincie Groningen en heel Nederland die deze kerkbesturen bleven volgen en aldus medeverantwoordelijkheid op zich namen voor het vonnis over en de vervolging van De Cock en de gemeente te Ulrum, tot valse kerken naar art. 29 N.G.B. zijn geworden. In elke plaats zou zo tot alle gelovigen de roeping en verplichting zijn gekomen om zich af te scheiden naar het ambt aller gelovigen, beleden in art. 28 N.G.B. Op deze wijze zou de Afscheiding zich dan successievelijk over het gehele land hebben kunnen uitbreiden.

De ellende was evenwel, dat De Cock zich metterdaad had schuldig gesteld aan de hypostolè van de "lopers". Zijn schorsing van 19 december 1833 was mede gegrond op zijn dopen en catechiseren van hen die zich op andere plaatsen aan hun christelijk ambt onttrokken. Een afscheiding op basis van deze schorsing zou dus mede gegrond zijn op hypostolè en op die manier als scheurmaking te veroordelen zijn geweest. Daarom ontving De Cock van 's Herenwege geen vrijmoedigheid om na 19 december 1833 ondanks zijn schorsing toch zijn bijzonder ambt te blijven uitoefenen. Christus toch kan zijn kerk nimmer verlossen door middel van hypostolè, zelfs niet voor het allergeeringste deel. Wie de kerk wil redden en helpen door hypostolè, verzoekt de Geest des HEEREN (vgl. Hand. 5:1-11). De Cock had na zijn schorsing op 19 december 1833 de roeping om zich te beke-

ren en zich te zuiveren van de zonde van hypostolè. Want deze schorsing was voorzover ze gegrond was op De Cock's hypostolè in feite voor Gods oog terecht! Maar helaas, hij zag dit niet in. Inplaats van zich te bekeren ging hij nog verder de weg van de hypostolè op. Wanneer hij op 19 december 1833 geschorst wordt, houdt hij zich aan dat vonnis. Hij gaat weliswaar in beroep en hij zet de goede strijd tegen de ontrouw en valse leer ook anderszins voort, onder meer in het schrijven en uitgeven van brochures en dergelijke, maar 's zondags gaat hij niet meer naar de kerk. Samen met anderen komt hij bijeen in gezelschap of oefening. De vraag of hij na zijn schorsing nog wel aan het avondmaal wordt toegelaten komt daarom in de praktijk niet aan de orde. Praktisch onttrekt hij zich aldus zowel aan de bediening van zijn bijzonder als van zijn algemeen ambt. Zo is De Cock van kwaad tot erger gekomen: eerst hielp hij de "lopers" alleen maar, nu doet hij dezelfde dingen ook zelf, ja verleidt daartoe ook zijn gemeente te Ulrum. De Cock leeft aldus gedurende deze maanden - zij het in (schuldige) onwetendheid - in zonde: de zonde van hypostolè. Dat bederft heel zijn overigens goede strijd. Zo staat hij Christus tegen in diens verlossingswerk voor zijn kerk! Het is alleen de genade en barmhartigheid van de HEERE geweest, dat hij op deze zondige en schadelijke weg niet is vastgelopen en omgekomen, en dat de gehele Afscheiding aldus niet is geëindigd in het slop van de scheurmaking. Want zonder dat De Cock en de zijnen het zelf hebben opgemerkt, heeft Christus hen huns ondanks op de rechte weg teruggebracht en de weg vrij gemaakt voor de Afscheiding als werk van Hem en niet van mensen.

In de eerste plaats immers is het dopen en catechiseren van de "lopers" als grond voor de schorsing van De Cock weggenomen: in de definitieve schorsing door het provinciaal kerkbestuur van 1 april 1834 wordt dit in het geheel niet meer gevonden. Zoals ook blijkt uit de tenuitvoerlegging van de strafmaat - met name verlies van tractement - kwam dit vonnis van 1 april 1834 geheel in de plaats van dat van 19 december 1833.

Vervolgens wordt De Cock op 29 mei 1834 afgezet wegens zijn hulp aan de uitgave van het boekje van Klok tegen de gezangen. Dat boekje is een stukje bediening van het ambt aller gelovigen in de weerlegging en bestrijding van de ontrouw en valse leer binnen de kerk. Als zodanig is het juist het tegendeel van de onttrekking daaraan, ofwel: het tegendeel van de hypostolè.

De Cock's steun en hulp hieraan is daarom daadwerkelijk het tegenovergestelde van zijn dopen en catechiseren van de "lopers". Want hierdoor rustte hij naar Ef. 4:12 toe tot de geboden strijd vanuit het ambt aller gelovigen, in plaats van het weglopen voor die strijd elders, te bevorderen. Tevens doorbrak hij met deze hulp aan de uitoefening van het algemene ambt met betrekking tot de strijd tegen de zonde in de kerk de oude dominocratische praktijk, waardoor sedert de zeventiende eeuw het kerkbederf zulke grote vormen had aangenomen. Nu het afzettingsvonnis wegens dit goede werk er bij kwam, was de basis gelegd, op grond waarvan De Cock met recht mocht zeggen, dat hij Gode meer gehoorzaam moest zijn dan de mensen.

Maar toch moest daarvoor eerst ook nog iets anders gebeuren. De Cock en zijn gemeente moesten eerst 's zondags weer naar de kerk. Ook aan dat stuk onttrekking of hypostolè moest eerst een einde komen. Dit is de betekenis van de komst van Scholte naar Ulrum. Toen Scholte als ongeschorst predikant in Ulrum wilde preken, trok hij zowel De Cock als diens kerkeraad en gemeente voor het eerst na bijna tien maanden weer mee naar de kerk. Zodoende zaten zij op zondag, 12 oktober 1834, gezamenlijk onder het gehoor van de "liberale" consulent, ds. Smith. De Cock en zijn kerkeraad en gemeente konden toen zelf horen en meemaken hoe er gedurende de tijd van De Cock's schorsing en afzetting door Smith en de andere ringpredikanten in hun kerkgebouw te Ulrum was gepreekt. Moest dat zo doorgaan?! Toen zag De Cock zijn ambt weer. De Geest des HEEREN toog hem aan en niettegenstaande zijn schorsing en afzetting nam hij de bediening van zijn bijzonder ambt van herder en leraar, dat hem door Christus zelf was opgedragen, weer op: Gode meer gehoorzaam dan de mensen. Toen, op dát moment, gaf de HEERE de Afscheiding; dus nadat:

- a. het dopen en catechiseren van de "lopers" als schorsingsgrond was weggenomen;
- b. De Cock was afgezet op grond van zijn rechte hulp aan de gehoorzame roepingsvervulling van een kerklid buiten Ulrum, te weten J. Klok te Delfzijl;
- c. De Cock samen met zijn gemeente 's zondags weer naar de kerk was gegaan.

Zo was de Afscheiding geen scheurmaking maar een door Christus gegeven en bewerkte reformatie van de kerk.

9.8.3 Hypostolè verhindert gehoorzaamheid.

De daad van het "Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen", welke steeds de crisis vormt waardoor een reformatie tot stand komt, heeft een mens nooit in zijn eigen macht. Zulke gehoorzaamheid moet altijd door de Here zelf in de mens gewerkt worden door zijn Geest. Wanneer iemand zich op een of andere wijze op de weg van de hypostolè bevindt, verzoekt hij daarin de Geest des HEEREN. Dan wijkt de Geest van hem zodat hij ook niet Gode meer gehoorzaam kan zijn dan de mensen.

Deze geloofswetenschap lag er aan ten grondslag toen we in het voorgaande stelden, dat de Afscheiding te Ulrum reeds in december 1833 zou zijn gekomen indien De Cock zich niet mede schuldig had gesteld aan de hypostolè van de "lopers".

Men kan in deze overtuiging echter ook bevestigd worden wanneer men nagaat hoe de zaken zouden hebben gelegen of hoe de geschiedenis zou zijn verlopen, indien De Cock de hypostolè van de "lopers" - gelijk zijn ambt ware geweest! - zou hebben bestraft.

Toen De Cock bekeerd was en in Ulrum gereformeerd ging preken, kwam daardoor ook de overgrote meerderheid van de gemeente tot bekering en aanvaardde de schriftuurlijke leer. Maar er waren er in Ulrum ook enkelen die zich juist openlijk verhardden in de valse leer en die destemeeer vertrouwden op hun burgerlijke braafheid en godsdienstigheid in plaats van op het enige zoenoffer van Christus voor verloren zondaren. We zagen dat De Cock in de brief aan ds. D. Molenaar ook advies vroeg over de tuchtoefening over deze verhardden. Hoewel Molenaar hem op grond van kerkpolitieke overwegingen raadde om daarvan maar af te zien, maakte De Cock toch een begin met die geboden tuchtoefening in het geval van A.J. Sleuver, één van de notabele kerkvoogden in Ulrum. Dat neemt niet weg, dat hij later zelf schrijft voor God en mensen te moeten bekennen, dat hij ten aanzien van de oefening van de kerkelijke tucht te slap is geweest. En in datzelfde verband merkt hij dan tevens zelf op dat, indien de vijanden der waarheid hem niet eerder hadden gestuit in de uitoefening van zijn bediening (namelijk door zijn schorsing op grond van zijn hulp aan de "lopers"), de beoefening van de kerkelijke tucht wellicht de oorzaak van hun woede zou zijn geworden. Met andere woorden: als men De Cock niet had aangevallen over de zaak van het dopen en catechiseren en zijn boekje tegen Brouwer en Reddingius, zou men hem geschorst hebben vanwege zijn getrouwe oefening van de kerkelijke tucht! (Zie H. de Cock, Verzamelde Geschriften, deel II, blz.191).

Welnu, De Cock's éérste taak was geweest om in de eigen plaats kerkeraad en gemeente van Ulrum op te roepen naar Gods geboden de kerkelijke tucht te gaan oefenen over de verharde aanhangers van de valse leer. Die taak kwam in rangorde zelfs nog vóór het bestrijden van de valse leraars van buiten Ulrum, zoals De Cock terecht deed in het boekje tegen Brouwer en Reddingius. Wanneer daarom De Cock het dopen en catechiseren van de "lopers" had nagelaten en hij samen met kerkeraad en gemeente getrouw was geweest in de bediening van de kerkelijke tucht, zou men hem - naar zijn eigen getuigenis - geschorst hebben wegens die tuchtoefening over de verharde aanhangers van de toenmalige valse leer binnen de eigen gemeente van Ulrum! Men moet hierbij tevens nog bedenken, dat wanneer De Cock de hypostolè van de "lopers" had bestraft inplaats van deze te steunen, hij daardoor buitengewoon zou zijn aangespoord om zelf in eigen gemeente het eigen ambt te doen, met name in de handhaving en beoefening van de kerkelijke tucht. Immers, hij had nooit zijn geliefde broeders zo scherp kunnen vermanen zonder ook zelf het goede voorbeeld te geven in de vervulling van de eigen roeping op de plaats waar de Here stelde. Ook dit bevestigt temeer, dat, indien De Cock de "lopers" niet had gesteund maar bestraft, hij zou zijn geschorst wegens getrouwe tuchtoefening.

Was het zo maar gegaan!

Niet alleen zou men dan veel minder gemakkelijk De Cock en zijn kerkeraad hebben kunnen scheiden; vermoedelijk zou de kerkeraad in dat geval tegelijk met De Cock zijn geschorst. Maar bovenal zouden De Cock en zijn gemeente stellig veel beter de situatie hebben doorzien en hebben verstaan welke gehoorzaam-

heid Christus van hen vroeg. Een dergelijke schorsing zou immers niet slechts hebben betekend, dat de getrouwe ambtsdragers hun ambt werd ontnomen, maar tevens, dat de gecensureerde valse profeten in hun waardigheid werden hersteld, en opnieuw, en nu in versterkte mate, de gemeente konden verleiden. De Cock noemt in bovenstaand verband deze "koesteraars en drijvers van valsche leer": "de eerste en grootste pesten en bronnen van alle kwaad en bederf" (hij bedoelt: ze zijn erger dan bijvoorbeeld hoereerders en dronkaards, over wie de kerkelijke tucht meestal nog wel gehouden werd). Men zou daarom vast en zeker hebben begrepen, dat men het erfdeel des HEEREN niet aan de valse leraars en hun aanhangers mocht uitleveren en het eigen, door de Here opgedragen bijzonder ambt, niet mocht prijsgeven door zich dat door de vijanden der waarheid maar lijdelijk te laten ontnemen. Daarom zouden De Cock en eventueel met hem geschorste ambtsdragers een dergelijk schorsingsvonnis in de naam des Heren voor onwettig hebben verklaard en hun bijzonder ambt zijn blijven uitoefenen: Gode meer gehoorzaam dan de mensen, overeenkomstig het apostolisch voorbeeld van Hand. 4:19-20 en 5:29. Door de verharding van de betreffende kerkbesturen zou in dat geval en op die wijze reeds van meet aan de Afscheiding een feit zijn geworden. Tevens zou het dan volkomen duidelijk zijn geweest, dat niet De Cock zelf het tijdstip voor de Afscheiding had uitgezocht, maar dat hij eenvoudig niet anders kon dan Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen op het moment, dat hem door de goddelozen verboden werd om zijn ambt uit te oefenen. Want de dag des HEEREN, waarop Hij komt met zijn verbondswraak over de goddelozen en zijn verlossing voor wie Hem dienen naar zijn Woord, bepaalt de HEERE zelf en niemand anders. Het is niet onze zaak de tijden en gelegenheden te weten, waarover de Vader de beschikking aan Zich gehouden heeft; Hand. 1:7.

9.8.4 Ondanks de Afscheiding de hypostolè niet overwonnen of: gehoorzaamheid verdraaid tot hypostolè.

Zoals hierboven bewezen, kwam het tijdstip van de Afscheiding te Ulrum precies op het moment door de Vader beschikt. Maar omdat De Cock en de andere Afscheidenen hun hypostolè niet als zonde hebben gezien en beleden, hebben zij hiervoor geen oog gehad. Het gevolg daarvan was niet alleen, dat zij geen afdoend schriftuurlijk antwoord hadden op de veroordeling van de Afscheiding door de mensen van het Réveil, maar ook dat zij steeds meer zijn gaan doen alsof zij voor wat betreft het ogenblik, waarop zij Gode meer moesten gehoorzamen dan de mensen, konden en mochten doen wat goed was in hun eigen ogen. Let wel: het gaat hierbij niet om het feit zelf dat zij Gode meer gehoorzaam moesten zijn dan de mensen. De noodzaak en het gebod tot Afscheiding heeft men van hun zijde nooit prijsgegeven. Maar wel is men blind geweest hiervoor, dat ook het tijdstip, waarop men Gode meer moet gehoorzamen dan de mensen, door God zelf bepaald wordt en niet aan de mens is overgelaten. En nu is het zo, dat als het ware door deze achterdeur de duivel van de hypostolè en van de scheurmaking toch weer is binnengekomen.

Eén en ander wordt duidelijker als we de gang van zaken volgen.

De Cock zelf heeft zich na zijn schorsing op 19 december 1833 tot aan de Afscheiding onthouden van de uitoefening van zijn bijzonder ambt. Waarom? Omdat hij inzag, dat hij zelf schuldig stond aan hypostolè? Welnee, maar omdat hij éérst in de weg van beroep op kerkbestuur en koning nog alles wilde doen om op bekering aan te dringen en herroeping van zijn vonnis te verkrijgen. Zijn zoon, Helenius de Cock schrijft hierover in zijn boek over het leven en werken van zijn vader, mede als apologie op de aanvallen van hervormde réveilkant (2e druk, blz. 207):

"Zoolang er nog één middel was onbeproefd gebleven, kon, volgens zijne overtuiging, niet gezegd worden, dat al het mogelijke was aangewend om de herstelling in zijn dienst te bevorderen en was het nog niet gebleken, dat geheel de kerk zoodanig was vervallen, dat de openbare handhaving en verdediging van de leer en de rechten der kerk met afzetting werd bestraft, en alzoo eene scheiding van de kerk geoorloofd of verplichtend zou geworden zijn."

Maar wie, omdat hij getrouw is, door mensen - wie zij ook zijn - wordt verboden om zijn roeping van Godswege te doen, die staat onvermijdelijk voor de beslissende keus: de mensen gehoorzamen òf God. Hij staat voor het blok, of hij dat

nu wil of niet; hij móét kiezen, op dát moment. De Here stelt hem voor de keus en hij heeft niet de mogelijkheid om die keus uit te stellen door éérst nog in beroep te gaan of wat dan ook nog voor andere dingen te gaan doen. Hij krijgt ook niet de tijd om te overwegen of hij de breuk wel op dit punt wil en of hij al dan niet "een scheiding van de kerk geoorloofd of verplichtend" acht. Als er zúlke overwegingen bij hem opkomen is dat een zeker bewijs, dat het helemaal mis is met hem. Want dan is hij bezig alsof hij zelf de veldheer is in plaats van Christus. Denk in dit verband aan de woorden van B. Holwerda over: "De Geest des HEEREN toog Gideon aan". Hendrik de Cock heeft er toch wel enige notie van gehad, dat een eigenwillig uitstel van gehoorzaamheid bij schorsing of ontzetting wegens getrouwe ambtsbediening, tegen Gods wil was. Want hij schreef aan de synode onder meer ook deze woorden:

"ja ik ben zelfs misschien, (bij voorraad mij onderwerpende aan het onregtmatige bevel van het klassikaal en Provinciaal bestuur, om niet te preken, hetwelk ik gemeend heb te moeten nalaten, zoolang er hope was in onze kerk om regt te verkrijgen) te slap en nalatig geweest in mijne verpligting als een dienstknecht Christi, althans naar het gevoelen van den waardigen Godsmán Johannes Huss die zegt:

"Een Priester Christi, die daar leeft naar den regel Christi, en verstaat de schrift, die zal prediken, niet aanziende de ban. Zoo ook de Paus of eenige andere Prelaat, zoo u allen het prediken verbieden wilden, zoo en zal hij hem niet gehoorzaam zijn."

(a.w., blz. 277).

De Cock was op dit punt echter onzeker doordat hij zelf in hypostolè leefde. Als gevolg daarvan deed hij of hijzelf kon en mocht bepalen wat hij moest doen en op welk ogenblik hij Gode meer moest gehoorzamen dan de mensen. Immers, wat De Cock betreft valt de vraag te stellen waarom hij nu juist in oktober 1834 het ogenblik gekomen achtte om de bediening van zijn bijzonder ambt weer op te nemen en daarin Gode meer gehoorzaam te zijn dan de mensen. Waarom is hij bijvoorbeeld zijn ambt niet weer gaan uitoefenen direkt nadat het provinciaal kerkbestuur van Groningen op 1 april 1834 zijn schorsing bekrachtigde zonder dat daartegen volgens vigerend kerkrecht nog enige beroepsmogelijkheid open bleef? Of waarom heeft hij na 2 oktober 1834 - zoals hij van plan was - zich toch niet eerst nog eens gewend tot de synode en tot de koning? Men begrijpt: het gaat hier niet om het antwoord op deze vragen. Want dat is niet van belang. Waar het om gaat is dit, dat deze vragen bewijzen, dat we hier afhankelijk zijn gemaakt van De Cock's persoonlijke 'inzicht, of van zijn gemoedsgesteldheid en "bevinding", in plaats van dat we rekenen met het voor alle tijden en personen geldende bevel des Heren. Een "dienstknecht Christi" is slechts gehoorzaam aan het duidelijke bevel van zijn enige Meester en daarom doet hij wat deze zegt, op het moment dat Hij het vraagt, ook al kan hij, zeker op dat ogenblik, in de verste verte niet overzien wat de gevolgen en konsekventies van die gehoorzaamheidsacte zullen zijn. De Cock daarentegen meende zich aan het onrechtmatig bevel van het kerkbestuur te mogen onderwerpen zolang er naar zijn eigen mening binnen de Hervormde Kerk nog hoop was om recht te verkrijgen. En daarom is men later, in deze lijn voortgaande, dat wat men blijkbaar beschouwde als de eigen keuze van het moment voor de Afscheiding, gaan verdedigen met allerlei menselijke argumenten en redematies. Dat blijkt ook uit bovenstaand citaat uit het boek van Helenius de Cock. Op die wijze werd de Afscheiding toch nog weer toegeschreven aan de eigen oordeels- en besluitvorming. Afscheiden werd iets wat men deed naar eigen inzicht of wanneer men "bevindelijk" voelde, dat de Here het wilde. Aldus was men niet alleen voor zichzelf maar vooral ook tegenover anderen het absolute gezag van Gods Woord kwijt. Want men kon nóg zulke goede en doorslaggevende argumenten opgeven - zelfs ook wel genomen uit Gods Woord of de Drie Formulieren - maar als puntje bij paaltje kwam, kon men toch geen mens binden aan wat uiteindelijk een eigen menselijk oordeel bleef, of een persoonlijke "bevinding" van Gods leiding met eigen kerk of leven. Immers, wanneer het moment waarop men Gode meer gehoorzaam dan de mensen moet zijn, het moment voor de afscheiding, aan het eigen godsdienstige inzicht of aan de eigen "bevinding" of geloofservaring wordt overgelaten, kunnen daarover verschillen ontstaan. Verschillen van inzicht en verschillen van "bevinding". En welk mens zal daarover met absoluut gezag uit-

spraak kunnen doen, de één rechtvaardigend, de ander verdoemend? Toen De Cock dus het enige beslissende criterium voor afscheiding, te weten Gods duidelijk bevel, door zijn eigen hypostolè in de mist zette, opende hij de deur voor een menigte verschillen. Want, nietwaar, waarom zou iedereen gebonden zijn aan het inzicht en geweten van Hendrik de Cock, al was hij ook nog zo vroom en godvrezend?

De mannen van het Réveil, van wie sommigen De Cock daadwerkelijk steunden zolang hij zich op de weg van appèl bevond, distancieerden zich van hem na de Afscheiding. Want volgens hen was het stellen van deze daad op dit moment veel te vroeg en onrijp. Eerst wilden zij binnen de Hervormde Kerk nog verder gaan strijden voor "kerkherstel", waarvan zij nu eigenlijk pas goed begonnen te zien hoezeer deze nodig was. Waarom moest De Cock nú opeens zo nodig weer gaan preken? Kon hij zich niet - evenals in de zeventiende eeuw Jac. Koelman dat na zijn schorsing had gedaan - beperken tot het voorgaan binnen conventikels en het schrijven van brochures en boeken? Om het moment te bepalen waarop een eventuele afscheiding geboden was, was volgens hen heel wat meer nodig dan het oordeel van een boerendominiee op de Groninger klei.

Anderzijds werd De Cock door zijn eigen mensen op het schild verheven als een diep ingeleid en doorgeleid christen, die door de Here was uitverkoren om de grote voorman te zijn bij de reformatie van zijn kerk. Zo kwam er dus plaats voor roem in mensen en kreeg De Cock volgelingen. Maar ook andere "voormannen" kregen volgelingen. Aldus ontstonden onder de Afscheidenen verschillende richtingen en partijen. Tussen deze kwam het later soms tot zulk een botsing, dat men kerkelijk uiteen ging. Daardoor werden de vijanden en de réveilmensen bevestigd in hun oordeel, dat héél de Afscheiding een zaakje van mensen was geweest dat daarom wel spoedig tot niet zou komen. Hoewel de Here hen aldus aan den lijve liet ondervinden waar zij terecht kwamen als zij hun eenheid niet vonden in het geloof in zijn woord en bevel maar als zij hun eigen inzichten en wegen volgden, bekeerden zij zich niet. Terwijl sommigen hun eigen scheurmakingswegen voortzetten en verloren gingen in de secte, kwamen anderen zonder waarachtige schuldbelijdenis, opnieuw op grond van eigen inzicht of "bevinding", wederom tot kerkelijke vereniging. Zo geschiedde dan ook die vereniging op grond van eigen inzichten. Zowel afscheiding als vereniging werden op deze manier in feite beschouwd als wijze en vrome daden van kerkmensen in plaats van als gehoorzaamheid aan Gods bevelen. Het zicht op Christus' kerkvergaderend werk en de bediening van de rechten van Gods verbond in zegen en vloek over de nieuwtestamentische gemeente overeenkomstig de Schriften, ging vrijwel geheel verloren. Des HEEREN roemrijke daden, zijn kracht en de wonderen die Hij gewrocht heeft (Ps. 78:4) werden niet meer profetisch schriftuurlijk gezien, beleden en verteld.

De HEERE heeft hiermee uitzonderlijk veel geduld gehad. In werkelijkheid heeft Hij zelf precies het ogenblik bepaald waarop de Afscheiding moest plaats vinden en kon het geen moment eerder of later. En naderhand heeft Hij ook nog weer enkele malen de Afscheidenen van hun hypostolische scheurmakingswegen teruggebracht (hoewel er ook zeer velen voor eeuwig op die wegen zijn omgekomen!). Ook dát heeft Hij gedaan húnsondanks en zonder dat zij het zelf goed inzagen of beseften, ja, terwijl zij in feite deden alsof dit te danken was aan hun eigen vrome overwegingen en besluiten. Maar de maat was boordevol toen men in onze dagen het getuigenis aangaande de bondshandel des HEEREN en de grote werken die Hij gedaan heeft in de geschiedenis van zijn kerk, publiekelijk en officieel afwees en veroordeelde als "een vreemde leer" en "een dwingend juk".

Wij komen ook in deze beschrijving van de geschiedenis van de Afscheiding naar veler besef met nieuwe en ongehoorde dingen. Welnu, dit toont dan ook wel aan hoezeer de werken des HEEREN in de verlossing van zijn volk verduisterd werden. De mensen willen die verlossing altijd weer in eigen handen nemen. En daarin gaat het in feite steeds om Christus, de enige door wie de HEERE ons wil verlossen en behouden. Hij alleen is de weg, de waarheid en het leven, en zonder Hem kunnen wij niets doen. Wie roemt, roeme in de Here! Hosanna:

"De zaligheid is van onze God, die op de troon gezeten is,
en van het Lam!" Openb. 7:10

9.8.5 De Acte en de beschouwing van de Hervormden.

Het Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, vastgesteld in 1816, verordende in zijn Eerste Afdeeling onder meer de volgende "Algemeene bepalingen":

Art. 1. Tot het hervormd kerkgenootschap behooren allen, die, op belijdenis des geloofs, tot ledematen zijn aangenomen, dezulken, die in de hervormde kerken gedoopt zijn, en die gene, welke in andere landen, als tot het hervormd kerkgenootschap behorende, erkend, zich hier te lande ter neder zetten, mits door behoorlijke bewijzen of attestaties van hunnen doop of lidmaatschap buiten 's lands hebbende doen blijken.

Art. 2. Deze allen blijven tot het hervormd kerkgenootschap behooren, zoolang zij niet vrijwillig en duidelijk verklaard hebben, zich daarvan af te scheiden, of om wettige redenen daarvan afgescheiden zijn." (geciteerd uit "Documenta Reformatoria", II, blz. 111).

Hieruit blijkt al wel, dat het nog niet zo heel gemakkelijk was om van het lidmaatschap van de Ned. Herv. Kerk af te komen. Wie niet meer in de kerk kwam en zich praktisch onttrok, werd niet door de kerkelijke tucht afgesneden. Men moest "vrijwillig en duidelijk verklaard hebben zich daarvan af te scheiden", anders bleef men beschouwd worden tot de Ned. Herv. Kerk te behoren. Het behoeft natuurlijk geen betoog, dat dergelijke bepalingen zo ongeestelijk waren als wat; de kerk werd beschouwd en behandeld als een civielrechtelijke vereniging, in plaats van als de heilige vergadering die een verzameling is dergenen die zalig worden en buiten welke geen zaligheid is (art. 28 N.G.B.). Het is daarom een blijk van reformatie en een reden tot grote dankbaarheid, dat de Acte van Afscheiding of Wederkeering met geen woord verwijst naar dit Algemeen Reglement en dat het woord "afscheiding" in deze Acte ontleend is aan art. 28 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en beslist niet aan dit perfide reglement. Dat neemt niet weg, dat de regering en het bestuur van de Ned. Herv. Kerk bij ontvangst van deze Acte wel degelijk zullen hebben gedacht aan en gerekend met bovengeciteerd artikel 2 van hun Algemeen Reglement. De Acte begint met het bederf of de ontrouw in de kerk van vóór 1834 te constateren. De kenmerken van de ware kerk volgens art. 29 N.G.B. waren daardoor niet te zien. Hierna wordt vastgesteld, hoe men in Ulrum vooral door middel van de schriftuurlijke prediking van De Cock van die ontrouw begon weder te keren tot de trouwe dienst des HEEREN. Maar De Cock werd geschorst wegens zijn openbaar getuigenis tegen de valse leer en verontreinigde openbare godsdienst-oefeningen. Vervolgens wordt vastgelegd wat men daartegen heeft gedaan doch hoe classikale, provinciale en synodale kerkbesturen elk beroep hebben afgewezen en in plaats daarvan zichzelf meer macht en autoriteit hebben toegeschreven dan Gods Woord en hoe zij vervolgen wie naar dat Woord willen leven. In dit verband wordt nog speciaal vermeld hoe de reine bediening van Gods Woord door H.P. Scholte werd verboden, terwijl de onderlinge bijeenkomsten der gelovigen met geldboeten werden bestraft.

"... uit dit alles tezamen genomen is het nu meer als duidelijk geworden, dat de Nederlansche Hervormde Kerk niet de ware, maar de valsche Kerk is volgens Gods woord en Art. 29 van onze belijdenis, weshalve de ondergetekenden met dezen verklaren dat zij overeenkomstig het ampt aller geloovigen Art. 28 zich afscheiden van de gene die niet van de Kerk zijn, en dus geen gemeenschap meer te willen hebben, met de Nederlansche Hervormde Kerk, tot dat deze terug keert tot de waarachtige dienst des Heeren..."

Zo heeft de Acte dus terecht vastgesteld, dat en waarom de Nederlands Hervormde Kerk - en niet maar het bestuur van die Kerk! - een valse kerk is. Want zij heeft bewezen, dat de Ned. Herv. Kerk de merktekenen vertoont, die art. 29 N.G.B. toeschrijft aan de valse kerk. Die valse kerk is volgens art. 29 N.G.B. helemaal geen kerk maar een secte, die zich ten onrechte "kerk" noemt, die zichzelf misleidend het etiket "kerk" opplakt. Daarom scheiden de ondertekenaars zich af van degenen die niet van de kerk zijn. Want dát belijden zij met art. 28 N.G.B. als het ampt aller gelovigen. Niet slechts het kerkelijk instituut dat zich Nederlands Hervormde Kerk noemt, en dat geregeerd wordt door dat goddeloze kerkbestuur, wordt dus verworpen met deze afscheiding, maar

ook alle mensen die van die "kerk" lid blijven, zijn sectariërs en als zodanig géén leden van de christelijke kerk: al die mensen zijn "niet van de kerk". Door aldus het woord "afscheiding" te ontleen aan art. 28 van de confessie hebben de Afscheidenen dit ondubbelzinnig uitgesproken!

De Hervormden zijn "niet van de kerk"! En het is juist hier, dat het fundamentele verschil ligt tussen "afscheiding" volgens art. 2 van het Algemeen Reglement en art. 28 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

Volgens het Reglement is "afscheiding" een administratieve kwestie; men beëindigt daarmee het lidmaatschap van een vereniging die kerk genoemd wordt, van één der meerdere "kerkgenootschappen" die destijds door de overheid erkend waren. Zo'n "afscheiding" raakt slechts het uiterlijke instituut en behoeft nog helemaal niets te zeggen van het persoonlijke geloof of ongeloof van de "afgescheidene". Zo iemand kan buiten dat instituut nog best geloven en zalig worden.

Maar volgens de N.G.B. gaat het bij afscheiding om de kerk die een heilige vergadering is der ware christgelovigen buiten welke geen zaligheid is.

Wie zich van die kerk afscheidt of niet daarbij voegt doet tegen de ordinantie Gods. Dat wil zeggen dat dergelijke afgescheidenen, indien zij in die zonde blijven voortleven, voor eeuwig verloren gaan. Het is daarom het ambt aller gelovigen om zich "af te scheiden van degenen die niet van de kerk zijn" en zich te voegen bij de kerk. Afscheiding is dus volgens de confessie een zaak van leven of dood, van hemel of hel, van eeuwig wel of eeuwig wee. Want de kerk is niet een vereniging van religieuze mensen maar een heilige vergadering, door Christus zelf bijeengebracht als de kudde van zijn schapen (con-greg-atio). Wie daarbij niet wil behoren of daarvan wegloopt, gaat, indien Christus hem of haar niet alsnog daarbij voegt of terugbrengt, beslist verloren.

Zo hebben de Afscheidenen van 1834 het beleden. Daarom hebben zij het actueel vastgelegd, dat zij zich niet afscheidden van de kerk maar van de valse kerk, van degenen die niet van de kerk waren. Want deze mensen vreesden de HEERE en geloofden - niettegenstaande vele gebreken ook in dit geloof - tóch de ene, heilige, algemene, christelijke kerk. Zij wisten, dat het hierin om hun zaligheid ging, om hun eeuwig behoud of eeuwig verderf, en niet alleen maar om een administratieve kwestie. De Acte van Afscheiding of Wederkeering is daarom niet een aan het Hervormd Kerkgenootschap gerichte brief, waarin het lidmaatschap van die "kerk" wordt opgezegd, maar een voor God en mensen vastgelegde verantwoording omtrent hun afscheidingsdaad, welke overeenkomstig de N.G.B. niet is afscheiding van de kerk maar van degenen die niet van de kerk zijn.

Omdat de Afscheiding aldus niet slechts een administratieve kwestie was maar een zaak van leven of dood, daarom was de vijandschap ook zo groot. Zij die zich niet afscheidden, werden daardoor immers veroordeeld als mensen "die niet van de kerk" waren! Zo liep er een onoverbrugbare kloof tussen Afscheidenen en Hervormden in één dorp, ja in één gezin. Er ontstond naar het Woord des Heren tweedracht tussen een man en zijn vader en tussen een dochter en haar moeder en tussen een schoondochter en haar schoonmoeder, en iemands huisgenoten werden zijn vijanden; Matth. 10:34 e.v. Tussen Afscheidenen en Hervormd heerste de aloude vijandschap, door God zelf gezet, tussen vrouwenzaad en slangenzaad; Gen. 3:15. De Hervormden behoorden immers tot de valse kerk, welke blijkens de bewijsteksten bij de belijdenis een synagoge des satans is (Openb. 2:9 en 3:9). Welnu, wie behoort tot een kerk van de satan, heeft ook zelf de duivel tot vader en wil de begeerte van zijn vader doen, zoals de Here Jezus in Joh. 8:44 dat reeds zei van de ongelovige Joden. Vandaar dat de Hervormden als kinderen des vleses vervolgden hen die naar de geest verwekt waren; Gal. 4:29 (hierom genoemd als bewijstekst in de Acte!).

De Afscheidenen hebben dit in hun Acte dus zo scherp schriftuurlijk gesteld omdat zij de confessie als basis voor hun Afscheiding namen en niet het Algemeen Reglement. Want de N.G.B. spreekt echt de Schrift na.

Helaas echter moeten we nu constateren, dat zij op deze manier dingen zeiden, waaraan zij zelf geestelijk niet toe waren. De meeste Afscheidenen hebben het nooit - ook later niet - zo scherp willen zeggen en zien als de confessie het hier naar de Schriften belijdt. Zij zaten vast in de mystiek en beschouwden het kerkelijk instituut als iets uitwendigs dat nog niet veel zei van de inwendige hartsgesteldheid. Vele Hervormden wilden zij ondanks de "kerkelijke

gescheidenheid" blijven zien als gelovigen, als broeders en zusters, met wie zij verenigd waren en bleven in de "onzichtbare kerk". Dit is het wat wij ook opmerken in de Acte, daar waar deze stelt, dat de Afgescheidenen gemeenschap willen hebben met de Nederlandse Hervormde Kerk wanneer deze terugkeert tot de waarachtige dienst des Heren.

Een valse kerk evenwel is ontstaan als gevolg van de lastering tegen de Heilige Geest. Toen De Cock geschorst en afgezet werd omdat hij getrouw getuigde tegen de afval en valse leer, schreef men dit werk van de Heilige Geest toe aan de duivel. En dat niet zomaar in een boze bui maar in een officieel kerkelijk proces. Welnu, dit vergeeft God nooit; Matth. 12:31-32. Daarom kan een valse kerk zich nooit bekeren. Dat is dan ook in de geschiedenis nog nooit gebeurd en het zal ook nooit gebeuren. Deze toezegging in de Acte, dat men zich weer wilde verenigen met de Ned. Herv. Kerk wanneer deze zich bekeerde, is dus niet in overeenstemming met de Heilige Schrift. Daardoor werd ook een valse verwachting gewekt, die bewerkte, dat enerzijds sommige "bezwaarden" Hervormd bleven en dat anderzijds de Afgescheidenen tot in lengte van jaren bleven meeleven met de gang van zaken binnen de Hervormde Kerk in de hoop, dat deze zich nog eens zou bekeren, waarna zij dan hun belofte van vereniging konden waarmaken. Heel de scherpe schriftuurlijke taal en profetische situatietekening naar art. 28 en 29 N.G.B. is hierdoor ondergraven en langzaam maar zeker steeds verder uitgehold.

Wèl leert de Schrift, dat wij onze vijanden moeten liefhebben en moeten bidden voor wie ons vervolgen. Terwijl het instituut valse kerk zich dus nooit bekeert, kunnen er van de leden van een valse kerk zich nog wèl bekeren. Het is dus niét zo, dat wij van de mensen van de valse kerk lid voor lid zouden mogen zeggen, dat zij de zonde tegen de Heilige Geest hebben bedreven. Want de harten kennen wij nooit; die kent God alleen. Een heel duidelijk voorbeeld is wat dit betreft de man die later de apostel Paulus zou worden. Als Saulus was hij er bij toen Stefanus gestenigd werd en hij vervolgde daarna de gemeente; Hand. 7:58-8:3. Het is opmerkelijk hoezeer naar dit voorbeeld van Paulus in de Acte wordt verwezen onder het tekstbewijs, namelijk met Hand. 9:4; 22:4-7; 26:11, 14, 15; 1 Cor. 15:9; Gal. 1:13, 23; Phil. 3:6; Hand. 8:1. Paulus heeft zich bekeerd en heeft ons als apostel des Heren een voorbeeld nagelaten juist daarvan hoe onze houding moet zijn tegenover de mensen van de synagoge des satans, van de valse kerk. Want in Rom. 10:1 getuigt hij hoe de begeerte zijns harten en zijn gebed om hun behoud tot God uitgaan. En in Rom. 9:2 zegt hij een grote smart en een voortdurend hartzeer te hebben, ja, dat hij zou wensen zelf van Christus verbannen te zijn ten behoeve van zijn broeders, dat wil zeggen zijn verwanten naar het vlees. Rom. 11 laat zien welke verwachting hij naar Gods Woord heeft van sommigen van hen die uit de verbondsboom werden uitgehouden en die nu naar het evangelie vijanden waren, en hoe hij juist dit de heerlijkheid van zijn bediening acht, dat hij zo mogelijk enigen uit hen mocht behouden. De apostel zou zo nooit hebben kunnen spreken, indien het met de ernst van hun toestand en hun verlorenheid wel meeviel. Hoe erg het is met de mensen van de valse kerk kunnen we dan ook wel duidelijk lezen in Rom. 9 en 11, met name in Rom. 11:8-10. De Afgescheidenen nu hebben aan deze ernst tekortgedaan door overwegend de mystieke idee van een onzichtbare kerk te huldigen, waardoor zij de Hervormden die niet liberaal maar orthodox waren, toch nog als gelovigen en als broeders en zusters in Christus beschouwden, die daarom zeker ook behouden konden worden al voegden zij zich nooit bij de ware kerken der Afscheiding. Niettegenstaande hun handhaving van de oproep tot afscheiding en hun begeerte, dat alle "gereformeerde" Hervormden zich bij hen zouden voegen, zijn zij daarom stellig tekort geschoten in schriftuurlijke liefde en vurig gebed voor hun nederlands hervormde naasten. Wie immers de totale verlorenheid, het ongeloof, het verbannen zijn van Christus, het zich bevinden onder de verschrikkelijke toorn van God van de mensen in de valse kerk niet ziet en gelooft, die kan nooit goed voor hen bidden en daarin hen liefhebben zoals de Here het geboden heeft.

Wanneer men in de Acte verklaart "gemeenschap te willen uitoefenen met alle ware Gereformeerde ledematen", kan men dat goéd opvatten en het laten slaan op alle andere Afgescheidenen. Maar men zou daarbij ook kunnen denken aan dié Hervormden, die zichzelf "gereformeerd" achtten, en zeiden tot de zogenaamde

"gereformeerde gezindte" te behoren. Ongetwijfeld hebben vele Afscheidenen het - vooral later - in de laatste zin opgevat en vele Hervormden als "gereformeerde ledematen" beschouwd. Welnu, ook dat bewijst dan hoezeer zij, ondanks hun beroep op art. 28 en 29 N.G.B. in deze Acte, de scherpe, profetisch-schriftuurlijke taal van de confessie toch niet hebben verstaan en geloofd. Terwijl de Afscheidenen streden voor de rechte leer, dat de mens van nature onbekwaam is tot enig goed (dus ook tot de gehoorzame afscheidingsdaad) en geneigd tot alle kwaad en alleen weer iets goeds tot stand kan brengen wanneer hij door de Geest Gods wedergeboren wordt (zodat ook de gelovige afscheidingsdaad door Gods Geest gewerkt was), hebben zij dit ten aanzien van de kerk toch niet tenvolle geloofd. Want zij hebben de Afscheiding teveel gezien als hun eigen werk (dat bewijst hun beschouwing van vele Hervormden als gereformeerden en gelovigen en broeders) en te weinig als het werk des HEEREN, die een rest naar de verkiezing der genade in het leven behield, maar de overigen liet in hun verharde staat en hen door zijn verbondswraak uitroeide uit de enige, heilige, algemene, christelijke kerk, dat is uit de vergadering, die een verzameling is dergenen die zalig worden en buiten welke geen zaligheid is.

9.8.6 Het goede en het verkeerde in De Cock's beroep op de koning.

De Cock en de zijnen hebben zowel vóór als na de Afscheiding voortdurend een beroep gedaan op de koning. Hoewel al deze brieven en adressen gezamenlijk een hele stapel vormen, is daaraan nog maar weinig aandacht geschonken. Toch gaat het hier om een belangrijke kwestie. De Cock c.s. beroepen zich herhaaldelijk op art. 36 N.G.B. Om dit belijdenisartikel niet verkeerd te verstaan, moeten we het lezen tegen de achtergrond van de tijd waarin het is opgesteld. In die tijd - zo omstreeks 1560 - kwam er voornamelijk van twee kanten valse leer met betrekking tot het ambt of de taak van de overheid. In de eerste plaats waren er de Roomsden die leerden, dat de kerk in de persoon van de paus als plaatsvervanger van Christus op aarde - de Koning der koningen - gezag had over alle vorsten en regeringen. Reeds in de middeleeuwen was er hierdoor een telkens opvlammende machtsstrijd tussen paus en keizer, kerk en staat. In de zestiende eeuw leidde deze valse leer er toe, dat de roomse kerk, i.c. de paus, de overheden opdroeg om de Gereformeerden te vuur en te zwaard te vervolgen. In de Nederlanden kon onder Philips II daarom reeds het bezit van een bijbel iemand de brandstapel kosten. Dit alles is uit onze vaderlandse geschiedenis welbekend. In de tweede plaats waren er de Wederdopers, die van de weeromstuit alle overheden tezamen met de paus vervloekten. Zij verwierpen alle overheden en magistraten omdat deze volgens hen allen behoorden tot de wereld die in het boze ligt, tot het rijk van de overste van deze wereld, de duivel. Beide valse leringen waren in feite staatsgevaarlijk. De eerste noopte de overheden hun beste onderdanen - namelijk de Gereformeerden - te vervolgen en uit te roeien en verwekte aldus onlusten en oorlogen zoals de tachtigjarige oorlog. De tweede valse leer was anarchistisch en als zodanig gezagsondermijnd, ordeversturend en heel de goede burgerlijke samenleving omverwerpend. Daarom wordt in art. 36 N.G.B. dan ook gesteld, dat de overheid zich tegenover dergelijke valse leringen niet neutraal mag opstellen en die maar kan laten worden als behorend tot de vrijheid van godsdienst. Zij zal daartegen wat moeten doen. Wat? Ze zal er in de eerste plaats voor moeten zorgen, dat de publieke bediening van het zuivere Woord van God ongestoord doorgang kan vinden. Want dat is de beste, ja in feite de enige kracht, waardoor die valse leringen over het overheidsambt overwonnen kunnen worden. Het domste en verkeerdste wat een overheid, die voor haar eigen taak en belangen moet zorgen, kan doen, is dus de prediking van het zuivere Woord door de ware kerk verhinderen en vervolgen. De overheid moet dus niet alleen politieel optreden tegen de verkondiging van die valse leringen die haar eigen belangen zozeer schaden, maar vooral de prediking van het ware evangelie waar zij maar kan bevorderen, als het enige doeltreffende middel om die gevaarlijke dwalingen uit de hoofden en harten van haar onderdanen weg te nemen en te verdrijven. Daarom zegt het onverkorte art. 36 N.G.B. over de taak van de overheid onder meer:

"En hun ambt is, niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan de heilige kerkedienst; (om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valse godsdienst, om het rijk van de

antichrist te gronde te werpen,) en het koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen; het woord des evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in zijn Woord gebiedt."

N.B. De tussen haakjes geplaatste zinsnede werd door de generale synode van de Geref. Kerken van 1905 geschrapt.

Hier wordt dus niet beleden, dat de overheid de valse kerken en secten te vuur en te zwaard moet gaan vervolgen, zoals men dat in de zestiende eeuw de Gereformeerden zelf deed! Want dat zou immers dezelfde valse leer zijn als van de Roomsden; dat is de leer van de paus, die hier de antichrist genoemd wordt. Ook is het niet de bedoeling, dat de overheid de taak of het ambt van de kerk op zich moet nemen en zelf voor de prediking van het evangelie moet gaan zorgen. Geen sprake van! We belijden met art. 36 wat dit betreft alleen maar, dat de ware kerk met haar zuivere evangelieprediking de natuurlijke bondgenoot is van de overheid als dienaressen Gods, en dat deze de kerk daarom in haar eigen belang moet beschermen en handhaven tegenover alle vijanden die de zuivere dienst van God steeds weer trachten uit te roeien en de ware evangelieprediking proberen te smoren. De overheid is door God gesteld niet alleen om de boosdoeners te bedwingen en te straffen maar ook om de goeden lof te schenken en zo aan te moedigen en voort te helpen; Rom. 13:1-7, 1 Petr. 2:14. Daarom behoort het van Godswege tot haar ambt om in deze zin ook de ware kerk te eren en te steunen; die kerk is immers van dezelfde God die haar tot haar ambt roept en van wie alle gezag, ook het overheidsgezag, afkomstig is. Dat dit hier de inhoud en bedoeling is van art. 36 N.G.B. wordt o.m. bewezen in de verklaring van de Ned. Gel. Bel. van C. Vonk - "De Voorzeide Leer", deel IIIB - waarheen ik hiervoor verder dan ook moge verwijzen.

In Ulrum heeft men nu helder ingezien, dat men opnieuw te strijden had met een valse leer die ook voor de overheid zeer gevaarlijk was. Het losmaken en verwerpen van de band aan de gereformeerde belijdenis stond niet op zichzelf. De voorstanders van leervrijheid en "verlichting" leefden uit dezelfde geest als de Patriotten die Willem V in 1795 hadden verdreven, en kwamen in beginsel overeen met hen die de revolutie hadden bewerkt. In het verzoekschrift, dat De Cock in april 1834 tijdens zijn audiëntie aan koning Willem I overhandigde, stond daarom ook dit:

"Sire! wij bidden uwe Majesteit in den naam des Heeren, om in de kracht des Heeren te verhoeden, dat alzoo de stem des getrouwen in den lande niet gesmoord worde, dat op nieuw de consientiedwang, waarvan Prins Willem de 1 ste onze voorvaderen door Gods hulp bevrijd heeft, onder Uwe Majesteit niet wederom ingevoerd worde; en dat het Woord Gods, hetwelk toen door onze vaders gehoord is en gehandhaafd, tegen de verbasteringen en verdraaiingen van den Roomschen Antichrist, nu niet wederom op nieuw beheerscht, vertrapt en vertreden worde door den Liberalen Antichrist." (Hel. de Cock, a.w., blz. 180-181).

"De liberale antichrist" - is het niet treffend!

Dit was een actuele en correcte toepassing van art. 36 N.G.B.

De Cock c.s. bewezen hun vorst liefde en trouw daarin, dat zij als ware antirevolutionairen hem zo scherp wezen op het gevaar, dat ook voor de overheid dreigde in de valse leer en doelstellingen van de "liberalen". En terecht mochten zij van koning Willem I vragen, dat hij alles deed wat in zijn vermogen lag om deze nieuwe, ook staatsgevaarlijke leer tegen te staan en de getrouwe getuigen daartegen en de ware evangelieverkondiging te beschermen en te handhaven.

Koning Willem I en zijn dienaren hebben daaraan evenwel geen gehoor gegeven. Zij hebben het tegendeel gedaan van wat hun gevraagd werd. Zij hebben de Afgescheidenen vervolgd met boeten en inkwartiering en hun de vrijheid om in hun publieke erediensden het Woord des evangelies overal te prediken, zolang zij konden onthouden. Gevolg hiervan is dan ook geweest, dat niet slechts koning Willem I met heel zijn nageslacht in de valse kerk terecht kwam, maar vooral ook, dat de liberalen met name in 1848 de ministeriële verantwoordelijkheid invoerden. Op die wijze is het Huis van Oranje langzamerhand teruggedrongen tot niet meer dan een ornament binnen het Nederlandse staatsbestel en is in de praktijk de revolutionaire valse leer van de volkssoevereiniteit tot

basis geworden van heel onze "democratie". De liberale revolutieleer werkt trouwens in alle verbanden van onze samenleving tot op de huidige dag nog door en de vele schadelijke gevolgen daarvan nemen nog steeds toe.

Tot zover het goede en gerechtvaardigde in het menigvuldige beroep van De Cock en de zijnen op de koning en andere overheden. Maar nu het verkeerde daarin. Ook wat het verkeerde betreft sloot De Cock zich aan bij de leer en praktijk van de vaders uit de zestiende eeuw. Evenals Calvijn en De Brès plaatste De Cock de koning en de overheden van zijn eigen tijd exemplarisch op één lijn met die van het volk Israël onder het Oude Testament. Koning Willem I wordt gewezen op het goede voorbeeld van de godvrezende koningen Josafat, Hiskia, Manasse na zijn bekering, Josia en anderen. Evenals zij moet hij de zuivere dienst des HEEREN herstellen en dan zal dat net als toen het heil van de staat en de vrede des vaderlands ten gevolge hebben. Maar ook wordt, gelijk door de oudtestamentische profeten, het oordeel aangezegd - en die oordelen worden dan ook gedacht in onvervulde vorm, dus als ziekten, misoogsten en andere economische rampen, oorlogen enz. - indien aan die oproep geen gehoor gegeven wordt. Zo stelde men dus het verbondsvolk Israël met zijn theocratische koningen gelijk aan het Nederlandse volk en koning Willem I. Dit was natuurlijk volkomen verkeerd: het Koninkrijk der Nederlanden is niet gelijk te stellen met wat destijds de schaduw was van het Koninkrijk Gods. Staat en kerk moeten goed uit elkaar gehouden worden, anders leidt dit juist tot valse profetie.

In het voorgaande is beschreven hoezeer in de zestiende en zeventiende eeuw de op deze wijze toegepaste overheidsbemoeiing met de reformatie en de zaken van de kerk in de Zeven Verenigde Nederlanden tot grote schade en deformatie van de kerk heeft geleid. De Cock zag daarvan echter niets en nam deze oude verkeerde leer en praktijk van de vaders juist ten voorbeeld. Hij was daarin ook een echt kind van zijn tijd, waarin velen van de jongere generatie, onder invloed van de Romantiek, die oudere tijden idealiseerden en verheerlijkten tegenover de meesten van de oudere generatie, die meer geleid werden door de revolutionaire vernieuwingsgeest van de Verlichting. Onze conclusie moet dus zijn, dat de oproep van De Cock en de zijnen aan koning Willem I, Provinciale Staten en Tweede Kamer der Staten Generaal, om zich als voedsterheren te bemoeien met de zaken van de kerk en om de Afscheidenen te hulp te komen tegen de Hervormden, volkomen verkeerd was.

Een geliefd idee van De Cock, waarvoor hij en de zijnen ook hebben getracht koning Willem I warm te maken, was in dit verband om een "algemene kerkvergadering" bijeen te roepen. Deze zou dan hebben moeten richten tussen Hervormden en Afscheidenen en uitmaken wie er waarlijk recht hadden op de naam Gereformeerd. Kennelijk dacht De Cock hierbij aan het voorbeeld van prins Maurits en de Dordtse Synode van 1618-19! De Ned. Hervormde Kerk was toen evenwel reeds valse kerk en een dergelijke "algemene kerkvergadering" had daarom zonder twijfel geleid tot een totale veroordeling van de Afscheiding en van de Afscheidenen. De vervolging van overheidswege zou er voor de Afscheidenen alleen maar des te zwaarder door geworden zijn. Want een arbitrage door een college van rechters die in meerderheid zelf deel uitmaken van een "synagoge des satans", kan alleen maar in het nadeel van de kerk van Christus uitvallen. Immers, wie behoort tot de kerk van de satan, wordt ook zelf beheerst door de satan en kan alleen maar de wil van zijn "vader" doen - Joh. 8:44.

Zo ziet men tot welke onmogelijke ideeën De Cock in deze vals-exemplarische weg kon komen!

9.8.7 Het boekje van Klok en de gezangenkwestie.

In zijn boek "Van Dordt tot '34" bespreekt A. Janse onder meer de bundel van 192 evangelische gezangen, die in 1807, tijdens de overheersing door Patriotten en Fransen, in strijd met art. 69 van de Dordtse Kerkenordering, overal in het land dwingend in de kerken werd ingevoerd. Hij citeert daarin de voorrede van die bundel, waarin gezegd wordt, dat in die gezangen de dicht- en toonkunst zich verenigen "om de aandoeningen onzer zielen in beweging te brengen". Die gezangen "werken op het hart", behelzen "vele treffende ontboezemingen van velerlei godsdienstigen aard", waardoor zij "uitnemend geschikt zijn om het echt godsdienstig gevoel bij ons te verwekken, te verlevendigen en te bevestigen". Janse zegt dan terecht:

"Men ziet hier: de waarheden en de liederen dienen tot opwekking van 't godsdienstig gevoel - en zoo kon de Gereformeerde Patriot zich schikken tot de zaligheid, die God bereid had voor godsdienstige menschen." (a.w., blz. 43);

"De godsdienstige mensch met zijn waarheden en indrukken en gevoelens en stichting stond in 't middelpunt. 't Humanisme gaf den toon aan..." (a.w., blz. 44).

Volgens Janse, die 't onderzocht heeft, dienden deze gezangen als opwekkingsliederen van een valse godsdienstigheid. Ze brachten de mensen precies in de stemming die paste bij het evangelie van de brave burger à la Van der Palm, waartegen De Cock zo hard moest vechten (zie blz. 294/295). Men bracht ze te pas ook aan sterfbedden en dan biggelden er vele tranen van vrome aandoening; vertrouwend op deze valse godsdienstigheid gingen de mensen de eeuwigheid in. Janse schrijft daarom:

"Was het niet wáár, dat velen gerust waren om voor God te verschijnen, vanwege hun godsdienstige indrukken en gevoelens bij het zingen van vrome liederen? Was het niet waar, dat die "aandoening der zielen" de menschen stijfde in hun "eigengerechtigheid" en blind hield voor de gerechtigheid van Christus?

Zoo konden deze gezangen gezongen worden als liederen, "uitboezemingen" van het godsdienstig hart, dat "met Gods hulp", door Jezus getrokken (maar dan wel uit eigen "vrome" kracht, P.d.V.), den weg ten hemel beklom, maar niet kon roemen in de genade-om-niet voor doemwaardige zondaren.

In deze godsdienstige liederen bekleedt de stichting, de godsdienstige indruk van den mensch (te weten: niet uit Gods Woord geleerd maar uit eigen boezem opgeweld, P.d.V.), voortdurend de eerste plaats."

(a.w., blz. 133).

Het was dus weer het oude lied: zonde tegen het tweede gebod!

Dergelijke dingen zijn echter dikwijls nogal moeilijk aan te tonen of "hard" te maken en de meeste tegenstanders van de gezangen voelden het meer intuïtief aan dan dat zij het duidelijk onder woorden konden brengen.

Jacobus Klok in zijn boekje, "De Evangelische Gezangen getoetst en gewogen en te licht gevonden", begint met te zeggen:

"dat de gezangen de Gereformeerde leer, over het algemeen, niet regt uit tegenspreken (dat is ook de aart niet van de gene die valsche leer willen invoeren. Zie 2 Petri 2:1, en zoo doende zouden zij eene te groote en algemeene tegenstand ontmoet hebben) maar die verzwijgen; daarom zal ik er ook mijn hoofdwerk niet van maken, om de openlijke dwaalleeringen op te sporen die ik echter ook hier en daar, waar mij die ontmoeten, zal aanstippen; maar vooral zal ik hier en daar het gebrekkige en verzwegene aanwijzen." (Hendrik de Cock, Verzamelde Geschriften, deel I, blz. 189).

In de vorm van een briefwisseling tussen een voor- en een tegenstander van de gezangen toont hij dan ook vooral aan, dat de gezangen zo algemeen gesteld zijn, dat ook een Remonstrant, een Sociniaan (loochenaar van de drieënhed) of nog andere ketter ze kan meezingen, aangezien juist datgene wat de gereformeerde leer kenmerkt tegenover hun valse leringen, in de gezangen ontbreekt. Van diverse gezangen bewijst hij dit niet alleen met Schrift en Belijdenis maar ook aan de hand van diverse geschriften van zowel oude gereformeerde theologen als van Remonstranten en andere tegenstanders. Hoewel men het van hervormde zijde heeft voorgesteld alsof dit boekje van Klok zo scherp en fanatiek was, blijkt dit bij lezing helemaal niet het geval te zijn. Het is juist nogal droog en rustig redenerend en argumenterend geschreven. Aan het slot komt Klok dan tot enkele scherpe conclusies. Die heeft men uit hun verband gerukt misbruikt om hem zwart te maken en voor te stellen als een fanatieke zeloot. Dat is een minne manier van doen! Zelfs van gereformeerde zijde heeft men zich niet zelden dit getuigenis van deze gewone broeder in de kerk geschaamd. Daarbij speelde een rol, dat Klok na de Afscheiding zich vele jaren lang is blijven verzetten tegen vooral de aanvraag van overheidserkenning. Want voornamelijk omdat hij tot aan zijn dood in 1859 de kerkelijke vergaderingen onophoudelijk bleef bestoken over die zaak van de overheidserkenning, is hij de geschiedenis ingegaan als iemand, die leed aan "onuitstaanbare

vitzucht". Opgemerkt dient evenwel te worden, dat Klok en anderen die de bedoelde aanvraag om overheidserkenning afwezen, volkomen gelijk hadden: dat wàs ook verkeerd wijl een publieke verloochening van de zaak van Christus' kerk. Klok behoorde echter wel tot hen die hypostolisch deden. Reeds in 1818 braken zijn vrouw en hij feitelijk met de Hervormde Kerk in hun woonplaats Delfzijl nadat hun bezwaren tegen de plaatselijke predikant, die de verkiezing niet geloofde en leerde, waren afgewezen. En hoewel Klok na de Afscheiding aanvankelijk ouderling was, kwam hij door bovengenoemde moeilijkheden wederom tot een vorm van onttrekking ofschoon hij blijkens zijn voortdurend beroep op de meerdere kerkelijke vergaderingen de broederschap niet losliet. De Cock heeft Jacobus Klok in principe op de rechte weg geholpen door de publicatie van zijn boekje tegen de gezangen. Dat was het tegendeel van hypostolè en het boekje zelf vormde overwegend een goed en trouw getuigenis tegen de ontrouw en valse leer in de kerk. Klok was echter wèl één van de "kleinen", die men tot zonde heeft verleid (vgl. Matth. 18:6-7 e.a.p.): vóór 1834 in de Hervormde Kerk, nà 1834 in de kerken der Afscheiding. Wij zullen zijn zonde niet goedpraten, maar inplaats van ons te schamen voor zijn boekje tegen de gezangen, zullen wij ons schamen over de ontrouw van de kerk, die Klok zózeer tot een aanstoot is geweest!

Wij kunnen van Jacobus Klok leren, dat eventuele gezangen in de kerk geen opwekkingsliederen mogen zijn - en zeker niet van een valse godsdienstigheid - maar belijdenisliederen behoren te wezen. Evenals in de nieuwtestamentische belijdenisgeschriften zouden met dergelijke gezangen de kerken de ware leer moeten belijden en afgrenzen tegenover de dwalingen en ketterijen, waardoor de satan haar telkens weer poogt te verleiden. Daar zou kracht vanuit gaan, wellicht nog meer dan van belijdenisgeschriften die maar al te vaak slecht gekend worden of in vergetelheid geraken. Indien de 192 gezangen van een dergelijk karakter waren geweest, zouden de fronten in de gezangenstrijd van de vorige eeuw precies andersom gelegen hebben: dan zouden de "liberalen" voor afschaffing en de Gereformeerden voor handhaving gevochten hebben! De Cock had evenals vele andere Afsgecheidenen zo'n afkeer van de 192 gezangen, dat hij zich niet kon voorstellen, dat er ooit goede gezangen konden zijn. Zij wezen dus alle gezangen in de kerk volstrekt af. Hun stelling was, dat in de kerk alleen Gods Woord - de Psalmen - aan het woord mocht komen. Dat klinkt wel erg principieel, maar het zou per konsekwentie inhouden, dat er ook geen catechismusprediking, ja helemaal geen preek en zelfs geen berijmde psalmen zouden mogen zijn in de zondagse erediensten. Ook het argument van De Cock, dat gezangen in de kerk nooit anders zijn ingevoerd dan bij verbastering en ontrouw van de kerk, is niet afdoende. Want hoewel hij daarin feitelijk wel gelijk had, kunnen we dit ook omdraaien en zeggen, dat wanneer het in de kerk goéd was - dus bijvoorbeeld kort na een reformatie - zij die in de kerk de gave hadden om gezangen te maken, die gaven in ontrouw hebben veronachtzaamd, waardoor de HEERE niet is geëerd en de kerk is beroofd van een machtige versterking en opbouw ten goede. Wat zou het heerlijk zijn geweest als met name de grote daden des HEEREN voor zijn verbondsvolk in de geschiedenis van zijn nieuwtestamentische kerk waren bezongen, zoals dat in de Psalmen van het oude verbond is gebeurd, bijvoorbeeld in Ps. 68, 77, 78, 81, 105, 106, 107, 114, 135 en 136. Wat zou dat ook niet een sterke dam hebben kunnen opwerpen tegen de valse eenheid en alle verbroederingspogingen over de zogenaamde "kerkmuren" heen! Aan dergelijke concrete verbonds- en getuigenisliederen is onder het nieuwe verbond zeker zo grote behoefte als aan het lied van Mozes uit Deut. 32, dat de HEERE gebod aan alle Israëlieten te leren. De Schrift zegt in Ef. 5: 18-19 immers ook:

"... wordt vervuld met de Geest, en spreekt onder elkander in psalmen, lofzangen en geestelijke liederen, en zingt en jubelt den Here van harte..."

En ook in Col. 3:16 vermaant de apostel Paulus:

"Het woord van Christus wone rijkelijk in u, zodat gij in alle wijsheid elkander leert en terechtwijst en met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen zingende, Gode dank brengt in uw harten."

Inplaats van aan deze vermaningen gehoor te geven, heeft men, in overtreding van het tweede gebod van de wet des HEEREN, steeds weer de eigen valse gods-

dienst bezongen en zichzelf daartoe opgewekt en daartoe al zingende in de stemming gebracht. Terecht noemde De Cock zulke gezangen "hoerenliederen". Maar mag en moet Christus' bruid dan niet zingen van haar bruidegom?! Doch het valt te vrezen, dat we dergelijke nieuwe gezangen pas in het nieuwe Jeruzalem zullen zingen.

9.8.8 De scheurmakingsleer van Scholte.

H.P. Scholte is in het zuiden voor de Afscheiding zeker zo belangrijk geweest als H. de Cock in het noorden. Sedert dr. C. Smits in zijn serie boeken over "De Afscheiding van 1834" niet alleen zijn werken in de Afscheiding en de afgescheiden kerken beschrijft maar vooral ook uit zijn vele correspondentie publiceert, worden we daarmee van nabij geconfronteerd. Scholte is ongetwijfeld, meer dan De Cock, een man van grote gaven en talenten geweest; sommigen spreken zelfs van een geniale aanleg. Hij was een beschaafd iemand, financieel onafhankelijk en hij onderhield zowel voor als na de Afscheiding vele contacten met de mensen van het Réveil in binnen- en buitenland. Juist door het laatste - zijn geestelijke verbondenheid met het Réveil - is Scholte, ondanks zijn geweldige ijver voor de afgescheiden kerken, niet minder dan een ramp geworden voor de kerk des Heren. Zijn verkeerde invloed heeft doorgewerkt tot in onze tijd toe, ook al werd hij in 1840 geschorst en vertrok hij in 1847 naar de Verenigde Staten van Noord-Amerika. Er is over alles wat er met en rond Scholte is voorgevallen al veel geschreven en het laatste woord zal daarover ook nog wel niet gezegd zijn. Het is diep treffend en het doet ons, onze grote nood beseffend, destemee in vreze de toevlucht nemen tot de genade en barmhartigheid des HEEREN, wanneer wij, zoals met Scholte, mensen zien die ons zó na staan in de goede strijd der kerk, maar die dan toch van een andere geest - niet uit God - bezield blijken te zijn, die afvallen, ja openbaar worden als de gevaarlijkste vijanden van de waarheid, van de kerk, ja van Christus zelf. Hoe is dat toch mogelijk en wat is het verschrikkelijk! Dat lieden als Van der Palm en andere Hervormden, die toch zo vroom konden praten en roemen in God en in Christus, desalniettemin ongelovigen en vijanden waren, dat was en is al moeilijk genoeg. Dat de mensen van het Réveil, buiten de ware kerk en daarmee buiten de zaligheid (art. 28 N.G.B.) en buiten Christus stonden, dat is nog veel moeilijker te accepteren en een aanstoot en een ergernis voor heel velen. Maar dat zelfs een voorganger en medestrijder, die terwille van de goede strijd der kerk lijden en gevangenschap verduurde, als H.P. Scholte geen waar christen en gelovige was - néén, dáár wil zo goed als niemand aan! Gevolg is dan ook, dat juist zijn meest wezenlijke dwaling in de kerk is blijven doorwerken, waardoor heden de kerk zozeer is verwoest, dat er momenteel niet één geïnstitueerde kerk meer is overgebleven!

Zijn dwaling betrof de leer over Gods verbond en kerk. Scholte heeft de kerk niet geloofd als het nieuwtestamentisch verbondsvolk des HEEREN, over welk volk daarom bij doorgaande bondsbreuk ook de verbondswraak komt, waardoor het merendeel uit het leven in Gods verbond en kerk wordt uitgeroeid en alleen de rest of het overblijfsel wordt bewaard. Hoewel hij het er altijd over had, dat hij de Schrift, en de Schrift alléén, als enige en volstreckte regel des geloofs wilde aanvaarden, heeft hij de Schriften niet gezien en geloofd als de boeken van het Oude en Nieuwe Verbond, waarin de HEERE - Jahwe - openbaart hoe Hij in goedertierenheid of verbondstrouw met zijn verbondsvolk handelt overeenkomstig de rechten van zijn verbond, bedienend de verbondszégen aan de gelovigen doch de verbondsvloék aan de bondsbrekers. Daarom heeft hij ook in zijn eigen tijd de HEERE niet zien werken naar zijn verbond en niet erkend en geloofd, dat de HEERE de Hervormden had uitgeroeid uit zijn verbond en kerk maar de Afgescheidenen in het leven behouden als het overblijfsel of de rest naar de verkiezing der genade. Achter de kerkelijke strijd en gebeurtenissen, waarbij hij toch persoonlijk zó nauw betrokken was, heeft hij niet geloofd en gezien de hemel en aarde bewegende daden van Gods Gezalfde, die als het Lam Gods de boekrol heeft aangenomen en de zegelen opent, zoals Hij ook eens deed toen Hij het koningschap voor Israël herstelde in de dagen van de discipelen, naar zijn Openbaring aan Johannes. In plaats daarvan had Scholte, zoals zovelen, zijn eigen goedkope theoretjes over een afscheiding bij ontrouw en een kerk als vergadering van gelovige individuen etc. Reeds vóór 1834 dacht hij na over de

methode van een afscheiding op de wijze waarop ook de réveillmensen in het buitenland, met name in Zwitserland, deze in praktijk brachten. Toen De Cock de openlijke strijd aanvatte en werd geschorst en afgezet en met de gemeente van Ulrum tot de Afscheiding werd geleid, zag Scholte daarin de kans voor de verwezenlijking van zijn eigen theorieën over bewaring van de kerk door afscheiding. In het voorgaande is opgemerkt, dat de mensen van het Réveil in Nederland - anders dan die in het buitenland - niet tot een kerkelijke afscheiding kwamen. Maar in Scholte hebben we feitelijk te maken met een réveilman die wél tot afscheiding kwam. Zijn afscheiding was dan ook wat Scholte zelf betreft naar zijn aard scheurmaking. Het was vreemd vuur op het altaar. En als zodanig was het een satanische aanval op het werk des Heren in de Afscheiding. Na 1834 is Scholte, samen met zijn aanhangers, dan ook de bron geworden van veel strijd en moeite en afwijking binnen de kerken der Afscheiding. Daarover is ook al veel geschreven. Maar om die zaken goed te beoordelen is het noodzakelijk de oorzaak van al die ellende goed te onderkennen. Die oorzaak ligt in zijn bovengenoemde dwaling omtrent Gods verbond en kerk. Deze is van meet aan te onderkennen geweest in de wijze waarop Scholte zich afscheidde. Scholte heeft de Hervormde Kerk niet als valse kerk beleden op de manier van artikel 29 van de N.G.B. Hij heeft zich nooit afgescheiden van de Hervormde Kerk als valse kerk, organisatie van mensen "die niet van de kerk zijn", overeenkomstig art. 28 N.G.B. Hij heeft alleen verklaard zich af te scheiden van het bestuur van de Nederlands Hervormde Kerk; zeer veel Hervormde mensen bleef hij levenslang als broeders en gelovigen beschouwen en behandelen en hij bleef hen rekenen te behoren tot het volk van God en de (onzichtbare) christelijke kerk.

Typerend is het beroep van hem en de zijnen op art. 29 N.G.B. In plaats van te rekenen met de in dat belijdenisartikel opgesomde merktekenen van de VALSE kerk, werkte hij met de daargenoemde merktekenen van de WARE kerk. Hij bewees niet, dat de Hervormde Kerk de merktekenen van de VALSE kerk vertoonde, maar uit alle afval en zonde binnen de Hervormde Kerk concludeerde hij, dat aan die kerk de merktekenen van de WARE kerk ontbraken, en dáárom achtte hij afscheiding gerechtvaardigd.

Dit nu is de leer van de scheurmakers.

Tot aan zekere grens achten zij in de regel onvolmaaktheid in de kerk nog wel mogelijk - de één is daarbij geduldiger dan de ander; er is hier verschil tussen rekkelijken en preciezen - maar wordt die door hen min of meer subjectief gestelde grens overschreden, dan menen zij zich te moeten afscheiden terwille van de eigen zuiverheid en om zelf niet meegetrokken te worden en geen deel te hebben aan de algemene zonde en afval. En hun afscheiding geldt dan voornamelijk voor het kerkelijk instituut en niet zozeer voor de leden van de kerk waarvan zij zich afscheiden.

Een hedendaags aanhanger en in praktijk brenger van deze scheurmakingsleer (prof.dr. C. Trimp) drukte het daarom eens zo uit: er zijn daar nog wel gelovigen maar het is geen "vergadering van gelovigen" (= kerk). En om daarbij duidelijk te maken, waarom men zich om zalig te worden dan toch beter kon afscheiden en bij de ware kerk voegen, zei hij: je kunt beter met een groot schip veilig in de haven aankomen dan met een vlotje op het strand aanspoelen! Kijk, dit is de leer van de scheurmakers op de wijze van H.P. Scholte. Zij scheiden zich niet naar het ambt aller gelovigen af van degenen die niet van de kerk zijn (art. 28 N.G.B.), zij bewijzen niet met de feiten dat bijvoorbeeld de Hervormde Kerk in 1834 de merktekenen ging vertonen van de VALSE kerk (art. 29 N.G.B.), neen, maar zij wijzen op de vele zonden en gebreken in de kerk vóór 1834 en zeggen dan: de merktekenen van de WARE kerk ontbraken en dús was de Afscheiding gerechtvaardigd. Maar zonden en gebreken in de kerk zijn nooit een wettige reden geweest om zich af te scheiden, integendeel, wie dat doet is een hypostolisch mens, die zich onttrekt aan zijn roeping om in de ontrouwe maar wettige kerk als getuige tegen de valse leer en ontrouw op te treden. En wie op die manier met name de Afscheiding van 1834 verdedigt, die belastert het werk van Gods Geest, die stelt ware reformatie voor als scheurmaking, die looft Christus' kerkvergadering alsof het Belialswerk was!

Hoewel Scholte in 1840 na een onduidelijk conflict - de zogenaamde Amsterdamse twisten - op kerkrechtelijk onzuivere manier is geschorst, waarna hij zich samen met vele aanhangers verder ook van de Afscheidenen heeft afgescheiden, is zijn verderfelijke scheurmakingsleer binnen de kerken blijven doorwerken tot in onze dagen toe. In 1967 en volgende jaren hebben de tegenwoordige Vrijgemaakt Gereformeerde Kerken zich op basis van dezelfde scheurmakingsleer afgescheiden van hen die thans bekend staan als de Nederlands Gereformeerde Kerken. En omdat zij de getuigen tegen hun ontrouw en valse scheurmakingsleer hebben gedood ofwel kerkelijk hebben buitengesloten, zijn zij allen heden valse kerken. Zo hebben zij de maat van de zonde hunner vadersen volgemaakt. Want dergelijke zonde tegen het tweede gebod is een misdaad, die de HEERE bezoekt tot in het derde en vierde geslacht van hen die Hem haten. Jazeker: scheurmakers als Scholte en zijn navolgers noemt de HEERE: "misdadigers, die Hem haten". Vélen, die in Christus' naam hebben geprofeteerd en in zijn naam boze geesten hebben uitgedreven en in zijn naam vele krachten hebben gedaan, zullen in het oordeel worden afgewezen als werkers der wetteloosheid, die Christus nooit heeft gekend (Matth. 7:21-23). Welnu: neem hieraan geen aanstoot en ga verloren maar vrees en geloof en word behouden!

VERVOLG NA 1985 VANAF 2015

9.8.9 Gods gunst doet Jacobs zaad opnieuw in vrijheid wonen

Met de Afscheiding voltrok de HEERE zijn verbondswraak aan de Hervormden maar verloor Hij de Afscheidenen van "de scepter der goddeloosheid" (Ps.125). Gods gramschap over langdurige en ten top gestegen deformatie van zijn kerk in Nederland werd van de Afscheidenen afgewend. De bede van Psalm 85, vers 3 berijmd, die stellig in de tijd vóór 1834 door de godvrezenden werd aangeheven:

"Dat toch, o HEER, uw goedheid ons bevrij!"

Geef ons uw heil, en red door uwe hand,

uit vrije gunst, het zuchtend vaderland."...

kon daarna worden beantwoord met het zingen van vers 3 van dezelfde Psalm:

"Merk op, mijn ziel, wat antwoord God u geeft!

Hij spreekt gewis tot elk, die voor Hem leeft,

zijn gunstgenoot, van blijde, troost en vreê.

Voorwaar, Gods heil is steeds nabij 't geslacht,

hetwelk Hem vreest en zijne hulp verwacht,

opdat er eer in onzen lande woon'

en zich aldaar op 't luisterrijkst vertoon."

Volgens 1 Sam.4:21 was "de eer" (Kebood) uit Israël weg toen de ark was buitgemaakt door de Filistijnen.

De eer, of de heerlijkheid, van Jahwe was ook uit Israël weggegaan in de dagen van Ezechiël (zie hoofdstuk 8-11).

Maar als de HEERE wederkeert tot zijn volk, wordt de vrede met een kus van het recht gegroet en doet Hij zijn bondsvolk weer het goede zien (Ps.85,vs.4 berijmd).

Dan is het: "Ere aan God in den hoge, en vrede op aarde bij mensen des welbehagens". Want dan wordt "Het koningschap voor Israël hersteld" (Hand.1:6).

Met name de geschiedenis van de Richterentijd laat dat telkens weer zien. Richt.2:6-19 vat dit kort samen. Wanneer de Israëlieten de HEERE verlieten en de afgoden gingen dienen, kwam Gods verbondsvloek over hen. Als zij dan in de ellende kermden en smeekten, ontfermde de HEERE zich toch weer over hen en gaf Hij een richter. Dan had het land tijdens die richter 20, 40 of zelfs 80 jaar rust.

Maar het boek Ruth begint met de mededeling, dat in de dagen dat

de richters richtten, het toch gebeurde, dat er een hongersnood in het land was. Dus zelfs in de perioden van vrede onder de richters was er de ontrouw en bondsbreuk van Israël, die de HEERE moest bezoeken met zijn verbondsvloek naar de wet van Mozes.

Dit verwondert ons ook niet als we bijvoorbeeld van een geloofsheld als Gideon lezen, dat hij, na de verlossing van de Mideanieten, van de buitgemaakte gouden ringen e.d. een efod liet maken, waarmee vervolgens geheel Israël overspelig afgoderij bedreef (Richt.8:27).

"Zo Gij in 't recht wilt treden,
o HEER, en gadeslaan
Onz' ongerechtigheden,
ach, wie zal dan bestaan?" Ps.130,vs 2.

En zo eindigt dan in het boek Ruth de onttrekking (hypostolè) van Elimelech toch met de geboorte van Davids grootvader. Want "daar is vergeving altijd bij U geweest".

Op gelijke wijze ervoeren de Afgescheidenen na 1834 Gode genade en ontferming over hen, terwijl zij toch de verbondshandel van de HEERE in de Afscheiding niethelder begrepen naar Gods geopenbaarde Woord.

Ook toen had "het land rust", vele jaren.

Hendrik de Cock getuigde, dat hij nooit groter blijdschap in de Here had gekend, dan toen hij in de gevangenis zat.

De levende verkondiging van Gods Woord droeg vrucht bij velen, ondanks de vervolgingen door koning Willem I met zijn regering en het Hervormde kerkvolk.

De broederschap werd onder de verdrukkingen diep beleefd.

Zelfs de uit conventikel-kringen afkomstige oefenaars, die op aanmoediging van De Cock na 1834 voorgingen in de vacante gemeenten, werden veelal een stuk minder mystiek. Onder alle druk van buiten en van binnen kwam er opbouw van de gelovigen en van de gemeenten overeenkomstig Ef.4. Alle zonden en onderlinge conflicten konden dat niet teniet doen.

Wanneer de HEERE zijn aangezicht over ons doet lichten, is er ondanks alles toch vrede: de sjaloom van het verbond.

Zo hield de Here zijn kerk in Nederland in stand.